

JAPONCA VE TÜRKÇEDE GÖRÜNÜŞ (ASPEKT)

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Zeynep GENÇER

Danışman: Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR

**Nisan 2016
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Türk Dil ve Edebiyat Anabilim Dalı doktora programı öğrencisi Zeynep GENÇER tarafından Prof. Dr. Ceyhan Vedat UYGUR yönetiminde hazırlanan "Japonca ve Türkçede Görünüş (Aspekt)" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 22.04.2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Jüri-Danışman

Prof. Dr. Ceyhan Vedat UYGUR

Jüri

Doç. Dr. M. Vefa NALBANT

Jüri

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Aydın ÖZBEK

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 08/04/2016 tarih ve : 12/119 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Kerem COVAN

Enstitü Müdürü

ÖZETİ

İşlem ve Tüketici Davranışları üzerine yapılan bu çalışmada, Eskişehir'deki üniversite öğrencileri ile, 2015-2016 dönemi için, Tüketici Davranışları üzerine yapılan bir araştırmaya yer verildi. Araştırmanın amacı, öğrencilerin tüketici davranışları üzerine yaptıkları araştırmaları incelemektir. Araştırmanın amacı, öğrencilerin tüketici davranışları üzerine yaptıkları araştırmaları incelemektir. Araştırmanın amacı, öğrencilerin tüketici davranışları üzerine yaptıkları araştırmaları incelemektir.

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil üründü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve aynı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Zeynep GENÇER

ÖN SÖZ

Japonca ve Türkçede Görünüş (Aspekt) başlıklı bu çalışmada, Eski Türkçe döneminden başlamak üzere, *Türkiye Türkçesi*, *Türkiye Türkçesi Anadolu ağızları*, *Hakas Türkçesi ile Eski ve Modern Japoncada* bir fiil kategorisi olan “görünüş” (aspekt) sistemi ele alınmaya çalışılmıştır. Konuşmacının, olaya bakışını öznel bir biçimde ifade eden “görünüş”, bu yönüyle fiilin daha nesnel olan iç zamanını konu edinen “kılınış” kavramından ayrılmaktadır. Görünüş kategorisi, Romans dillerinde ve özellikle Rusçada dil bilgisi araştırmalarında uzun zamandan beri bilinen, birçok karşılaştırmalı çalışmaya kaynaklık eden bir konu olagelmıştır. Türkçenin görünüş kategorisi üzerine yapılan çalışmalar da genellikle bu dillerle mukayeseli olarak yapılmıştır. Türkçenin “görünüş” kategorisi ilk olarak Johanson tarafından kendine özgü yapısı içerisinde ele alınmış ve İngilizce, Almanca gibi dillerle mukayeseli olarak incelenmiştir. Daha sonra ise Giriş bölümünde zikredilen isimler, bu konu üzerinde çalışmışlardır. Özellikle Bacanlı (2009) ve Gökçe (2007) gibi araştırmacıların fiil birleşimleri, art-fiiller (yardımcı fiil, ikinci fiil) ve kılınış-görünüş işlevleri üzerine yapmış oldukları çalışmalar bu konudaki eksikliği gidermek için atılmış önemli adımlardır. Türkçenin işlek bir fiil birleşim sistemine sahip olması, birleşik fiil kurma yöntemlerinin Japonca ile paralellik göstermesi, “görünüş” kategorisinin Türkçe dil bilgisi kitaplarında henüz yer almamış olması gibi sebepler, bu tezin çıkış noktası olmuştur. Günümüz lehçelerinden Hakas Türkçesini tercih edişimizin nedeni, fiil birleşim sisteminin Türkiye Türkçesine kıyasla Japoncayla daha fazla benzerlik göstermesi ve “görünüş” bağlamında daha eskicil kullanımları barındırdığını tahmin etmiş olmamızdır. Tezimizi diğer çalışmalardan ayıran en temel özellik ise, görünüş kategorisinin diğer araştırmalarda olduğu gibi Batı dilleri üzerinden değil Türkçenin özgün yapısı ve bu özgün yapının Japonca ile ortaklaşan yönlerinden hareketle hazırlanmış olmasıdır.

Çalışmanın giriş bölümü, tezin sistematliğini anlayabilmek için ön hazırlık niteliği taşımaktadır. Birinci bölüm ise, kılınış-görünüş farkının ortaya konduğu, ikinci ve üçüncü bölümlerde ele alınan dilbilgisel görünüş ve sözlüksel görünüş incelemelerinin teorik alt yapısının oluşturulduğu bölüm niteliğindedir. Her bölüm sonunda değerlendirme kısımlarına ve tablolara yer verilerek ilgili konunun özeti çıkarılmıştır. Tezimizin sonunda da genel bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Kusursuz bir çalışma yapmanın mümkün olmayacağını bilincindeyiz. Ancak, çalışmamızın, bundan sonraki yapılacak çalışmalara katkı sağlaması ve eksikliklerinin, göremediğimiz sorunların başka araştırmacılar tarafından yapılacak çalışmalarda tamamlanmasını ümit etmekteyiz.

Zeynep GENÇER

TEŞEKKÜR

Öncelikle, Türkoloji dünyasına adım atmamı sağlayan, beni bu konuda yüreklendiren, ders dönemimden tez yazım aşamasının son gününe kadar bu alandaki eksiklerimi gidermem için bıkmadan bana rehberlik eden, yaptığım her çalışmayı özenle inceleyip hiçbir zaman benden desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR'a yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Tez konumun belirlendiği günden itibaren, gerek kişisel kütüphanesinden gerekse ÇOMÜ Japon Dili Eğitimi ABD kütüphanesinden faydalanmam konusunda her türlü kolaylığı sağlayan, birikimlerini paylaşan değerli hocam Yard. Doç. Dr. Aydın ÖZBEK'e, Hakas Türkçesi ile ilgili içinden çıkamadığım durumlarda değerli vaktini ayırarak fikirleriyle çalışmamı ilerletmemi sağlayan sayın hocam Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU'na, Eski Türkçe kısımlarında gerek kaynaklara ulaşmam konusunda gerekse Türkiye Türkçesine aktarmalarda yardımını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT'a, tezin dilbilimsel açıdan alt yapısının oluşturulmasında ve sadece tez izleme toplantılarında değil, her zaman değerli fikir ve görüşlerini paylaşarak bana destek olan sayın hocalarım Doç. Dr. Kerim DEMİRCİ ve Doç. Dr. Mustafa SARICA'ya sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Teknolojik destek konusunda her zaman yanımda olan arkadaşlarım Ersoy TOPUZKANAMIŞ ve Adem ÖZDEMİR'e, tez yazım sürecinde manevi desteklerini hep hissettiğim arkadaşlarım Şeyma GÜRLEYEN ve Damla KOCATÜRK ile manevi kardeşim Şükran AKYOL ÇAMUR'a çok teşekkür ederim. Attığım her adımda, gittiğim her yolda dualarını esirgemeyen sevgili annem Sultan GENÇER ve babam Tahir GENÇER'e, biricik kardeşim Ünsal ve eşi İna GENÇER'e, varlığıyla dünyamı ışıtan yeğenim Safiye Sultan'a bu süreçte yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Son olarak, tezin hazırlanmasında maddi destek sağlayan PAÜ BAP birimine teşekkür ederim.

Zeynep GENÇER

Nisan, 2016

ÖZET

JAPONCA VE TÜRKÇEDE GÖRÜNÜŞ (ASPEKT)

Gençer, Zeynep

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR

Nisan 2016, 343 Sayfa

Çalışmanın konusunu; Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ile Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi ve Japoncada zaman ekleri olarak bilinen yapıların dilbilgisel görünüş değerleri ile yardımcı fiillerin sözlüksel görünüş değerlerinin tespiti oluşturmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, görünüş kategorisinin sınırları çizilmiş, ikinci bölümde zaman ekleri ve görünüş değerleri, üçüncü bölümde yardımcı fiillerin görünüş değerleri incelenmiş ve buna göre yapıların bitmişlik, bitmemişlik / sürme, hâl / sonuç, tamamlanmışlık görünüş türlerini belirtip belirtmediği tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ile Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi ve Japoncada zaman ekleri olarak bilinen eklerin özellikle birleşik yapılarda görünüş işaretleyiciliği görevi üstlendiği, sözlüksel görünüş türünün ise cümle içindeki çeşitli işaretleyicilerden ziyade yardımcı fiillerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Çalışma sonunda elde edilen bulguların Türkçe dil bilgisi çalışmalarına ve Türkçe Japonca karşılaştırmalı çalışmalara katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Aspekt, dilbilgisel görünüş, sözlüksel görünüş, zaman, yardımcı fiil, Türkçe, Hakas Türkçesi, Japonca.

ABSTRACT

ASPECT IN JAPANESE AND TURKISH

Gençer Zeynep
Ph. D. Thesis

Turkish Language and Literature Department
Supervisor of Thesis: Ceyhun Vedat UYĞUR

April 2016, 343 Pages

The purpose of this study is to determine the functions of tense markers as grammatical aspect markers and functions of auxiliary verbs as lexical aspect markers in Old Turkic, Modern Turkish (including its dialects), Xakas language and Japanese. This thesis is consisted of three parts. The category of the aspect has been bounded in the first part. The tense markers and the aspect markers have been studied in the second part. The lexical aspect of auxiliary verbs has been studied in the third part and according to this study, it has been determined whether the markers of the aspects show the forms of perfective, progressive, state / result or accomplishment.

As a result of this study, it is determined that the markers which are known as tense markers especially in the compound structures participate in the markers of the aspect in Old Turkic, Modern Turkish (including its dialects), Xakas language and Japanese and the lexical aspect markers occur in the auxiliary verbs except for the various markers in the sentences. It is claimed that the findings of this study is useful for the researchers who study the aspect category of Turkic languages and for those who do comparative and contrastive studies of Japanese and Turkish.

Key words: Aspect, grammatical aspect, lexical aspect, tense, auxiliary verb, Turkish, Xakas, Japanese.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ i

ÖZET iv

ABSTRACT v

SİMGE VE KISALTMALAR xi

GİRİŞ 1

Problem	6
Önem-Amaç	7
Yöntem	7
Sınırlılıklar ve Sayıtlar	7

BİRİNCİ BÖLÜM

ZAMAN, KILINIŞ VE GÖRÜNÜŞ SİSTEMİ

1.1. Zaman Kavramı	10
1.2. Kılınış - Görünüş Ayrımı ve Ayrımsızlığı	15
1.3. Görünüş Türleri	26
1.3.1. Bitmişlik Görünüşü (Perfective)	29
1.3.2. Bitmemişlik Görünüşü (Imperfective)	32
1.3.3. Yansız Görünüş	34
1.3.4. Sürme Görünüşü	34
1.4. Dilbilgisel Görünüş	35
1.5. Sözlüksel Görünüş	38
1.6. DEĞERLENDİRME	39

İKİNCİ BÖLÜM

ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

2.1. ESKİ TÜRKÇEDE ZAMAN EKLERİ VE GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ	43
2.1.1. Geçmiş Zaman	43
2.1.1.1. I. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-DI}	43
2.1.1.2. II. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-mİş}	48
2.1.1.3. III. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-(y)Ik}	52
2.1.2. Gelecek Zaman	53
2.1.2.1. I. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-DAÇI}	53
2.1.2.2. II. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-sIk}	57
2.1.2.3. III. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-çI}	59

2.1.3. Geniş-Şimdiki Zaman	59
2.1.3.1. Geniş-Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-Ar, -Ur, -Ir}	60
2.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ	65
2.2.1. Geçmiş Zaman ve Görünüş İşlevleri	65
2.2.1.1. I. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-DI}	65
2.2.1.2. II. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-mİş}	69
2.2.1.3. III. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-Ik}	74
2.2.2. Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevi {-AcAk}	77
2.2.3. Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri	82
2.2.3.1. I. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-(I)yor}	82
2.2.3.2. II. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-mAdA / -mAktA} ...	87
2.2.4. Geniş Zaman Eki ve Görünüş İşlevi {-(X)r}	92
2.3. HAKAS TÜRKÇESİNDE ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ	98
2.3.1. Geçmiş Zaman	98
2.3.1.1. I. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-dı, -dī, -tı, - tī}	99
2.3.1.2. II. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-ğan/ -gen, -han, /ken, -an/ -en}	101
2.3.1.3. III. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {fiil+(p)+-tır, -tīr} ..	106
2.3.1.4. IV. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { fiil+ -çih, çik, -cih, cik}	108
2.3.1.5. V. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { fiil+ -cañ, -ceñ, çañ, çeñ}	111
2.3.1.6. VI. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { fiil+ -çathan / -çetken}	114
2.3.2. Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri	115
2.3.2.1. I. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { fiil+ -r, -ar/-er, -ir } ..	116
2.3.2.2. II. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {fiil+ -ğadağ, -kedeg, -gedeg, -adağ, -edeg}	120
2.3.2.3. III. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {fiil+ -ğalah, -gelek, -halah, -kelek, -alah, -elek }	122
2.3.3. Geniş-Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri	124
2.3.3.1. I. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { Fiil+(p)+-ça, -çe, -çadır, -çedir }	125

2.3.3.2. II. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { <i>Fiil+ -adır, -edir, -dır, -dir</i> }	127
2.3.3.3. III. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { <i>-ir</i> }	129
2.4. JAPONCADA ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ	132
2.4.1. Japonca ve Altay Dilleri	132
2.4.2. Japoncada Zaman Ve Görünüş Sistemi	140
2.4.2.1. Eski Japoncada Görünüş	142
2.4.2.1.1. {-ki} Eki ve Görünüş İşlevleri	144
2.4.2.1.2. {-kyeri} Eki ve Görünüş İşlevleri	148
2.4.2.1.3. {-tsu} Eki ve Görünüş İşlevleri	151
2.4.2.1.4. {-nu} Eki ve Görünüş İşlevleri	153
2.4.2.1.5. {-tari} Eki ve Görünüş İşlevleri	156
2.4.2.1.6. {-(ye)ri} Eki ve Görünüş İşlevleri	159
2.4.2.2. Modern Japoncada Görünüş	162
2.4.2.2.1. {-ta} Eki ve Görünüş İşlevleri	167
2.4.2.2.2. {-teiru} Eki ve Görünüş İşlevleri	171
2.5. DEĞERLENDİRME	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARDIMCI FİİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

3.1. ESKİ TÜRKÇEDE YARDIMCI FİİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ	185
3.1.1. bar-	186
3.1.2. kel-	189
3.1.3. ket-	197
3.1.4. ber-	198
3.1.5. kör-	201
3.1.6. yorı-	202
3.1.7. id-	204
3.1.8. kal-	206
3.1.9. olur-	209
3.1.10. kod-	213
3.1.11. tur-	215
3.1.12. ilt-	217

3.1.13. u-	219
3.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YARDIMCI FİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ	222
3.2.1. bil-	222
3.2.2. ver-	223
3.2.3. dur-	225
3.2.4. gel-	230
3.2.5. kal-	233
3.2.6. gör-	237
3.2.7. koy- (ko-)	239
3.2.8. git-	243
3.2.9. yaz-	246
3.2.10. otur-	247
3.2.11. var- / bar-	249
3.2.12. yat- / bat- / vat-	251
3.2.13. yürü-	254
3.3. HAKAS TÜRKÇESİNDE YARDIMCI FİLLER VE GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ	258
3.3.1. al- [alarğa]	260
3.3.2. çat- [çadarğa]	262
3.3.3. çör- [çöergerge]	264
3.3.4. hal- [halarğa]	265
3.3.5. hon- [honarğa]	268
3.3.6. ıs- [ızarğa]	269
3.3.7. it- [iderge]	272
3.3.8. kil- [kilerge]	272
3.3.9. kör- [köergerge]	275
3.3.10. odır- [odırarğa]	276
3.3.11. par- [pararğa]	278
3.3.12. pir- [pirergerge]	280
3.3.13. pol- [polarğa]	283
3.3.14. sal- [salarğa]	284
3.3.15. sıh- [sıgarğa]	287
3.3.16. tur- [turarğa]	289

3.3.17. tūs- [tūzerge]:.....	291
3.3.18. tasta- [tastirğa]	292
3.4. JAPONCADA YARDIMCI FİİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ.....	295
3.4.1. Eski Japoncada Yardımcı Fiiller ve Sözlüksel Görünüş İşlevleri.....	297
3.4.1.1. wiru	298
3.4.1.2. wori	300
3.4.2. Modern Japoncada Yardımcı Fiiller ve Sözlüksel Görünüş İşlevleri	302
3.4.2.1. iru	302
3.4.2.2. aru.....	303
3.4.2.3. shimau	306
3.4.2.4. oku.....	309
3.4.2.5. kuru	314
3.4.2.6. iku.....	317
3.4.2.7. ageru.....	321
3.4.2.8. agaru	324
3.4.2.9. dasu / deru	326
3.4.2.10. kiru	330
3.4.2.11. miru	332
3.4.2.12. uru /eru	333
3.5. DEĞERLENDİRME	337
SONUÇ	339
KAYNAKLAR	341
ÖZGEÇMİŞ	353

SİMGE VE KISALTMALAR

A. ESER KISALTMALARI

AT	Ah Tashıl
AY	Altın Yaruk
BK	Bilge Kağan Yazıtı
EDAL	Ethimological Dictionary of Altaic Languages
GHY	Grammatika Hakaskogo Yazıka
HÇN	Hakas Çonınıñ Nımahtarı
HD	Hakas Diyalektologiya
HF	Hakasskiy Folklor
HRS	Hakassko Russkiy Slovor
HS	Haphıs Saashan
IB	Irk Bitig
KP	Kalyanamkara Papamkara
KT	Kül Tigin Yazıtı
MNB	Maitrisimit Nom Bitig
NBZ	Nihongo Bunkei Ziten
ÖHTS	Örneklı Hakasça Türkçe Sözlük
RHR	Russko Hakassky Razgovornik
TY	Tunyukuk Yazıtı
U	Uigurica
ÜP	Ügrediglig Piçikter

B. DİĞER KISALTMALAR

akt.	aktaran
Alm.	Almanca
bk.	bakınız
ed.	editör
eds.	editörler
EJ	Eski Japonca
ET	Eski Türkçe
Fr.	Fransızca
HT	Hakas Türkçesi
İng.	İngilizce
Lat.	Latince
MJ	Modern Japonca
s.	sayfa
TT	Türkiye Türkçesi
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
Yay.	yayınları
zfe.	zarf fiil eki

GİRİŞ

Görünüş, bugüne kadar dil bilimi başta olmak üzere, yabancı dil öğretimi, ana dili eğitimi gibi alanların araştırma konusu olmuştur. Son zamanlarda Türkolojinin de araştırma konusu olmaya başlayan bu fiil kategorisi, kimi zaman *zaman-görünüş-kiplik kategorisi*, kimi zaman da *kılınış kategorisiyle* birlikte ele alınmıştır. Aslında birbirlerinden bağımsız düşünülmesinin pek de mümkün görünmediği bu kategoriler, şüphesiz bundan sonra da çeşitli araştırma konularına kaynaklık edecektir.

Dilbilgisi ve dil bilimi kaynaklarında *görünüş* konusu hakkında çoğunlukla birbirine benzer açıklamalar yapılmakla birlikte, farklı terimler kullanılmıştır.

Batı dillerinde kullanılan “aspekt” terimi için Türkiye Türkçesinde “görünüş” adlandırması yaygın olmakla birlikte, Uğurlu (2003), *görünüş* teriminin “aspekt”i karşılamadığını belirtmiş, buna karşılık “bakış” terimini önermiştir. Uğurlu’nun (2003) önermesine göre, *görünüş* teriminin oluşturulduğu görün- fiili, dönüşlü çatıdadır ve bu yüzden “aspekt” terimini karşılaması uygun değildir. Çünkü “aspekt” kelimesinin anlamında, çekimli fiilin ifade ettiği “olay”ın kendi kendine bir “görünme”si değil, bilakis konuşanın onu “nasıl gördüğü” vardır; bir başka deyişle, işi yapan, “olay” değil, ona bakan insandır. Nitekim aspekt kelimesi de Latince aspektus<ad-apektus<specto “bakmak, görmek” fiilinden türetilmiştir. Bu yüzden “aspekt”te bir “olay”ın “farklı yerlere odaklanan bakışlarla değerlendirmesi” (unterschiedlich orientierte Perspektivische Ideen”) söz konusudur (Uğurlu 2003). Biz de adlandırmada *görünüş* yerine *bakış* ifadesinin kullanılmasını doğru bulmakla birlikte, terim karmaşasına yol açmamak için tezimizde *görünüş* ifadesini tercih etmiş bulunuyoruz.

Dilâçar (1974), dilbilgisi kitaplarımızın pek çoğunun bu konuya yer vermediğini belirtirken, zaman kayması terimine de değinmiş ve bu terim yerine “aspekt-görünüş” terimini kullanmıştır. *Kılınış* ve *görünüş* sözcüklerini terim olarak, sırasıyla Almanca “aktionsart”ın ve “aspekt”in Türkçe karşılıkları olarak kullandığını ve bunların, genellikle şekle bağlı olan ‘sayı, kişi, çatı, (bina, Fr. Voix, Lat. Genus verbi) kip (siga, Fr. mode) ve zaman’ın yanı başında, yalnız şekle bağlı olmayan iki fiil ulamı olduğunu vurgulamıştır. Dilâçar’a göre *görünüş*, çekime uğramış fiilin taşıdığı kavramda süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşım yapmasıdır, nesnel değil öznel; mastarda değil, çekim şekillerinde bulunan bir iç anlamdır; fiil mastarının verdiği anlam türülülüğü

ile deyimlerin taşıdığı özel anlamlar buna girmez. Başka bir açıklama ile *kılınış*, belli bir sürecin akışında bulunan doğal bir özelliktir, yani sürecin iç sınır, başlama, bitirme, süre ve kezleme gibi fiil mastarının da bildirdiği niteliklerle olan ilgisi; *görünüş* ise, fiil çekiminde, konuşanın, çekim kalıplarının kabul edilen anlamlandırma sınırlarının dışına çıkarak kullanışı, bu çekime fiil mastarında da bulunmayan özel bir renk vermesidir. Yani, *görünüş* bir çeşit şekil x anlam ve anlam x şekil (sensus x forma; forma x sensus) karşılığıdır, “şekilden beklenen anlam yerine başka bir anlam çıkıyor” demektir. Kılınışı dil mantığının bir yaratığı sayacak olursak, *görünüşü* de dil psikolojisinin bir yaratığı saymak gerekecektir. Bütün bu örnekler, “*görünüş*”ün nesnel (objektif) değil, öznel (sübjektif) bir değer taşıdığını, konuşan tarafından verilen bir ‘iç anlam’ anlattığını meydana çıkarmaktadır (Dilâçar, 1974: 161- 162).

Aksan (2007), eylemlerde söz konusu olan ve yakın zamanlarda dil çalışmalarında yerleşen bir dilbilgisel türün de *görünüş* (aspect, aspekt) olduğunu, *kılınış* kavramıyla yakınlığı nedeniyle *görünüşün*, onunla birlikte ele alınmış, karıştırılmış olduğunu belirtmiştir.

Aksan, biraz daha açık bir tanımla *görünüşü* “eylemin, çekimli biçimiyle anlattığı işin, kılınışın dışında, kişisel, öznel bir anlatımı yansıtmaması” olarak tanımlamıştır. Yine Aksan (2007)’in verilerine göre Bußmann, dilbilgisel bir terim olarak *görünüşü* (Lat. Aspectus, bakış, bakış açısı, Rus. Vid), fiil anlamlarının zamansal yapısını veya diğer içerik özelliklerini ifade eden ve birçok dilde morfolojik olarak gramerleşmiş fiil kategorisi olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda *görünüş*, Rusçadaki vid kavramına karşılık olarak batı dillerinde kullanılan bir terimdir. Özellikle Slav dillerinde hâkim bir fiil kategorisi olan *görünüş*, bitmemişlik (imperfektiv) ve bitmişlik (perfektiv) temel ayrımına dayanmaktadır ve genelde fiillere eklenen ön takılarla (präfixe) gösterilmektedir. Bu bağlamda *görünüş*, birçok açıdan kılınış kavramına benzetilmekte, hatta çoğu kez onunla karıştırılmaktadır. Hâlbuki *kılınış*, fiillerin içeriklerini belli açılardan determine eden sözlüksel-anlamsal bir kategoridir ve *görünüş* kategorisinin aksine gramerleşmemiştir (Aksan, 2007: 25).

Korkmaz (2003a), *görünüş* kavramını bir fiildeki oluş ve kılışın zaman bakımından konuşan tarafından öznel biçimde değerlendirilmesi; fiilde, dil psikolojisine ve konuşanın kendi değerlendirmesine bağlı zaman kayması durumu olarak tanımlamaktadır. Bir başka eserinde ise, Korkmaz (2003b), konuyu fiilde anlam, zaman ve işlev kayması başlığı altında değerlendirmiş ve sözü edilen olayın çekimli fiillerde

söz konusu olduğunu söylemiştir. Korkmaz (2003b)'ın tespitine göre; *görünüş*, kip ve şahıs ekleri alarak çekime girmiş bulunan ve bir yargı bildiren *bitmiş fiiller* (Lat. *Verbum finitum*, Alm. *Finite Verbformen*) için söz konusudur. Bu durum daha değişik bir anlatımla dile getirilirse, çekime uğramış olan fiilin taşıdığı kavramda, süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşma yapmış olmasıdır. Dolayısıyla görünüş *nesnel* (objektif) değil *öznel* (subjektif)'dir. Fiilin ad biçimi olan mastarda değil, çekimli şekillerinde görülen bir iç anlamdır. Bunlarda şekilden beklenen anlam yerine, daha değişik bir anlamın ortaya çıkmasıdır. Daha doğrusu, bu kalıba, konuşanın verdiği özel anlamdır ve dil psikolojisinin ürünüdür (Korkmaz, 2003b: 576). Korkmaz'ın *görünüş* için verdiği örneklerden birkaçı şöyledir: Bir kapı çalınmasına cevap veren ev sahibinin “*Geldim, geldim!*” diye karşılık vermesi, her ne kadar *geçmiş zaman* kalıbı taşıyorsa ise de, aslında konuşan kişinin amacına uygun olarak belirtmek istediği zaman, *şimdiki zamandır* ve bunu, dinleyen de “*Geliyorum.*” biçiminde algılamıştır. “*Kitabı okudun okudun, okumadın alıp gidiyorum.*” cümlesindeki “*Okudun.* ve “*Okumadın.*” yüklemeleri *geçmiş zaman* eklerini almış olmalarına rağmen, *görünüş* olarak *geçmiş zamanı* göstermemekte, “*Okursan, okuyacaksan; okumazsan, okumayacaksan.*” anlamlarında ve esas fiilin zarfı görevindedir (Korkmaz, 2003b: 578-79).

Yaman (1999), bu dil olayı için “*zaman kayması*” terimini kullanmış ve *zaman kaymasını*, dilde kendisine zaman bildirme görevi yüklenen bazı eklerin, dilin genel işleyişi içinde, asıl işlevlerinin dışında farklı bir zamanı ifade eder duruma gelmeleri olarak tanımlamıştır. Yaman'a göre zaman eklerinin kendi asıl zamanlarından başka zamanları ifade eder duruma geçmeleri, yapay değil doğal birer gelişme olarak nitelendirilirken bu durumun, dilin doğal seyrine uygunluğunun ve anlatım gücünü arttıran göstergelerden olduğunun önemi vurgulanmıştır (Yaman, 1999: 31).

Comrie görünüş kavramını, bir durumun kendi iç zamansal özellikleri bağlamında değişik açılardan gözlemlenmesi biçiminde tanımlamaktadır (Comrie, 1976: 3). Bu tanımlamada görünüş kavramı, her ne kadar bir bakış açısı olarak tarif edilmiş olsa da, genel itibarıyla fiillerin iç zamansal özelliklerini dikkate aldığı için Slav dillerindeki görünüş (*vid*) kategorisine oldukça benzemektedir. Comrie (1976), görünüş kavramıyla ilgili araştırma ve sınıflandırmalarını *bitmemişlik - bitmişlik* olgusu üzerinden yapmıştır.

Johanson (1994)'a göre, görünüş, olayları kendi sınırları (başlangıç ve bitiş sınırı) bağlamında gözlemlemeye imkân veren öznel bakış açılarını ifade eden

dilbilgisel bir kategoridir. Bu görüşe göre, Türkçede üç farklı *görünüŖ* perspektifi vardır: bir olayın süreç safhasında gözlemlenen, başlangıç ve bitiş sınırlarının gözlemlenmesine imkân veren *intraterminallik*, bir olayı kritik sınırı aşıldıktan sonra gözlemlemeye imkân veren *posterterminallik* ve olayı zaman çizgisinde doğrudan ve bütün olarak gözlemlemeye imkân veren yani bir olayı kritik sınıra ulaşıldığında gözlemleyen *terminallik* perspektifleridir. Bu terimlere kısaca göz atacak olursak; *intraterminallik*, bir olayın, başlangıç sınırından sonra ve bitiş sınırından önce, yani başlangıç ve bitiş sınırları arasında gözlemlenmesini ifade eden bir kavramdır. Böylece olay, süreç safhasında gözlemlenir (Johanson, 1994: 249; 1999a: 172). Türkçede intraterminal bakış açısı, genelde Ŗimdiki zaman ekleri ile (-X)yordu gibi gemiŖ zamanda olayın bitiş sınırının ulaşılmadığını bildiren (Imperfecta) biçimler aracılığıyla gösterilmektedir (Johanson, 1998a: 43). Ŗimdiki zaman ile intraterminal bakış açısı arasındaki bu yakın ilişkiye dikkat çeken Johanson, K noktasından hareketle “olmakta olan” bir olaya yöneltilen perspektiften bahseder ki bu, intraterminal bir bakış açısıdır. *Postterminallik*, bir olayı, kritik sınırı aşıldıktan sonraki bir safhada gözlemlemeye imkân verir (Johanson, 1994: 249). Bu kritik sınır, başlangıç sınırlı ve süreçli olaylarda başlangıç sınırı, bitiş sınırlı olaylarda ise bitiş sınırı olarak kabul edilmektedir. Türkçede postterminal bakış açısını, genel itibarıyla “gemiŖ zaman ekleri” (“perfect items”) yansıtmaktadır ve bu ekler bir olayı kritik sınırı aşıldıktan sonraki safhada “gerekleşmiŖ” olarak göstermektedirler (Johanson, 1998a: 44). Bu postterminal bakış açısı, K noktası dikkate alındığında, bir öncekilik olarak algılanabilir, zira K noktası itibarıyla olayın kritik sınırı çoktan aşılmıŖ durumdadır (Johanson, 1994: 251). Türkçede üçüncü bir perspektif olan *terminallik*, bir olayı ne intraterminal ne de postterminal olarak gözlemler; terminal bakış açısı, bir olayı kritik sınırı ulaşıldığında gözlemler (Johanson, 2000a). Bu tür bir gözlem, olayı zaman çizgisinde doğrudan ve bir bütün olarak (totalitat) yansıtmaya imkân vermektedir ki, bu yönüyle hem intraterminallikten hem de post terminallikten ayrılmaktadır. Zira ilk ikisinde olay, ya sınırları ya da süreci bağlamında gözlemlenirken, terminal bakış açısında ise olayın başlangıç ve bitiş sınırları bir tarafa bırakılır ve olay sadece doğrudan ve total olarak yansıtılır (Johanson, 1994: 258).

Bacanlı (2009), *KılınıŖ Kategorisi ve KılınıŖsal Belirleyici Olarak Yardımcı Fiiller* adlı eserinde *görünüŖ* kategorisine de yer vermiŖ ve *kılınıŖ* ile *görünüŖ*'ü

Kortmann, Brinton, Bondarko, Nasilov ve Johanson'a atıflarda bulunarak değerlendirmiştir. Buna göre bir karşılaştırma yapacak olursak:

Kılınış

- Leksikal bir kategoridir.
- Eylemin yapılış tarzı, akışı, gerçekleşme şekli ve evre yapısıyla ilgilidir.
- Fiilin leksik anlamı ona eklenen özel parçacıklar, yardımcı fiiller veya yapım ekleriyle belirtilir.
- Fiilin leksik anlamları ve türetme morfolojisiyle ilgilidir.
- Kılınıştaki ayrımlar fiilin karşıladığı eylemin, ontolojik olarak kritik ve belirgin bir başlangıca veya bitişe sahip olup olmaması, yoğunluğu, sürati, beklenmezliği, kısa veya uzun süreli oluşu, yeniden yapılması, baştan sona bitirilmesi, sonuna dek ifa edilmesi, aşırılığı, tek kereliği veya tekrarlı karakteri gibi nicelik ve nitelik özelliklerine göre yapılır.

Görünüş

- Gramatikal bir kategoridir.
- Olaya zaman hattı üzerinde nasıl bakıldığıyla ilgilidir.
- Söz dizimi veya çekimle belirtilir.
- Fiilin çekim morfolojisiyle ilgilidir.
- Johanson görünüşü eylemin *terminallik (sınırlılık)* özellikleri çerçevesinde tanımlar. Eylemin başlangıç ve bitiş şeklinde iki ana terminali vardır. Olaylar iki terminal arasında görülüyorsa *intraterminal*, terminallerden birinin aşıldığı noktada görülüyorsa *posterterminal*, terminallerden birine erişildiği noktada görülüyorsa *adterminal* 'bakış noktası (view point)' söz konusudur.
- Görünüş işaretleyicileri bunları yapamaz, ama bunlar üzerinde değişik perspektifler sunabilirler.

Yukarıda verilen tanımlar ve araştırmalarımız sonucunda *görünüş*'ün eyleme zaman hattında nasıl bakıldığıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle dilbilgisel görünüş belirlemesi için çalışmamız, fiilin zaman çekimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Zaman ekleri basit çekimde görünüş okumasını bağlamdan kazanırken birleşik çekimde daha açık bir şekilde görünüş işlevi üstlenmektedir. Birleşik çekimde karşımıza çıkan üst üste iki ekten (bazı çağdaş Türk lehçeleri ve Anadolu ağzlarında üç ekli örnekleri de vardır) ilkinin görünüş, ikincisinin zaman eki olarak adlandırılması gerektiği gözlemlenmiştir. Böylece çalışmada, çekimli fiillerde zaman eklerinin işlevleri ele

alınır, bunların eylemin kılınışı üzerinde sunduğu perspektifler, bir başka deyişle *görünüş* incelenmiştir.

Problem

Son yıllarda, Türkçede görünüş kategorisi üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde, müstakil birkaç çalışma hariç (Benzer, 2012; Aydemir, 2010; Johanson, 1971; 1994; 1999; 2000; 2003; 2009) görünüşün daha çok Rusça, İngilizce ve Almanca gibi dillerle karşılaştırılarak ele alındığı veya Türkçedeki kılınış kategorisi ve zaman kaymaları ile bir tutulduğu ve bu başlıklar altında ele alındığı görülmüştür. Ancak bu çalışma, görünüş kategorisinin zaman kaymasından ve fiil iç zamanından (kılınıştan) farklı olduğunu ve aralarında güçlü bağlantılar olmasına rağmen farklı kategoriler olarak ele alınması gerektiğini gösterme amacıyla hazırlanmıştır. Sözlüksel görünüş kategorisi denince akla ilk gelenin belirteçler ve ilgeçler olduğu, daha önce yapılmış olan çalışmalarda sık sık dile getirilmiştir. Dilbilgisel görünüşü ek bazında inceleyen araştırmacılar, bu kategoride ise zaman belirteçlerine büyük önem yüklemişlerdir. Elbette ki, bu sözcük kategorilerinin sözlüksel görünüşü belirlemedeki rolleri yok sayılamaz. Ancak, Türkçe gibi, fiil türetmek için zengin olanaklar sunan bir dilde, fiil kategorisinde bir inceleme yapılıyorsa bulunmak istenenler yine fiillerde aranmalıdır. Türkçenin görünüş kategorisi üzerine yapılmış hemen her çalışmada, araştırmacının öncelikle *kılınış* ve *görünüş* kategorisinin birbirine karıştırılıyor olmasından yakındığı ve dilbilgisel görünüşün eklerde aranması gerektiğini savunurken, sözlüksel görünüşün fiilin sözlük anlamında aradığı veya cümle içindeki ilgeçlere ya da belirteçlere yöneldiği görülmektedir. Fiilin sözlük anlamında aranan *etkinlik*, *hareket*, *başlama*, *anilik*, *başarma*, *noktasallık* vs. bizce *görünüşün* değil *kılınışın* konusudur. Dilbilgisel görünüşü belirleme yöntemine itirazımız olmamasına rağmen, sözlüksel görünüş kategorisini belirleme hususunda tezimiz diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada, sözlüksel görünüşü ele alırken, yardımcı fiillerle oluşturulmuş fiil öbeklerinin incelenmesinin daha doğru olacağı öngörülmüştür. *Fiil+fiil* birleşimli bu sentaktik yapı, bizlere tıpkı dilbilgisel görünüşte eklerin sunduğu gibi bir inceleme alanı sunacak, fiillerden ikincil olanının gramatikleşme süreci de bu yöntemle takip edilmiş olacaktır. Başka bir ifadeyle, ikincil unsurun kılınışında var olan özelliğin ne kadar korunmakta ve bu özelliği cümleye ne ölçüde yansımakta olduğu da tespit edilmiş olacaktır. Yaptığımız incelemeler sonunda, dilbilgisel görünüş türlerinden *bitmişlik*, *bitmemişlik* ve *sürerlik*

görünüşlerine ek olarak sözlüksel görünüş kategorisine *tamamlanmışlık* türü de eklenmiştir.

Önem-Amaç

Bu araştırma ile eski Türkçedeki fiiller temel alınarak Türkçe (Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi) ve Japoncada dilbilgisel ile sözlüksel görünüş kategorilerinin tarihî ve modern yapılarının benzer yanlarının ortaya çıkarılması, var olan örnekler üzerinden bunların gösterilmesi amaçlanmaktadır. Çağdaş Türk Lehçelerinden Hakas Türkçesinin seçilmesinin sebebi VI. yüzyıldan beri Güney Sibiry'a da Hakasların / Kırgızların varlıklarının takip edilebiliyor olması ve bu boyun 710 yılında Köktürklerin hakimiyetine girmiş olmalarıdır (Gömeç, 2002: 20-21). Çalışmamız bu alanda karşılaşılan sorunları tamamen veya kısmen çözdüğü söylenemez. Ancak, Türkçeyi, içinde bulunduğu dil ailesinin dilleriyle kıyaslayarak, daha anlaşılır görünüş sınıflandırmalarının yapılabileceğini ve bu sınıflandırmalar sonunda yeni bakış açılarının geliştirilebileceği ortaya konulmaktadır. Bu nedenle tezin, genel anlamda Türkoloji araştırmalarına, özel anlamda ise karşılaştırmalı Türkçe ve Japonca çalışmalarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Eski Türkçe dönemi, dil malzemesi açısından çalışmamız için başlangıç noktası olmuştur. Dilbilgisel görünüş incelenirken, yapısal benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasında zaman şekilleri sözdizimsel örneklerle karşılaştırılıp, fiillerde bitmişlik, bitmemişlik / sürme, hâl / sonuç görünüşlerinin her üç dildeki durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Sözlüksel görünüş kategorisinde ise yardımcı fiillerin, sözlükteki madde başı hâlleri dikkate alınarak *bitmişlik*, *bitmemişlik* / *sürme*, *hâl* / *sonuç* ve *tamamlanmışlık* işlevleri ve anlamları karşılaştırılmıştır.

Sınırlılıklar ve Sayıtlar

Tezimizde, eski Türkçe döneminden Bilge Kağan, Kültigin ve Tunyukuk yazıtları kaynak metin olarak belirlenmiş ancak yer yer eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinden de örnekler alınmıştır. Hakas Türkçesi örneklerimiz, Arıkoğlu'nun *Örnekli Hakasça Türkçe Sözlük* (Arıkoğlu, 2005), *Hakas Türkçesinde Fiil* (Kara, 2013a), *Hakas Halk Masallarında Söz Dizimi* (Kara, 2013b), *Hakas Destanı Öcen Beg* (Kara, 2014), *Hakasça-Türkçe Sözlük* (Naskali vd. 2007), *Hakasya'dan Öyküler* (Killi, 2008), *Altın Taycı* (Kara, 2013c) adlı eserlerden alınmıştır. Eski Japonca dönemi örneklerimiz; Vovin (2005)'in *Descriptive and Comparative Grammar of Western Old*

Japanese Part 1 ve A Descriptive and Comparative Grammar of Western Old Japanese Part 2: Adjectives, Verbs, Conjunctions (Vovin, 2005), Watanabe (2008)¹ ile Virjinya Üniversitesi kütüphanesinin çevirim içi veri tabanından alınmıştır. Modern Japonca örneklerimiz; ilgili dönemin dilbilgisi kitapları, araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalar, çevirim içi gazeteler ve yine Virjinya Üniversitesi kütüphanesinin çevirim içi veri tabanından alınmıştır. Türkiye Türkçesi örneklerimiz; dilbilgisi kitapları, romanlar, gazete yazıları ve günlük konuşma dilinden alınmıştır.

Tezimizde, Eski Türkçe dönemi eserleri (Bilge Kağan, Kültigin ve Tunyukuk yazıtları)² hem Türkiye Türkçesi hem de Hakas Türkçesi için ulaşılan en eski yazılı kaynak olarak değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında Japonca, görünüş açısından Altay dillerine mensup olan tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ile karşılaştırılmıştır. Ancak, Japonca'nın Altay dilleri ile akrabalık ilişkisi üzerine inceleme yapılmamış, sadece Robbeets (2005)'in değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Birinci bölümde, dilbilgisinin zaman, kınış ve görünüş kategorileri ele alınırken, bunların birbirleriyle olan ilişkileri ile kınış-görünüş farkı ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkçe ve diğer diller üzerinde yapılmış görünüş sınıflandırmaları tanıtılmış, dilbilgisel görünüş ve sözlüksel görünüş mevcut sınıflandırmalardan hareketle, merkezinde Türkçenin olduğu bir bakış açısıyla yeniden ele alınarak tarafımızca daha sade ve sistematik hâle getirilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, dilbilgisel görünüşün belirlenmesinde en büyük etken olan zaman eklerinin birleşik ve basit yapıları ile bunların eski Türkçe, Türkiye Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Eski Japonca ile Modern Japoncadaki görünüş işlevleri sırasıyla ele alınıp benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Birleşik yapılarda sadece zaman eki olarak adlandırılan eklerle kurulan birleşik yapılar (*-mİş+tl*, *mİş+mİş*, *-yordu*, *-AcAkmİş* vb.) yapılar ele alınmış, *-mİştIr* gibi ekler inceleme dışında tutulmuştur.

¹ Watanabe, K., *Tense And Aspect In Old Japanese: Synchronic, Diachronic, and Typological Perspectives*, (Basılmamış Doktora Tezi). Cornell Üniversitesi, ABD, 2008.

² Çalışmada Talat Tekin'in çalışmaları temel alınmıştır. Ancak okuma farklılıkları olan cümlelerde diğer araştırmacıların çalışmalarına da başvurulmuştur (Aydın, 2012; Berta, 2010; Ergin, 2005; Orkun, 2011; Osawa, 2011; User, 2010).

Üçüncü bölümde, Türkçe üzerine yapılmış olan diğer görünüş çalışmalarından farklı olarak, sözlüksel görünüş kategorisi yardımcı fiiller üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. Belirlenen yardımcı fiillerin üç dildeki görevleri incelenmiş, benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir. Yardımcı fiillerden *ol-* (*-AcAk ol-*, *-mİş ol- vb.*) ve *bulun-* (*-mİş bulun-*) gibi yapılar çalışma kapsamı dışında tutulmuş ve sadece fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiil yapıları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZAMAN, KILINIŞ VE GÖRÜNÜŞ SİSTEMİ

1.1.Zaman Kavramı

Zaman nedir? O mutlak, sonsuz ve dışımızda mıdır, yoksa bize mi bağlıdır? Zaman kavramı, felsefe başta olmak üzere, fizik, matematik gibi bilim dallarıyla dil biliminin de uzun yıllar uğraş alanı olmuştur. Türk Dil Kurumunun genel ağ sözlüğü bu sözcüğü, “*bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit*” olarak tanımlanmıştır. Bilim, zamanı fizik / gerçek zaman (time) ve dilsel / fiil zamanı (tense) olmak üzere ikiye ayırır. Bu başlık altında öncelikle gerçek zamana, ardından da fiil zamanına değinilecektir.

Aristoteles, zamanı hareketle ya da değişmeyle özdeş tutmuştur (Ross, 1993: 111). “Ne devinen ne de duraduran nesnelere bir zaman içinde değiller, çünkü zaman içinde olmak zamanla ölçülmek demek, zaman ise devinimin ve durağanlığın ölçüsü” diyerek zamanın ölçülebilirliğine dikkat çekmiş ve *an*’ın sürekli bir değişim içinde olduğunu savunmuştur (Aristoteles-Augustinus-Heidegger, 2007: 28). Heidegger de “*Zaman, içinde olayların geçtiği şeydir.*” diyerek zamanın aşamalarının birbiriyle öncelik-sonralık ilişkisi içinde bulunduğunu, her “önce” ile “sonra”nın bir “şimdi” tarafından belirlenebildiğini oysa “şimdi”nin kendisinin keyfi olduğunu dile getirmiştir (Aristoteles-Augustinus-Heidegger, 2007: 63-65). Aristoteles zamanın iki parçadan müteşekkil ve bunlardan ilkinin var olmuş olduğunu (geçip gitmiştir, geçmişte), diğerinin ise henüz var olmadığını (gelecekteki zaman) belirtmiştir. “O hâlde bir şey nasıl henüz var olmamış bir şeyden müteşekkil olabilir?” sorusuyla da zamanın hayaliliğini tartışmaya açmıştır. Ona göre eğer zaman, gerçek bir varoluşa sahip ise bu şu anda (şimdide) olmalıdır, geçmişte veya gelecekte değil. Buna karşılık *an*’lardan oluşan şimdiiyi de bir zaman olarak kabul etmeyen Aristoteles, zamanı aklın gelecekte geçmişe, şimdi yoluyla devam eden mevcudiyetine yüklediği bir tasarı olarak görmektedir (Muhammed Hacı Yusuf, 2013: 67). Dağ (1973), MÖ IV. yüzyılda Skeptiklerin de zamanın varlığını inkâr edenler arasında olduğunu ve onlara göre zamanın eğer var olsaydı, ya bölünebileceğini ya da bölünemeyeceğini nakletmektedir. Zaman bölünemiyor ise yıllar, aylar, geçmiş ve gelecek ondan çıkamaz olacak, tersine bölünebilir ise ya bütün parçaları ile birlikte ya da parçalarından bir kısmı ile birlikte var olacaktı. Bu ihtimaller karşısında Skeptikler, birinci ihtimalin saçmalığını zamanın

bölünebiliyor olma durumunda geçmiş ve gelecek eş zamanlı olacaktı diyerek, ikincisini ise zamanın hiçbir parçası fiilen var olamaz diyerek savunmuşlardır. Bununla birlikte “şimdi”nin fiilen varlığını farz etseler bile, yine de ya yoklukları yukarıda gösterilen geçmiş ve geleceğe bölünebilecek ya da bölünemez olarak kalacak ve zaman değil “an” denilecekti (Dağ, 1973: 98). Kant, zamanı öznenin aşkınsal birliğine, yani sentez yeteneğine bağlamaktadır. Hareketi ise, öznenin aşkınsal birliği ile açıklayıp aynı zamanda bu belirleyişin zamansal olarak var olduğunu da söyleyemez. Ayrıca Kant’a göre hareket, mekân görüsünden de kaynaklanamaz. Bununla birlikte, ancak zaman görüsü aracılığıyla mekânda bulunan şeylerin zamanın içinde (intra-temporal) oluşlarını ve hareketlerini bilebiliriz. Bu anlamda, zaman mekândan daha öznel diyebiliriz. Kant’a göre mekân görüsünden daha öznel olan zaman, hem mekân görüsünün tümlüğü içinde, bu tümlüğe ait olan şeylerin yer değiştirişlerini, hareket edişlerini olanaklı kılan bir önceliktir hem de bu değişimi belirleyen belirleyiş, aktivite olarak öznenin bilişinin önceliğidir. Zaman, tüm görünümünün biçimsel, a-priori (önceki) koşuludur. Mekân, tüm dış görünümünün saf formu olarak sınırlıdır; yalnızca dışsal görünümünün a-priori koşulu olarak işlevi vardır. Ancak tüm tasarımlar, nesnelere dışsal şeyler olsun, olmasın, kendi içlerinde zihnin belirlenimine, yani içsel etkinliğe, içsel hâle (inner state) aittirler. Bu içsel hâl, etkinlik de içsel görünümünün biçimsel koşulunun biçimsel koşulu altında bulunabileceğinden, zamana aittirler. Zaman her ne olursa olsun tüm görünümünün a-priori koşuludur (Camcı, 2009: 93-99). İbn Sînâ, İbnü’l-Arabî gibi düşünürler de zaman konusuna kayıtsız kalmamışlardır. İbnü’l-Arabî Fütûhat’ta zamanın kendi başına var olmayan hayalî bir şey olduğunu, “Ne zaman?” sorusunu sorduğumuzda feleklerin hareketi ve yerleşik şeyler tarafından bize gösterildiğini, bundan dolayı zamanın ve mekânın hakikatte olmadığını yazmıştır (Muhammed Hacı Yusuf, 2013: 66).

Sonuç olarak, zamanın varlığı veya yokluğu yüzyıllardır tartışılmalagelmiş bir konudur. Mekândan, nesneden veya eyleyenden bağımsız olmadığı konusunda görüş birliğinin var olmadığını söyleyemeyiz. Bütün bu görüşlerden ve tartışılan sorulardan yola çıkarak biz de diyebiliriz ki fizik zaman nesneden / mekândan bağımsız olarak düşünülmemelidir. Bir ağaç fidanı düşünün, bir köpek veya kedi yavrusu ile bir bebek. Fidanı toprağa diktiğimiz gün bu kedi, köpek ve bebek dünyaya gelmiş olsunlar. Toprağa düşüş ve dünyaya geliştikten insan zamanıyla 15 yıl sonra bu üç ayrı nesnenin, ki zamanın mekânı olmuşlardır, yaşlarını hesaplamaya kalktığımızda görürüz ki aynı yaşta değillerdir. Köpek vücudunu kendine mekân edinmiş olan zaman ile ağaç gövdesini

veya insan bedenini seçmiş olan zaman aynı boyutta ilerlememiştir. İnsanın olgunlaşmaya başlaması 15 yılını alırken köpek bunu insan yaşının ilk bir yılında başarmıştır. Farklı yaratılmışları bir tarafa bırakıp aynı insan ırkını ele aldığımızda bile zamanın yine farklılık gösterdiğini görürüz. Eğer yüzlerde oluşan çizgiler, hareketlerdeki yavaşlık veya yaşlanmak, zamanın elle tutulur gözle görülür hâli ise aynı yılları yaşayan insanların aynı sayıda çizgiye, aynı ritimde devinime sahip olması gerekir. Ancak durum böyle değildir. Fizik zaman, mekânla kendine bir yer ediniş yine mekânda ilerleyip mekândan mekâna da değişiklik göstermekle göreceli olduğunu bizlere göstermektedir. Fizik zamanın göreceliği acaba dilbilgisel zamanda nasıl kendini göstermektedir? Kişi olaylar dizgisine nasıl bakmakta, onu nasıl algılamakta ve anlamlandırmaktadır? Aynı olaya tanık olan iki kişinin tanık olunan olayı aktarırken seçtiği, zihninde tasarladıklarının dışavurumu anında kullandıkları sözcükler bize insanın zamana bakışını göstermede ipucu olabilir mi?

Felsefenin ve fiziğin başı ve sonu belli olmayan, varlığıyla yokluğu tartışmalı, hakikati ve hayali epey karmaşık olan zaman (fizik zaman / gerçek zaman) kavramına, dil bir sınır çizmeye çalışmıştır. Tezimizin ikinci bölümünde, dilbilgisel görünüş kategorisini zaman ekleriyle belirlemeye çalışacağımızdan şimdi de dilsel zamana (fiil zamanı) bir göz atalım.

Kişi, başlangıcı ve sonu belli olmayan, içinde yaşadığı, yaşadığını sandığı, zihninde canlandırdığı zamanı ancak dile yansıtmak istediğinde, bildirmek istediğinde fiil zamanına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç ve beraberinde getirdikleri, dilbilgisinde kendisine zaman kategorisi adı altında yer bulmuştur.

Zaman kavramı, başı sonu belli olmayan soyut ve göreceli bir süreci içine aldığından, dil bu sınırsız süreci birtakım parçalara bölerek adlandırmıştır: geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman gibi (Korkmaz, 2009: 495).

Aksan; Atabay; Kutluk ve Özel (1983)'e göre fiil zamanı, eylemin içinde olduğu zamanı gösterir. Eylem bir oluş, kılınış, yargı bildirirken zamanı da belirler. Eylem çekiminde zaman, temel kavramdır. Kipler de bu zamanlara göre adlandırılır. Eylemlere, çeşitli zaman kavramı taşıyan eklerin getirilmesiyle, eylemin bildirdiği işin, oluşun, hareketin, anlatılmak istenilen yargının zamanı belirlenir. Eylemin şimdi veya geçmişte yapıldığını, yapılmakta olduğunu, yapılacağını, kısacası zamanı, bu ekler belirtir (Aksan vd., 1983: 232-233).

Topaloğlu, zaman kavramını fiilin belirttiği sürenin çeşitli parçalarını bildiren kategori ve bu kategoriye bağlı olarak ortaya çıkan alt bölümlerin her biri olarak tanımlamış, Türkçedeki zamanın basit ve birleşik zaman olmak üzere iki bölümde ele alındığını belirtmiştir (Topaloğlu, 1989: 165).

Ergin, zamanın fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını ifade eden dilbilgisi kolu olduğunu belirtir. Fiil kök ve gövdelerinin çekimli şekilleri, hareketin kipini yani yapılış ve oluş şeklini ifade eder. Kip veya şekil ekleri adını verdiği bu ekleri, gramer işlevlerini belirtmek üzere şekil ve zaman ekleri olarak ikiye ayırmıştır. Şekil eklerinin yalnız şekil, zaman eklerinin ise hem şekil hem zaman ifade ettiğini özellikle vurgulamıştır (Ergin, 1997:133-134).

Banguoğlu, fiilin zamanını bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçası olarak adlandırır. Ona göre fiil çekiminde zaman esastır ve bu zaman fiil tabanına gelen birinci ekle gösterilir. Çekim kiplerinin aslında zaman bölümlerine göre adlandırıldığını (geçmiş kipi, gelecek kipi) ve bu sebeple kip yerine zaman teriminin de kullanıldığını belirtmiştir. Banguoğlu, Türkçede zamanları ana zamanlar (temps principal) ve yan zamanlar (temps secondaire) olmak üzere iki gruba ayırır. Ana zamanlar “geçmiş (passe), şimdiki (present), gelecek zaman (futur)” olmak üzere üç tanedir. Yan zamanlar ise “dolaylı geçmiş (dubitatif) ve geniş zaman (aoriste)” olmak üzere iki tanedir. Ayrıca başka eklerle oluşturulan fiil gövdeleri de vardır ve bu gövdeler de kendi içinde zaman bildirirler. Bu kipler dört türdür: “dilek-şart (desideratif-conditionnel), istek (optatif), gereklilik (necessitatif)” kipleri gelecek zamanın içinde; “buyuru (imperatif)” kipi ise şimdiki zaman içinde sayılır. Sayılan bütün bu kiplerin bir araya gelerek fiilin çekim tablosunu meydana getirdiğini, buna göre Türkçede basit bildirme tarzında dokuz zaman, yani dokuz kip olduğunu ileri sürer (Banguoğlu, 1990: 441-443).

Vardar da Banguoğlu'nun yaptığı zaman tasnifine paralel olarak zamana ilişkin en sık rastlanan bölümlenmenin şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman olduğunu ileri sürmüştür ancak bu bölümlenmenin evrensel bir nitelik taşımadığını belirtmiştir ve bu bağlamda Banguoğlu'ndan ayrılmaktadır. Vardar'a göre Türkçede zamanlar yalın ve birleşik zaman olmak üzere ikiye ayrılır. Yalın zamanlar şunlardır: geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman. Birleşik zamanlar ise hikâye, rivayet ve koşul birleşik zamanlarıdır. Bunlara bir de katmerli birleşik zamanı eklemiştir. Ona göre “Zaman (Alm. Tempus, Zeitform) (Fr. Temps) (İng. Tense): Eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlenmelerini belirten ulam ve bu ulama bağlı

olarak ortaya çıkan altulamaların her biri”dir. Konuşucunun tümcede belirtilen oluş anını söyleme ve sözceleme anına bağlaması Vardar’a göre zaman kategorisinin en belirgin özelliğidir ve bu özellik çoğu zaman kip, kiplik ve görünüş kategorileriyle kesişir. Bunun dışında, çeşitli dillerin zaman dizgeleri arasında büyük farklılıklar vardır. Salt zamanlar konuşucunun konuştuğu ana, görece zamanlar ise geçmiş ya da gelecekte yer alan bir olaya göre değerlendirilen zamanlardır (Vardar, 1980: 166-167).

Gencan, fizik zamanı bir akış olarak nitelendirirken bunu bölümlere ayırmayı ve onu durdurmaya çalışmayı boş bir tutum olarak görmüştür. Ancak dilbilgisel zamanı o da birçok dilci gibi üçe ayırmıştır: geçmiş, şimdiki ve gelecek (Gencan, 2001: 302).

Demircan’a göre zaman ekleri eylemin olduğu zamanı değil, biçimsel zamanı (tense) bildirirler. Biçimsel zaman ile eylemin zamanı özdeş de olabilir (Demircan, 2005: 109).

Canbulat (2004) *Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil* adlı çalışmasında, dilsel zamanın tanımını yapmadan önce edimbilimci Levinson’un önemli uyarısına dikkat çekmektedir. Levinson’a göre diller öncelikli olarak yüz yüze iletişim için (face-to-face-Interaction) düzenlenmişlerdir. Dil araştırmacılarının bu “basit ama çok önemli gerçeği” göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Çünkü her türlü konuşma belirli bir yerde ve belirli bir zamanda, yani mekân-zaman-durum ilişkisi çerçevesinde meydana gelmektedir. Konuşma eylemi bir şahıs tarafından gerçekleştirilir ve genelde bir dinleyiciye yönelik yapılıdır (Canbulat, 2004: 568). Canbulat aynı makalesinde, dillerin ortak özelliklerinden birinin, konuşurken ya da yazarken kurulan cümlelerin bir zaman kipi içermesi olduğunu belirtmekte, içinde zaman kipi bulunmayan cümleyi gramer açısından eksik bir cümle olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte, kiplerle sağlanan zaman ile gerçek zaman arasında bir bağlantı olmadığını da belirtir. Kiplerde sadece konuşma anına göre olayların, varsayılan bir konuşma çizgisi üzerinde yer aldığını ve bu zaman çizgisinin “ben-şimdi burada”yı merkez alarak sola doğru geçmişe ve sağa doğru geleceğe uzandığını söyler. Ona göre dilimizdeki ve tüm diğer dillerdeki kipler, eylemlere bu çizgi üzerinde şimdiden önce ve sonra diye bir zamansal yer vermektedir. “Yağmur yağdı.”, tümcesinde kullanılan görülen geçmiş zaman kipi “-dı” yağmurun konuşma anından önce başladığı ve bittiği anlamını taşımaktadır. Konuşmanın yapıldığı anı ve yerini bilmiyorsak bu cümleyi anlamlandıramayız (Canbulat, 2004: 570).

Fiziksel anlamda zaman, akıp giden bir süreçtir. Dilbilgisel anlamda ise, "gösterimsel bir kategori" olarak durumları, oluşları, hareketleri, olguları, kısaca

olayları zaman çizgisinde belirlemeyi yani onları zaman çizgisinde lokalize etmeyi ifade eden bir kavramdır (Comrie, 1976: 5). Olayların zaman çizgisinde belirlenmesinde, öncelikle iki temel parametre önemli rol oynamaktadır: konuşma anı (K noktası) ve olayın oluş süreci itibarıyla zaman çizgisindeki yerini gösteren belirleme noktası (B noktası). Bir dilde zaman sistemini betimlemek için, bu iki parametre temel referans noktaları olarak alınmakta ve buna göre üç zaman diliminden söz edilmektedir: geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman (Comrie, 1985: 36-55). Bu bağlamda eğer bir olayın B noktası K noktasından önce ise, geçmiş zaman; bir olayın B noktası K noktası ile eş zamanlı ise, şimdiki zaman; bir olayın B noktası K noktasından sonra ise gelecek zaman söz konusudur (Johanson, 1994: 252). Benzer, Smith'in fiil zamanı mantığını Reichenbach'ın gerçek zaman ayırımına dayandırdığını belirtmekte ve gerçek zamanın *konuşma anı* (speech time), *gönderme zamanı* (reference time) ve *durum zamanı* (situation time) olarak üçe ayırdığını ve Smith'in durum zamanı olarak adlandırdığı zaman türünü Reichenbach'ın vaka zamanı yerine kullandığını aktarmaktadır (Benzer, 2012: 68).

Fiil zamanını diğer bir ifadeyle, dilbilgisel zamanı birçok dil geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üç ana bölüme ayırır. Hakkında konuşulan olay, konuşma anında gerçekleşiyorsa şimdiki zamanı, konuşma anından önce gerçekleşmişse geçmiş zamanı ve henüz gerçekleşmemiş, yani konuşma anındaki tasarının sonraki bir zamanda gerçekleşeceğini ifade ediyorsa gelecek zamanı belirtir. Bazı dillerde ise bu üç ana zaman bölümü dışında, Türkçede de olduğu gibi, geniş zamanı veya geçmiş, geleceği, şimdikiyi kendi içinde tekrar bölümlenen ve her birine farklı adlar veren zaman kategorileri de vardır. Bizim çalışmamızda, Türkçedeki zaman eklerinin görünüş işlevlerini ele alıp beş ayrı zaman üzerinde durulmuştur. Türkçede genellikle şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman olarak adlandırılan bu zamanları eski Türkçe dönemi, eski Japonca dönemi, günümüz Türkçesi ve Japoncaları ile birlikte çağdaş Türk lehçelerinden Hakasçada irdeleyip adı geçen zaman eklerinin görünüş işlevleri incelenmiştir.

1.2.Kılınış - Görünüş Ayırımı ve Ayrımsızlığı

Yaptığımız literatür taramasında anladığımız üzere kılınış ve görünüş kategorilerinin karıştırılmasında en büyük etkenin kılınışın, sözlüksel görünüşün bir alt kategorisi olarak ele alınması olduğunu görmekteyiz. Benzer'in (2012) tespitlerine göre

kimi tasniflerde kılınış, sözlüksel görünüş olarak (Vendler, 1972; Olsen, 1994; Verkuyl, 1972; Smith, 1997) kiminde ise sözlüksel görünüşün alt kategorisi olan *aşama görünüşü* olarak (Benzer, 2012) ele alınmıştır.

Türkiye Türkçesinde *kılınış* kategorisi çeşitli dil araştırmalarının konusu olmakla beraber bu kategoriye özgü yazılmış eser sayısı oldukça azdır. Bunların en önemlisi Johanson'un çalışmaları olmakla birlikte, Türk araştırmacıların yaptıkları çalışmalar da son zamanlarda sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır. Benzer (2012) ve Aydemir (2010) konuyu zaman-görünüş-kiplik çerçevesinde ele alırken Bacanlı (2009) ve Karadoğan (2009) kılınış kategorisini müstakil olarak yayımlayan araştırmacılarıdır. Türkçe üzerine yapılmış olan çalışmalara geçmeden önce, evrensel açıdan "kılınış" kavramına göz atmamız gerekmektedir.

Fiiller, kılınışsal özellikleri açısından ilk defa Aristoteles tarafından bir tasnife tabi tutulmuştur (Ross, 2002: 83-130). Bu tasnifte Aristo, fiilleri bir *sonuç bildirenler* ve *bildirmeyenler* olarak iki gruba ayırır ve bunlardan ilkinde *kinéseis* (hareketler, devinimler), ikincisine de *enérgeiai* (faaliyetler) adını verir (Ross, 2002: 102-105).

Dil felsefecisi olan Ryle, bir sonucu olan '*erişilerle*' (achievements), bir sonucu olmayan '*faaliyetlerin*' (activities) farklılığına dikkati çekmiştir. Daha sonra bu terimler Vendler tarafından kullanılmış ve dilde ilk ciddi kılınış tasnifi Vendler tarafından yapılmıştır. Vendler kaynak dil olarak İngilizceyi kullandığı tasnifinde fiilleri dört başlık altında toplar (Bacanlı, 2009: 27):

- "Hâl (state)" bildirenler: *know, love, believe* vb.
- "Faaliyet (activity)" bildirenler: *run, walk, swim, push a cart* vb.
- "Başarı (accomplishment)" bildirenler: *running a mile, drawing a circle* vb.
- "Erişi (achievement)" bildirenler: *reach the top, win the race, be born* vb.

Vendler'in bu sınıflamasına Smith *ani fiil* türünü, Olsen'in de *aşama-seviye* türünü eklemesiyle sözlüğe dayalı görünüş türlerinin (kılınış) sayısı altıya çıkmıştır. Son tahlilde bilinen en yaygın fiil türleri şu altı türdür: *durum fiilleri, etkinlik fiilleri, başarma, tamamlanma, ani* ve *aşama-seviye fiilleri* (Benzer, 2012: 81).

Fiil kök ve gövdelerinde zaman kavramı olup olmadığından yola çıkarak Türkçede en kapsamlı *kılınış* sınıflamasını Johanson yapmıştır. Johanson'a göre fiil

tabanları *ön sınırı vurgulayanlar*, *son sınırı vurgulayanlar* ve *sınır vurgulamayanlar* olmak üzere üçe ayrılır¹.

- Ön sınırı vurgulayanlar:

Hareketi gerçekleştirmeye başlama sınırı aşılır ve sonra süre gelir. X yerine ön sınırı vurgulayan bir eylem kullanılabilir. X'ler aynı eylemdir.

.....Xdi.....hâlâ Xiyordu

Veya

.....Xdi, demek ki şimdi Xiyor

Uyudu demek ki uyuyor.

- Son sınırı vurgulayanlar:

Bitiş veya son sınırına ulaşmadıkça meydana gelmiş sayılmayan “hareketlerdir”.

X aynı eylem olamaz.

Xdi mi? Evet Xdi ve hâlâ X-iyor.

*Öldü mü? Evet öldü ve hâlâ ölüyor.

- Sınır vurgulamayanlar:

Meydana gelmiş sayılması için herhangi bir sınırı aşmak veya sınıra ulaşmak gerekmeyen “hareketlerdir”. X'ler aynıdır.

Xdi mi? Evet, Xdi ve hâlâ Xiyor.

Yedi mi? Evet, yedi ve hâlâ yiyor.

Benzer'in (2012) tespitine göre, Erguvanlı-Taylan (1992) *başarma fiilleri* ile *tamamlanma fiilleri* arasındaki en önemli farkın, fiilin gerçekleşme sürecinde ortaya çıktığını söylemektedir. Hem tamamlanma hem de bitirme fiilleri, bitiş noktası içermektedirler; fakat bitirme fiilleri anlık oldukları için fiilin gerçekleşme süreci uzun bir zaman dilimine yayılmamaktadır. Başarma, tamamlanma gibi bitişlidir; fakat belli bir zaman almaz ve anlıktır. Durum değişimine sebep olan süreç, bitiş sonucundan ayrılmış olarak görünür: “Nazan yarışı kazandı; araba ağaca çarptı!” (Benzer, 2012: 84-85).

Bacanlı kılınışın, eylemin yapılaş tarzını ve evre yapılanmasını içeren leksikal bir kategori olmakla birlikte kavramın kendisiyle genellikle “görünüş bilimi (aspektoloji)” araştırmalarında karşılaşıldığını ve bu yönüyle kılınışın, görünüş ve zaman

¹ Johanson, L., “Türkeitürkische Aspektotempora”, Thieroff, R.,J. Ballweg, *Tense systems in European languages*, Tübingen: Linguistische Arbeiten. 1994, 308: 249.'dan akt.Uğurlu M., 2003: 124-133.

kategorileriyle ilgili bir alt kavram olduğunu ama onlarla özdeş olmadığını dile getirir (Bacanlı, 2009: 13-15).

Bacanlı'nın (2009) tespitlerine göre görünüş ve kılınış ayrımını göstermek için kullanılan argümanlardan öne çıkanı subjektif-objektif karşıtlığıdır. Bu iddiaya göre görünüş, konuşanın seçtiği özel perspektiften dolayı subjektif ve değişken karakterliken, kılınış olayın tabiatı ve içkin anlamlarıyla ilgili olduğu için objektif ve sabittir. Yine Bacanlı'ya göre Johanson bu geleneksel betimlemenin yanlış olduğunu düşünür ve hem kılınışın hem de görünüşün objektiflik ve subjektiflik sunabileceğini ileri sürer. Tezimizde, görünüşün yani bakış açısının, fiil iç zamanıyla değil konuşucunun konuşma anı, harekete karşı olan zihinsel tasarısı ve onu ifade etmede gösterdiği seçicilik ile ilgili olduğu düşünüldüğünden görünüşün subjektif olduğu kabul edilmiştir.

Bacanlı'nın öne sürdüğü bir diğer argüman ise görünüşün gramatikal bir kategori, kılınışın ise fiil leksemelerinin ve eylem ibarelerinin içsel olarak taşıdıkları eylem tarzı özelliklerini içeren ve bunların tasnif edilmesini öngören leksikal (sözlüksel) bir kategori olduğudur. *Görünüş*, söz dizimi veya çekimle belirtilirken *kılınış* fiilin leksik anlamı, ona eklenen özel parçacıklar, yardımcı fiiller veya yapım ekleriyle belirtilir (Bacanlı, 2009: 15). Bu tespitin, yani kılınışın sözlüksel bir kategori oluşunun biraz açılması, açıklanması gerektiğini düşünmekteyiz. Eğer bu sözlüksel kategorizasyonda *kılınış*, sözlüksel görünüşün alt kategorisi olarak kabul edilip buna göre bir tutum sergileniyorsa bunun yanlış olmadığını söylemek mümkündür. Yapım eklerinde fiilin iç zamanında değişiklik meydana gelebileceği hususunda araştırmacıya katılmakla birlikte (bitiş sınırlı bir fiil olan *kay-*, fiilden fiil yapım eki olan - *DIr* ekini alıp *kaydır-* hâline geldiği zaman bir sınır vurgulaması gerekmez. Bu bakımdan yapım eklerinin kılınış kategorisini yani fiilin iç zamanını belirlemedeki rolünün önemi yadsınamaz) akıllarda birtakım soru işaretleri kalmaktadır. *Kılınış* ve *görünüş* kavramlarının birbirine karıştırılmaması gerektiği söylendiği hâlde iki kavrama da yeni bir tanımlama getirilmeyip mevcut tasnifler üzerinden yol almaya çalışmak oldukça akıl karıştıran bir durumdur. Kılınışın, fiil iç zamanının konusu olduğu kabul edilecekse bunu fiilin yalın hâlinde aramamız gerekmez mi? Ayrıca, yardımcı fiil ve özel parçacıklar (sanıyoruz zarf fiil ekleri kastediliyor) söz dizimi ve çekim unsurlarından ayrı mı tutulmaktadır? Örneğin “Çocuk uyuyor.” cümlesindeki *uyu-* fiili kılınış bakımından ön sınırı vurgulayan bir fiildir. Yani uyuma eyleminin gerçekleşmesi için

başlama sınırının aşılmış olması gerekir. “Çocuk uyuyacak.” cümlesinde de aynı şekilde bu sınırın aşılması gerekir.

Karadoğan (2009), *fillerin en kısa tanımıyla dil dışı dünyadaki “hareketleri”* dilde bir olay olarak karşılayan kelimeler olduğunu söyler ve fiildeki olayın sonsuz zaman çizgisindeki gerçekleşme zamanının dillerin yapısına göre farklılaşan biçimlerde fiilin çekimlenmesiyle belirlendiğini ileri sürer. Bu farklı durumların fiil tabanının anlamına da yansıdığını ancak bu durumun fiil tabanının sözlük anlamından ayrı tutulması gerektiğinin altını çizer. Ona göre kılınış, bir fiilin sözlük anlamını belirleyen unsurlardan sadece bir tanesidir. Konuyla ilgili çalışmaların bazılarında fiil tabanının sözlük anlamı ile olayın gerçekleşme tarzı birbirine karıştırıldığı veya aralarındaki ilişki tam olarak anlaşılmadığı için yanlış değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kılınış belirlemede olayın gerçekleşme süreci önemlidir yani kılınış bir fiilin iç zamanıdır. Dünya dillerinde, özellikle de Batı dillerinde “*kılınış*” (“aktionsart”, “actionality”, “actional content”, “manner of action”) kategorisinin yeterince işlendiğini, Türkiye’de ise kılınış ve bakış konusundan ilk bahsedenin Dilâçar olduğunu ve Dilâçar’ın Türkçe fiilleri kılınış özelliklerine göre sınıflandırdığını aktarmıştır (Karadoğan, 2009: 6-10).

Akçataş (2005) *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman, -Bakışta Kılınış-* adlı çalışmasında, Türkiye Türkçesinin zaman yapılarını cümle düzeyinde tespit etmiş, kılınış başlıklarının bakış açısından tasnifini yapmıştır. Çalışmada, cümlelerdeki zaman belirleyen unsurlar incelenirken, *bakış* ve *kılınış* ayrıntıları, kurdukları ilişkilerle değerlendirilmiştir. *Bakış* konusu içinde kılınış değerlendirilerek zaman süreye göre incelenmiştir. Hareketin, oluşun veya durumun geçmişte, bulunulan zamanda, gelecekte ne kadar sürede gerçekleştiği, böylece cümlenin öğeleri tarafından kurulan zaman denklemleriyle tespit edilmiştir. Diğer çalışmalar, *bakış* konusu için öznel hükmünü verirken; *kılınışa* nesnel demiştir. Akçataş, iki konuyu da cümle düzeyinde duruma göre sistemleştirdiğini, yani cümle düzeyinde zamanı incelerken, *bakışa* göre cümlenin *kılınışını* belirlediğini ifade etmiştir. *Kılınışı*, bir “süre” konusu olarak nitelendirirken süre bilgisini, *geçmiş*, *bulunulan an*, *gelecek* ve *sınırsızlık* içinde değerlendirmiştir. Zaman ve süreyi, cümle düzeyinde ele alarak “bakış+kılınış” yapıları şeklinde fiilin işleyiş zamanlamasını anlam bakımından ortaya koymaya çalıştığını ifade etmiştir. Çalışmanın sonunda ise cümlede yapı bakımından ZT+Y, anlam bakımından B+K (bakış+kılınış) formüllerini tespit etmiş ve buna göre kılınış şekillerini vermiştir:

1. Bitmişlik / Bitmemişlik

2. Süreklilik / Süreksizlik
3. Belirlilik / Belirsizlik
4. Kesintililik / Kesintisizlilik
5. Mutlaklık / İtibarilik
6. Bağımlılık / Bağımsızlık
7. Eş Zamanlı / Art Zamanlı
8. Uzaklık / Yakınlık

Sonra bu sekiz kılınış şekline göre kılınış aralıklarını değerlendirerek şu zaman (B+K) tablosunu oluşturmuştur:

Tablo 1. Akçataş'ın Zaman Tablosu

GEÇMİŞ	BULUNULAN AN	GELECEK	GENİŞ (Sınırsızlık)
Bitmiş Geçmiş	Bitmiş Bulunulan An	Bitmiş Gelecek	Bitmiş Sınırsızlık
Bitmemiş Geçmiş	Bitmemiş Bulunulan An	Bitmemiş Gelecek	Bitmemiş Sınırsızlık
Sürekli Geçmiş	Sürekli Bulunulan An	Sürekli Gelecek	Sürekli Sınırsızlık
Süreksiz Geçmiş	Süreksiz Bulunulan An	Süreksiz Gelecek	Süreksiz Sınırsızlık
Belirli Geçmiş	Belirli Bulunulan An	Belirli Gelecek	Belirli Sınırsızlık
Belirsiz Geçmiş	Belirsiz Bulunulan An	Belirsiz Gelecek	Belirsiz Sınırsızlık
Kesintili Geçmiş	Kesintili Bulunulan An	Kesintili Gelecek	Kesintili Sınırsızlık
Kesintisiz Geçmiş	Kesintisiz Bulunulan An	Kesintisiz Gelecek	Kesintisiz Sınırsızlık
Mutlak Geçmiş	Mutlak Bulunulan An	Mutlak Gelecek	Mutlak Sınırsızlık
İtibari Geçmiş	İtibari bulunulan An	İtibari Gelecek	İtibari Sınırsızlık
Bağımlı Geçmiş	Bağımlı Bulunulan An	Bağımlı Gelecek	Bağımlı Sınırsızlık
Bağımsız Geçmiş	Bağımsız Bulunulan An	Bağımsız Gelecek	Bağımsız Sınırsızlık
Eş Zamanlı Geçmiş	Eş Zamanlı bulunulan An	Eş Zamanlı Gelecek	Eş Zamanlı Sınırsızlık
Art Zamanlı Geçmiş	Art Zamanlı bulunulan An	Art Zamanlı Gelecek	Art Zamanlı Sınırsızlık
Uzak Geçmiş	Uzak Bulunulan An	Uzak Gelecek	Uzak Sınırsızlık
Yakın Geçmiş	Yakın Bulunulan An	Yakın Gelecek	Yakın Sınırsızlık

Akçataş (2005), *kılınışı*, mastar durumundaki fiilin bildirdiği hareketin veya oluşun meydana geliş tarzındaki zaman niteliğini ifade eden dilbilgisi kategori olarak

nitelendirmektedir. Ona göre, *kılınışın* bildirdiği fiilin zamanı, nesneldir. Metin kurucunun niyetiyle ilgili değildir. Fiillerin başlangıç, süreklilik, bitiş ve zaman bakımından değerlendirilmesi, *kılınışla* belirlenir. Türkçede cümle içinde *zaman*, *bakış* ve *kılınış* arasındaki bağ, fiilin zaman ekleri ve diğer zaman belirleyici unsurlar arasındaki ilişkilere göre belirlenir (Akçataş, 2005: 48). Bu görüşten yola çıkarak Akçataş, Türkçe Sözlük'teki fiilleri tarayıp tek başlarına kullanımlarına göre incelemiş ve basit fiilleri kılınışlarına göre altı kategoriye ayırmıştır. Bunlar: *kesintisiz - sürekli - oluş fiilleri*, *kesintisiz - sürekli - kılış fiilleri*, *kesintisiz - süreksiz - oluş fiilleri*, *kesintisiz - süreksiz - kılış fiilleri (başlangıç fiilleri ve bitmiş fiiller)*, *kesintili - oluş fiilleri (tekrar fiilleri ve üste üste fiiller)*, *kesintili - kılış fiilleri (tekrar fiilleri ve üst üste fiiller)* dir.

Kesintisiz - Sürekli - Oluş Fiilleri

ağartmak	korkmak	dönmek	sinmek
ağlamak	koşmak	duymak	soğumak
akmak	ölmek	düşünmek	tanımak
kalmak	saklamak	gelişmek	türemek
katlanmak	sanmak	gülmek	uyumak
büyümek	sormak	sezinlemek	üşümek
çabalamak	sarmak	ısınmak	üzülmek
çatlamak	sevmek	inanmak	yaşamak
çekilmek	sevinmek	inmek	yatmak
çürümek	davranmak	gülümsemek	yürümek
dağılmak	sevişmek	güvenmek	işitmek
avunmak	sezmek	hazırlanmak	
beklemek	dinlemek	sıkılmak	
bilmek	dinlenmek	sızmak	

Kesintisiz - Sürekli - Kılış Fiilleri

aramak	çevirmek	dövüşmek	giymek
araştırmak	dağıtmak	geçmek	görmek
ayaklanmak	dayanmak	gelmek	götürmek
bakmak	demek	gezmek	hazırlamak
çalışmak	dolaşmak	gitmek	inmek

izlemek	ötmek	sürmek	yaptırmak
kaçmak	salmak	sürdürmek	yaşatmak
kaçırmak	sermek	süzme	yaymak
kazanmak	seyretmek	uğramak	yazdırmak
konuşmak	soymak	uğraşmak	yemek
korumak	söylemek	uyutmak	yetişmek
oyalamak	süpürmek	yağlamak	yetiştirmek

Kesintisiz - Süreksiz - Oluş Fiilleri

anlamak	düşmek	olmak	unutmak
batmak	düşünmek	öfkelenmek	uyanmak
bıkmak	fırlamak	öğrenmek	uyumak
bırakmak	gelmek	ölmek	vazgeçmek
ciddileşmek	girmek	sanmak	yakma
delirmek	görmek	sevinmek	yanmak
dertlenmek	gücenmek	sığınmak	yemek
dönmek	inlemek	susmak	yerleşmek
duymak	istemek	şaşmak	
durmak	kızmak	tanımak	

Kesintisiz - Süreksiz - Kılış Fiilleri

Başlangıç Fiilleri:

basmak	dokunmak	gürlemek
başlamak	göndermek	karşılama
dokunmak	göstermek	sarılmak

Bitmiş Fiiller:

açmak	boğazlamak	çözmek	girmek
almak	bulmak	dönme	gitmek
asmak	çağırma	dürtmek	göndermek
atmak	çalmak	düşürmek	göstermek
avlamak	çekmek	gebertmek	götürmek
bağırma	çıkma	geçmek	haklamak
bindirmek	çıkarmak	gelme	içmek
bitirmek	çökmek	getirmek	inmek

kaçmak	öldürmek	söylemek	yakmak
kesmek	öpmek	tamamlamak	yakalamak
kırmak	örtmek	toplamak	yarmak
kıymak	saklamak	tutmak	yatmak
kovmak	salmak	uğramak	yazmak
koymak	seslenmek	ulaşmak	yerleştirmek
koyuvermek	sıkmak	ulaştırmak	yetişmek
kurtarmak	sıyırmak	varmak	yıkılmak
kurtulmak	silkmek	vermek (kız)	yıktırmak
oturmak	sormak	vurmak	yoklamak

Kesintili - Oluş Fiilleri:

Tekrar Fiilleri:

afallamak

söylenmek

Kesintili - Kılış Fiilleri:

Tekrar Fiilleri:

ayıklamak

sıvamak

birikmek

soyunmak

çarpışmak

toplamak

Üst Üste Fiiller:

sayıklamak

titremek

oymak

Üst Üste Fiiller:

boşaltmak

ovuşturmak

dikmek

vurmak

kıpırdamak

yinelemek

kurşunlamak

Birleşik fiillerde kılış ise beşe ayırmıştır. Bunlar: *kesintisiz - sürekli oluş fiilleri, kesintisiz - sürekli kılış fiilleri, kesintisiz - süreksiz - oluş fiilleri (başlangıç fiilleri ve bitmiş fiiller), kesintisiz - süreksiz - kılış fiilleri(başlangıç fiilleri ve bitmiş fiiller), kesintili - kılış fiilleri (tekrarlı fiiller ve üst üste fiiller)* dir.

Kesintisiz - Sürekli Oluş Fiilleri:

dalıp gitmek	diş bilemek	düşman kesilmek
eline bakmak	göze batmak	sıkıntı çekmek

Kesintisiz Sürekli Kılış Fiilleri:

ayak uydurmak	boş durmak	gözyaşı dökmek
İş yapmak	toplantı yapmak	zulmetmek
besleyip durmak	dert yanmak	iş görmek
iz sürmek	türkü söylemek	

Kesintisiz - Süreksiz - Oluş Fiilleri:

Başlangıç Fiilleri:

aklıma düşürmek	şaşıp kalmak	cesaret etmek
-----------------	--------------	---------------

Bitmiş Fiiller:

affa uğramak	koku almak	peşini bırakmak	kendini yere
gelin olmak	kurşun yemek	teslim olmak	atmak
kendine gelmek	ödü kopmak	yemin etmek	yükünü tutmak

Kesintisiz - Süreksiz - Kılış Fiilleri

Başlangıç Fiilleri

peşine takmak	yola düşmek
---------------	-------------

Bitmiş Fiiller:

adım atmak	elinden	hakkından	teslim etmek
ateş etmek	kurtulmak	gelmek	uçup gitmek
ayağa kalkmak	emir vermek	hesap görmek	yakayı
baltadan	geri dönmek	ırza geçmek	kurtarmak
geçirmek	haber vermek	işaret etmek	
başa çıkmak	haber	ipe çekmek	
dağa çıkmak	göndermek	işini görmek	
dağa kaldırmak	haber	kötülük etmek	
davet etmek	ulaştırmak	kurşun sıkmak	
ele geçirmek		sürgün etmek	

Kesintili - Kılış Fiilleri:

Tekrarlı Fiiller:

dayaktan geçirmek parça parça etmek

Üst Üste Fiiller

göbek atmak ıslık çalmak

Akçataş, Türkçede bakış ve kılınış aynı eklerle gösterildiği hâlde bunların farklı kategoriler olarak ele alınmasını doğru bulmamaktadır. Bu yüzden Türkçede bunların ayrı başlıklar altında ele alınması yerine, cümle cümle zaman formülleri elde edilmesinin daha uygun olabileceğini ve bu formüllerin, dilin zaman başlığı altında ele alınabileceğini savunmaktadır (Akçataş, 2005: 8). Bize göre ise zaman, görünüş, kılınış ve kiplik kategorilerinin ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Huber (2008), Almanca dilbilgisi betimlemelerinde, biçimsel zaman ve görünüş dışında kılınış diye bir kategorinin daha olduğunu ve bunun eylemlerin anlamsal boyutuna dayanan bir ayırım olduğunu vurgular. Kılınışla görünüşün bazen iç içe girdiğini, eylemin dile getirdiği başlama, son bulma, yineleme, karşılıklı yapılma, sürme, bir anda olma, küçük küçük hareketlerle yapılma gibi anlamların kılınış olarak ele alındığını belirtir. Bundan hareketle de Türkçenin geleneksel dilbilgisinde çatı olarak sınıflandırılan bazı anlamların Almancada kılınış olarak sınıflandırıldığını dile getirir (Huber, 2008: 261).

Söz konusu araştırmacılar, konuyu ele alırken kılınış-görünüş konusunda ortaya atılan görüşleri titizlikle incelemişler, en çok terim karmaşasından yakınmışlardır. Bize göre araştırmacılar, terim karmaşasından ziyade, bu iki kavramın sınırlarını belirlemede zorlanmışlar ve tekrara düşmekten kendilerini kurtaramamışlardır. Tezimizde, terim karmaşasına yol açmamak için -her ne kadar bu kategorinin, konuşmacının olayı veya olguyu algılayışı ve bu algıya göre söylemi oluşturmasından dolayı *bakışı* tercih ediyor olsak da- *görünüş* terimi kullanılmıştır. Ayrıca *kılınış* kategorisinin fiilin leksik anlamını ilgilendiren bir kategori olduğu kabul edildiğinden, fiil iç zamanına girmeyip *dilbilgisel görünüş* zaman eklerinde ve *sözlüksel görünüş* de gramatikleşme yolunda olan yardımcı fiillerde ele alınmıştır. Böylece iki kavram arasında süregelen tartışmaları tekrarlamaktan kaçınmış olacağımız düşünülmektedir.

1.3.Görünüş Türleri

Bir önceki başlıkta gerçek zaman ve fiil zamanına değinilmiş, ilkinin yaşanılan zaman olup ikincisinin ise yaşanılan bu zamanın dilde ifade bulmuş biçimi olduğu görüşü üzerinde durulmuştur. Bundan hareketle, gerçek zamanın bize sunduğu, *fiil zamanı* ve görünüş olmak üzere iki tür bilgi vardır diyebiliriz. Fiil zamanı, konuşmada belirtilen vakanın oluş anının, konuşma anına bağlanmasıdır (Benzer, 2012: 13). Uzun'a (2004) göre *görünüş kategorisi* de çoğu zaman, *zamanla* iç içe olan ama zamanı değil, zamana bağlı olarak eylemin anlattığı iş, oluş veya durumun zaman ile etkileşimini aktaran bir kategoridir. Bu kategori uzun süre dil bilimciler tarafından tartışılmış, *dilbilgisel görünüş* ve *sözlüksel görünüş* olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır.

Johanson'a (1994) göre, görünüş, olayları kendi sınırları (başlangıç ve bitiş sınırı) bağlamında gözlemlemeye imkân veren öznel bakış açılarını ifade eden dilbilgisel bir kategoridir. Bu görüşe göre, Türkçede üç farklı görünüş perspektifi vardır: Bir olayın süreç safhasında gözlemlenen, başlangıç ve bitiş sınırlarının gözlemlenmesine imkân veren *intraterminallik*; bir olayı kritik sınırı aşıldıktan sonra gözlemlemeye imkân veren *postterminallik* ve olayı zaman çizgisinde doğrudan ve bütün olarak gözlemlemeye imkân veren, yani bir olayı kritik sınıra ulaşıldığında gözlemleyen *terminallik* perspektifleridir.

Smith kendisinden önce yapılan çalışmalara da atıfta bulunarak görünüşü *iki birleşen kuramı* adı altında *dilbilgisine ve sözlüğe dayalı görünüş* olarak ikiye ayırmıştır (Benzer, 2012: 42). Benzer bu iki türe *aşama görünüşünü* (kılınış) eklemiştir (Benzer, 2012: 225).

Karaağaç (2012), *Türkçenin Dil Bilgisi* adlı eserinde görünüşü geniş anlamıyla bütün varlık ve olayların özellikleri toplamı, yani bu özellikleriyle varlık ve olayların anlamları olarak nitelendirmiştir. Dar anlamda ise, görünüşün eylemin var oluşundan, gerçekleştirilme biçiminden veya gerçekleştirildiği ortamdaki kaynaklanan özelliklerini bildirdiğini, bütün dillerde *aspekt* (görünüş) bilgisinin olduğunu ve bunun da *sözlüklük görünüş* veya *kılınış* (lexical aspect, aksionart, kind of action, situation aspect) ile *söz dizimlik görünüş* (*gramatical aspect, predicational aspect, textual point of view*) olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Anlam olarak ise bu kategorinin bitmişlik, alışkanlık,

sürekli, yinelemeli, tamamlanmışlık veya tamamlanmamışlık bildirdiğini belirtir (Karaağaç, 2012: 650-652). Karaağaç ayrıca dillerde görülen ve bazı dillerin sözlükte, bazı dillerin de söz diziminde gerçekleştirdikleri belli başlı görünüş renkleri olduğunu aktarıırken bu görünüş renklerini de şu şekilde sıralar:

- 1) alışkanlık görünüşü
- 2) amaç görünüşü
- 3) anlık görünüş
- 4) araçlık görünüşü
- 5) belirsizlik görünüşü
- 6) bilinmezlik görünüşü
- 7) bitmemişlik görünüşü
- 8) bitmişlik görünüşü
- 9) çıkarım görünüşü
- 10) dilek görünüşü
- 11) edilgen görünüş
- 12) emir görünüşü
- 13) etken görünüş
- 14) ettirgen görünüş
- 15) gereklilik görünüşü
- 16) girişmeli görünüş (inchoative)
- 17) işteşlik görünüşü
- 18) küçültme görünüşü
- 19) nicelemeli görünüş
- 20) olabilirlik görünüşü
- 21) olumluluk görünüşü
- 22) olumsuzluk görünüşü
- 23) sıklık görünüşü
- 24) sınırlandırma görünüşü
- 25) sonuç görünüşü
- 26) soru görünüşü
- 27) süreklilik görünüşü
- 28) süreksizlik görünüşü

- 29) tezlik görünüşü
- 30) uyum görünüşü
- 31) yaklaşma görünüşü
- 32) yeterlilik görünüşü
- 33) yinelemeli görünüş
- 34) yoğunluk görünüşü (Karaağaç, 2012: 652-655)

Karaağaç'ın görünüş sınıflandırması taranan kaynaklar arasında en ayrıntılı olan sınıflandırma olmakla birlikte, yer yer eylem çatısı, dilek-istek kipi kavramlarıyla iç içe geçmiştir. Ayrıca bize göre, tanımlamaların net olmaması ve örnek verilmemiş olması da bu kategori üzerinde yapılmakta olan tartışmaların daha da artmasına yol açmaktadır.

Akerson'a (2007) göre görünüş, aslında zaman kavramıyla yakından ilgili olmakla birlikte farklı bir işlevdir. Görünüş, bir olayın süreye nasıl yayıldığını gösterir, ancak bunu yaparken, konuşma ya da anlatı zamanı dediğimiz bir noktayı temel almaz, genel olarak bir olayın süre boyutuyla olan ilişkisini gösterir (Akerson, 2007: 265-267). Bu tanımdan yola çıkarak Akerson, görünüşü süregiden, yinelenen, genel geçer bir olayın akan zaman içinde *biterlik*'ini *bitmezlik*'ini inceleyen bir kategori olarak görür. Bitmişlik ve bitmemişlik başlıkları altında bu kavramlara daha ayrıntılı yer verilecektir.

Huber (2008), çoğu doğal dilin eylemlerinde, dile getirilen olay ya da olgunun zamanına ilişkin olarak verilen bilgi dışında, olay ya da olgunun özelliğini, ya da konuşucunun olguyu nasıl gördüğünü dile getiren bilgiler de verildiğini ve bu tür bilgilerin *görünüşü* bildirdiğini belirtir. Çoğu dilin eylemlerinde hem zaman hem görünüş bilgilerinin işaretlendiğini aktarırken, bazı dillerde bu tür ayrımlara gidilmediğini, Mandarin Çincesinde olduğu gibi bazı dillerde de zamanın işaretlenmezken görünüşün işaretlendiğini ifade eder. Hatta Charles ve Thompson'a göre Mandarin eylemlerinde yalnızca görünüş işaretlenmektedir. Buna göre Mandarin Çincesinde -le eki bitmişlik; -guo eki yaşanan olay; -zhe eki sürerlik ifade eden ekler olarak bilinmektedir.⁴ Genel olarak görünüşün, bitmişlik, bitmemişlik, başlama, sona erme, sürme gibi kategorilere ayrıldığını ve en çok görünüş aktaran diller olarak Slav dillerinin gösterildiğini belirtir (Huber, 2008: 260).

⁴ Li, Charles N. and Thompson, Sandra A., *Mandarin Chinese: a Functional Reference Grammar*. Berkeley: University of California Press. 1981. s.13'ten akt. Huber, 2008: 260

Güney (2011), görünüşün ya da bakışın (aspect) olay, olgu ya da durumun hangi zaman noktasından sunulduğunu ifade eden bir kategori olduğunu belirtir. Ona göre, durum, olay ya da olgu, kendi içindeki, yani dâhilî bir zaman noktasından (bakıştan) sunulduğunda bitmemişlik bakış açısı (imperfective viewpoint); dışarıdan, yani haricî bir zaman noktasından bir bütün olarak sunulduğunda ise bitmişlik bakış açısı (perfective viewpoint) ifade eder (Güney, 2011: 434-443).

Benzer'in sınıflandırmasında *aşama görünüşü*, kılınış ile aynı anlamı taşımaktadır. Benzer, görünüşün genel bir ad olduğunu, aşama görünüşü ya da kılınışın ise tıpkı dilbilgisel ve sözlüğe dayalı görünüş türleri gibi alt bir kategori olması gerektiğini savunmaktadır (Benzer, 2012: 216). Ona göre görünüş sınıflandırması aşağıdaki tablodaki gibi olmalıdır:

Tablo 2. Benzer'in görünüş sınıflandırması

GÖRÜNÜŞ		
Dilbilgisine Dayalı	Sözlüğe Dayalı	Aşama
Bitmişlik	Durum	Başlangıcı belirsiz, sonu belirli
Bitmemişlik	Etkinlik	Başlangıcı belirli, sonu belirsiz
Yansız	Tamamlama	Başlangıcı belirli, sonu belirli
Sürme	Başarma	Başlangıcı belirsiz, sonu belirsiz
	Anı	
	Aşama Seviye	

Dilbilgisel görünüş temelde *bitmişlik* (perfective) ve *bitmemişlik* (imperfective) üzerine kuruludur. Smith (1997) bu ikisine *yansız* görünüş türünü ekleyerek dilbilgisel görünüşü üçe ayırırken, Benzer (2012), bunlara *sürme* türünü ekleyerek sayıyı dörde çıkarmıştır.

Kanaatimizce bu görünüş türleri sadece dilbilgisel görünüşün değil, sözlüksel görünüşün de inceleme alanına girmelidir. Diğer bir deyişle sözlüksel görünüş kategorisinde ele alacağımız yardımcı fiillerin de bitmişlik, bitmemişlik görünüşünü belirlemede etkili olduğunu düşünmekteyiz. Şimdi kısaca *bitmişlik* (perfective), *bitmemişlik* (imperfective), *yansızlık* ve *sürme* türleri hakkındaki görüşler sunulacaktır.

1.3.1. Bitmişlik Görünüşü (Perfective)

Bitmişlik görünüşü, bir olayın ve durumun konuşma anından önce başlayıp bittiğini bildirir. Bu görünüş türünde olay veya durum konuşma anında artık gerçekleşmemektedir. Yani hareket tamamlanmış ve bitmiştir. *Bitmiş* ve *tamamlanmış* ifadeleri de bu tür için kullanılan terimlerdenidir (Benzer, 2012).

Arslan'a (2006) göre bitmiş okuma için bağlam öne çıkmaktadır ve bitmişlik tamamlanma seviyesinde gerçekleşen bir zarf veya uygun bir bağlam sonucunda ortaya çıkar. Arslan (2006) ayrıca *deneyim bitmişliği (Experiential Perfect)* kategorisini de öne sürmüştür. Yazar, aşağıdaki örneklerde -DI eki, soru formu ve / veya zarflar aracılığıyla sağlandığını belirtmiştir. Yazar, aşağıdaki örneklerde -DI ve -miş'i zaman eki olarak değerlendirmekte görünüş anlamını bağlamdan çıkarmaktadır (Arslan, 2006: 256).

- (1) Hiç uçağa bindin mi?
- (2) Geçen kıştan beri hastalandığın oldu mu?
- (3) Oraya gitmişliğin var mı?

“Hiç uçağa bindin mi?” cümlesi “Uçağa binmişliğin var mı?” şeklinde sorulduğu zaman bu, cümlenin geçmiş zaman belirtmediği, şimdiki durumla ilgili bir soru sorulduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde “Geçen kıştan beri hastalandığın oldu mu?” ve “Oraya gitmişliğin var mı?” cümleleri de bize şu anki durum hakkında konuşulmakta olduğunu göstermektedir. “Oraya gitmişliğin var mı?” cümlesi “Dolapta süt var mı?” cümlesi ile dilbilgisel zaman açısından bizce aynıdır. Cümle içerisinde geçen “... gitmişliğin ...” ifadesi çekimli bir fiil olmadığından isim gibi işletildiği için hareket ifade etme yeteneğini kısmen yitirmiştir. Ancak “Dolapta süt var mı?” cümlesinde derin yapıdaki hareketin yüzey yapıda tamamen yok olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden yukarıdaki örneklerde Arslan'ın cümledeki görünüş anlamının bağlamdan çıkarıldığı görüşüne katılırken -DI ve -miş'in bu cümlelerde zaman eki olarak değerlendirilmesine temkinli yaklaşmaktayız. Çünkü “*gitmişliğin*”, çekimli bir fiil değildir.

Akerson (2007), *biterlik görünüşü* adını verdiği bu türe, süreye yayılmayan, yani bir kerelik gerçekleşen, tamamlanan, biten ve arkasından başka bir olay gelen olayların girdiğini belirtmektedir. “Ayşe, kapıyı itti, odaya girdi, elindeki kahveyi masaya bıraktı, perdeleri açtı, sonra oturdu, önündeki tabureye ayaklarını uzattı ve kahvesini içti.” örneğindeki tüm fiillerin görünüş açısından ele alındığında biterlik değeri taşıdığını, bu metindeki tüm olayların birbirini sırayla izlediğini, hepsinin bir kezlik olduğunu, birinin

bitip diğzerinin gerçekteştiğini söylemektedir. Bunların hepsi süreye yayılma açısından kısa olaylardır ve hepsinin bir sonu, yani bitişi vardır.

Uzun, Türkçede eylemin bitip bitmemişliğinin nesnenin anlamı ile ilişkili olduğuna dikkat çeker. Ona göre cümlede, nesnenin, belirli ise bitmişlik görünüşünü, belirsiz ise bitmemişlik görünüşünü de yansıtmaları muhtemeldir.

(4) Ali dün akşam kitabı okudu (okuma işi bitti).

(5) Ali dün akşam kitap okudu (okuma işinin bitip bitmediği belli değil).

(Uzun, 2004: 144)

Bize göre, bu cümlelerde nesnenin belirliliği veya belirsizliği, görünüş kategorisinde düşünüldüğü kadar kuvvetli bir etkiye sahip değildir. Nesnenin belirtili olması durumunda kitabın hepsinin ya da belli bir bölümünün okunup bitirilmiş olabileceği gibi, nesnenin belirtisiz olması durumunda da aynı durum söz konusudur. Ancak okuma işlemi her iki durumda da bitmiştir. Kendi örneğimizde kitabı daha belirtili hâle getirip nesnenin belirtililiğini ve belirtisizliğini tekrar ele alalım. Örneğin;

(6) Dün akşam Kur'an-ı Kerim okudum.

(7) Dün akşam Kur'an-ı Kerim'i okudum.

Yukarıdaki örneklerimizde her iki durumda da Kur'an-ı Kerim'in bir gecede tamamen okunup bitirilemeyeceğinin bir gerçek olduğu daha açık görülmektedir.

Tezimizde bitmişlik görünüşü iki türlü olarak ele alınmıştır. Birincisi, bir olayın, bir hareketin yapılp bitirilmesini bildiren *bitmişlik görünüşü*dür. İkincisi ise, hareket veya olay bittikten sonra ortaya yeni bir durum çıktığını bildiren *hâl / sonuç görünüşü*dür. Örneğin;

(8) Dün akşam merdivenden düştüm ve kolum kırıldı.

Bu cümlede görüldüğü üzere iki ayrı çekimli fiil vardır. Birinci cümlede düş-eylemi gerçekleşmiştir. Yani bitmiştir. İkinci cümlede kırıl-eylemi gerçekleşmiştir. Ancak birinci cümlede düşen "ben"dir ve "ben"de değişiklik söz konusu değildir. Şöyle ki, "Ben merdivenden düştüm. *Şimdi düşüküm veya *Şimdi düşülüyüm." gibi bir ifade kullanamayız. İkinci cümlemizde ise kırılan kolumdur ve bu eylemin sonucunda kol artık "kırık"tır. Yani yeni bir durum söz konusudur. Bu nedenle "Dün akşam

merdivenden düştüm.” cümlesi *bitmişlik görünüşü* verirken “Kolum kırıldı.” cümlesi, *hâl / sonuç görünüşü* belirtmektedir.

Uzun (2004) diğer taraftan bitme işinin belirlenmesinin zamanla iç içe oluşuna da dikkat çeker ve yukarıdaki 4 ve 5. örnek cümlelerde eylemin bitmiş veya bitmemiş olabilirken her iki durumda da geçmiş zamanı gösterdiğini vurgular. Uzun’a göre görünüş kategorisi, zamanla çoğu zaman iç içe olan ama zamanı değil, zamana bağlı olarak eylemin anlattığı iş, oluş veya durumun zaman ile etkileşimini aktarır ve görünüşün en bilinen ve yaygın olan ayrımı bitmişlik ve bitmemişliktir. Bitmişlik ile kastedilen kavram, eylemin sunduğu iş, oluş veya durumun tamamlanmasıdır. Bu yönden bitmişliğin ana karakteristiği tamamlanmış olma, bitiş noktası içermedir. Uzun, bitmişliğin uzun süre ve kısa süre ayrımı yaptığı iddialarına katılmamaktadır. Bunu da Rusçada bir işi kısa süre yapma ile uzun süre yapma ayrımları veren ama her ikisi de bitmişlik görünüşü aktaran eylem biçimlerinin bulunduğu örneklerle göstermiştir (Uzun, 2004: 145).

(9) Ya *postoyal* tam ças ‘Orada kısa bir süre oturdum’

(10) Ya *prostoyal* tam ças ‘Orada uzun süre oturdum’

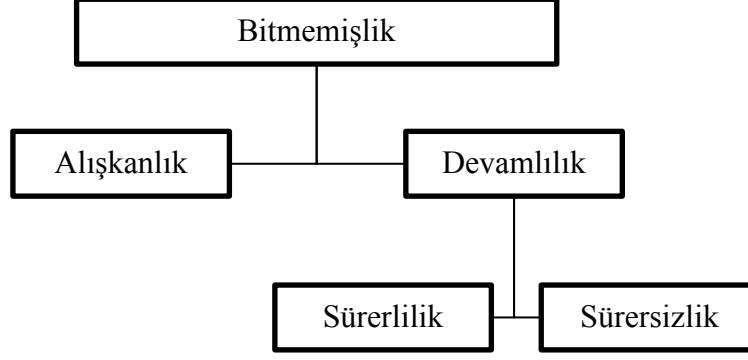
Bu cümlelerdeki iki eylemin de bitmiş olarak değerlendirildiğini çünkü bitmemişlik gösteren biçiminin farklı olduğunu aşağıdaki örnekle açıklamıştır.

(11) Ya *stoyal* tam ças ‘Orada uzun süredir oturuyorum’

1.3.2. Bitmemişlik Görünüşü (Imperfective)

Bitmişliğin karşıtı olarak düşünölen bu görünüş türünü araştırmacılar kendi içinde alt kategorilere ayırmışlardır. Comrie’ye (1976) göre bitmemişlik görünüşü, *alışkanlık* ve *devamlılık* (continuous) olarak, devamlılık ise *sürerlilik* ve *sürersizlik* olarak alt bölümlere ayrılmıştır:

Tablo 3. Comrie’nin bitmemişlik sınıflandırması (Benzer, 2009)

Uzun (2004), bitmemişliğin en yaygın ayrımının *alışkanlıksal* ve *süregiden* olarak yapıldığını ve süregidenin *ilerleyici* ve *ilerleyici olmayan* türlerinin bulunduğunu söylemektedir.

Bizce bitmemiş olan bir şey ya şu anda ya da sonsuz bir şimdilik içinde devam etmektedir. Sonsuz bir şimdilikten kastımız Türkçede geniş zaman olarak adlandırılan zamandır.

(12) Güneş doğudan doğar, batıdan batar.

Biz yukarıdaki cümleyi *sonsuz bir şimdilik* olarak görmekteyiz. Her sabah uyandıığımızda göze en çok çarpan zaman belirleyicisiyle karşılaşırız. Eğer gözünüzü Japonya’da açıysanız ve o sabah uçağa atlayıp Türkiye’ye geldiyseniz aradan geçen 13 saatte Güneş’in henüz batmadığını görürsünüz. Ama geldiğiniz yer karanlığa çoktan teslim olmuştur. Bu döngü bize sonsuz şimdiliği göstermektedir. Tıpkı “İnsan doğar, büyür ve ölür.” cümlesinde olduğu gibi. Doğum anına veya ölüm anına şimdi, şu anda tanık olmamız bize bir yerlerde bir insanın doğmuyor veya ölmüyor olduğunu göstermez. “Şu an” ise Türkçede daha spesifik bir ekle ifade edilmektedir. Hareketin şu anda gözümüzün önünde gerçekleştiğini ve devam etmekte olduğunu aktarmak istediğimizde *-mAKtA*, *-mAdA*, *-yor* eklerinden birini kullanırız. Ancak *-yor* eki her zaman o anda gerçekleşmekte olan bir olay veya hareket için kullanılmaz, durum görünüşünü de verebilir. Örnek:

(13) Ayşe okula gidiyor.

Bu cümlede iki farklı okuma elde edebiliriz. Birincisi Ayşe’nin elinde kitapları, okula giderken önümüzden geçtiği durumdaki çıkarımımız; diğeri ise Ayşe’nin öğrenci olduğunu ifade etmek için kullandığımız çıkarımımızdır, yani durum belirtir.

Akerson (2007), *bitmezlik* adını verdiği bu görünüş türünü, olayların, başlangıç ve bitiş noktalarını değil de, sürekliliklerini, genelgeçerliklerini ya da sık sık yinelandıklarını gösteren bir tür olarak ifade eder. “Dünya güneşin çevresinde döner.” örneğini veren araştırmacı, bitmezliğin bu örnekte gösterildiği kadar genelgeçer olmak zorunda olmadığını, “Ayşe sabahları erken kalkar.” cümlesinde olduğu gibi, gündelik yaşamımızda bir dönem sık sık yinelenen küçük ve geçici olayların da bitmezlik ifade ettiğini belirtir.

Dilbilgisel görünüşün bitmemişlik kategorisinde -mAktA, -mAdA, -yor, -(I/A)r ekli cümlelerden oluşan örnekleri inceleyeceğiz. Sözlüksel görünüş kategorisinde ise bu eklerle aynı görevde kullanılan yardımcı fiiller ele alınacaktır. Bu nedenle biz sürme görünüşünü ayrı bir başlık altında vermeyip bitmemişlik altında ele alacağız ve onu hareketin sürmesi, devam etmesi olarak kabul edeceğiz. Ancak literatürdeki diğer sınıflandırmaların da tanıtılması açısından aşağıda *yansız görünüş* ve *sürme görünüşü* türleri de açıklanacaktır.

1.3.3. Yansız Görünüş

Smith'e (1997) göre bitmemişlik görünüşü bitiş noktasının dışını, bitmişlik ise bitiş noktasını içerirken, yansız görünüş, bitiş noktasının başlangıç noktasını ve bir durumun aşamalarından birini içerir. Bitmişlik her iki bitiş noktasını içerirken, bitmemişlik her ikisini de içermez. Yansız bakış noktası bir bitiş noktasını içerir. Böylece bitmemişliğin aksine yansız bakış noktası tahmini olarak sınırlı okumalara izin verir. Yansız görünüş, önemli bir test aracı olarak bir cümlenin hem sınırlanmamış (durum sürebilir) hem de sınırlanmış yorumlanabilmesine (durum sürmeyebilir) imkân tanır. Yansız bakış noktası açık okumalara izin veren bitmişlikten daha zayıftır ve biçim bilgisine dayalı bir ek kullanılmaz (Benzer, 2012: 49).

1.3.4. Sürme Görünüşü

Johanson'a göre *görünüş*'ün, bir olayın gerçekleşmesindeki safhalardan birine yönelmesi, odaklanması söz konusudur (Uğurlu, 2003). Johanson'un odaklılık karşıtlıkları görünüş işaretleyicilerini tanımak için iyi bir temel sunmaktadır. İntraterminal işaretleyiciler *yüksek odaklı* ve *düşük odaklı* olanlar ve *odaklı*

olmayanlar şeklinde üçe ayrılırlar. Yüksek odaklı şekiller sadece konuşma anında süregiden ve tek vakitli (yani tek bir vakte özgü) eylemleri ifade eder: Ör. (şu anda) “Ders çalışmakta.” Düşük odaklı şekiller hem konuşma anındaki “tek vakitli (uni-occasional)” hem de genişlemiş “çok vakitli (pluri-occasional)” eylemleri bildirir: ör. (şu anda veya hep) “Ders çalışıyor.” Odaklı olmayan şekiller ise çok vakitli ve geleceğe yönelik eylemleri iletirler: ör. (daima) ders çalışır (krş. Johanson 2000: 38-39, 85- 93, 2009: 93-97). Türkiye Türkçesinde yüksek odaklılıktan odaklı olmaya doğru sırasıyla *-makta*, *-yor* ve *-ar* ekleri intraterminal görünüşü ifade ederler (Johanson, 1996: 245-246; Aydemir, 2009; Bacanlı, 2010: 73)

Biz tezimizde *sürme görünüşü* adlandırmasını bitmemişlik görünüşünün içinde ve şu anda devam etmekte olan eylemler için kullanacağız. Sonuç bildiren, yani bir durumu anlatan görünüş türünü ise *durum görünüşü* olarak adlandırdık.

1.4.Dilbilgisel Görünüş

Akerson’a (2007) göre Türkçede *-(I/A)r* ve bazen de *-yor* ekleri bitmezlik / bitmemişlik gösterir. *-DI*, *-miş*, ve *-yor* (çoğu zaman) *biterlik / bitmişlik* gösterir. Bir olayın bitmezlik / biterlik açısından gelecek zamana yerleşmesinin daha sorunlu olduğunu belirten Akerson, gelecekte sürerlik ve bir kezlik gerçekleşme tasarlamının mümkün olabileceğini belirtir. *-AcAk* ekinin, gelecekte bitmezliği bir belirteç yardımıyla sağladığını belirtir ve “*Ayşe bundan böyle okula otobüsle gidecek!*” örneğini verir. Bu tümceden de Ayşe’nin gelecekte okula birçok kez otobüsle gideceğinin anlaşıldığını, başka bir deyişle bu cümlede bitmezlik görünüşünün olduğunu belirtir. *-AcAk* ekinin biterlik görünüşü işlevi için verdiği örnek ise şu şekildedir: “*Ayşe yarın saat beşte gelmiş olacak.*” Bu cümlede Ayşe’nin gelmesi olayı gelecekte bir kez gerçekleşecek ve bitecek bir olaydır bu yüzden de biterlik bildirir. Aynı cümlenin “*Ayşe yarın saat beşte gelecek.*” şeklinde söylenmesinin de mümkün olduğunu ancak bunlar arasında fark bulunduğunu belirten Akerson, “-miş olacak”lı yapının kesinlik ve biterliği daha çok vurguladığını belirtmektedir. Bize göre bu cümledeki bitmişlik *-miş* ekinden kaynaklanmaktadır. Akerson, görünüş konusunu aşağıdaki tabloda şöyle özetlemiştir:

Tablo 4. Akerson’un Türkçe için görünüş ve zaman sınıflandırması.

	Geçmiş	Şimdi	Gelecek
--	--------	-------	---------

Bitmezlik	[-İrdİ]; [-yordu]	[-İr]; [-yor]	[-EcEk] ?
Biterlik	[-mİş]; [-Dİ]; [-mİştİ]; [-Dİydİ]	-yor	[-mİş] olacak; [-EcEk] ?

Akerson (2007:266)

Karaağaç (2012), *Türkçenin Söz Dizimi* adlı eserinde dilbilgisel görünüşü *söz dizimlik görünüş* (gramatical aspect, predicational aspect, textual point of view) terimiyle karşılamış ve bu görünüş türünde yüklemnin nitelik ve niceliğinin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Karaağaç (2012)'a göre söz dizimlik görünüş, öznesi, nesnesi, kipi, zamanı belli olan yüklemnin değişik özelliklerle nitelenmesiyle yeni bir görüş kazanması durumudur. Görünüş, dil kullanıcısının olay hakkındaki görüşünü bildirerek, öznesi, nesnesi, kipi ve zamanı belli olan cümlede değişiklik yapar. Bu görünüş değişikliği, zarflar, edatlar veya metnin bütünü ile gerçekleştirilir.

Göksel ve Kerslake'e göre dilbilgisel görünüş açısından ele alındığında *-DI* ve *-mİş* ekleri bitmişlik bildirirken, *-yor*, *-mAktA* ve *-r* ekleri de bitmemişlik bildirirler (Göksel ve Kerslake, 2005: 331).

Çalışmamızda sadece çekimli fiillere yer verdiğimizden, diğer bir deyişle zaman ekleri olarak adlandırılan eklerin görünüş işlevleri ele alındığından bazı sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin cümleye kazandırdığı görünüş okumalarına değinilmemiştir. Ancak bu eklerin, dilbilgisel görünüş kategorisinde *bitmişlik* veya *bitmemişliğin* belirlenmesinde önemli bir role sahip oldukları muhakkaktır. Aydemir (2010)'de, zaman ve görünüş konusu sadece temel cümlelerde ele alınmamış, *zarf-fiil*, *sıfat-fiil* ve *isim-fiil* cümlelerinde zaman ve görünüş başlıkları altında toplanmış, ilgili ekler tek tek incelenmiş ve bunların da görünüş işlevleri sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Kılınış-görünüş ayrımının ve görünüş türlerinin tanıtılmasının ardından, bu bölümde en bilinen adlandırmasıyla dilbilgisel görünüş ve sözlüksel görünüşün tanımları ve tezimizin bu kategorileri ele alışı hakkında bilgi verilecektir. Türkçede fiile eklenen ve genellikle zaman eki olarak adlandırılan ekler, cümlede dilbilgisel görünüşü saptamada büyük kolaylık sağlamaktadır. Sağladığı bu kolaylığın yanında, olayın

gerçek zamanda nasıl gerçekleştiğini ve konuşmacının ona bakış açısını ele aldığından fiil zamanı ile karışmasıyla da tartışma konusu olmuştur. Dilbilgisel görünüşe karar vermede yükleme gerek zarf, gerek edat, gerekse sıfatların etkisi olsa da en önemli unsur fiile eklenen ve zaman ekleriyle aynı olan eklerdir. Ancak fiilin basit çekiminde ve birleşik çekiminde karşılaşılan ve ikisi de zaman eki olarak adlandırılan bu eklerden öncül olanı görünüşü belirlemekte daha etkilidir. Örneğin:

(14) Ahmet çay iç-i-yor.

(15) Ahmet çay iç-i-yor-du.

Bu iki örnekte şimdiki zaman eki olarak adlandırılan *-yor'un* (14)'te zaman belirtme işleviyle ortaya çıktığını, (15)'te ise *bitmemişlik/ sürme* görünüşü işleviyle kullanıldığını görmekteyiz. Konuşucu, geçmişte yaşanan bir olayın henüz bitmediğini, yani onu zaman çizgisi üzerinde geçmişte yaşanan bu olayın sürmekte olduğunu dinleyiciye aktarmaktadır. Bir diğer ek olan *-AcAk* bilindiği üzere Türkiye Türkçesinde gelecek zamanı karşılamaktadır. Bu eki basit çekimde *bitmişlik / bitmemişlik*, sürme veya durum olarak ele almamız pek olanaklı görünmemektedir. Ancak birleşik çekim, ekin bahsedilen görünüş türleri bakımından ele alınması ve incelenmesini olanaklı kılmaktadır. Şöyle ki:

(16) Uçak üç saat sonra alana inecek.

(17) Uçak üç saat sonra alana inecekti.

(16)'da elde edilen okumada *-AcAk* eki bize gelecek zamanı bildirmektedir. Eylemin henüz başlamamış olmasından dolayı bu cümle için bitmişlik / bitmemişlik, sürme veya durum görünüşü okuması yapılması mümkün görünmemektedir. Ancak (17)'de konuşucu, geçmişte gerçekleşen / gerçekleşecek olan bir eyleme gönderimde bulunduğu için bu cümlede görünüş türü tespit edilmeye çalışılmalıdır. (17)'nin derin yapısı bize eylemin gerçekleşmediğini göstermektedir. Buna göre dinleyici (17a) ve (17b)'de olduğu gibi farklı okumalarda bulunabilmektedir:

(17a) Uçak üç saat sonra alana inecekti ama inmedi.

(17b) Uçak üç saat sonra alana inecekti ama dört saat sonra indi.

Her iki okumada da *inme* eyleminin bitmediği açıkça gözlemlenmektedir. Bu da bize *-AcAk* ekinin böyle bir durumda, birleşik çekimle birlikte cümlede *bitmemişlik* görünüşü bildirme işlevi yüklenebildiğini göstermektedir.

Zaman eklerinden bir diğeri olan *-(A/I)r*'in basit çekimi ve birleşik çekimleri içinde yukarıda bahsettiğimiz görünüş çeşitleri ele alındığında durumun biraz daha farklı olduğu dikkat çekmektedir. Geniş zaman kavramı, konuşma anından önce başlamış olup konuşma anında devam eden ve konuşma anından sonra da devam edecek vaka ve durumlar için kullanılır (Benzer, 2012: 29). Ekin basit yapılarda karşımıza çıktığı durumlar genellikle bir *hâl / sonuç görünüşü* bildirirken, birleşik yapıda olanları *bitmemişlik / sürme görünüşünü* ifade etmektedir:

(18) Hasan klasik müzik sever.

(19) Bu diziyi severek izlerdim.

Konuşucu (18)'de dinleyiciye Hasan'ın müzik zevki ile ilgili bilgi vermektedir. Diğer bir deyişle bir durumu bildirmektedir. Dinleyici Hasan'ın geçmişte klasik müzik dinlemeyi sevip sevmediği hakkında kesin bir bilgi sahibi değilse bile konuşma anındaki durumu ile ilgili bilgiye sahiptir. (19)'da ise konuşucu geçmişe yaptığı gönderme ile eylemi geçmişte sürekli hâlde yaptığını bildirmektedir. Böylece dinleyici geçmişte gerçekleşen eylemin sürme arz ettiği bilgisine sahip olmuştur.

1.5.Sözlüksel Görünüş

Benzer'e göre, sözlüksel görünüşün, dilbilgisel görünüşten ayrılan en önemli özelliği zaman ekleri ile olan ilişkisidir. Araştırmacı, zaman eklerinin sözlüksel görünüş türünü atamada cümle içindeki zarfın, edatın yanında çok az etkisi olduğunu ve sözlüksel görünüşü belirlemede en önemli unsurun cümle içindeki zarfların ve edatların olduğunu belirtmektedir (Benzer, 2012: 57).

Karaağaç (2012), sözlüklük görünüş veya kılınış (lexical aspect, aksionart, kind of action, situation aspect) adını verdiği bu kategorinin bütün dillerde olduğunu, buna kılınış denildiğini belirtmiştir. Ona göre, dillerde yer alan eylem adları, belirli yapma veya olma tarzlarına sahiptirler; her yapma veya olmanın ayrı bir özelliği, ayrı bir görünüşü vardır. Türkçede eylem köklerindeki kılınış farklılaşması, fiilden fiil yapan eklerle veya fiillerle yapılan birleşik fiillerle sağlanır: yaşa- / vur-; yaşat- / vuruş-; koşabil-.

Fiilden fiil yapan eklerin eylem kılınışını değiştirdiğine katılmakla beraber, *fiil+fiil* yapısındaki birleşik fiillerin kılınışa etkileri konusunda ekincelerimiz olduğunu belirtmek isteriz. Bacanlı'nın (2009) bu konuyla ilgili yapmış olduğu çalışmadan bahsetmiştik. Fiil birleşmeleriyle ilgili yapılmış son çalışmalardan biri de Gökçe'nin *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*'dir. Gökçe, eserinde *fiil+fiil* yapılı birleşiklerde bir yardımcı fiilin, ana fiilin kılınışına etkilerini incelerken yardımcı fiillerin dilbilgiselleşme sürecini de ele almıştır. Bir yardımcı fiilin kendisinden önceki zarf-fiili de bünyesine alarak ana fiildeki *kılınış* açısından nitelediği ya da *görünüş zamanlı kategoriler* açısından işaretlediği yapılar için *art fiiller* terimini kullanmıştır. Gökçe'nin *görünüş zamanlı kategoriler* adlandırmasından görünüşü *bitmişlik / bitmemişlik* tabanına oturttuğu, verdiği örneklerden anlaşılmaktadır. Bacanlı'ya göre *art fiil*, zarf-fiil ekleriyle anlamsızlaşmış yardımcı fiillerin kurduğu morfemleri tanımlamaktadır (Bacanlı, 2009: 91). Tezin üçüncü bölümünde ele alınan *fiil+zarf-fiil eki+fiil* yapısındaki birleşiklerde, birinci fiil ana fiil, ikinci fiil ise yardımcı fiil olarak adlandırılmış ve yardımcı fiillerin görünüş işlevleri incelenmiştir.

1.6.DEĞERLENDİRME

Görünüş, konuşmacının eyleme nasıl baktığını, olay anında veya sonrasında onu nasıl ele aldığını belirten öznel bir kategoridir. Bugüne kadar yapılan uzun ve titiz araştırmalar sonucu ortaya konmuş *görünüş* sınıflandırmalarında, daha nesnel olan eylemin iç zamanı (kılınış) ile birlikte ele alındığı ve sınıflandırmalarda *görünüş-kılınış* kavramlarının iç içe geçtiği görülmektedir. Önceki çalışmaların tanıtıldığı bu bölümde, Türkçenin İngilizce, Almanca ve Rusça gibi diller ile karşılaştırılacağı gözlemlenmiş ve Türkçede *sözlüksel görünüş* ve *dilbilgisel görünüş* kavramlarının Türkçenin kendine özgü yapısı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, çalışmada görünüş kategorisinin, eylemin *bitmişlik / bitmemişlik* odaklı ele alınması gerektiği savunulmuştur. Bu *bitmişlik - bitmemişlik* odaklı sınıflandırma Tablo 5'te ortaya konmuştur. Bize göre, Türkçede *dilbilgisel görünüş kategorisi*, konuşucunun konuşma anından hareketle, anlatılan olayın *bitmişliği*, *bitmemişliği* ve biten bir olaydan sonra yeni bir durum veya sonucun ortaya çıkıp çıkmamasına göre *hâl / sonuç* olarak üç ana başlıkta incelenmelidir. *Sözlüksel görünüşte* ise cümle içindeki zaman zarfları,

edatlar ve diğerk tamamlayıcı unsurların yanı sıra, tarihî dönemlerden bu yana oldukça

Tablo 5. Türkçe için görünüş sınıflandırması önerisi

Dilbilgisel Görünüş	Görünüş
	Sözlüksel Görünüş ⁵
	sık
	kull
	anıl
	an
	yard
	ımcı
	fiille
	rin

de bu kategoriye dâhil edilmesi gerektiği düşünölmüş ve bu başlıklar *bitmişlik*, *bitmemişlik*, *hâl / sonuç* ile yardımcı fiillerin etkisiyle *tamamlanmışlık* görünüşleri olmak üzere dört başlıkta ele alınmıştır. Diğerk bir deyişle, dilbilgisel görünüşün zaman eklerinde, sözlüksel görünüşün ise yardımcı fiillerde kendini gösterdiği anlaşılmıştır.

Buna göre:

Bitmişlik: Konuşma zamanında veya olay zamanında hareketin bitmesi ve ardından bağımsız bir hareketin başlaması, sıralama, taksis ifade eder.

Bitmemişlik / Sürme: Konuşma veya olay zamanında hareketin sürmesini ifade eder.

Hâl / Sonuç: Biten bir hareket sonucunda ortaya çıkan yeni bir durumu veya sonucu ve bunların sürmesini ifade eder.

Bu noktadan hareketle, tezimizde Türkçenin görünüş kategorisi, aşağıdaki tabloda görölen şekilde sınıflandırılmıştır.

⁵ Batılı kaynaklarda “lexical aspect” teriminin karşılığı Türkçe çalışmalarda “sözlüksel görünüş” olarak geçmektedir. Japonca çalışmalarda “lexical aspect” 語彙的アスペクタ “goiteki asupekuto” (sözcüksel görünüş) olarak çevirilmektedir. Tezimizde Türkçe çalışmalardaki genel ifade olan “sözlüksel görünüş” terimi kullanılmıştır.

Bitmişlik

Bitmemişlik / Sürme

Hâl / Sonuç

Bitmişlik

Bitmemişlik / Sürme

Hâl / Sonuç

Tamamlanmışlık

İKİNCİ BÖLÜM

ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

Birinci bölümde dilbilgisel görünüş ve sözlüksel görünüş arasındaki farklar ortaya konmuştur. Türk dilinin yapısı gereği cümledeki dilbilgisel görünüşün, zaman eklerinde aranması gerektiği olgusundan yola çıkarak bu bölümde zaman ekleri ve onların dilbilgisel görünüş işlevleri üzerinde durulacaktır. Sırasıyla Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Eski Japonca ile Çağdaş Japoncada zaman eklerinin *bitmişlik*, *bitmemişlik* / *sürme* ve *hâl* / *sonuç görünüşleri* bildirmedeki rolleri ele alınacaktır.

Fiilde zaman, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir gramer kategorisidir (Korkmaz, 2009: 570). Fiil zamanları üç ana zaman dilimini gösterir: Geçmiş, hâl ve gelecek (Dolunay, 2012: 30). Türkiye Türkçesinde fiillere eklenen birtakım eklerle zaman bilgisine ulaşılmaktadır. Bu ekler *şimdiki zaman* için *-(I)yor*, *-mAdA*, *-mAktA*; *geçmiş zaman* için *-DI*, *-mİş*; *gelecek zaman* için *-AcAk* ve *geniş zaman* için de *-(A/I)r*'dir. Türkçede basit yapılarda görünüş ile zamanı birbirinden ayırmanın oldukça güç olduğu ve bu ayrımı yaparken bağlama bağlı kalınması gerektiği bilinmektedir. Çalışma boyunca ele alınan örnekler, incelenen yapılar bize basit yapılı fiil çekiminde zaman ekinin mutlaka görünüş işlevi taşıması gerekmediğini, ancak birleşik yapıların görünüş okunuşunu belirlemede önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir. Çalışmada birleşik yapılar incelenirken genel adlandırmadan uzaklaşmış, *hikâye* ve *rivayet* terimleri kullanılmamıştır. *Hikâye* ve *rivayet* adlandırmalarının kullanılmadığı yakın zaman çalışmalarından, Ersen-Rasch ve Onası (2015)'da birleşik yapılar; *geçmişte bitmemişlik zamanı* (-yordu / -yormuş), *geçmişte basit geçmiş zaman* (-(y)dI), *geçmişte sonuçlu geçmiş zaman* (-mİştI), *geçmişte sonuçlu zaman* (-mİşmİş), *geçmişte gelecek zaman* (-AcAktI / -AcAkmİş), *geçmişte geniş zaman* -(A/I)rdI / -(A/I)rmİş), *geçmişte bilişsel zaman* (-mAktAydI / -mAktAymİş) olarak verilmektedir (Ersen-Rasch&Onası, 2015: 191-202). Bitmişlik ve bitmemişlik olgularına atıfta bulunulmuş olması yönü ile geleneksel gramer kitaplarından ayrılan bu eserde birleşik yapının ilk ekinin zaman eki olarak değerlendirilmesi ise bize göre doğru değildir. Çünkü zaman çekimlerinde genel kabule göre *hikâye* ve *rivayet birleşik zamanı* olarak adlandırılan yapılarda *hikâye* ve

rivayet kısmı bize göre zamanı, zaman olarak adlandırılan kısım ise görünüşü işaretlemektedir. Örneğin; *Ayşe resim yapıyordu* cümlesi ele alınıp yüklem yapıtı söküldüğünde ortaya *yap-(ı)yor i-di* açılımı çıkmaktadır. Gramer kitaplarımızda bu cümledeki *-yordu* yapıtı birleşik zaman olarak verilmekte ve “şimdiki zamanın hikâyesi” adını almaktadır. Ancak cümleden şimdiki hikâye eden bir okuma elde etmek güçtür. Bize göre bu yapıdaki *-yor* eki, geçmiş zamanda gerçekleşen hareketin bitmemişliğini / sürmesini ifade eden bir görünüş işaretleyicisidir. *Ayşe resim yapıyormuş* örneğinde ise zamanın tamamen bağlama bağlı kalmak şartıyla belirlenebileceği (Şimdi resim yapıyormuş / Dün resim yapıyormuş), ancak görünüş türünün yine *bitmemişlik / sürme* olduğu açıkça görülmektedir. Diğer bir deyişle “şimdiki zamanın rivayeti” adlandırması bu yapı için doğru bir adlandırma da olabilir yanlış bir adlandırma da olabilir. Bu nedenle tezde birleşik yapılar ele alınırken geleneksel adlandırma yapılmamıştır.

2.1. ESKİ TÜRKÇEDE ZAMAN EKLERİ VE GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

2.1.1. Geçmiş Zaman

2.1.1.1. I. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-DI}

Türk yazı dillerinin hemen hepsinde karşımıza çıkmakta olan bu ekin yapıtıyla ilgili en yaygın görüş fiilden türemiş *-it / -it* ekli bir isimden geliştiği yönündedir (bk. KTLG; 29-32., Serebrennikov ve Gadjeva 2011: 154-155). N. K. Dmitriev’e göre *altım* “benim almam” aldım biçimine dönmüş, zamanla da *Vérbum finitum* (çekimli fiil, yüklem) hâline çevrilmiş, yani “aldım” anlamını bildirmeye başlamıştır. N. K. Dmitriev asli fiilden iyelik eki ile türeyen ismin *bar* “var” sözü ile desteklendiğini düşünür: *aldım bar* “benim almam var”, “ben aldım” (Dmitriev, 1948: 141)⁶ Serebrennikov ve Gadjeva’ya göre bu zaman, bitmişlik (perfekt) anlamı bildirmektedir ve onun kökenindeki fiilden türemiş adın aynı anlama geldiği ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır (Serebrennikov ve Gadjeva, 2011: 155). Eserde bu tespit ile ilgili destekleyen herhangi bir örnek veya açıklayıcı bilgilere yer verilmemiştir. Ancak bizim anladığımız kadarıyla araştırmacılar, eldeki kelimenin son tahlilde fiilden türemiş bir

⁶ Dmitriev, N. K., *Grammatika başkirskogo yazıtka. Moskva-Leningrad*, 1948, s.141’den akt. Serebrennikov ve Gadjeva, 2011: 155.

isim olmasının onun bitmiş bir eylem olmasıyla eşdeğer olduğunu söylemeye çalışmaktadırlar.

Gabain (2000), eski Türkçe döneminde görülen geçmiş zamanı ikiye ayırmıştır. İlkini $-t$ veya $-d$ (fiilden isim yapma eki)+ om ; $-t$ $^o\eta$ (kitabelerde $-t+(^o)g$); $-t+i$; $-t+^omz$; $-t^o\eta z$, (kitabelerde $-t+(^o)g(^o)z$); $-t+i$ ve $-t+ılar$ olarak vermiştir. Görüldüğü gibi şahıslar iyelik ekleriyle ifade edilmektedir. İkinci olarak, kitabelerde hiç görülmeyen daha çok Uygur dönemi metinlerinde rastladığımız $-yuk$, $-yük$ ekinden bahsetmiştir (Gabain, 2000: 80-81). Ercilasun, bilinen geçmiş zaman eki olarak bilinen bu ekin 1. ve 2. şahıslarda $-DX$, 3. şahısta $-DI$ olduğunu dile getirmiş, l , n , r ile biten fiil tabanlarından sonra ekin $-t$ 'li, diğer durumlarda $-d$ 'li biçiminin kullanıldığına dikkat çekmiştir (Ercilasun, 2008: 183). Araştırmamızda Orhon Kitabeleri temel alındığı için bu bölümde öncelikli olarak $-DI$ 'lı yapılara yer verilecektir. Ancak, Hakas Türkçesinde geçmiş zaman ekleri ve görünüş işlevleri incelenirken $-yuk$, $-yük$ ekine ve Türkiye Türkçesinin ağızlarında geçmiş zaman çekimi için kullanılan, *bitmişlik* görünüşü veren, çoğu zaman fiilden isim yapma eki olarak da kullanılan $-Ik$ ekine de değinilecek, aradaki paralellik ele alınacaktır. Bu bölümde verilen örneklerde, olumsuz yapıları dâhil olmak üzere [örnek (2)], fiillere eklenen $-DI$ ekinin konuşma anından öncesine göndermede bulunduğunu, geçmişte yaşananları aktarmada, diğer bir deyişle, yaşanmış, bitmiş bir olayı yansız olarak dinleyiciye aktarmak için kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle, Türkçenin diğer dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de $-DI$ 'lı yapıların çoğunlukla *bitmişlik görünüşü* bildirdiği söylenebilir. Yapının nadiren de olsa *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiği düşünülen örneklere de rastlanmaktadır. Aynı yapının zaman zarfı faktörü göz önüne alındığında bir cümlede de *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirme işlevinde kullanıldığı söylenebilir.

Basit Yapılarda (Fül+-DI):

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (1) KT (D17) (e)ç(i)m k(a)g(a)n birle: ilg(e)rü: y(a)ş(ı)l üg(ü)z: ş(a)ntuñ : y(a)zıka t(e)gi : **sül(e)d(i)m(i)z** : kuur(ı)g(a)ru : t(e)m(i)r k(a)p(ı)gka : t(e)gi : **sül(e)d(i)m(i)z** : “KT (D17) Amcam Hakan ile doğuda Sarı Irmağ(a ve) Şantung ovasına kadar sefer ettik, batıda Demir Kapı'ya kadar sefer ettik.” (Tekin, 2010: 28-29).

- (2) KT (D26-27)k(a)ñ(ı)m(i)z : (e)ç(i)m(i)z: kazg(a)nm(i)ş: bod(u)n : (a)tı küsi: yok bo[lm(a)zun] : tiy(i)n : türük : bod(u)n : üç(ü)n : tün : **udım(a)d(ı)m** : künt(ü)z : **ol(u)rm(a)d(ı)m** : in(i)m : küül t[ig(i)n :] birle : [(e)ki ş(a)d] birle: ölü yitü : **k(a)zg(a)nt(ı)m** : (a)nça k(a)zg(a)n(i)p : bir(i)ki : bod(u)n(u)g : ot sub : **kılm(a)d(ı)m** : “KT (D26-2727) Babamızın (ve) amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmadım; kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile (birlikte) ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım” (Tekin, 2010: 30-31).
- (3) KT (D38) k(a)ra türğ(i)ş : bod(u)n : koop **ic(i)kdi** : “KT (D38) Türğişlerin avam halkı hep hep (bize) tabi oldu” (Tekin, 2010: 34-35).
- (4) TY (46) (a)şok b(a)şl(ı)g sogd(a)k : bod(u)n: koop **k(â)lti**: yük(ü)nti: [ögti?]: “TY (46) Aşok başlı Soğdak halkı hep geldiler, boyun eğdiler ve (kağanı övdüler)” (Tekin, 1994: 19).
- (5) TY (12) (a)nta ötrü: k(a)g(a)n(i)ma **öt(ü)nt(ü)m**: (a)nça **öt(ü)nt(ü)m**: “TY (12) Ondan sonra kağanıma ricada bulundum. Şöyle ricada bulundum” (Tekin, 1994: 7).
- (6) BK (D28) bolçuda : **süñ(ü)şd(ü)m(i)z** : “BK (D28) Bolçu'da savaştık.” (Tekin, 2010: 60-61).
- (7) BK (K6-7) (a)nt(a)g(i)ñ(ı)n: üç(ü)n: ig(i)dm(i)ş: k[(a)g(a)n(i)ñ(ı)n] s(a)bin : (a)lm(a)tin: yir s(a)yu : **b(a)rd(ı)g** : koop (a)nta : **(a)lk(ı)nt(ı)g** : **(a)r(ı)lt(ı)g**: “BK (K6-7) Öyle olduğun için (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden, rızalarını) almadan her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin.” (Tekin, 2010: 46-47).

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Eski Türkçe döneminde, taradığımız eserlerde -DI ekinin fiil cümlelerinde zaman zarfı ile birlikte kullanıldığında *bitmemişlik / sürme görünüşü* işlevi taşıdığı görülmüştür.

- (8) BK (G9) m(e)n: tok(u)z: y(e)g(i)rmi: yıl: ş(a)d: **ol(u)rt(u)m**: tokuz [y(e)g(i)r]mi: yıl: k(a)g(a)n: ol(u)rt(u)m: “BK (G9) Ben on dokuz yıl şad (olarak) hüküm sürdüm, ok dokuz yıl (da) hakan (olarak) hüküm sürdüm.” (Tekin, 2010: 66-67).

Hâl / Sonuç Bildirenler:

Aşağıdaki cümleler bağlam gereğince *hâl / sonuç görünüşü* bildiren cümleler olarak değerlendirilmiştir.

- (9) TY (9) kür(ä)g s(a)bi (a)nt(a)g: tok(u)z og(u)z: bod(u)n üzä: **k(a)g(a)n : ol(u)rtı** tir: “TY (9) Kaçağ(ın) sözleri şöyle (idi): ‘Dokuz Oğuz halkı üzerine (bir) kağan tahta çıktı.’ Diyor.” (Tekin, 1994: 5).

(9)’da ele aldığımız cümlede konuşma zamanı, olay zamanından sonra gerçekleşmektedir. Eylem geçmişte olmuştur, bitmiştir. Ancak geçmişte gerçekleşen bu eylem yeni bir durumun ortaya çıktığını bildirmektedir. Artık Dokuz Oğuz halkının yeni bir kağanı vardır.

- (10) BK (G10) k(a)ñ[(ı)m k](a)g(a)n [ı]t yıl: on(u)nç (a)y : (a)ltı ot(u)zka : uça : **b(a)rdı** : “BK (G10) Babam Hakan, Köpek yılının onuncu ayının yirmi altısında vefat etti.” (Tekin, 2010: 68-69).

Kılınışı itibarıyla *bar-* (var-) fiili sonuç bildiren bir fiil olduğu için ve varma eylemi bittikten sonra, varılan yerde bulunma durumu yani yeni bir hâl ortaya çıktığı için tezde bu örnek *hâl / sonuç görünüşü* bildiren örnekler arasına alınmıştır.

I. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -DI

Fil+-DI+er+-DI:

Tezin asıl inceleme metnini oluşturan Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk yazıtlarında “*bilinen / görülen geçmiş zamanın hikâyesi*”ne (*fil-DI+er-DI*) rastlanmamıştır. Ongin Yazıtı’nda (O) okunuşu tartışmalı olmakla beraber böyle bir yapının varlığına rastlanmaktadır (Berta, 2010). Ongin 7’den alınan aşağıdaki cümlenin yüklemine birleşik yapıda ele alan araştırmacılar (Orkun, 2011; Berta, 2010; User, 2010; Osawa, 2011) olduğu gibi basit yapıda ele alan araştırmacılar vardır (Aydın, 2012).

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (11) O (7) y(a)b(ı)z : b(a)t biz (a)z(ı)g ök(ü)ş(ü)g : **kört(i)g :(ä)rtı** : sül(ä)[li]m : t(e)r (ä)rm(i)ş : (a)m[tı] : b(ä)gl(ä)r(i)m ä : t(e)r (ä)rm(i)ş : biz (az) b(i)z : t(e)y(i)n: yo[r...] kork.... (User, 2010: 468).

- (12) O (7) yaβız bat biz azıy ük^wş^wy **körDw̄y érsiyDi** sülelim t̄er ermiş men beylerime t̄er ermiş biz az biz t̄eyin yor... (Berta, 2010: 214) “O (7) Zayıf ... idik. [Bizim] azlık[ımızı, düşmanımızın] çokluk[unu] **gördün.** Yiğitçe ordu gönderelim! demiş. Ben beylerime [zaten] biz az idik diyerek...” (Berta, 2010: 219).
- (13) W7 Yavız bat biz : azıy üküşüg: **körtüg : irti:** sül^tm# ter ärmiş: am^ti bağlārim a : ter ärmiş: biz az biz t̄eyin : ... al# q̄ınur (ärtimiz): ///yorıyın: sü sülāyin. (Osawa, 2011: 169) “W7 “(We) are in a bad way and worth very little. **You have seen** how few we are and how many they are. They were annoyed. We marched” he said and we were exhausted : /// I want to march. I want our army to march.” (Osawa, 2011: 173).
- (14) 7 y^abız b^atbız a^z’g ök^üşⁱğ **körtiğ irti** sül^e’t̄m. t^er e^rm̄i^ş. “Azı, çoğu gördük idi.”
- (15) O D7 (7) yavız bat biz azıg üküşüg **körtüg erte** sület<d>im t̄er ermiş am^ti beglerime t̄er ermiş biz az biz t̄eyin alkinur ertimiz <...> “Kötü (ve) zayıf (durumdayız). Azı (ve) çoğu **gördün. Erkenden** (sabah?) sefer ettim dermiş. Şimdiki beylerime şöyle dermiş: “Biz azız dese ydik mahvolurduk.” (Aydın, 2012: 130).

(14) dışındaki tüm örneklerde yapı *fiil+-DI+er+-DI* şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Bağlam ve ilerleyen dönemler göz önünde bulundurulduğunda yapının birleşik olarak okunuşunun kabulünde tezimiz için bir sakınca görülmemiştir ve bu cümle *bitmişlik* görünüşü bildiren cümleler arasına alınmıştır. Böyle bir bitmişliğin basit yapıda da ifade edilmesi mümkündür. Konuşmacının belki vurgu amacıyla belki de geçmişî nakil veya anlatma maksadıyla birleşik ifadeyi tercih etmiş olduğu düşünülebilir.

Uygur Kağanlığı dönemi yazıtlarında bu yapıya Köktürk dönemine kıyasla daha sık rastlanmaktadır⁷.

⁷ Örnekler, Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi (7.-13. yy.)’nden alınmıştır. Eserler; Altun Yaruk (AY) 10. yy, Hsüen Tsang Biyografisi (HT) 10.-11. yy. Web sayfası: <http://derlem.cu.edu.tr/index.php?a=tarihsel/search>

- (16) tülümde m(e)n (AY 627/2) b(e)lgülüg .. **körtüm erti** bo b(e)lgüg ... “*Düşümde açıkça gördü idim...*”
- (17) bu kūs/üş/ (HT V39-17) /i/min adınsıg kılmaz-un tēp (HT V39-18) munçulayu **tutuz-dı erdi** : “*Bu arzumu farklı yapmasın diye öylece emanet etmiş idi.*”
- (18) anta kin yana öntün (HT V59-10) /tağ/dın buluçça bēş kün (HT V59-11) **/yo/ırdı erdi** : “*Ondan sonra yine doğudaki dağ yönünce beş gün yürüdü idi.*”

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

I. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -mİş
Fül+-DI+er+-mİş:

Bu yapıya Türkçenin yazılı kaynaklarında rastlanmamıştır.

2.1.1.2. II. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-mİş}

Günümüzde Türkiye Türkçesi, Gagavuz, Azerbaycan, Özbek, Uygur, Tuva ve Saha yazı dillerinde kullanılan bu tip, *öğrenilen / duyulan geçmiş zaman* olarak da ifade edilir. Geçmişte gerçekleşen hareketin sonucunu ifade ettiği gibi başkasından duyulan olayların aktarımında da kullanılmaktadır. Kitabelerde karşımıza *-mİş* olarak çıkan bu yapı bazı lehçelerde sonraki dönemlerde yerini *-kan/ -gan* şekilli geçmiş zaman ekine bırakmıştır. Ercilasun, *-mİş* ile kurulan öğrenilen geçmiş zamanın bengü taşlarda sadece 3. şahıs ile çekime girdiğini belirtmiştir (Ercilasun, 2008: 183).

Aşağıdaki örnekler incelendiğinde, konuşucunun, söz konusu kaynaklarda anlatıcının bizzat tanık olmadığı ancak geçmişte olmuş bitmiş olayların bir aktarıcısı olduğu gerçeğinden yola çıkılarak ekin bu dönem için çoğunlukla *bitmişlik görünüşü*

sunduğu görülmektedir. Ancak *hâl / sonuç görünüşü* sunan örneklere de rastlanmıştır [bk. (23), (24)].

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (19) KT (D11-12) k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n : yiti y(e)g(i)rmi (e)r(i)n : **t(a)s(i)km(i)s** : t(a)şra : yor(i)yur : tiy(i)n : kü (e)ş(i)d(i)p : b(a)lıkd(a)kı : **t(a)gıkm(i)s** : t(a)gd(a)kı : **inm(i)s** :... “KT (D11-12) Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış, (İlteriş) baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehire) inmiş...” (Tekin, 2010: 26-27).
- (20) KT (D4) yogçı : sıg(i)tçı : öñre : küün : tugs(i)kda : bükli : çöl(lü)g (e)l : t(a)bg(a)ç : tüpüt : (a)p(a)r : pur(u)m : kırkı(z) : üç kuurık(a)n : ot(u)z t(a)t(a)r : kıt(a)ñ : t(a)t(a)bı : bunça : bod(u)n : k(e)l(i)p(e)n : **sıgtam(i)s** : **voglam(i)s** : “KT (D4) (Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kitaylar, Tatabılar...bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.” (Tekin, 2010: 24-25).
- (21) TY (9) t(a)bg(a)çg(a)ru: kuunı s(ä)ñün(ü)g: **ıdm(i)s**: kıt(a)nyg(a)ru: tonra (e)ş(i)mig: **ıdm(i)s**: s(a)b (a)nça **ıdm(i)s** “TY (9) (Bu kağan) Çin'e General Ku'yu göndermiş; Kitaylılara Tongra Eşim'i göndermiş. (Bunlarla) şöyle haber göndermiş” (Tekin, 1994: 5).
- (22) TY (20) ol üç k(a)g(a)n : ögl(ä)ş(i)p: (a)ltun yış üzä : k(a)b(ı)ş(a)l(i)m **tem(i)s** : (a)nça **ögl(a)şm(i)s**: “TY (20) Bu üç kağan birbirine akıl danışıp "Altay dağları üzerinde buluşalım!" demişler. Şöyle akıl danışmışlar” (Tekin, 1994: 9).
- (23) BK (D11) ilg(e)rü : kuurıg(a)ru : sül(e)p : **tirm(i)s** : **kubr(a)tm(i)s** : “BK (D11) Doğuya ve batıya sefer edip (adam) derlemiş toplamış.” (Tekin, 2010: 54-55)
- (24) BK (D13) t(e)ñri y(a)rl(ı)k(a)d(u)k : üç(ü)n : ill(i)g(i)g : **ils(i)r(e)tm(i)s** : k(a)g(a)nl(ı)g(ı)g : **k(a)g(a)ns(ı)r(a)tm(i)s** : y(a)gıg : **b(a)z kılm(i)s** : tizl(i)g(i)g **sök(ü)rm(i)s** : b(a)şl(ı)g(ı)g : **yükünt(ü)rm(i)s** “BK (D13) Tanrı (öyle) buyurduğu için, devletliyi devletsiz bırakmış, hakanlıyı hakansız

bırakmış, düşmanları bağımlı kılmış, dizlilere diz çöktürmüş, başlılara baş eğdirmiş.” (Tekin, 2010: 54-55).

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(25) KT (K10) öd t(e)ñri (a)ys(a)r: kişi oğlu: koop ölg(e)li **törüm(i)ş**: “KT (K10) Zaman Tanrısı buyurunca insan oğlu hep ölümlü yaratılmış.” (Tekin, 2010: 38-39).

Ergin bu cümleyi “Öd tengri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümüştür” (Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş) şeklinde okuyup anlamlandırmıştır (Ergin, 2005: 26-27). Her iki okumada da *-miş*’in geçmiş zamanlık işlevinden ziyade bir durumu gözler önüne koyduğu görülmektedir. İster bu gerçekliğin sonsuz bir *şimdilik / sürme* bildirdiği düşünölsün ister *bitmişlik*, aslında bir dolaylılık (evidentiality) durumunun söz konusu olduğu düşünölmektedir. Demir (2012), dolaylılık hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

Bir önermede dile getirilen bilginin farklı kaynakları olabilir. Dünya dilleri bilginin kaynağını farklı derecede ayırarak gösterir. Türkçede bilginin kaynağı, fiil köklerinde -miş, isimlerde ve birleşik çekimlerde ise -(y)miş ile işaretlenir. Bunların her ikisi de bilginin doğrudan değil, dolaylı yolla elde edildiği konusunda bir fikir verir. Bu dolaylı yol; görme, işitme, çıkarımda bulunma, farkına varma, varsayma, koklama, dokunma, tadına bakma gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. (s. 97)

Örneğe tekrar dönöldüğünde, *insanoğlunun ölümlü yaratılmışlığının* bir çıkarım olduğu görölmektedir. Bu durumdan hareketle, dolaylılık bildiren cümleler görünüş bağlamında değerlendirildiğinde *hâl / sonuç görünüşü* bildiren cümleler olarak değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesi örneklerinde bu durum daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

(26) KT (D12) ... tir(i)l(i)p : y(e)tm(i)ş : (e)r **bolm(i)ş** : “KT (D12)derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar.” (Tekin, 2010: 26-27).

Bu cümle ise (18)'in devamı olup, cümlede geçmişte yaşanan olay bittikten sonra ortaya çıkan durumu anlatılmaktadır. Bu okuyuşu veren ise görüldüğü gibi *-mİş* ekidir.

(27) TY (30) *türg(i)ş k(a)g(a)ni: **t(a)şık(m)iş** tidi: ... "TY (30) "Türgiş Kağanı sefere çıkmış" dedi ..."* (Tekin, 1994: 13).

Bu örnekte, konuşucunun dinleyiciyi bir durumdan haberdar ettiği gözlemlenmektedir.

Birleşik Yapılarda

II. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -DI

Fiil+-mİş+er-+DI:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

(28) TY (43) *k(ä)l(i)gmä: b(ä)gl(ä)rin : bod(u)nin: it(i)p: yığ(ı)p (a)zça: bod(u)n **t(ä)zm(i)ş (ä)rti:** "TY (43) (Bize) gelen beylerini ve halkını derleyip toplayıp, biraz halk kaçıp gitmiş idi."* (Tekin, 1994: 19).

(29) BK (D32) *ilki sü : **t(a)şık(m)iş : (e)rti** : (e)kin sü : (e)bde : (e)rti : "BK (D32) Birinci ordu (sefere) çıkmış idi, ikinci ordu yurttadır."* (Tekin, 2010: 62-63).

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler:

(30) TY (31) *k(a)tun: yok **bolm(i)ş (ä)rti:** "TY (31) Hatun yok olmuş idi."* (Tekin, 1994: 15).

(31) BK (D18) *ol ödke : kuul : kuull(u)g : küñ : küñl(ü)g : **bolm(i)ş : (e)rti** "BK (D18) O devirde köleler (bile) köleli olmuş idi, cariyeler (bile) cariyeli olmuş idi."* (Tekin, 2010: 56-57)

Bu örneklerde ekler *bol-* eylemiyle kullanıldığı için cümlenin *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir. *Ol-* fiili kılınış itibarıyla bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade etmektedir. Ancak hâlin devam ettiği de göz ardı edilmemelidir.

II. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -mİş

Fiil+-mİş+er-+mİş:

Türkiye Türkçesinde *fiil+-mİş+-(i)mİş* yapısına karşılık gelen bu tip çekime Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk yazıtlarında rastlanmamıştır. Ancak Uygur dönemi eserlerinden *Irk Bitig*'de sadece bir cümlede bu yapı tespit edilmiştir.⁸ *Hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

(32) (a)d(1)glı toñuzlı art üze sook(u)şmiş (e)rmiş. (Irk. 6). “(Bir)ayı ile (bir) domuz (bir) dağ geçidinde çarpışmışlar imiş.” (Tekin, 2004: 27).

2.1.1.3. III. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-(y)Ik}

Ekin Köktürkçede hiç görülmemekle birlikte, Uygur Türkçesi döneminde “görülen geçmiş zaman”ı ifade eden kullanımlarına rastlanmaktadır (Gabain, 2000; Erdal, 2004; Ercilasun, 2008; vd.). Ay, ekin çoğunlukla sıfat yapmada, nadiren isim yapmada ve en çok da çekimli fiil olarak kullanıldığından bahsetmektedir (Ay, 2009: 233). İncelenen örneklerde ekin kesin geçmiş zaman bildirdiği ve *bitmişlik* ile *hâl / sonuç görünüşü* türlerini işaretlediği tespit edilmiştir. Gabain'den alınan örnekler (Gabain, 2000: 81) aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (1) (UIII 54,15) tüşä-yük män “*düş gördüm*”
- (2) (UIII 83,2) ba-yuk sän “*bağladım*”
- (3) (UIII 48,6) sakın-yuk sän “*düşündün*”

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler:

- (4) (UIII 64,5) käl-yük ol “*geldi*” (Şimdi burada olma sonucu)
- (5) (UIII 55,19) karı-yuk biz “*yaşlandık*” (Yaşlı olma durumu)

⁸ Örnekler, Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi (7.-13. yy.)'nden alınmıştır. Eserler; *Irk Bitig* (Irk.) 9. yy. Web sayfası: <http://derlem.cu.edu.tr/index.php?a=tarihsel/search>

2.1.2. Gelecek Zaman

Türkçede gelecek zaman, tarihsel dönemleri ve bugünkü yazı dilleri açısından ele alındığında *-DAÇI*, *-ÇI*, *-sIK*, *-gU*, *-GAy*, *-IsAr*, *-AsI* ve *-AcAk* ekleri ile oluşturulmuştur. Çalışmamızın inceleme alanında olan Köktürkçede üç türlü (*-ÇI*, *-DAÇI*, *-sIK*) gelecek zaman yapısından bahsedilmektedir. Bu türleri oluşturan ekler *-DAÇI* ve *-sIK* ekleridir (Ercilasun, 2008; Caferoğlu, 1984). Ercilasun (2008)'a göre, kitabelerde *-DAÇI* ekiyle kurulan gelecek zamanla *-sIK* ekiyle kurulanlara göre daha sık karşılaşılmaktadır.

İçinde bulunduğumuz andan öncesi geçmiş, sonrası ise gelecek olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda gelecek, henüz gerçekleşmemiş, aslında var olmayan bir zaman dilimidir. Henüz var olmayan bir zaman diliminde, henüz gerçekleşmemiş bir eylemin *bitmişliğinden*, *bitmemişliği* / *sürmesinden* veya *hâl* / *sonucundan* bahsetmek gelecek zamanı bildiren eklerinin görünüş işlevleri hakkında işimizi epeyce zorlaştırmaktadır. Ancak, Uzun (1998b), Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan *-AcAk* ile vakanın geçmişte olmaması gibi bir şart taşıdığı ve aktardığı vakaların gerçekleşmemiş olduğu için bunlardaki görünüşün de *sürme* özelliğinde olduğunu belirtir.⁹ Örneklerden elde edilen verilere göre, cümle içindeki diğer tamamlayıcı unsurlar yardımıyla şüpheli olmakla beraber *hâl* / *sonuç görünüşü* ile *bitmemişlik* / *sürme* görünüşlerinden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan, eylemin henüz gerçekleşmemiş olması, bir tasarı bildirmesi gerçeğinden hareketle bu ek ile kurulan yapıların görünüş işlevlerinden ziyade kiplik işlevi olduğu düşünülmektedir.

2.1.2.1. I. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-DAÇI}

Ek hem kip eki olarak hem de sıfat-fiil eki olarak Köktürkçe ile birlikte, Uygur Türkçesi, Karahanlı, Harezmi-Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde de görülmektedir. Mansuroğlu (1956), Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemlerinde ekin kullanım sıklığının yüksek olduğunu, ancak günümüzde sadece Kazan Türkçesinde nadir olarak görüldüğünü belirtmektedir. Yine Mansuroğlu bu ekin, başlangıçta sadece işi gören manasında bir fiilden isim yapma eki iken daha sonra gereklilik, ondan da gelecek zaman anlamında kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Durumu şöyle

⁹ Uzun, N.E. (1998). *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Ankara.'dan akt. Benzer, A. 2012: 183

özetlemektedir: bir yandan bir isim> gereklilik > gelecek zaman > diğer yandan isim > çekimli fiil ve her ikisinin bir arada yaşaması ile isim-fiil kullanımı (Mansuroğlu, 1956: 108).

Recebov (2001) ise Köktürk döneminde görülen gelecek zaman eklerinden yola çıkarak Köktürk dönemindeki gelecek zamanın; *indiki gelecek zaman (-a / -e)*, *keti-gelecek zaman (-ğay / gey)*, *keyri- keti gelecek zaman (-ar / -er)*, *arzu şekli (-ayın / -eyin , -alım / -elim)*, *lazım şekli (-taçı / -teçi, -daçı / -deçi)* olmak üzere 5 ayrı şekilde sınıflandırılmış olduğunu belirtmiş ve bunlardan sadece *lazım şeklin* bir gelecek zaman bildirdiğini öne sürmüştür¹⁰ (Recebov, 2001: 294).

Basit Yapılarda (Fiil+-DAÇI):

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (33) BK (K5-6) bi[l(i)g] bilm(e)z : kişi : ol s(a)b(ı)g (a)l(ı)p : y(a)gru : b(a)r(ı)p :
ük(ü)ş kişi : **ölt(ü)g** : ol y(e)r[g(e)r]ü : b(a)rs(a)r : türük : bod(u)n : **ölt(e)çi s(e)n**
: “BK (K5-6) cahil kişiler bu sözleri duyup, (Çin'e) yakın gidip çok sayıda öldünüz. O yere doğru gidersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!” (Tekin, 2010: 46-47).

-DAÇI ekinin eklendiği fiil cümlesi bir önceki cümle ile birlikte okunduğunda daha önce çok sayıda kişinin öldüğünü ve Çin'e yakın gitmeye devam ederse bu durumun yineleneyeceğini bildirmektedir. Bir döngü olarak ele alınabilecek bu durum (32) için *bitmemişlik / sürme* görünüşü bildirdiği gibi *hâl / sonuç* görünüşü de bildirmektedir [bk. (36)]

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (34) TY (29-30) k(a)ç n(ä)ng (ä)rs(ä)r b(i)zni: **öl(ü)rt(ä)çik** ök: t(e)miş: “TY (29-30)
Ne zaman olsa bizi mutlak öldürecektir demiş.” (Tekin, 1994: 13).

¹⁰ “Mehz buna göre de men Göytürk dilindeki –taçı / -teçi şekilçisini fe’lin heber şeklinin keti gelecek zamanın morfoloji elameti kimi yoh, fe’lin lazımı şeklinin morfoloji elameti kimi kabul edirem.” (Recebov, 2001: 294)

- (35) TY (12-13) t(a)bg(a)ç: og(u)z: kıt(a)ny: buç(ä)gü: k(a)b(ı)ş(sa)r **k(a)lt(a)çı b(i)z:** “TY (12-13) “Çinliler, Kıtaylılar (ve) Oğuzlar, bu üçü birleşirse (biz) çaresiz kalırız.” (Tekin, 1994: 7).
- (36) TY (10) ol (e)ki kişi: b(a)r (ä)rs(ä)r: sini t(a)bg(a)ç(ı)g: **öbür(t)ä)çi:** tir m(a)n “TY (10) O iki kişi var oldukça, sizi, Çinlileri öldürecektir derim.” (Tekin, 1994: 5).
- (37) BK (K14) (e)dgü: **kört(e)çi: s(e)n: (e)b(i)ñe: kirt(e)çi: s(e)n: buñs(u)z: bolt(a)çı: s(e)n:** “BK (K14) iyilik göreceksin, evine gireceksin (ve) dertsiz olacaksın.” (Tekin, 2010: 48-49).
- (38) BK (K6) bi[l(i)g] bilm(e)z : kişi : ol s(a)b(ı)g (a)l(i)p : y(a)gru : b(a)r(ı)p : ük(ü)ş kişi : ölt(ü)g : ol y(e)r[g(e)r]ü : b(a)rs(a)r : türük : bod(u)n : **ölt(e)çi s(e)n** : “BK (K6) cahil kişiler bu sözleri duyup, (Çin'e) yakın gidip çok sayıda öldünüz. O yere doğru gidersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!” (Tekin, 2010: 46-47).
- (39) TY (35) sü yorıl(ı)m **ted(ä)çi:** unam(a)ñ: “TY (35) “Orduyu sevk edelim, diyecektir. Kabul etmeyin!” (Tekin, 1994: 15).

Birleşik Yapılarda:

I. Tip Gelecek Zamanın Birleşik Yapılarında -DI

Fül+-DAçI+er-+DI:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

Türkiye Türkçesinde -AcAk idi yapısı ile örtüşen bu kullanımın olayın gerçekleşmemiş olmasından dolayı *hâl / sonuç* görünüşü bildirdiği düşünülmektedir.

- (40) BK (D33) m(e)n in(i)l(i)gü: bunça: b(a)şl(a)yu: k(a)zg(a)nm[(a)s(a)r] : türük : bod(u)n : **ölt(e)ci : (e)rti : yok : bolt(a)cı : (e)rti** : “(D33) Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi.” (Tekin, 2010: 62-63).
- (41) KT (K9) ög(ü)m k(a)tun: ul(a)yu: ögl(e)r(i)m: (e)k(e)l(e)r(i)m: keliñünüm: kuunç(u)yl(a)r(ı)m: bunça y(e)me: tir(i)gi: küñ **bolt(a)cı (e)rti**: öl(ü)gi: yurtda: yolta: y(a)tu **k(a)lt(a)cı: (e)rt(i)g(i)z**: “KT (K9) (Kül Tigin olmasaydı) annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariye olacak idi, ölenler (de) yazıda yabanda yata kalacak idiniz.” (Tekin, 2010: 38-39).
- (42) BK (D33) m(e)n in(i)l(i)gü: bunça : b(a)şl(a)yu : k(a)zg(a)nm[(a)s(a)r] : türük : bod(u)n : **ölt(e)ci : (e)rti : yok : bolt(a)cı : (e)rti** : “BK (D33) Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi.” (Tekin, 2010: 62-63).
- (43) TY (59-60) ilte(r)iş k(a)g(a)n: k(a)zg(a)nm(a)s(a)r: yok (ä)rti (ä)rs(ä)r: b(ä)n öz(ü)m bilg(ä) tunyukuk: k(a)zg(a)nm(a)s(a)r: b(ä)n yok (ä)rt(i)m (ä)rs(ä)r k(a)pg(a)n k(a)g(a)n: türük sir bod(u)n: y(e)rintä bod y(ä)mä: bod(u)n y(ä)mä: kişi y(ä)mä: idi **yok (ä)rt(ä)ci : (ä)rt(i)** “TY (59-60) İleriş Kağan kazanmasa (idi), (ya da hiç) olmasa idi, ben kendim Bilge Tunyukuk kazanmasa (idim), (ya da) ben hiç olmasa idim Kapgan Kağan Türk Sir halkı ülkesinde boy da, halk da, insan da hiç olmayacak idi” (Tekin, 1994: 23).
- (44) BK (D19)türük: bod(u)n: il(i)ñ(i)n: tör(ü)g(i)n: k(e)m **(a)rt(a)tı ud(a)cı [(e)rtli**: “BK (D19) (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?” (Tekin, 2010: 56-57).
- (45) KT (K10) kül tig(i)n: yok (e)rs(e)r: koop: **ölt(e)ci : (e)rt(i)g(i)z** : “KT (K10) Kül Tigin yok olsa (idi) hep ölecek idiniz.” (Tekin, 2010: 38-39).

I. Tip Gelecek Zamanın Birleşik Yapılarında -mİş

Fil+-DAÇI+er-+mİş:

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(46) TY (57) bünt(â)gi: b(a)r (a)rs(a)r: na buñi b(a)r **(â)rt(â)ci (â)rm(i)ş**: “TY (57) *Böylesi bir (devlet adamı) var ise, (O halkın) ne (gibi) bir sıkıntısı olacak imiş?*” (Tekin, 1994: 23).

Bu örnekte -mİş’in *hâl / sonuç görüşünü* işaretleyicisi olarak kullanımının yanı sıra modallik bildiriyor olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Bize göre bu ifadede -mİş ekinin “halkın sıkıntısı olur” diye düşünenlere karşı bir kabullenmeyiş, bir alay duygusu verdiği sezilmektedir. Aslında böyle bir sıkıntısı olmayacak, böyle bir durum yok denilmek istenmektedir. Rivayet ya da sonradan farkına varmak değil modal bir söz olarak kullanılmıştır.

2.1.2.2. II. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { -sIk}

Torun (2013), ek ile ilgili olarak araştırmacıların öne sürdükleri görüşleri şu şekilde özetlemektedir: *Ramstedt, ekin yapısının “-s fiil yapma eki+ -ık / -ik fiilden isim yapma eki” şeklinde olduğunu, Bang, ekin aslının -sı / -si, -su / -sü olduğu ve sonradan -ğ / -g sesleri ile genişletildiğini, Brockelman ise ekin aslında sığ- fiilinden geldiğini belirtmektedir. Eraslan ekin yapısıyla ilgili öne sürülen bu görüşleri ikna edici bulmadığını belirtmekte ve -sIk ekinin işlevsel olarak gereklilik ve gelecek zaman ifade ettiğini bildirmektedir* (Torun, 2013: 62). Ek aynı zamanda, I. tipte olduğu gibi sıfat-fiillik özelliği de taşımaktadır [bk. (49)]. İncelediğimiz örneklerde ek *öl-* fiiliyle birlikte kullanılmakta ve ölmek eylemi daha önce birçok kez başa gelen bir olay olduğu için ve uyarılar göz önünde bulundurulmadığında gelecekte de sürmesi durumu söz konusudur. Bağlam gereği bu ekin basit yapıları çekimli fiillerde *bitmemişlik / sürme görünüşü*

bildirdiğine ve sıfat-fiil olarak kullanıldığında *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiğine karar verilmiştir. Birleşik yapılarına ise rastlanmamıştır.

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (47) BK (K5) süç(i)g s(a)biña: y(e)mş(a)k : (a)gısña : (a)rtur(u)p: ük(ü)ş: türük: bod(u)n: **ölt(ü)g:** türük bod(u)n: **öls(i)k(i)ñ:** “BK (K5) (Çinlilerin) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı, (sen) mutlak öleceksin!” (Tekin, 2010: 44-45).
- (48) KT (G6) süç(i)g s(a)biña : y(e)mş(a)k : (a)gısña : (a)rtur(u)p : ük(ü)ş : türük : bod(u)n : ölt(ü)g : türük bod(u)n : **öls(i)k(i)g :** “KT (G6) (Çin halkının) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp, (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı, öleceksin!” (Tekin, 2010: 20-21).
- (49) KT (G6-7) bir(i)ye: çug(a)y: yış: tög(ü)lt(ü)n: y(a)zı: koon(a)yin tis(e)r : türük : bod(u)n : **öls(i)k(i)g:** “KT (G6-7) Güneyde Çugay dağlarına (ve) Tögültün ovasına konayım dersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!” (Tekin, 2010: 22-23).

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (50) KT (G10) türük [bod(u)n ti]r(i)p : **il tuts(i)k(i)ñ(i)n** : bunta : urt(u)m : y(a)ñ(i)l(i)p : **öls(i)k(i)ñ(i)n** : y(e)me : bunta : urt(u)m : “KT (G10) Türk (halkı) yaşayıp devlet sahibi olduğunu buraya (taş üzerine) hâkkettim; yanılıp öleceğini de buraya hâkkettim.” (Tekin, 2010: 22-23).
- (51) TY (22) ol s(a)bin: e)ş(i)d(i)p: tün y(ä)mä: **ud(i)sık(i)m** k(ä)lm(ä)z (ä)rti: <kün y(ä)mä:> **ol(u)rs(i)k(i)m:** k(ä)lm(ä)z (ä)rti: “TY (22) (Türgiş Kağanının) bu

sözlerini işitince gece uyuyasım gelmiyordu. (Gündüz) oturasım gelmiyordu.”
(Tekin, 1994: 11).

- (52) TY (12) ol s(a)b(i)g: e)ş(i)d(i)p: tün **ud(i)sık(i)m**: k(ä)lm(ä)di: күnt(ü)z:
ol(u)rs(i)k(i)m k(ä)lm(ä)di. “TY (12) Bu haberi işitip gece uyuyasım gelmedi,
gündüz oturasım gelmedi”(Tekin, 1994: 7).

Her iki tip gelecek zaman ekinde gözlemlenen durum paralellik göstermektedir. Basit yapılarda bağlam ve tamamlayıcı unsurlar cümlelerin görünüşünü belirlemeye yardımcı olurken, birleşik yapılarda *er-* yardımcı fiiline eklenen geçmiş zaman eklerinin cümlelerin görünüşünü belirlemede önemli rol oynadığı gözlemlenmiştir.

2.1.2.3. III. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { -çI }

İlk örnekleri yazıtlarda görülen *-çI*'nin Türkçenin tarihî dönemleri içinde gelecek zaman eki olarak kullanımının sınırlı olduğu gözlemlenmektedir (Torun, 2013: 57). Bayraktar, ekin ilk dönem örneklerinde sıfat-fiil özelliği taşımadığını, bu görevi zamanla aldığını belirtirken diğer işlevlerini yüklemleştiricilik ve kılıcı ismi yapmak olarak verir (Bayraktar, 2004: 109). Talat ve Erdal gelecek zaman işaretleyicisi olarak kullanılan bu ekin daha çok olumsuz yapılarda gözlemlendiğini belirtir: “bu yol(u)n yoris(a)r: y(a)r(a)m(a)çı t(e)d(i)m: ‘Bu yoldan yürüsek iyi olmayacak.’ dedim.” (Tekin, 2000: 190; Erdal, 2004: 243). Gabain ise ekin tek tük gelecek zaman ifade ettiğini dile getirir (Gabain, 2000: 82).

Gabain’in (2000) örnekleri incelendiğinde ekin aynı zamanda gereklilik kipinde kullanıldığı da gözlemlenmektedir. “öl-mä-çi sän (R 05) “ölmemelisin” (Gabain, 2000: 82). *-çI*’lı yapılarda eylemler görünüş açısından eli alındığında herhangi bir görünüş türüne işaret ettiğine rastlanmamıştır.

2.1.3. Geniş-Şimdiki Zaman

Köktürkçede geniş zaman ve şimdiki zamanın ayrılmamış olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamına giren eserlerde cümlede şimdiki zaman, fiile eklenen *-r*, *-Ar*, *-Ir*, *-(y)ur* ekleriyle ifade edilmektedir. Ancak bu eklerin, eski Türkçe döneminde geniş

zamanı ifade etmek için de kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple bu bölümde ele alınacak olan ek *geniş-şimdiki zaman* eki olarak adlandırılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, örnekler üzerinden eski Türkçe döneminin *-Ar, -(I)r, -(y)ur* eklerinin hangi görünüş türünü bildirdiği incelenmiş ve bunun sonucunda söz konusu eklerin, Türkiye Türkçesine geniş zaman olarak aktarıldığında cümlede *hâl / sonuç görünüşü*, şimdiki zaman olarak aktarıldığında ise *bitmemişlik / sürme görünüşü* işlevlerini üstlendiği gözlemlenmiştir.

2.1.3.1. Geniş-Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-Ar, -Ur, -Ir}

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (53) KT (D9) k(e)mke : il(i)g : **k(a)zg(a)nur m(e)n** : tir (e)rmiş : “KT (D9)“*Kimin için ülkeler fethediyorum?” der imiş.*” (Tekin, 2010: 26-27).
- (54) KT (G5) (a)ltun : küm(ü)ş : işg(i)ti : kuut(a)y : buñs(u)z : (a)nça **birür** : “KT (G5) (Çinliler) *altın(ı), gümüş(ü), ipeğ(i) (ve) ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar.*” (Tekin, 2010: 20-21).
- (55) BK (D9) ne: k(a)g(a)nka : iş(i)g : küç(ü)g : **birür m(e)n** : tir (e)rm(i)ş : “BK(D9)“*Hangi hakana hizmet ediyorum?” der imiş.*” (Tekin, 2010: 52-53).
- (56) BK (D10-11)k(a)ñ(ı)m k(a)g(a)n : y(e)ti y(e)g(i)rmi (e)r(i)n : t(a)ş[(ı)k]m[(ı)ş t(a)şra] : **yo[rılı]yur** : tiy(i)n : kü (e)ş(i)d(i)p : b(a)lıkd(a)kı : t(a)gıkm(ı)ş : t(a)gd(a)kı : inm(i)ş : tir(i)l(i)p : y(e)tm(i)ş : (e)r bolm(ı)ş : “BK (D10-11) *Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış, (İlteriş) baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar.*” (Tekin, 2010: 52-53).

(57) TY (62) türük bilgä: k(a)g(a)n: türük sir bod(u)n(u)g: og(u)z bod(u)n(u)g: ig(i)dü: **ol(u)rur**: “TY (62) Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturuyor.” (Tekin, 1994: 23).

(58) TY (38) n(ä)kä **t(ä)z(ä)r biz**: “TY (38) Niye kaçıyoruz?” (Tekin, 1994: 17).

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(59) KT (D34) t(e)gdükin: türük b(e)gl(e)r : **koop bilirs(i)z** : “KT (D34) hücum ettiğini, (ey) Türk beyleri, hepimiz bilirsiniz.” (Tekin, 2010: 34, 35).

(60) BK (K6) āçs(a)r: tos(ı)k: öm(e)z s(e)n: bir tods(a)r: āçs(ı)k: **öm(e)z s(e)n**: “BK (K6) Acıkırsan doyacağını düşünmezsin; bir (de) doyarsan (tekrar) acıkacağını (hiç) düşünmezsin.” (Tekin, 2010: 46-47).

(61) BK (B5-6) t(a)da: sıgun : (e)ts(e)r [(a)nça] **s(a)k(ı)nur m(e)n** : “BK (B5-6) dağlarda geyikler böğürürse, (öylece?) yas tutuyorum.” (Tekin, 2010: 70).

Birleşik Yapılarda:

Geniş / Şimdiki Zamanın Bileşik Yapılarında -DI

Fül+-r+er-+DI:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(62) KT (GD) ıg(a)r ogl(a)n(ı)ñ(ı)zda: t(a)ygun(u)ñ(ı)zda : y(e)gdi : **ig(i)dür** : **(e)rt(i)g(i)z** : “KT (GD) (Halkınızı) değerli evladınızdan, tay (gibi) oğullarınızdan daha iyi besliyor idiniz.” (Tekin, 2010: 40-41).

(63) TY (7) k(a)ra kum(u)g: **ol(u)rur** : **(ä)rt(i)m(i)z** “TY (7) Karakum'da oturuyor idik” (Tekin, 1994: 5).

- (64) TY (8) k(e)y(i)k yiyü: t(a)b(ı)şg(a)n y(e)yü: **ol(u)rur (ä)rt(i)m(i)z:** “TY (8) *Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk*” (Tekin, 1994: 5).

Hâl Bildirenler:

- (65) TY (22) ol s(a)bn: (e)ş(i)d(i)p: tün y(ä)mä: ud(1)sık(1)m **k(ä)lm(ä)z (ä)rti:** <kün y(ä)mä:> ol(u)rs(1)k(1)m: **k(ä)lm(ä)z (ä)rti:** “TY (22) *(Türgiş Kağanının) bu sözlerini işitince gece uyuyasım gelmiyordu. (Gündüz) oturasım gelmiyordu.*” (Tekin, 1994: 11).

Geniş / Şimdiki Zamanın Bileşik Yapılarında -mİş

Fül+-r+er-+mİş:

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (66) KT (G5)t(a)bg(a)ç : bod(u)n : s(a)bı : süçig : (a)gısi : yımşak : (e)rm(i)ş : süçig : s(a)b(ı)n : y(e)mş(a)k : ag(ı)n : (a)r(ı)p : ır(a)k : bod(u)n(u)g : (a)nça **y(a)gutir : (e)rm(i)ş :** “(G5) *Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda) yaşayan halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş.*” (Tekin, 2010: 20-21).
- (67) KT (G7) (a)nta : (a)n(ı)g: kişi : (a)nça : **boşgurur : (e)rm(i)ş :** ır(a)k (e)rs(e)r : y(a)bl(a)k : (a)gı birür : y(a)guk : (e)rs(e)r : (e)dgü : (a)gı birür : tip : (a)nça : **boşgurur : (e)rm(i)ş :** “KT (G7) *Orada kötü (niyetli) kimseler şöyle akıl verirler imiş : "(Çinliler, bir halk) uzak(ta) yaşıyor) ise, kötü hediyeler verir, yakın(da) yaşıyor) ise iyi hediyeler verir" deyip öyle akıl verirler imiş.*” (Tekin, 2010: 22-23).

- (68) BK (K4) [y(a)gr]u : koontuk[da] : kisre : (a)ń(ı)g bil(i)g(i)n : (a)nta ölyür (e)rm|(i)s “BK (K4) (Bu halklar) yaklaşp yerleştikten sonra (da Çinliler) fesatlıklarını o zaman düşünürler imiş.” (Tekin, 2010: 44-45).

Eski Türkçede zaman ekleri ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 2.1.’de, eklerin basit yapıları ve birleşik yapıları karşılaştırılmıştır. Buna göre, basit yapılarda birinci tip geçmiş zaman eki olarak adlandırılan –DI ekinin bağlama göre *bitmişlik*, *bitmemişlik* / *sürme* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği, ikinci tip geçmiş zaman eki olan –*mİş* ekinin, *bitmişlik* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği tespit edilmiştir. Üçüncü tip geçmiş zaman eki olan –(y)Ik’ın ise Köktürk döneminde örneklerine rastlanmamış, Uygur dönemindeki basit yapılarda –*mİş* ekinde olduğu gibi *bitmişlik* ve *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlediği gözlemlenmiştir. Bu dönemin gelecek zaman eklerin –*DAÇI* ve –*sIk* eklerinin basit yapılarda *bitmemişlik* / *sürme* ve *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlediği tespit edilmiştir. Eski Türkçe döneminde ek bazında şimdiki zaman ve geniş zaman ekinin ortaklaştığı görülmüş (-*Ar*, -*Ur*, -*Ir*, -*r*) ve bu eklerin de basit yapılarda yine bağlama göre *bitmemişlik* / *sürme* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği gözlemlenmiştir. Eklerin birleşik yapılarının, *er-* yardımcı fiili ile çekime girdiği (*fil+EK+er-DI* / *fil+EK+er-mİş*) ve yardımcı fiilin henüz ekleşmediği görülmüştür. Clauson, *er-* maddesinde anlamı “to be” (ol-) olarak verip, fiilin tek başına kullanımında “*var ol-*, *yaşa-*” anlamlarının olmadığını, sadece yardımcı fiil olarak kullanıldığında “*ol-*” anlamına geldiğini belirtmiş ve *tur-* ve *bol-* fiilleri ile bağlantısına da dikkat çekmiştir (Clauson, 1972: 103). Birleşik yapılardaki *er-* yardımcı fiilinin, Eski Japoncada *wiru* / *wori* (bulun-, var ol-, otur-) yardımcı fiili ile Modern Japoncada devamı olan –*teiru* yapısının anlamca ve işlevce örtüştüğü görülmüştür.¹¹ Eski Türkçedeki bu yapı, genellikle *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleme eğilimi göstermekle beraber, *bitmemişlik* / *sürme* görünüşüne sadece *fil+r+er-DI* yapısında rastlanmıştır. *Bitmişlik* görünüşüne ise *fil+mİş+er-DI* ve *fil+DI+er-DI* yapılarında rastlanmıştır. Ayrıca, Eski Türkçede zaman eklerinin, Türkiye Türkçesi ve Japoncadaki gibi birleşik yapılarda görünüş belirtme işlevinin ilk ek ile birleşen *er-* yardımcı fiili ile ortaya çıktığı, ikinci ekin sadece zaman işaretleme görevine sahip olduğu gözlemlenmiştir (kâlmâz ârti > gel-mez-ol-[görünüş]+du[zaman]). Hakas Türkçesinde ise birleşik yapılar *er-* ile anlamdaş olan *pol-* yardımcı fiili ile oluşturulmaktadır. Bu

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. “2.4.2.2.2. {-teiru} Eki ve Görünüş İşlevleri”, “3.4.1. Eski Japoncada Yardımcı Fiiller ve Görünüş İşlevleri”

nedenle, gramerlerimizde birleşik zaman olarak adlandırılan bu yapıların görünüş işaretleyicisi olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki kanaatimiz biraz daha kuvvetlenmiştir. Eklerin görünüş işlevleri aşağıda tablolştırılarak verilmiştir:

Tablo 6. Eski Türkçede Zaman Ekleri ve Görünüş İşlevleri (Basit Yapı)				
Zaman Eki	Biçim	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç
Belirli Geçmiş	-DI	+	+	+
Belirsiz Geçmiş	-mlş	+	-	+
	-(y)Ik	+	-	+
Gelecek	-DAçI	-	+	+
	-sIk	-	+	+
Şimdi - Geniş	-Ar, -Ur, -Ir,-r	-	+	+

Tablo 7. Eski Türkçede Zaman Ekleri ve Görünüş İşlevleri (Birleşik Yapı)				
Zaman Eki	Biçim	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç
-DI	Fiil+r+er-DI	-	+	+
	Fiil+DAçI+er-DI	-	-	+
	Fiil+mIş+er-DI	+	-	+
	Fiil+DI+er-DI	+	-	-
-mIş	Fiil+r+er-mIş	-	-	+
	Fiil+DAçI+er-mIş	-	-	+
	Fiil+mIş+er-mIş	-	-	+
	Fiil+DI+er-mIş	Ø	Ø	Ø

2.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

2.2.1. Geçmiş Zaman ve Görünüş İşlevleri

Türkiye Türkçesinde geçmiş zamanın *görülen geçmiş* ve *duyulan geçmiş* olmak üzere iki tipte verildiği bilinmektedir. Bunlardan ilki *-DI* ile işaretlenirken, ikincisini işaretleyen ek *-mIş*'tir. Tezimizde bu iki geçmiş zaman işaretleyicisine ek olarak ET döneminde varlığı bilinen ve günümüz Anadolu ağızlarında da izine rastlanan *-Ik* ekine de yer verilmiş, üç tip geçmiş zaman işaretleyicisinin (*-DI*, *-mIş*, *-Ik*) görünüş işlevleri basit ve birleşik yapılarda aşağıdaki gibi incelenmiştir.

2.2.1.1. I. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-DI}

Basit Yapılarda (fiil+-DI)

Ekin basit yapılarda genellikle zaman ifade etme amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolunay, belirli geçmiş zaman işaretleyici olarak adlandırdığı bu eki basit yapılarda; “*belirli yakın geçmiş zaman*”, “*tahmin bildiren geçmiş zaman*”, “*gerçekleştiğine şahit olunmamış olayları bildiren geçmiş zaman*”, “*gerçekleşmesi muhtemel olayları bildiren geçmiş zaman*” olarak alt başlıklara ayırmıştır. Birleşik yapıları (-DIyDI) “*görülen geçmiş zamanın hikâyesi*” olarak adlandırmıştır (Dolunay, 2012: 36-50). Diğer taraftan, yaptığımız incelemelerde gramerlerimizde zaman kayması (Dizdaroğlu, 1963; Gencan, 2001; Yaman, 1999 vs.) olarak adlandırılan durumlarda yine bağlamdan hareketle ekin çeşitli görünüş türlerine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Birleşik yapılarda (-DIyDI) ise sadece *bitmişlik görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (1) Misafirine “Kahve içer misiniz?” diye sormadan, eliyle işaret ederek hesabı **istedi** garsondan (*Nefes Nefese*, Ayşe Kulin, s. 60).
- (2) Sokak üstündeki odadan kolonya şişesini **aldı**, hizmetçi kadını, Kübra'nın anasını eliyle dürterek **uyandırdı** (*Kuyucaklı Yusuf*, Sabahattin Ali, s. 55).

Yukarıdaki cümlelerden örnek (1)'de garsondan hesap istenmiştir ve eylem bitmiştir. Örnek (2)'de olaylar öncüllük ardıllık sırasına konulmuş, Yusuf önce kolonya şişesini eline almış bu eylem bittikten sonra da yaşlı kadını uyandırmıştır. Her iki olay da geçmişte meydana gelmiş ve eylemler bitmiştir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (4) Patronuyla yirmialtlık birer kaşık aldılar, yemeye **başladılar** (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s. 41).
- (5) Sapsarı yüzüyle annem evvela şaşkın şaşkın bakındı, sonra... Alnını dizlerine dayadı, sarsıla sarsıla ağlamaya **başladı**, uzun uzun **ağladı** (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s. 54).

Örneklerde olayların konuşma anından önce meydana geldiği I. tip geçmiş zaman eki olan -DI ile belirtilmiştir. Ancak bağlamdan, hareketin geçmişte belli bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca -mAYA başla- yapısı da dikkat edilmesi gereken

diğer bir husus olarak görölmektedir. Araştırmacılar *-mAyA başla-* yapısının herhangi bir fiilin kılınış tipini belirlemede ölçüt olarak kullanılabilirliğinden bahsetmektedir (Karadoğan, 2009: 25-26). Yine Karadoğan, bu yapının *sürek* bildirdiğini vurgulamaktadır (Karadoğan, 2009: 26-28). Örnek (4)'te yemek yenmeye başlanmış ve yeme eylemi hâlâ devam etmektedir. *Başla-* fiili kılınışı itibarıyla kritik sınırı vurgulayan bir fiildir. Eylem kritik sınıra ulaştıktan sonra hareket devam etmektedir ve olay zamanında kritik sınıra ulaşan yeme eylemi devam etmektedir. Aynı şekilde örnek (5) ele alındığında ağlama eyleminin de kritik sınıra ulaştığı görölmektedir. Cümlenin devamında ise “uzun uzun” zarfı ağlama eyleminin olay anında hemen olup bitmediğini bir müddet devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle cümlelerin *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği düşünölmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (6) Düğün mevsimi **başladı**, evlenenlere kolaylıklar! (*Yolculuk Nereye Hemşerim*, Gülse Birsell, s. 5).

“Artık bu mevsim düğün mevsimidir.” okumasını veren bu cümle bize bir *durumu* bildirmektedir.

- (7) Sonunda, öğrencinin öğretmene not vermek, memurun âmire emretmek istediği günlere **geldik** (*Söylemek Yaraşır*, Mehmet Çınarlı, s. 11).¹²

“şimdi o günleri yaşıyoruz, o durumdayız.” okumasını elde ettiğimiz bu cümle *sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Bununla birlikte konuşma anında hareket henüz bitmemiş olmakla birlikte (devam eden) *-DI* ekiyle çekime girmiş ve sonuç bildiren görünüş türleriyle de karşılaşılmaktır.

- (8) (Otobüs durağında) Aha otobüs **geldi**.

- (9) (Gemide) Kara **göründü!**

Örnek (8)'de konuşma zamanı ve olay zamanı kesişmektedir. Otobüsü gören konuşucunun otobüs hareket ettiği, henüz durakta durmadığı hâlde ortaya çıkan sonucu *-DI* ile işaretlemektedir. Olay zamanı ve konuşma zamanının aynı olduğu örnek (9)'da

¹² Çınarlı M. (1978). *Söylemek Yaraşır*. Ötüken Neşriyat, İstanbul. s. 11'den akt. Yaman, E. 1999: 58.

da benzer bir durum gözlenmektedir. Ancak bu durumda bir sonuçtan ziyade bir hâl'e gönderme yapılmaktadır. Kara göründü ve hâlâ görünmeye devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle, kara görünür hâldedir.

Birleşik Yapılarda

I. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -DI

fül+DI+(y)DI:

Bu yapıda, ekin arka arkaya kullanılmasıyla geçmişte gerçekleşen olayın bitmişliğinin pekiştirildiği düşünülebilir. Bu yapıda tespit edilen örnekler incelendiğinde cümlelerin tümünün *bitmişlik görünüşü* bildirdiğine kanaat getirilmiştir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (8) Orhan Selim, "Amerika Vahşileri" başlıklı yazısının sonunda sözü Kızılderililere getirir: "Eskiden Amerika Vahşileri diye filmler gösterilirdi. Bu filmler yüzünden, birçok sinemacılar para **kazandıydı** ama memleket çocukları, istilaya uğramış yurdunu korumak için uğraşan insanları Amerika Vahşileri adı altında tanıdı gitti... Amerika Vahşileri dolabına kapılmayalım artık." (*Kız Kulesindeki Kızılderili*, Sunay Akın, s. 51).
- (9) Kerem: Hani günah isleyenler göremez **dediydin** ya... Kırlangıç öldürmek günah değil mi? (*Binboğalar Efsanesi*, Yaşar Kemal, s. 10).
- (10) O yaz sıcağında, kayalıklar arasında yanan hapishanede yiyecek yok, içecek yok. Öksüz öldü de, hapistekiler ne **sevindiydi** kurtuldu diye. (*Baldaki Tuz*, Yaşar Kemal, s. 93).
- (11) Doğan'ım da seni **beğendiydi**, getirip elimi **öptürdüydü**, sonra odama **geldiydi**. (*Sessiz Ev*, Orhan Pamuk, s. 74).
- (12) Yıllardan beri ilk defa, gece odamda! Kapıdan içeri girip, orada, eşikte, Selâhattin bir an **dikildiydi**: "Uyuyamıyorum Fatma!" (*Sessiz Ev*, Orhan Pamuk, s. 293).

I. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -mİş

fil+DI+(y)mİş:

Bu yapı Türkçede yoktur.

2.2.1.2. II. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-mİş}

Gramerimizde geçmiş zamanın bu türünün işlevlerinin zengin olması nedeniyle birden fazla adlandırması olduğu dikkatleri çekmektedir¹³. Dolunay'a göre ek basit yapılarda; “*duyulan geçmiş zaman*”, “*sonradan farkına varılan geçmiş zaman*”, “*sonucuna şahit olunan geçmiş zaman*” olmak üzere üç ayrı göreve sahiptir. Birleşik yapılarda ise; “*ihimâlî geçmiş zaman (-mİştİr)*”, “*kesinlik bildiren geçmiş zaman (-mİştİr)*”, “*tahmin bildiren geçmiş zaman (-mİş olacak)*”, “*belirli uzak geçmiş zaman (öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi (-mİştİr))*”, “*belirsiz geçmiş zamanın rivayeti (-mİşmİş)*”, “*görülmeleyen şüpheli geçmiş zaman*”, “*pekiştirmeli belirsiz geçmiş zaman*” olmak üzere yedi farklı görev ve isme ayrılmıştır (Dolunay, 2012: 40-58). Aydemir, -mİş'in işlevlerini *kanıtsallık*, *dolaylılık*¹⁴ ve *dolaylılık dışı kullanım* olarak vermiş, bunlardan ayrı olarak görünüş işlevine de değinmiştir (Aydemir, 2010: 40-43). Dolaylılık dışı kullanımının özellikle çokluk birinci şahıs çekimlerinde “alçak gönüllülük” ifadesini pekiştirme işlevinde kullanıldığını öne süren Aydemir'in bu görüşüne katılmamakla birlikte örnekleri aşağıda vermekte bir sakınca görülmemiştir:

- (1) Biz ne günler görmüş geçirmişiz.
- (2) Biz ailemizden böyle görmüşüz.
- (3) Biz iyi bir avız ve ölümü göze almışız. (Aydemir, 2010: 42).

-mİş ekinin dolaylılık işlevi hakkında açıklama daha önceki bölümlerde yapılmış olduğundan bu kısımda ekin görünüş işlevleri üzerinde durulacaktır. İncelenen örneklerde, olay sıralaması (öncüllük ardılık ilişkisi) var ise bunların genellikle

¹³ Bu zaman türüyle ilgili adlandırmalar oldukça çeşitlidir. Banguoğlu (1990) “dolaylı geçmişin bildirme kipi”; Korkmaz “duyulan geçmiş zaman kipi”; Ediskun (1999) “-miş’li (sanılı) geçmiş zaman”; Bilgegil (1963) “belirsiz (öğrenilen, duyulan) geçmiş zaman” vb.

¹⁴ Aydemir'in bahsettiği dolaylılık ve kanıtsallık, Demir (2012) ile karıştırılmamalıdır. Aydemir'in dolaylılıktan kastı “başkasından duyma” olurken, kanıtsallıktan kastı ise evidensiyelliktir. Demir'in dolaylılığı şöyledir: “*Bir önermede dile getirilen bilginin farklı kaynakları olabilir. Dünya dilleri bilginin kaynağını farklı derecede ayırarak gösterir. Türkçede bilginin kaynağı, fil köklerinde -mİş, isimlerde ve birleşik çekimlerde ise -(y)mİş ile işaretlenir. Bunların her ikisi de bilginin doğrudan değil, dolaylı yolla elde edildiği konusunda bir fikir verir. Bu dolaylı yol; görme, işitme, çıkarımda bulunma, farkına varma, varsayma, koklama, dokunma, tadına bakma gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilir.*” (Demir 2012: 97).

bitmişlik görünüşü, bitmiş olan eylemler sonunda ortaya yeni bir durum veya sonuç çıkıyor ise *hâl / sonuç görünüşünü* işaretlediği tespit edilmiştir.

Basit Yapılarda (fiil+-mİş)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (13) Herkes kendine uygun büyüklükte **bir lokma almış** çatala tabii.
(*Yolculuk Nereye Hemşerim*, Gülse Birsnel, s. 7).

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (14) Çocuk **uyumuş**. Yatağına yatırmak lazım.

- (15) **Üşümüştün**. Ceketini mi vereyim mi?

- (16) Bu yemek **bozulmuş**.

Tarafımızca oluşturulmuş yukarıdaki cümlelerin, *-mİş* ekinin *hâl / sonuç görünüş* türüne uygun düşen en iyi örneklerden olduğu düşünülmektedir. Bu cümlede *uyu-* ve *üşü-* fiilleri kritik zaman vurgulayan fiil türlerindedir. Yani, eylemin gerçekleşebilmesi için kritik zaman sınırının aşılmış olması gerekir. Önceden aşılmış olan bu sınır (eylem gerçekleşir) sonunda yeni bir durum ortaya çıkmaktadır (uykuda olma durumu, soğuk olma durumu, bozuk olma durumu). Konuşan, olay zamanından sonra bu durumun farkına varmaktadır. Olay zamanı ile konuşma zamanı kesişmemektedir. *Hâl / sonuç* görünüş türü bildiren cümlelerin bir diğer özelliği ise eylemin sıfatlaşması durumunun ortaya çıkması veya isim cümlesi olabilmesidir. Taranan eserlerde aynı görünüş türüne işaret eden cümleler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- (17) Bir haber bile **bırakmamışlar**. (*Kuyucaklı Yusuf*, Sabahattin Ali, s. 70).

(Haber yok.)

- (18) Edebiyat öğretmeni, belli belirsiz bir gülümseme ile karşılık verdi: - Bu propagandanın ne olduğunu öğrenebilir miyim? Hakkımda resmî bir şikâyet **yapılmış** mı? (*Ruh Adam*, H. Nihal Atsız, s. 10).

(Şikâyet var mı?)

- (19) Seninle başa çıkılmaz. **Kararını vermişsin**. Okuyalım, bakalım. (*Yalnızız*, Peyami Safa, s. 48).

(Kararlısın.)

- (20) Barda sadece iki müşteri **kalmış**. Okul taksitleriyle ev kiralari, aldıkları bursları katbekat aşan iki doktora öğrencisi, ikisi de bu şehirde yabancı, ikisi de Müslüman ülkelerden. (*Araf*, Elif Şafak, s. 6).

(İki öğrenci var.)

- (21) Aslında yalılar müştemilatları deniz tarafında, yüzleri Kuzguncuk'a dönük **yapılmışlardır**. (*Kumral Ada Mavi Tuna*, Buket Uzuner, s. 27).

(Yüzleri Kuzguncuk'a dönük)

- (22) İşte, bu hadisenin ve bu itirafın ferdası günüydü ki, Madam Kronski, gayet resmî ve ciddi bir tavırla Servet Bey'in odasına girdi. Servet Bey **henüz tıraş olmuş**; yüzü pudralı, aynanın önünde yakalığını takmakla meşguldü. (*Kiralık Konak*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, s. 54).

(Yüzü tıraşlı.)

- (23) - Tanımam ya. On yıl önce yirmi yaşında, âdeta çocuktun. Şimdi **koca adam olmuşsun...** (*Deli Kurt*, H. N. Atsız, s. 11).

(Artık büyüksün.)

Birleşik Yapılarda

II. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -DI

fiil+mİş+tI:

Bu yapı Türkiye Türkçesi gramerlerinde “duyulan geçmiş zamanın hikâyesi” olarak adlandırılmaktadır ve bu adlandırmanın sakıncaları ile ilgili görüşler daha önceki bölümlerde belirtilmiştir. Bu bölümde ise *-mİş+tI* yapısında *-mİş*'in *bitmişlik veya hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olarak görev yaptığı ve *-DI*'nin zaman işaretleyicisi

olduğu gözlemlenmiştir. Görünüş türüne karar vermede yine fiilin kılınış türü ve bağlam belirleyici etken konumundadır.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (24) Bu sözleri işiten külhanbeyi tam bir hafta evinden dışarı çıkmadı. Gelgelelim, bu süre içinde rakısı **bitmişti**. (*Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri*, İhsan Oktay Anar, s. 2).
- (25) Bu kişiye o kadar çok güveniyordu ki, rakı sofrasında yeterince içtiği bir gece gözyaşlarıyla, kuşunun tam beş yıldır ömediğini bile ona **söylemişti**. (*Efrâsiyâb'ın Hikâyeleri*, İhsan Oktay Anar, s. 2).

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (26) Artık bütün konuşmalarımız İstanbul üzerinde **toplanmıştı**. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s. 4).
- (27) Hiç **evlenmemiştim**. Zaten isteyenim de olmadı, İstanbul'dan dışarı hiç çıkmadım. (*Son İstanbul*, Murathan Mungan, s. 26).

II. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -mİş

fil+mİş+mİş

Bu yapı Dolunay'da (2012) “belirsiz geçmiş zamanın rivayeti” ana başlığı altında ele alınmış ve alt başlıklarda, “pekiştirmeli belirsiz geçmiş zaman” olarak tekrar ikiye ayrılmıştır. Dolunay'ın “görülmeyen şüpheli geçmiş zaman” örnekleri şöyledir:

- (1) Payitahta düşman askeri **girmişmiş**.
- (2) Geç uyum**muşmuş** da erken **kalkamamışmış**.
- (3) Görüşmeye git**mişmiş** de **bulamamışmış**. (Dolunay, 2012: 57)

Yapının “pekiştirmeli belirsiz geçmiş zaman” başlığı altında verilen örnekleri ise şu şekildedir:

(1) Bir gün sevgili aramaya **çıkılmışmış**.

(2) Kaza yapmadan önce onunla **konusmuşmuş**.

(3) Meğer birkaç gün önce bu işi yapacağını haber **vermiş imiş**. (Dolunay, 2012: 57-58).

Yukarıda verilen örnekler Dolunay tarafından bağlama göre sınıflandırılmış ve her biri ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Dolunay’ın bu örnekleri duyulmuş da olsa farkına varılarak bilinmiş de olsa bize göre sonuç olarak bir şüphe, inanmama, alay, pekiştirme isteği vs. barındırdığından modallik bildiren ifadelerdir. Bu nedenle tez çalışmamızın dışında kalmaktadır. Yukarıdaki cümleler ve taranan eserlerden elde edilen cümlelerin görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

(28) Saat çalıyor, bir tane, bir kere... bir tane Kürt kadın var, kaynanasından korkuyor, kaynanasının saatini **almışmış**, masanın üstünden de teyzemin kızı... Kürt karısı bir ağlıyor, bir ağlıyor, kaynanasından korkmuş, bir ağlıyordu. (*Allahın Askerleri*, Yaşar Kemal, s. 15).

(29) Kaza yapmadan önce onunla **konusmuşmuş**.

(30) Meğer birkaç gün önce bu işi yapacağını haber **vermiş imiş**.

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü üzere olaylar öncüllük ardıllık sırasında anlatılmaktadır. Bitmişlik görünüşü bildiren bu örneklerde *-mişmiş* yapısının yer aldığı eylemlerin daha önce gerçekleştiği ortadadır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (31) Ortahisarlıların anlattıklarına göre, Birinci Dünya Savaşına kadar resimlere hiç **dokunulmamış**. Öyle oldukları gibi terü taze duruyorlarmış. (*Bu Diyar Baştan Başa*, Yaşar Kemal, s. 453). (Dokunulmadan duruyor olma durumu)
- (32) Ne diyordu bu herif Selim için? Koltukta otururken kulağına gelen sözleri hatırladı: bu toplumla ilişkisini kaybetmiş: yaptığı işe ve yaşadığı düzene **yabancılaşmış**. Tersini ispat edeceğim! (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 91). (Yabancı olma durumu)
- (33) Bir gün sevgili aramaya **çıkılmış**. (Sevgili arıyor olma durumu)
- (34) Geç uyumuşmuş da erken **kalkamamış**. (Erken kalkamama sonucu)

Yukarıdaki dört cümle eylem gerçekleştikten sonra ortaya çıkan yeni duruma veya bir sonuca işaret ettiğinden cümlelerin *hâl / sonuç* görünüşü bildirdiği düşünülmektedir.

2.2.1.3. III. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-Ik}

Eski Türkçe döneminden itibaren takip edilebilen bu ek, Türkiye Türkçesi ve ağızlarında karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde “kır-ık, çık-ık, sap-ık vb.” gibi kelimelerde fiilden isim yapma eki olarak kullanılan *-Ik* eki oldukça işlek bir ektir. Bu ekin çekim eki olarak Anadolu ağızlarında kullanıldığı da bilinmektedir (Aksoy, 1945; Ay, 2009; Banguoğlu, 1990; Buran, 1996; Demir, 2007, 2012; Dirik, 2014, 2015; Ergin, 1997). Demir, *-(y)IK*'ın, Adana, Afyon, Antalya, Burdur, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Konya, Mersin, Osmaniye, Nevşehir ve Yozgat illerinde, Yörük ve Türkmen diye bilinen yarı göçebe grupların ağızlarının ortak özelliklerinden biri olduğunu belirtmektedir (Demir, 2012: 108). Ay'a göre *-Ik* eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen geçmiş zamana değil duyulan-farkına varılan geçmiş zaman işaret etmektedir ve bu ek üzerine yapılan çalışmalarda Eski Türkçe Dönemi ile Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanım benzerliğine değinilmemiştir. Diğer taraftan, Ömer Asım Aksoy'un eki “*ik*'li geçmiş zaman” olarak ele alıp *-miş* geçmiş zaman eki ile aynı işlevde kullandığını belirttiğine dikkat çekmiştir (Ay, 2009: 234). Ancak Ay'ın (2009) çalışmasında da ekin görünüş işlevleri ele alınmamıştır.

Ay'ın (2009), Aksoy'dan (1945) naklen verdiği örnekler basit yapılarda bize göre *bitmişlik* ve *hâl / sonuç görünüşü* olmak üzere iki ayrı görünüş türüne işaret etmektedir. Aksoy'a göre *-Ik* eki'nin işlevleri şunlardır: “1. Bir tahmin ifadesi bildirir; “-Mehmet eve gelik (gelmiştir).” 2. Görülen geçmiş (di'li) zaman ile anlatılan geçmiş (miş'li) zaman arasında bir fonksiyonu vardır; “-O yol senin gördüğün gibi kalmayık, güzel yapılık.” 3. Rivayetin kesin ve doğru olduğunu bildiren bir *-miş'li* geçmiş ifadesi vardır; “-Ahmet İstanbul'dan gelik mi? -Gelik... bu sabah çarşıda görükler.” (Aksoy, 1945: 177-178)¹⁵. Aksoy'un bu örneği evidensiyellik ile *bitmişlik* ve *hâl / sonuç* görünüşlerinin arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için Dirik'in örneğiyle karşılaştırılmalıdır [bk. Örnek (35)]. Aksoy'un “-Ahmet İstanbul'dan gelik mi? -Gelik...” örneği bize göre *hâl / sonuç* görünüşü bildirmektedir.

Ek ile ilgili yapılan çalışmalarda tespitlerimize göre ekin görünüş işlevini ele alan ilk çalışma Dirik'in (2014) çalışmasıdır. Çalışmada *-Ik*'ın oluşturduğu sıfat-fiiller ile sıfat-fiil olmayan yapıların cümleye kattığı zaman, görünüş, kiplik anlamları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Dirik'in ifadeleri şu şekildedir:

“...Çekim eki şeklinde fiil gövdesine gelen *-(y)IK* eki, yükleme, zaman açısından geçmiş anlamı yüklemesi ile beraber görünüş açısından da hareketin bitmişliğinden doğan sonuç ve bu sonuca bağlı şu anki durumu yüklemektedir. *-(y)IK* ekinin cümleye geçmiş zaman anlamı katmasıyla, bu ekin bir geçmiş zaman eki olduğu söylenemez. (...) *-(y)IK* ekinin süreç bildiren zaman zarfları ile uyum sağlaması, bu ekin zaman kategorisinden ziyade görünüş kategorisi ile doğrudan ilintili olduğunu gösterir...”

Dirik'in görünüş üzerine tespitleri tezimizde *hâl / sonuç görünüşü* olarak adlandırılan görünüş türü ile örtüşmektedir. Evidensiyellik örneği olarak kullandığı cümle bize göre *bitmişlik görünüşü* bildirmektedir [bk. Örnek (35)]. Ancak her evidensiyellik bildiren örneğin *bitmişlik görünüşü* bildirmediğini belirtmekte fayda vardır. Bu duruma karar verirken bağlamdan kopmamak gerekmektedir.

İncelenen örnek cümleler görünüş işlevlerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

¹⁵ Aksoy, Ö.A., Gaziantep Ağzı-I, İstanbul. 1945, s. 177-178.'den akt. Ay, 2009: 236.

Basit Yapılarda (fiil+-Ik)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

(35) A:Kim kapattı bu yağ küplēnin āzını?

B: E, kim olacak, anan **kapayık** işte.

Dirik'ten (2014) alınan bu örneği *bitmişlik* kategorisinde değerlendirmemizin nedeni cümlede vurgu yapılan ögenin eylem değil, eyleyen olmasıdır. Soru “küplēn āzı kapanık mı?” şeklinde olsa idi cümle *hâl / sonuç* görünüşü bildirenler arasına alınabilirdi [Krş. “Ahmet İstanbul'dan gelik mi? -Gelik...”]. Ancak eyleyenin bu işi konuşma anından önce yapıp bitirdiği gerçeğinden hareketle cümlenin bitmişlik bildirdiği (eylemin bitirildiği) ve Dirik'in de belirttiği gibi konuşmacının bunu geçmiş deneyimlerden, gözlemlerden yola çıkarak dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamaktadır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler:

(36) Sahil yolundaki pütün tâlalā **alınık**. Şinci uraya uzun uzun duvālā **çekilik**.

Dirik, bu cümlenin okumasını “*Sahil yolundaki bütün tarlalar alınmış durumda. Şimdi oraya uzun uzun duvarlar çekilmiş durumda*” olarak vermektedir. Bu nedenle cümle bize göre *hâl / sonuç* görünüşü bildirenler arasındadır.

(37) Gardaşım siz gendi gendizi yohlañ da bahalım bi şe'miz gayboluk mu olmiyek mi (Ay, 2009: 235).¹⁶

Ay'ın Kahramanmaraş ağzından aldığı bu örnek “kaybolmuş mu?”, “kayıp mı” okumalarına izin vermekte, diğer bir ifade ile hem isim olarak hem de çekimli fiil olarak kullanılabilir. Bu nedenle cümle bize göre *hâl / sonuç* görünüşü bildirmektedir.

Aşağıdaki örnek ise sosyal medyada paylaşma rekorları kıran bir videodan alınmıştır. Gaziantep'li olduğunu bildiren konuşmacı “Sekretercell”in sesli mesaj

¹⁶ Caferoğlu, A., Güney Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar, TDK: Ankara . 1995, s. 177'den akt. Ay, 2009: 235.

bırakma hizmetinden yararlanmak için aramıştır ve sinyal sesinden sonra mesajını bırakır:

(38) Erkan anekdarlar goltũn altında **galık**. Beni ara!¹⁷

Gaziantep ağızından olduğu anlaşılan bu örnekte konuşmacı, anahtarların konuşma anında koltuğun altında olması durumunu bildirmektedir. Bu nedenle *-Ik* ekinin cümlede hâl / sonuç görünüşü bildirdiği düşünülmektedir.

Bu ekin *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiğini kanıtlar nitelikteki bir özelliği de olumsuz çekimde hem fiil köküne olumsuzluk eki *-mA*, hem de isim çekimlerinde olduğu gibi *-Ik değil* kullanılmasıdır.

(39) Ta: namaz gılmayı:n. (Demir, 2012: 109)

(40) Ben de [konfeksiyonculua] o zaman ta: başlayık deelidim. (Demir, 2012: 109)

(41) Onu görmeyiksiñdir sen, gördũñse de a:şam görüksũñdür. (Demir, 2012: 109)

(42) Emir verilik değil.¹⁸

Sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında değil ölçünlü dilde ve konuşma dilinde de varlığını gösteren bu ekin çoğunlukla *hâl / sonuç* görünüşü bildirdiği açıkça gözlemlenmektedir.

(43) Benim işim bitik. (Artık benim işim bitti. Kötü durumdayım: durum)

(44) Adamın kafa gidik. (Aklı başında değil: durum)

(45) Bu masanın bacağı kırık. (Daha önce kırılmış ve şimdi kırık durumda: sonuç)

Birleşik Yapılarda

Bu yapının birleşik çekimlerine rastlanmamıştır.

2.2.2. Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevi {-AcAk}

Türkiye Türkçesinde gelecek zamanın, tarihsel dönemleri ve bugünkü yazı dili açısından ele alındığında *-IsAr*, *-AsI*, *-AcAk* vs. ekleriyle işaretlenmiş olduğu bilinmektedir.

¹⁷ Vinematik (2013.09.02). “Anektarlar koltuğun altında kalık. Beni ara.” Video dosyası. Link: https://www.youtube.com/watch?v=mKq1_E7_YKM

¹⁸ Muğla'nın Milas ilçesinde “Allah henüz izin vermedi” anlamında kullanılmaktadır. Kaynak kişi Doç. Dr. Mustafa Sarıca.

-AcAk'ın zaman eki olmayıp, birincil görevinin kiplik işaretleyiciliği olduğunu savunan araştırmacılar (Csató ve Johanson, 1998: 215; Demir ve Yılmaz, 2003: 188; Aydemir, 2010: 46; vd.) ile, bu ekin kesin gelecek zaman eki (Ergin, 1997: 302; Kornfilt, 1997: 341; Kononov, 1988: 345; Korkmaz, 2009: 623-636; vd.) olarak kullanıldığını savunan araştırmacılar vardır.

Demir ve Yılmaz (2003), -AcAk ekinin zaman eklerinden ayrılarak kip eklerine yakın olmasının sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Dilde zaman konusuna fiilin gösterdiği oluş ile konuşma anı arasındaki ilişki açısından bakılacak olursa, oluş ile konuşma anı aynı, yani eş zamanlı olabileceği gibi oluş önce, konuşma anı daha sonra gerçekleşebilir. ‘Ali şimdi uyuyor.’ cümlesinde uyuma anı ile konuşma anı aynı, ‘‘Ali dün uyudu.’’ cümlesinde Ali’nin uyuması konuşma anından önce, ‘‘Ali yarın uyuyacak.’’ cümlesinde ise Ali’nin konuşma anından sonra uyuma ihtimali ifade edilmektedir. Son sözü edilen durumda, öncekilerden farklı olarak gerçekleşmiş bir şey söz konusu değildir. Bu yüzden gelecek zaman, bir niyet bildirme biçiminde algılanır ve bu yönüyle zaman eklerinden çok kiplere yaklaşıır.” (Demir ve Yılmaz 2003: 188).

Aydemir (2010) ekin sadece kip ve zaman işlevine yer verirken, Uzun, Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan -AcAk'ın vakanın geçmişte olmaması gibi bir şart taşıdığı ve aktardığı vakaların gerçekleşmemiş olduğu için bunlardaki görünüşün de *sürme* özelliğinde olduğunu belirtir (Uzun, 1998: 7).¹⁹ Bağçevan'ın (2015) çalışmasında ise taranan ve incelenen cümlelerde -AcAk ekinin basit yapılarda görünüş işlevi belirtmediği tespit edilmiştir.

İçinde bulunduğumuz andan öncesi geçmiş; sonrası ise gelecek olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda gelecek henüz gerçekleşmemiş, aslında var olmayan bir zaman dilimidir. Henüz var olmayan bir zaman diliminde, henüz gerçekleşmemiş bir eylemin *bitmişliğinden*, *bitmemişliği* / *sürmesinden* veya *hâl* / *sonucundan* bahsetmek diğer bir deyişle, basit çekimlerde gelecek zamanı bildiren eklerin görünüş işlevlerini tespit etmek oldukça güç görünmektedir. Ancak bağlamdan hareketle, ekin basit yapılarda *bitmemişlik* / *sürme* veya *hâl* / *sonuç görünüş* türünü işaretleme eğiliminde

¹⁹ Uzun, N.E., *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Ankara, 1998'den akt. Benzer, 2012: 183

olduğu söylenebilir. Örnekler kısmında bu durum ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin “*Toplantıya Ali de gelecek, yoldaymış.*” cümlesi ele alındığında Ali’nin “*gelme*” eylemini başlattığı fakat henüz sonuçlandırmadığı, eylemin şimdiki zamanda başlangıç ve bitiş sınırı arasında devam etmekte olduğu ve yakın bir gelecekte bitiş sınırına ulaşacağı gözlemlenmektedir. Diğer bir ifadeyle ek, bu cümlede *bitmemişlik / sürme görünüşünü* işaretlemektedir. “*Birazdan yağmur yağacak*” örneğinde ise konuşmacı konuma anında henüz başlamamış olan “*yağmur yaması*” eylemini bildirmektedir. Başlangıç sınırına henüz ulaşmamış olan bu eylem, konuşmacının havanın durumundan hareketle elde ettiği bir çıkarımdır ve ekin, *hâl / sonuç görünüşü* işaretlediği düşünülmektedir. Aşağıda basit yapılar başlığı altında daha fazla örnek verilmiştir. Diğer taraftan, birleşik yapılarda -AcAk ekinin görünüş işlevlerini tespit etmek daha kolay olmaktadır. İncelenen örneklerin hem -DI’lı hem -mİş’li birleşik yapılarında ekin sadece *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretlediği tespit edilmiştir.

Basit Yapılarda (fiil+-AcAk)

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (46) Bak, **ağlamaktan boğulacak**. (*Kuyucaklı Yusuf*, Sabahattin Ali, s.24)
- (47) Sizi tekrar görünceye kadar bu anları kafamda **yaşatmaya çalışacağım**. (*İçimizdeki Şeytan*, Sabahattin Ali, s.75)
- (48) Korkuyorum ki bu, ömrünün sonuna kadar böyle devam edecek ve sen dünyanın parmağını ağzında bırakacak bir iş becermeden rahmeti rahmana **kavuşacaksın**. (*İçimizdeki Şeytan*, Sabahattin Ali, s.18)
- (49) Ama biliyorum, **izin vermeyecek** insanlar rahatça kendimizi yok etmemize. **Arkadaş olacaklar. Âşık olacaklar. Sırdaş kesilecekler** başımıza. Robinson'un bile yanına Cuma'yı veren dünya, üzerinde yaşayan bütün insanları tanıştırmaya gibi hastalıklı bir saplantıya sahipken uzak kalmamız çok **zor olacak** gündüzün ve gecenin seslerinden... Ve o yeri bulana kadar **gideceğiz**. (*Kinyas ve Kayra*, Hakan Günday, s.68)

Birleşik Yapılarda

III. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında -DI

fîl+AcAk+DI

Geleneksel gramerde gelecek zamanın hikâyesi olarak adlandırılan bu yapı aslında gelecek zamanı değil geçmiş zamanı anlatmaktadır. Bu yapıyla söz konusu hareketin, işin, olayın geçmişte (konuşma anından önce) gerçekleşmediği ifade edilmekte ve bu gerçekleşmeme ile ortaya çıkan durum dinleyiciye aktarılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu yapıda kurulmuş olan cümleler sadece *hâl / sonuç* görünüşü bildirmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(50) Eğer araban hızla uzaklaşmasaydı, mutlaka üzerine atılacak, seni **kurtaracaktım.** (*Harem*, Ömer Seyfettin, s. 54).

Bu cümlede konuşan, konuşma anından önce gerçekleşmesi planlanan eylemi gerçekleştirememiş ve geçmişte kurtarılma eylemi gerçekleşmediğinden esaret durumu devam etmiştir.

(51) Abdi'nin öldürülmesini bir istiyordu ki, benden çok. Ona neydi oysa. Düşman benim düşmanım. Sen Abdi yanmadı, kaçtı dediğinde seni **parçalayacaktı** az daha. (*İnce Memed*, Yaşar Kemal, s. 229).

Bu cümlede parçalama eylemi mecaz anlamda kullanılmıştır. Uygulanması beklenen şiddet uygulanmamış ve kişi tek parça olarak hayatta kalabilmiştir. Şiddet görmemiş olma durumunu ifade etmektedir.

(52) Gazi bir sonraki istasyonda **bekliyecekti.** Bomboş cepleri, bomboş elleri ve yarım paket sigarasıyla bir sonraki istasyonda trene atladı, ilk defa seyahate çıkıyordu. Boyuna sigara içiyor, tükürüyor, âdeti olmadığı hâlde tırnaklarını yiyordu. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s. 10).

Bu cümlede aslında geçmişte belli bir süre devam etmesi planlanan bir eylemden bahsedilmektedir. Ancak henüz başlamamış olduğu için cümle *bitmemişlik / sürme*

görünüŧü bildirmemekte, gerekleŧme anından önceki durum aktarılmaktadır. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüŧü* bildirenler arasında yer almaktadır.

III. Tip Gemiŧ Zamanın Birleŧik Yapılarında -mİŧ

fil+ AcAk +mİŧ

Bu yapı, gramerlerimizde gelecek zamanın rivayeti olarak adlandırılmaktadır. Ancak taranan örnekler incelendiğinde gelecek zamandan ziyade, ŧimdinin bir durum analizi yapıldığı dikkat çekmektedir. Ancak ŧimdide ortaya çıkan bir eylem değil, bir durumdur. İncelenen örneklerin tümünün *hâl / sonuç* görünüŧü bildirdiğı tespit edilmiŧtir.

Hâl / Sonuç Görünüŧ Bildirenler

(53) Bakkalın vitrine mandalladığı çıplak kadın resimlerini de koparıp yırttım. Haftalık, aŧağılık dergileri, günahı, iğrençliği, irkefi... Demek, bütün bu pislīgi temizlemek bana **dŧecekmiŧ!** (*Sessiz Ev*, Orhan Pamuk, s. 214).

“Bu pislīgi temizleyecek kiŧi benim” okumasını elde edebileceğimiz bu cümle bir durum bildirmektedir. Konuŧan durumun farkına o anda varmaktadır.

(54) Murat da çok seviyor Selim Amcayı. Büyüyünce onun gibi intihar **edecekmiŧ.** ocukların yanında konuŧursanız böyle olur iŧte. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 548).

-*AcAkmİŧ* yapısından sonra gelen cümleden de yapının bir durumu tasvir ettiği anlaŧılmaktadır. Bu cümlede çocuğun ŧu anki ruh hâli anlatılmaktadır. Baŧlamıŧ bir eylem olmadığı için süren eylem değil, durumdur.

(55) Razı olmuŧ göründüm. Daha beter kprd. Vicdan azabı çekmesi için böyle yapıyormuŧum. Geri dnsek de onun gitmek istemediğine **inanmayacakmıŧım.** Sesimi çıkarmadan dinliyordum. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 356).

Konuŧmacı, kendisi hakkında dŧnlenleri aktarmaktadır. Demir’den (2012) farklı olarak Aydemir’in (2010) bahsettiği dolaylılık bu cümlede görülmektedir ve bunların hepsi birer durumu tasvir etmektedir.

(56) Sağ olsun sultan, o bizi fil eyledi de, filliğimizi bize öğretti de yaşamın ne olduğunu gördük. Yoksa şu dünyaya, ağaca kış sürmeyi bilmeden, eşsek gelip bön **gidecekmisiz**. (*Filler Sultanı İle Kırmızı Sakallı Topal Karınca*, Yaşar Kemal, s. 28).

Bu cümlede yine konuşmacının kendisiyle ilgili bilgilere Demir (2012)'in bahsettiği şekilde dolaylılıkla ulaştığı görülmektedir. Cümle, bir durum belirttiği için *hâl / sonuç bildirenler* başlığı altına alınmıştır.

2.2.3. Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri

Aydemir (2010), Türkiye Türkçesindeki *-(I)yor* ekinin yaygın görüşe göre Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya çıktığını, ancak Johanson (2009) ve Adamović (1985) gibi bazı araştırmacıların bu ekin 18. yüzyıldan daha eski bir döneme götürülemeyeceğini savunduğunu belirtmektedir (Aydemir, 2010: 30-31). Aydemir, Johanson'un görüşünü şu şekilde aktarmaktadır: “*Genel olarak Anadolu Türkçesinin bu morfemi oldukça erken bir dönemde, 14. yüzyılın ortalarından itibaren biçimlendirdiği tahmin edilir. Bu muhtemelen yanlıştır. {-(I)yor} biçimine dayanan şimdiki zaman eki, geç bir yeniliktir ve Standart Osmanlıcada 18. yüzyıla kadar yaygınlaşmamıştır.*”²⁰ Şimdiki zaman, konuşma anında devam eden durum veya olaya atıfta bulunan zaman dilimidir. Diğer bir ifade ile olay anı ile konuşma anının örtüştüğü bir zaman dilimidir. Türkiye Türkçesinde fiile eklenen *-(I)yor / -mAktA / -mAdA* ekleriyle ifade edildiği gibi, adlara eklenen *-Dir* ekiyle de şimdiki zaman ifade edilir. *-(I)yor* daha geniş bir şimdiki zamanı ifade ederken, *-mAktA / -mAdA* eklerinde bir sınırlılık olduğu göze çarpmaktadır. Şimdiki zamanda gerçekleşen olayları işaretleyen *-(I)yor, -mAktA / -mAdA* eklerinin görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

2.2.3.1. I. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-(I)yor}

Benzer (2009) ve Aydemir (2010) çalışmalarında *-(I)yor* ekinin görüş işlevlerine değinmişlerdir. Benzer, ekin görünüş bakımından üç özelliğini şu şekilde sıralamıştır:

1. Türkçede her ne kadar bitmemişlik görünüş türüne sahip olarak bilinse de aslında sürme görünüş türü vermektedir. Bununla birlikte bağlam içinde

²⁰ Johanson, L. (2009). “Türk Dillerinde Odaksız Şimdiki Zaman İşaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde Eksikliği”, *Bilig* 49, 93-100. s. 95'ten akt. Aydemir, 2010: s. 30

bitmemişlik anlamının dışında bitmişlik anlamı da verebilmektedir. 2. Aşama görünüşü bakımından ise belirsizliği ifade eder, eylemin başlangıç ve bitiş noktaları belirsizdir. 3. Basit yapılarda görünüş anlamı sık sık zaman anlamının önüne geçmektedir: “Ceyhan bilgisayarda çalışıyor.” dediğimizde zaman işlevinin yerine görünüş işlevi öne çıkıp sürmenin aktarmı söz konusu olabilmektedir.” (Benzer, 2009: 161).

Aydemir ise, olayın başlangıç sınırı ile bitiş sınırı arasında, yani süreç safhasında gözlemlendiğini bildirmektedir (Aydemir, 2010: 32). İki araştırmacının süreç / sürme yaklaşımlarının farklı olduğu gözlemlenmektedir. Tezimizin diğerlerinden ayrılan noktalarından biri de bu konudur. Bize göre bu ekin görünüş işlevleri, önceki kısımlarda da belirttiği üzere basit yapılarda fiilin kılınışına göre *hâl / sonuç* ve *bitmemişlik / sürme görünüşü* olarak ikiye ayrılmaktadır. Hareket bildiren fiillerde, ilgili ek çoğu zaman bir *sürme* belirtirken, oluş fiillerinde bir *hâl / sonuç* bildirmektedir. Ancak hareket tamamlanıp, bitip yeni bir duruma geçiş söz konusu ise bunu *hâl görünüşü* olarak adlandırmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, eylemin başlangıç sınırı aşılmış hatta bitiş sınırına da ulaşılmış olabilir. Örneğin, *uyu-* fiilinde uyuma işinin gerçekleşebilmesi için uykuya dalma anı gibi bir kritik sınır vardır. Fiili kılınışı itibarıyla bu açıdan ele aldığımızda kritik sınıra ulaşıldığı ve aşıldığı (bittiği) gözlemlenmektedir. Ancak uykuda olma hâli devam etmektedir. Uykuda olma ise yeni bir hâl değildir. Bu sebeple kritik sınıra ulaşıldığı ve yeni bir hâlin ortaya çıkmadığı cümleler *sürme görünüşü* bildirenler olarak adlandırılmıştır. (59), (60) ve (61) *hâl / sonuç görünüşü* (62) ise *bitmemişlik / sürme görünüşü* için kullanılan örnek cümlelerdir. Bu iki görünüş türünü belirlerken dikkat edilmesi gereken husus eylemin mi yoksa sonucun / durumun mu devam ettiği hususudur. Örneğin “*Bebek ağlıyor.*”, “*Ödev yapıyorum.*”, “*Yarışmacılar yerlerine geçiyorlar.*” vb. cümleleri bize hareketin devam ettiğini bildirdiği için *bitmemişlik / sürme görünüşünü* vermektedir. “*Bebek hâlâ ağlıyor.*”, “*Şu anda ödev yapıyorum.*”, “*Yarışmacılar hâlâ yürüyorlar (yerlerine doğru).*” okumalarıyla bu durum kendini daha rahat göstermektedir. Birleşik yapılarda ise *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir:

Basit Yapılarda (fiil+-yor)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (57) Ayşe gözlük **takıyor.**
(58) Okula **gidiyorum.**
(59) Bankada **çalışıyorum.**

Örnek (59)'da *tak-* eyleminin gerçekleştirildiği / tamamlandığı / bittiği ve bu tamamlanan eylem sonucunda yeni bir hâle geçildiği gözlemlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu cümle bize Ayşe'nin gözlüğü şu anda takma eylemini gerçekleştirmekte olduğunu değil, Onun *gözlüklü* olduğunu bildirmektedir. (60)'ı “*Ben öğrenciyim.*”, (61)'i “*Ben bankacıyım.*” şeklinde ifade etmemiz de mümkündür.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (60) Çocuk **uyuyor.**

Örnek (62) ise isim cümlesi olarak ifade edilmemesi nedeniyle diğer üç cümleden farklıdır. Bu cümle, bağlamını bulduğunda bir durumu tasvir edebilen cümle hâline gelebilir. Ancak, *uyu-* fiilinin kılınış itibarıyla süreç bildiren bir fiil olması, yani dalma kritik sınırının aşılmış olması, uyanıklıktan uyku hâline geçilmiş ancak bitiş sınırına gelinmemiş olması bize cümlenin bu hâliyle *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, kılınış itibarıyla bir süreç bildiren fiiller *-(I)yor* ekini aldığı anda *bitmemişlik / sürme görünüşü* ifade etmeye meyillidir demek yanlış olmayacaktır. Aşağıdaki örnekler de bunu doğrulamaktadır:

- (61) İşte **anlatıyorum** ya, canım... Muazzez benimle gelmişti! (*Kuyucaklı Yusuf*, Sabahattin Ali, s. 70).
(62) Sırayla içeri **ahıyorlar** işte. (*Damda Deli Var*, Aziz Nesin, s. 13).

Birleşik Yapılarda

I. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında -du

fiil+yor+du

-(I)yordu yapısı bize göre geleneksel adlandırmada olduğu gibi şimdiki zamanı hikâye etmemektedir. Zaman geçmiş zamandır ve -(I)yor eki görünüş bildirir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (63) Füsun'u sonra gördüm. Öğle güneşinden sonra gözlerim hâlâ dükkânın karanlığına **alışmaya çalışıyordu**; ama yüreğim, nedense, sahile vurmak üzere olan koskocaman bir dalga gibi ağzımın içinde kabarmıştı. (*Masumiyet Müzesi*, Orhan Pamuk, s. 12).
- (64) Niyazi, gözlerini oğuşturarak kahveye girmiş ocaklığa doğru **yürüyordu**. (*Meşrutiyet Kiraathanesi*, Rıfat Ilgaz, s. 14).

Alışmaya çalış- ve *yürü-* fiilleri kılınış itibarıyla süreç bildiren fiillerdir ve bu fiiller cümlelerde görüldüğü üzere geçmişte belli bir süreliğine devam etmektedir. Bu nedenle cümlelerde geçen -(I)yor eki *bitmemişlik / sürme görünüşünü* işaretlemeye kullanılmıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (65) Pek gençti. Pek yakışıklıydı. Pek kibardı. Pek zengindi. Pek âlimdi. Pek edipti. Kimin nesi olduğunu kimse **bilmiyordu**. (*Asilzadeler*, Ömer Seyfettin, s. 2).
- (66) Bütün bu sessizlikte bal renkli uzun kollarını, çabuk ve zarif hareketlerini seyrettiğimi **biliyordu**. (*Masumiyet Müzesi*, Orhan Pamuk, s. 13).
- (67) N'olursa olsun, Pavli dayının ölüsünü görmeliydim. Gördüm de... Üstünü bir culla örtmüşlerdi. Yalnız, çıplak iki ayağı **görünüyordu**. (*Baba Evi*, Orhan Kemal, s. 3).

Yukarıdaki cümlelerden ikisinde bil- fiili ile karşılaşılmaktadır. Kılınış itibarı ile bil- durum belirten bir fiildir. *Bilme* ve *bilmeme* durumları geçmişte belli bir süre devam etmiş değildir ve sadece geçmişteki bir durum tasvir edilmektedir. Son cümlede ise

görünme eylemi bir sonuca işaret etmektedir. Ayak görünmüştür ve ayakların görünüyormuş olma durumu tasvir edilmektedir. Bu nedenle yukarıdaki cümlelerde *-(I)yor* eki *hâl / sonuç görünüşünü* işaretlemektedir.

I. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında -muş

fil+yor+muş

Yapının “şimdiki zamanın rivayeti” olarak adlandırılmasına bağlamdan hareketle itiraz etmemekteyiz. Yapı şimdiki zamana atıfta bulunabileceği gibi geçmiş zamana da atıfta bulunabilir. Dolunay, *-yormuş* yapısını işlevlerine göre “duyulan şimdiki zaman” ve “sonradan fark edilen şimdiki zaman” olmak üzere ikiye ayırmıştır (Dolunay, 2012: 98-99). Daha öncede belirtildiği gibi *Ayşe resim yapıyormuş* örneğinde zamanın tamamen bağlama bağlı kalmak şartıyla belirlenebileceği (Şimdi resim yapıyormuş / Dün resim yapıyormuş), ancak görünüş türünün yine *bitmişlik / sürme* olduğu açıkça görülmektedir. Diğer bir deyişle “şimdiki zamanın rivayeti” adlandırması bu yapı için doğru bir adlandırma da olabilir yanlış bir adlandırma da olabilir. Taranan cümlelerde ekin görünüş işlevleri ise aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (68) Aksakallı, nur yüzlü bir ihtiyar... Eteğini öptü: -Uşak **arıyormuşsunuz**, beni alın efendim, dedi. Müstakim Efendi, onu tepeden tırnağa süzdü. Nereli olduğunu sordu. (*Üç Öğüt*, Ömer Seyfettin, s. 19).
- (69) Çakırcalı Efe öldürüldüğünde o, o günkü çatışmada yokmuş, başka bir yerde candarmalarla **carpışıyormuş**. (*Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, Yaşar Kemal, s. 86).
- (70) «Yörüğün biri...» dedi, «Almış karısını, kasabaya **iniyormuş**. Yolları dağ köylerinden birine düşünce aman, demişler; yolları eşkıya sarmış, dön geri! (*Meşrutiyet Kiraathanesi*, Rıfat Ilgaz, s. 65).

(71) İbrahim adındaki delikanlı arabasıyla yakınlardaki köye kız görmeye **gidiyormuş**. (*Ağtılar*, Yaşar Kemal, s. 208).

(72) O sıra yanlarından bir tramvay **geçiyormuş**. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal s. 48).

Cümlelerin hepsi de söz konusu eylemin geçmişte belli bir süreliğine devam ettiğini bildiren cümlelerdir. Bu nedenle ek, hareketin *bitmemişlik / sürme görünüşünü* işaretlemektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(73) Kaldı ki, bugünden sonra öğrenmiş bulunuyoruz ki, yalnızca dünyanın değil, uzayın da neresinde olursa olsun, bu gerçek **değişmiyormuş**. (*Üç Aynalı Kırk Oda*, Murathan Mungan, s. 26).

(74) Bizim İnce Memed. Maşallah tosun gibi olmuş. Babayiğit. Ben de bugünlerde duruyor duruyor senin lafını ediyordum. Noldu bu çocuğa? diyordum. Demek **yüreğime doğuyormuş**. (*İnce Memed*, Yaşar Kemal, s. 87).

Bu cümlelerde ise hareketin sürmesi veya bitmesi değil bir durumun farkına varma ve onu anlatma söz konusudur. Tasvir edilen hareket değil durumdur. Bu nedenle ek cümlelerde *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyiciliği görevini üstlenmiştir.

2.2.3.2. II. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-mAdA / -mAktA}

Literatürde bu ekin “odaksıl şimdiki zaman” olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Lewis, 1986; Csató ve Johanson, 1998; Aydemir, 2010; Benzer, 2012; vd.). Bu adlandırmada odaksıldan kasıt konuşma anı ile olay anının örtüşüyor olmasıdır. Aydemir (2010), *-mAdA* ve *-mAktA* eklerini ayırmazken, Benzer (2012), bunları iki farklı ek olarak ele almış, eklerin zaman-görünüş-kiplik işlevlerini ayrı ayrı incelemiştir. Basit yapılarda ekin *-(I)yor*’dan farklı olarak, konuşma anı ile olay anının örtüştüğü durumlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. *-(I)yor* eki ise bu koşulu her zaman yerine getirmemektedir. Csató ve Johanson’a göre Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman ifade eden *-(X)yor*, *-(X)r/-Ar* ve *-mAktA* yapıları bu odaklılık yönüyle birbirinden ayrılmaktadır. *-(X)r/-Ar* eki odaklılık bildirmezken, *-mAktA* eki *-(X)yor* ekine göre daha fazla odaklılık ifade eder (Johanson, 1998: 214). Diğer zaman eklerinde olduğu gibi *-mAdA / -mAktA* ekinde de basit yapılarda zaman işlevi ön plandayken, çoğunlukla

cümlelerin durum belirttiği, yani *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni ise bağlamla birlikte ekin üstüne geldiği fiilin kılınış özelliği olarak düşünülmektedir. Birleşik yapılarda görünüş işlevi daha rahat gözlemlenebilmektedir. Ekin görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Basit Yapılarda

(fiil+-mAdA / mAktA)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (75) Bütçeme göre tedavisine **bakmaktayım**. Gel de benden sor... Bu kazancımla babamı tedavi ettirebilir miyim? (*Baldaki Tuz*, Yaşar Kemal, s. 36).
- (76) Şimdi yeni yeni **öğrenmekteyiz** dünyanın kaç bucak olduğunu. (*Veda. Esir Şehirde Bir Konak*, Ayşe Kulin, s. 82).
- (77) Looney Tunes kahramanları olan Tweety ve Tom dama **oynamaktalar**. (<http://www.kirlioyun.com/>, 07.07.2015).

Yukarıdaki örnek cümlelerde fiiller kılınışları itibarıyla süreç bildiren fiiller olduğu için *-mAdA / -mAktA* ekinin bu cümlelerde bitmemişlik / sürme görünüşü işaretleyicisi olarak görev yaptığı düşünülmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (78) Çünkü Ruslardan **korkmaktasınız**. (*Nefes Nefese*, Ayşe Kulin, s. 81)

Kılınışı gereği anlık fiillerden olan *kork-* fiili, bu cümlede *-mAktA* ekiyle çekime girerek bir durumu tasvir etmektedir.

- (79) Fakat toplu, ya da tek gittikleri her yerde hadise çıkardıkları için, bunun pek mümkün olamayacağı **sanılmaktadır**. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 143).

kork-, *san-* fiilleri, kılınış açısından değerlendirildiğinde durum fiilleri arasında yer almaktadırlar. *-mAktA* ile çekime girdiklerinde eylemin değil durumun devam ettiği gözlemlenmektedir.

(80) İnce Memed, bu sabah sevinçten **taşmakta**. Dışarı, güneşe çıkıyor. Güneşte dolaşiyor. İçeri giriyor. (*İnce Memed*, Yaşar Kemal, s. 43).

Cümle “İnce Memed bu sabah çok sevinçli” okumasına izin vermektedir, diğer bir ifadeyle bir durum tasvir edilmektedir.

(81) Babam hâlen yanımda **bulunmaktadır**. (*Baldaki Tuz*, Yaşar Kemal, s. 36).

Bulun- bir kılış değil bir oluş fiili olduğundan eylemin devam etmesi durumu söz konusu değildir. Cümlede anlatılmak istenen babanın o an için orada var olduğudur. Yani bu cümle durum bildiren bir cümledir.

Birleşik Yapılarda

Benzer (2012), *-mAktAydI* ve *-mAktAymIş* yapılarının işlevlerinin farklı olduğunu, *-mAktAydI* yapısının konuşma anından önceki bir zaman diliminde devam etmiş vaka ve durumlar için kullanıldığını belirtmektedir. Böylece Benzere’e göre, ek zaman+görünüş işleviyle kullanılmış olur. *-mAktAymIş* yapısının ise şimdiki zamanda devam eden vaka ve durum hakkında başkasından alınan bilgiyi aktarmada kullanıldığını ifade eden Benzer, böylelikle ekin zaman+kiplik işlevini üstlendiğini bildirmektedir (Benzer, 2012: 175-176). Benzer’in *-mAktAydI* yapısıyla ilgili görüşlerine katılmakla birlikte, *-mAktAymIş* yapısının görünüş işaretleyicisi olmadığı konusunda örneklerimiz aksini göstermektedir. Taranan örneklerde *-mAktAydI* yapısının sadece *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretlediği gözlemlenirken, *-mAktAymIş* yapısının *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç görünüşü* olmak üzere iki ayrı görünüş türünü işaretlediği tespit edilmiştir. Örnekler görünüş türlerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

II. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında -dI

fül+mAdA / mAktA+(y)dI:

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(82) Bunları dedi ve ardından şarap kadehine uzandı. Ama zahmet etmesine gerek yoktu zira tam o sırada bir adet şarap kadehi süratle ona doğru **uçmaktaydı**. (*Baba ve Piç*, Elif Şafak, s. 109).

Cümlede geçmiş zamanda uçma eyleminin devam etmekte olduğu, bitmediği gözlemlenmektedir.

(83) Hele bir de küçücük martısı yanındaysa... Salih bilmediği, bilemeyeceği bir **tapınmadaydı** sevince. (*Al Gözüm Seyreyle Salih*, Yaşar Kemal, s. 101).

Bu cümlede tapınma eylemi mecaz anlamda kullanılmış olsa da hareketlerinin bu eylemi tanımlamak için sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Bu nedenle, cümle *hâl / sonuç* görünüşünden ziyade *sürme görünüşü* bildirmektedir.

(84) Daha ilerde, küçük ışikte hoş bir marangoz zamkı ve çam talaşı kokusu vardı. Ceketsiz, iriyarı ve terli Pal Paliç sol ayağını öne uzatmış, inilleyen beyaz bir keresteyi iştah kabartacak biçimde **planlamaktaydı**. (*Erkeklerin Hikâyeleri*, Murathan Mungan, s. 18).

Cümlede Pal Paliç'in hâl ve hareketlerini betimleyen konuşmacı onun yapmakta olduğu, yani o süre zarfında devam ettirdiği hareketi tasvir etmektedir.

(85) "Anne," dedi bir ses. Armanuş irkilerek döndü arkasına. Arkasından odaya süzülen küçük kızı Şuşan uzatmış kafasını, merakla broşa **bakmaktaydı**. (*Baba ve Piç*, Elif Şafak, s. 169).

Bak- fiili kılınışı itibarıyla süreç bildiren bir fiildir ve bu cümlede geçmiş zamanda bakma eyleminin devam ettiği gözlemlenmektedir.

II. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında -mİş

fül+ mAdA / mAktA+(y)mış:

Taranan eserlerde bu yapının kullanım sıklığının *-mAktAydI* yapısına kıyasla daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle internetten çeşitli sitelerde de arama yapılmıştır. Bulunan örneklerde ekin çoğunlukla üçüncü şahısta çekimlendiği dikkat çekmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Benzer (2012), bu yapıların görünüş işlevi olmadığını sadece zaman ve kiplik işlevleriyle görevli olduğunu ifade etmektedir. Ancak, taranan örneklerde ekin *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç görünüşü* olmak üzere iki ayrı görünüş kategorisini işaretlediği tespit edilmiştir. Hâl / sonuç görünüşü bildiren cümlelerin edilgen yapıda kullanılmış olması da dikkat çeken bir diğer husustur. Örnek (91) ve (94) sağlık bilimleri alanında yazılmış olan iki ayrı akademik

makaleden alınmıştır. Her iki örnek de makale içinde “Olgu Sunumu” başlığı altındaki cümlelerden seçilmiştir. İlk etapta “Olgu Sunumu” başlığı bir durumun tasvir edildiği izlenimini verse de fiilin kılınışı bize bunun farklı olabileceğini göstermiştir. Örnekler aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (86) Esasen, bir maç için de hazırlıklı değillermiş. Oyuncularının birçoğu bilmem ne köyünde patozda **çalışmaktaymışlar**. (*Baba Evi*, Orhan Kemal, s. 98).
- (87) Hazırda fazlası olmadığına, son zamanlarda işi kötüye **gitmekteymiş** gayet... Batmamışsa da batmasına çok bir şey kalmamışmış. (*Kurt Kanunu*, Kemal Tahir, s. 107).
- (88) Vücudunun %90'ına yakınına kaplayan diffüz eritem ve skuamı bulunan olgu, mevcut lezyonları için üre içeren losyon (Excipial lipo, Eczacıbaşı, İstanbul) **kullanmaktaymış**. (<http://www.bezmialemscience.org/sayilar/8/buyuk/79-81.pdf>)

Yukarıdaki cümlelerde kullanılan fiiller kılınışları itibarıyla süreç bildiren fiillerdendir. Her üç cümle de konuşma anından önce gerçekleşen eylemlerdir ve konuşmacı bunları gözüyle görmemiştir. Ancak geçmişte gerçekleşen ve sonradan başkasından duyulan bu eylemlerin geçmişte devam etmekte olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle ekin burada *bitmemişlik / sürme görünüşünü* işaretlediği düşünülmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (89) Anlatıldığına göre, yılanların başları üzerinde bir de kazan **bulunmaktaymış**, ancak ne bugün ne de Osmanlı dönemindeki minyatürlerde böyle bir kazanın varlığını doğrulayacak bir ize rastlanmıştır. (*Atmeydanı. Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*, Seza Sinanlar, s. 18).

Bu cümleden “...yılanların başları üzerinde bir de kazan varmış.” okumasını elde etmek mümkündür. Kaldı ki *bulun-* fiili de kılınışı gereği durum bildiren bir fiildir. Cümlede, geçmişte varlığı bilinen ancak şimdi görülmeyen bir durum anlatıldığı için ek, burada *hâl / sonuç* görünüşüne işaret etmektedir.

- (90) Yerdeki halı kenara çekildiği zaman ortaya çıkan esrarengiz bir kapak gizli bir merdivene **açılmaktaymış.** (*Atatürk'ün Kuğusu Savarona*, İrem Tüfekçi, <http://www.ankarabarusu.org.tr/>)

Cümlede kapağın açılması hareketi değil, gizli bir merdivene açılan kapağın varlığı bildirilmektedir. Bu nedenle ek bu örnekte *hâl / sonuç* görünüşü işaretleyicisidir.

- (91) Ancak, özellikle tatlılar ve sıvı yağ ile yapılan gıdaları tükettiğinde bazen yakınmaları tekrarlamakta, antialerjik ilaçlarla (antihistamin?) kısa sürede **düzelme**teymiş. (<http://www.aai.org.tr/>, 2007-01/010-12.pdf)

Cümlede geçen *düzel-* (*iyileş-*) fiili bir sonuca işaret etmektedir. Antialerjik ilaçların kullanılmasıyla bir iyileşme sonucunun elde edildiğini bildiren bu cümlede ek, *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanılmıştır.

2.2.4. Geniş Zaman Eki ve Görünüş İşlevi {-**(X)r**}

Araştırmacılar tarafından genellikle geniş zaman bildirdiği ifade edilen bu ek, konuşma anından önce başlamış olup konuşma anında devam eden ve konuşma anından sonra da devam edecek vaka ve durumları işaretlemeye kullanılır (Benzer, 2012: 29). Dilbilimde *aorist* olarak da adlandırılan bu zaman dilimi ile *genel yargılar, kanunlar, kurallar, deyimler ve atasözleri* ile *değişmez gerçeklerin* aktarıldığı bilinmektedir (Kornfilt, 1997: 336; Ergin, 1997: 291; Deny, 2012: 352; vb.).

Basit yapılarda Eski Türkçe döneminden beri varlığı bilinen bu ek, Johanson'a göre Türkçenin bilinen en eski intraterminal biçimi ve Eski Türkçede şimdiki zaman için kullanılan tek biçimdir (Johanson, 1998b: 116). Aydemir, Buder'den (1989) naklen ekin, olayı kesinlikle süreç safhasında, yani başlangıç sınırı ile bitiş sınırı arasında gözlemlenmesine imkân verdiğini belirtmekte ve geniş zaman ekinin eskiden sahip olduğu odaklı şimdiki zaman işlevini bugün Türk lehçelerinden Yakutçada devam ettirdiğini belirtmekte, ekin basit yapılarda *süreç görünüşü* bildirme işleviyle

kullanıldığını ifade etmektedir (Aydemir, 2010: 27).²¹ Dolunay, görünüş işlevine değinmezken basit yapılarda geniş zamanı “1. genel hüküm bildiren, 2. özellik bildiren, 3. alışkanlık bildiren, 4. süreklilik bildiren ve 5. tarihî olayları aktaran geniş zaman” olmak üzere beş başlığa ayırmıştır (Dolunay, 2012: 106-108). Benzer ise ekin görünüş işlevi ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Dilbilgisine dayalı görünüş sınıflaması içinde -Ar/İr eki görünüş bakımından ne bitmişlik ne de bitmemişlik görünüşüne sahiptir. Ek, -(I)yor ekine benzer biçimde kuvvetli bir devam etme yani sürme görünüş türüne sahiptir. ... Aşama görünüşü bakımından ise -Ar/İr eki ile vaka ve durumun başlangıcı ve sonu belirsizdir.*” (Benzer, 2012: 197).

Birleşik yapılarda ise Dolunay, -ArdI/-rdI ekinin zaman fonksiyonlarını altı başlık altında sınıflandırmıştır: “1. belirli geçmişte devamlılık, 2. belirli geçmişte gerçekleşmesi muhtemel hareket, 3. belirli geçmişte sürekliliği bitmiş hareket, 4. varlıkların belirli geçmişteki özelliğini bildirme, 5. belirli geçmişte gerçekleşmesi muhtemel devamlılık ve 6. belirli geçmişte gerçekleşmesi muhtemel niyet” olmak üzere altı fonksiyonundan bahsetmektedir (Dolunay, 2012: 66-72). -Armİş / -rmİş’in fonksiyonları ise üç başlıkta toplanmaktadır: “1. süreklilik bildiren hareketin rivayeti, 2. sonradan fark edilen süreklilik, 3. meydana gelebilecek harekete inanma” (Dolunay, 2012: 109-111). Aydemir (2010) çalışmasında ekin birleşik yapılarına yer vermezken Benzer, -ArdI/IrdI yapısının alışkanlık kipliği işlevi üstlendiğini bildirmektedir. -Armİş/Irmİş yapısının ise sürme görünüşü bildirdiğini dile getirir (Benzer, 2012: 201-203).

Taranan eserlerden alınan cümlelerde ekin basit yapılarda sadece *hâl / sonuç görünüşü* bildirirken, birleşik yapıların her ikisinde de *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç görünüşlerini* işaretlediği tespit edilmiştir. Birleşik yapılarda bu farklılığın nedeninin fiilin kılımlından kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Basit Yapılarda (fiil+-(X)r)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

²¹ Buder, A., *Aspekto-temporale Kategorien im Jakutischen*, *Turkologica* 5. Wiesbaden: Harrossowitz, 1989, s. 20’den akt. Aydemir, 2010: 27.

Bitmişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (92) Işık doğudan **yükselir**.
- (93) Bahar geldiğinde çiçekler **acılar**.
- (94) Zaman her şeyi unutturarak her mâlumattan yeni cehaletler **doğurur**. (Dolunay, 2012: 106).
- (95) Sakla samanı **gelir** zamanı.
- (96) Evin içinde yürürken bile en tehlikeli yolları tercih eden çocuklar, odadan çıkarken normal yoldan yürümek yerine koltuk tepelerinden hedefine ulaşmaya **çalışır**. (<http://www.zaman.com.tr/>, 09.07.2015)

Yukarıdaki örneklerin tümü birer durumu betimlemektedir. Bu nedenle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedirler.

Birleşik Yapılarda

Geniş Zamanın Birleşik Yapılarında -dI

fil+-(X)r +dI:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (97) Ortaokulda da maymun **derlerdi**. Aynaya **bakardım**: maymuna benzer bir yüz **göremezdim**. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 580).
- (98) Onlara göre, durmadan kitap okuduğum -hatırladığıma göre çok **okumazdım** doğrusu- ve misafirlerin yanına çıkmadığım -...- ve gereken yerde gereken kelimeyi bulamadığım için -bu nedenle bana ayrıca aptal da **derlerdi**- anormaldim. . (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 598).
- (99) Çoğu zaman faytona binmez, Alâeddin Tepesi'nin karşısındaki konağından vilâyete yürüyerek **gider gelirdi**. (*Küçük Ağa*, Tarık Buğra, s. 69).

Yukarıdaki cümleler geçmiş zamanda hareketin devamlı olarak yapıldığını, kimi zaman alışkanlık hâline geldiğini bildirmektedir. Bu nedenle *-dl* geçmiş zaman eki görevinde kullanılırken *-(X)r* eki de sürme görünüşü işaretleyicisi olarak kullanılmıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (100) Annemin çok değer verdiği bir sigara tablasını kırdım: robdöşambırımın eteğiyle. Başka zaman olsa çok **kızardı**. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 606).
- (101) Ben yalnız suyu ve kahveyi hatırlıyorum. Bu sözlerimi duysa çok **şaşardı** Selim. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 618)
- (102) Küçükken, dünyanın en güçlü adamı **sanırdım** sizi. (*Sanclı*, Emine Işınsoy, s. 285)

Örneklerdeki fiiller kılınışları itibarıyla durum bildiren fiillerdendir. Geçmiş zamandaki durumlara atıfta bulunduğu için *-(X)r* ekinin cümlelerde *hâl / sonuç görünüşünü* işaretlediği düşünülmektedir.

Geniş Zamanın Birleşik Yapılarında -mİş

fiil+-(X)r+mİş

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (103) Bazılarını dinlerken yüzünde bir sıkılma izi **belirirmiş**, birinin yanında ötekinden **utanırmış**, dilencilere sadaka **vermezmiş**, Kenan'la Alman hayranı diye alay **edermiş**, biraz bilince siz anlamazsınız diye **azarlarmış**, sıkışınca **kaçarmış**, bekletir **aramazmış**, kadınların bacaklarına **bakarmış**... (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 145)
- (104) Karı, kendi eliyle ona yemek pişirip **verirmiş**. (*Yaban*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, s. 74)

Yukarıdaki cümleler geçmişte sahip olunan alışkanlıkları anlatmaktadır. Gerçekleştirilen eylemler artık rutin hâle gelmiştir. Bu nedenle de *-(X)r* ekinin cümlelerde *sürme görünüşü* işaretlediği gözlemlenmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(105) Beyazdan kör olmuşlar. Karda dolaşan insanlar da böyle **olurlarmış** diyorlar
Olrıc. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s. 268).

(106) Su insanı **boğar**, ateş **yakarmış**! / Her doğan günün bir dert olduğunu, / İnsan
bu yaşa gelince **anlarmış**. (*Otuz Beş Yaş Şiiri*, Cahit Sıtkı Tarancı)

Cümleler sonradan farkına varılan durumları aktarmaktadır. Yapıda geçmişe bir gönderme yoktur ve birleşik yapı *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Türkiye Türkçesinde zaman ekleri ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 2.2’de, eklerin basit yapıları ve birleşik yapıları karşılaştırılmıştır. Buna göre, Türkiye Türkçesinde, Anadolu ağızları da dikkate alındığında üç tip geçmiş zaman eki tespit edilmiştir. Bunlardan I. tip geçmiş zaman eki olan *-DI*’eğin basit yapılarda bağlama göre her üç görünüş türünü de işaretlediği, II. tip geçmiş zaman eki olan *-mİş*’in ve III. tip geçmiş zaman eki *-(y)Ik*’in ise *bitmişlik* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği tespit edilmiştir. Şimdiki zamanda ise *-(I)yor* ve *-mAdA / -mAktA* olmak üzere iki tip ek incelenmiş, bunlardan ilkinde daha geniş bir zaman dilimine atıfta bulunduğu, ikincisinde konuşma anı ile olay anının çoğu zaman kesiştiği gözlemlenmiştir. Bu ekler görünüş açısından ele alındığında, her ikisinin de *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği tespit edilmiştir. Gelecek zaman eki *-AcAk*’in Türkiye Türkçesinde herhangi bir görünüş türüne atıfta bulunmadığı, ancak birleşik yapılarda *-AcAktI* ve *-AcAkmİş*’in sadece *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlediği, geniş zaman eki *-(X)r*’nin ise sadece *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlediği tespit edilmiştir. Eklerin birleşik yapıları ele alındığında, Eski Türkçe dönemi (*er-DI/mİş*), Hakas Türkçesi (*poltır/polğan*) ve Japoncadaki (*-teita*) birleşik yapılarda da görüldüğü gibi, görünüş belirtme işlevinin yine ilk ekle birleşen *i-* (<er-) yardımcı eyleminde ortaya çıktığı, ikinci ekin ise zaman işaretleme görevine sahip olduğu gözlemlenmiştir (gel-iyor-i-di > [gel-i-yor-ol-]+du [zaman]). Bu nedenle, gramerlerimizde birleşik zaman olarak adlandırılan bu yapıların görünüş işaretleyicisi olarak kabul edilmesi gerektiği

kanaatimiz, biraz daha kuvvetlenmiştir. Eklerin görünüş işlevleri aşağıda tablolştırılarak verilmiştir:

Zaman	Biçim	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl
I. Tip Geçmiş	-DI	+	+	+
II. Tip Geçmiş	-mİş	+	-	+
III. Tip Geçmiş	-Ik	+	-	+
I. Tip Şimdi	-(I)yor	-	+	+
II. Tip Şimdi	-mAdA / mAktA	-	+	+
Gelecek	-AcAk	-	-	-
Geniş	-(X)r	-	-	+

Zaman	Biçim	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç
-DI	Fiil+dı-(y)DI	+	-	-
	Fiil+mİş- tI	+	-	-
	Fiil+Ik- DI	Ø	Ø	Ø
	Fiil+yor-du	-	+	+
	Fiil+mAktA/mAdA-(y)DI	-	+	-
	Fiil+AcAk- DI	-	-	+
	Fiil+(X)r- DI	-	+	+

-mİş	Fiil+dı-mİş	Ø	Ø	Ø
	Fiil+mİş- mİş	+	-	+
	Fiil+Ik- mİş	Ø	Ø	Ø
	Fiil+yor- muş	-	+	+
	Fiil+mAktA/mAdA-(y)mİş	-	+	+
	Fiil+AcAk- mİş	-	-	+
	Fiil+(X)r- mİş	-	+	+

2.3. HAKAS TÜRKÇESİNDE ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

2.3.1. Geçmiş Zaman

Anderson, Hakas Türkçesinin geçmiş zaman işaretleyicilerini *yakın geçmiş*, *genel geçmiş*, *bitmemiş* ve *sonuçsal geçmiş zaman* işaretleyicileri olarak vermiştir. Anderson'da (1998) ekler; *I. Tip -GAN*, *II. Tip -D₂V* ve *III. Tip -jVK/čVK* olarak verilmiştir. Bunların dışında, işaretleyicileri kiplik ve görünüş işlevleri açısından ele alındığında *alışkanlık bildiren geçmiş* (habitual past), *dolaylılık bildiren geçmiş* (evidential past) ve *tamamlanmamışlık bildiren geçmiş* (unaccomplished past) olmak üzere tekrar bir gruplandırmıştır (Anderson, 1998: 28-31). Arıkoğlu (1996) 5 tip ve Kara (1995) 6 tip geçmiş zamandan bahsetmektedir. Bu tiplerden ek bazında olanlar bu kısımda ele alınırken geçmiş zaman bildirmede kullanılan yardımcı fiilli birleşik yapılar ise üçüncü bölümde ele alınacaktır. Karaağaç, Hakas Türkçesinde geçmiş zamanı görülen ve öğrenilen geçmiş zaman olarak ikiye ayırmış, bunlardan ilki için *-dı /-dİ; -tı /-tİ*, ikincisi için ise *-gan / -gen / -kan / -ken / -an / -en; eylem+-p+ -tır / tır; eylem+ -çih / -çik / -cih / -cik* yapılarını vermiştir (Karaağaç, 2011: 117). Birleşik yapılar ele alındığında ise Kara, Hakas Türkçesinde birleşik kip çekiminin *pol-* yardımcı fiilliyle yapıldığını, yardımcı fiilden önceki asıl fiilin sadece zaman eki aldığını, şahıs eklerinin *pol-* fiiline getirilen zaman ekinden sonra kullanıldığını belirtmektedir. Bütün

zamanların hikâyesinin *pol-* yardımcı fiiline getirilen *-ĜAn* geçmiş zaman eki ile rivayetinin ise *-tır* geçmiş zaman eki ile yapıldığını, yapının *asil fiil+ kip eki+ yardımcı fiil+ kip eki+ şahıs eki* şeklinde olduğunu bildirmektedir (Kara, 2013a: 140,141).

Tez metnindeki Hakas Türkçesi örnekleri Arıkoğlu (2005), Kara (2013a, 2013b, 2013c, 2014) ve Killi'nin (2008) çalışmalarından alınmıştır.

2.3.1.1. I. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-dı, -dī, -tı, - tī}

Bu tipin, Türkçenin bütün devirlerinde ve lehçelerinde olduğu gibi geçmişte başlayıp geçmişte bitmiş olan ve konuşan tarafından gözle görülmüş veya kesin olarak bilinen hareketleri ifade etme işlevi olduğunu ifade eden Kara (2013a: 97), yapının evvelden gerçekleşmiş oluş veya kılışın hikâye edilmesinde kullanıldığını belirtmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda tezde ekin dilbilgisel görünüş işlevleri basit ve birleşik yapılarda aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Basit Yapılarda (Fül+-DI):

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (1) Tooza nimezin **aldım hırızınmadı** “Her şeyini aldım kızmadı...” (HF 74/ Kara, 2013a: 98).
- (2) Çe, oğlannar, ayna çinip çırğap **polbadı**, huday pīstī **araçladı**. A. Kuzugaşev “Fakat çocuklar şeytan galip gelip kutlama yapamadı, Tanrı bize yardım etti.” (ÖHTS).
- (3) İcem **ıyladı!** - mahtan tur ol! G. Topanov “Annem hediye etti! Övünüyor o.” (ÖHTS).
- (4) Prayzıbıs Yuraa habazıp, uluğ ügredıge **sığardıbıs anı**. G. Topanov “Hepimiz Yura'ya yardım edip, yükseköğrenim yaptırđık.” (ÖHTS).
- (5) Uzhazıp alıp, pular ileede ür **cörgenner**, çe hudaynı **tappadılar**. “Anlaşıp bunlar çok uzun yürüdüler, fakat hudayı bulmadılar.” (HÇN 99/ Kara, 2013a: 98)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde ekin, geçmiş zaman belirtme işlevi açıkça gözlemlenirken görünüş işlevi konusunda şüpheler ortaya çıkmakla birlikte, geçmişte

olup biten eylemler için kullanıldığı gerçeğinden yola çıkılarak *bitmişlik* görünüşü bildirdiği varsayılmıştır. Veriler toplanırken dikkat çeken bir diğer nokta ise *I. tip geçmiş zaman* ekine diğer tiplere oranla daha az rastlanmış olunmasıdır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(6) Tan athanca, **uzudım**. “*Tan atınca uyudum.*” (HRS 434 / Kara, 2013a: 98).

(7) Çahsı **tıhtadıñ** ma? “*İyi sakladın mı?*” (HÇN 79 / Kara, 2013a: 98).

Bu örneklerde görüldüğü üzere uyanık olma durumu bitmiş onun yerine yeni bir durum “uykuda olma”, açıkta olma, görünme durumu bitmiş ve onun yerine “saklı olma” durumu ortaya çıkmıştır.

Birleşik Yapılarda

I. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında *poltur*

Fîil+DI *poltur*:

Kara (1995, 2013a), tüm zamanların hikâyelerinin *fîil+ zaman eki+ *poltur** ile yapıldığını belirtmektedir. Ancak, *I. tip geçmiş zamanın hikâyesini* vermemiştir taradığımız eserlerde bu yapıda bir örneğe rastlanmamıştır.

I. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında *polğan*

Fîil+DI *polğan*:

Kara (1995, 2013a), tüm zamanların hikâyelerinin *fîil+ zaman eki+ *polğan** ile yapıldığını belirtmektedir. Ancak, *I. tip geçmiş zamanın rivayetini* vermemiştir taradığımız eserlerde bu yapıda bir örneğe rastlanmamıştır.

2.3.1.2. II. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-ğan/-gen, -han, /ken, -an/-en}

Arıkoğlu, ünlüyle biten fiillerde kip ekinin birinci ünsüzünün düştüğünü; ekin -an, -en şeklini aldığını belirtmektedir. Yine Arıkoğlu, -g, -ğ, -η ünsüzleriyle biten fiillerde de ekin son ünsüzünün düştüğünü; *toη-ğan* > *toη-an* “donmuş”, *sağ-ğan* > *sağ-an* “sağmış”, kip ekinin son ünlüsünün de 1. ve 2. şahıslarda çoğunlukla düştüğünü ve 1. teklik şahıslarda şahıs ekinin -bın yerine -m olarak da gelebildiğini belirtmektedir (Arıkoğlu, 2012: 1112).

Uzak geçmişte ortaya çıkan oluş veya kılış, kişi tarafından görülse veya kendisi tarafından yapılsa da bu kiple anlatılır. Arıkoğlu ekin işlevini kısaca *uzak geçmiş zamanı karşılayan kip* olarak vermiştir. Kara’ya göre, bu zaman şekli geçmiş zamanı karşılayan fakat “-dı” ile “-mış” arasında ve “-dı”ya yakın olan geçmiş zamanı ifade eden şekildir. Bu zaman, Türkiye Türkçesinde genellikle belirli geçmiş zamana karşılık gelir (Kara, 2013a: 98). Tezde ekin görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Basit Yapılarda (Fii+ -ğan/-gen, -han, /ken, -an/-en):

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (8) Postarınıñ hınmaan kızilerin iledip ödirgennerin pozınıñ harağınan anda **körgeñ**. V. Kobaykov “*Kendi sevmedikleri insanları acı çektirip öldürmelerini kendi gözüyle orada görmüş.*” (ÖHTS).
- (9) Hoortay pu orıstar hañaazında nime parın **pılbeen**, paза, piçikke dee pastırıp, holğa aların sağısta **tutpaan**. N. Domojakov “*Hoortay bu Rusların atlı arabasında ne olduğunu anlamamış, ve kağıda yazdırıp eline almayı da aklına getirmemiş.*” (ÖHTS).
- (10) Palam piriñer, turazar **carbanğan** Arina Petrovna. N. Domojakov “*Yavrurumu verin, eve doğru tırmanmış, Arina Petrovna.*” (ÖHTS).
- (11) Ol icemni **hıgırğan**, pozı çalaastan polbin. V. Kobaykov “*O, annemi çağırdı, kendisi soyunamayarak.*” (ÖHTS).
- (12) Çudap parğan sırayın çıra tudına piriş, anañ **tapsaan**. V. Kobaykov “*Zayıflayan yüzünü kırıştırıp sonra konuşmuş.*” (ÖHTS).

(8)'ten (12)'ye kadar olan örneklerde diyakronik bir anlatımın olduğunu, olan bitenin sırasıyla anlatıldığı görülmektedir. Biten bir eylemden sonra başka bir eylem başlamaktadır ve bunların durumdan ziyade, zaman sıralaması şeklinde olduğu görülmektedir. *Hâl / sonuç görünüşü* kategorisinde olduğu gibi, birbirleriyle neden sonuç ilişkisi taşımadıkları için bu cümlelerin bitmişlik görünüşü bildirdiği düşünülmektedir.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (13) Hayran haraçhayah albinañ Çayaan sın çirñe **iraan**. M. Bainov “*Zavallı kırlangıç sihirle/ Yaratıldığı gerçek yurduna ulaşmış.*” (ÖHTS).
- (14) Kinetin hoylar ürügizip **oylaza tüskenner**. “*Birden koyunlar ürküp, koşmaya başladılar.*” (HRS 478 / Kara, 2013a:100)
- (15) Apanıñ holları soohta toñan çili **tütiresken**. N. Domojakov “*Apan'ın elleri soğukta çok üşümüş gibi titremiş.*” (ÖHTS).

(13)'te *ira-* fiilinin Türkiye Türkçesine aktarımında *ulaş-* karşılığının verildiği görülmektedir. Ancak *ira-* fiiline karşılık olarak *uzaklaş-*, *yola koyul-* fiillerinin daha uygun düşeceği kanaatindeyiz. *ulaş-* son sınır vurgulayan bir fiildir ancak; başlangıç sınırı vurgulayan *uzaklaş-* ve *yola koyul-* fiillerinde eylem henüz bitmemiştir ve bir sürme görünüşü okunmaktadır. Aktarım, *Zavallı kırlangıç sihirle/ Yaratıldığı gerçek yurduna doğru yola koyulmuş*. Şeklinde olmalıdır. (14)'te ise aslında geçmiş zaman ekini alan bir yardımcı fiildir. Bu yardımcı fiil *tüs-*, kılınış itibarıyla aynı *ulaş-* fiili gibi son sınırı vurgulamaktadır. Ancak, burada eylem “düşmek” değil “koşmak”tır (*oylaz-*) ve koşma eyleminin devam ettiği görülmektedir. *Tüs-* yardımcı fiili tezin üçüncü bölümünde ele alınacak olan yardımcı fiillerden olup bir görünüş işaretleyicisi olarak işlev görmektedir. (15)'te karşılaştığımız *tütires-* (*titre-*) fiili ise kılınışı bakımından süreç vurgulayan bir fiildir. O hâlde bu örnek bize “titremek” eyleminin geçmişte belli bir süre devam ettiğini, yani, olayın bir sürme görünüşü verdiğini bildirmektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (16) Tatya on üs olğan körgen polğan Hoortaydañ, çe tırığ pır le hızı **halğan**. N. Domojakov “*Tatya on üç çocuk doğurmuş Hoortay'dan, fakat hayatta sadece bir kızı kalmış.*” (ÖHTS).
- (17) Pistın kolhoz (savhoz) pır mın toğıs çüs otuz üs çılda **töstelgen**. “*Bizim çiftlik 1933 yılında kuruldu.*” (RHR / 101 Kara, 2013a: 100)
- (18) İney, tañah çili, türeence / Palanı paarğa **çılığlaan**. M. Bainov “*Nine, tavuk gibi, zayıflayınca kadar/ Yavruyu bağrında ısıtmış.*” (ÖHTS).

Örneklere gördüğümüz *hal-* (*kal-*), *ıra-* (*ulaş-*), *töstel-* (*kurul-*), *çılığla-* (*ısıt-*) fiilleri kılınıp itibarıyla son sınırı vurgulayan fiillerdir. Son sınırı vurgulayan fiillerin yukarıdaki bahsi geçen zaman ekini aldığında *hâl / sonuç* görünüşü bildirdikleri dikkat çekmektedir. (16)'da, elde sonuçta bir kızın “var olduğu”, (17)'de çiftliğin 1933 yılından bu yana “var olduğu”, (18)'de de yavrunun artık “ısınmış olduğu” okumaları elde edilmektedir.

Birleşik Yapılarda:

II. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında polğan

Fiil+GAn pol+ğan:

Hakas Türkçesinde II. Tip geçmiş zamanın hikâyesi *fiil+gan polğan* yapısıyla elde edilmektedir. Ancak bazı durumlarda anlamın *öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi* ile de karşılandığı görülmektedir (Kara, 2013a: 141).

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (19) Oolah mal idın hacan çeenin **undup** taa **salğan polğan**. “*Oğlan mal etini en son ne zaman yediğini unutmuşmuş.*” (HÇN 34 / Kara, 2013a: 143)

Unut- ve *sal-* fiilleri kılınıp açısından ele alındığında son sınırı vurgulayan fiillerdir. Bu örnekte eylem “*tamamıyla unutmak*” anlamına gelen “*undup sal-*” birleşik

fiildir. Hakas Türkçesinde bu tarz birleşik fiillerin sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Tezin bu bölümünde birleşik yapılardaki zaman eklerinin görünüş işlevleri incelendiğinden odaklanılması gereken nokta *-Ĝan polĜan* yapısıdır. Bu nedenle, kılınış açısından son sınırı vurgulayan fiillerin *pol-* yardımcı fiiline *-Ĝan* geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle cümledeki bitmişlik okunuşunun daha net görüldüğü düşünülmektedir.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(20) Min sinī aldındağı kün **saĜan polĜam**. “Ben seni önceki gün beklediydim.” (ÜP 71 / Kara, 2013a: 142)

(20)’de görülen *saĜı-* fiili kılınışı bakımından sınır vurgulamayan bir fiildir. Bu açıdan ele alındığında geçmişte belli bir süre bekleme eyleminin devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle örnek *sürme görünüşü* bildirenler arasına alınmıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(21) Tatya on üs oĜlan **körĜen polĜan** Hoortaydañ, çe tırĜ pır le hızı halĜan. N. Domojakov “Tatya on üç çocuk doğurmuş Hoortay’dan, fakat hayatta sadece bir kızı kalmış.” (ÖHTS).

(22) Aydo pastap haydi túsken pozı, sah idök halın uyĜu alıp **uzupcathan polĜan**. V. Kobyakov “Aydo önce nasıl yattıysa, tam öyle derin uykuya dalıp uyumuş imiş.” (ÖHTS).

Bu kategorideki örnekler incelendiğinde, Türkiye Türkçesindeki *-miş ol-* yapısıyla olan benzerliği dikkat çekmektedir. Bu yapı Modern Japoncada da varlığını *-mişliğı var (fiil+ta koto ga aru)* şeklinde göstermektedir. Bir hâl / sonuç görünüşü bildiren bu yapı (21)’de üç “üç oĜul”un varlığını, (22)’de “uykuda olma”yı bildirmektedir.

II. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında *poltır*

fiil+ĜAn+poltır+şahıs eki:

Hakas Türkçesinde bütün zamanların rivayeti “*pol*” yardımcı fiiline “-tır” geçmiş zaman eki getirilerek yapılır (Kara, 2013a: 153).

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (23) PİR iney oolğına ipçi **al pirgen poltır**. “Bir yaşlı kadın oğluna eş alıvermişmiş.” (Hazineneñ Kilin 111 / Kara, 2013a: 227)

Geçmişte oğlu için eş alıveren yaşlı kadının bu eylemi *bitmişlik görünüşü* bildirmektedir. Eylem konuşana göre bir kez olup bitmiştir. Oğlu artık evlidir ancak bundan etkilenen eyleyen değildir. Bu yüzden bir *hâl / sonuç görünüşü* okuması elde edilememektedir. Eğer cümlede oğlun yerine kadının kendisi eş almış olsa idi o zaman bu örneğin *hâl / sonuç görünüşü* kategorisi başlığının altında değerlendirilmesi daha uygun olacak idi.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (24) Hara suğın hazında üs palıhçı **çurtaan poltırlar**. “Kara suyun başında üç balıkçı yaşamışmışlar.” (HÇN / 90, Kara, 2013a: 90).
- (25) Tabırah suğın hazında hırım tıp pay kızı **çurtaan poltır**. “Hızlı akan suyun başında Hırım diye zengin kişi yaşamışmış.” (HÇN 37 / Kara, 2013a: 155).

Örneğine sık rastlanmamakla birlikte genellikle *çurta-* (*yaşa-*) fiiliyle kullanıldığı gözlemlenmiştir. *çurta-* kılınış açısından ele alındığında süreç bildiren bir fiildir. Her iki cümlede de geçmişte belli bir süre devam eden bu eylemler bize *sürme* görünüşünü vermektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (26) Ol tutsa Poraatay harğa **uliınca polğan poltır**. “O zaman serçe karga kadar büyük olmuşmuş.” (Poraataynañ Harğa 129 / Kara, 2013a: 230).
- (27) Suğa çöergerge çağın polzın tıp sörün de polar tıp olay çayğı iblerİN suğ hazında **turğışhan poltırlar**. “Suya yakın gitmek için diye hem de daha serin olacak diye onlar yazlık evlerini su kıyısına kurmuşmuşlar.” (GHY 223 / Kara, 2013a: 154).

(26)’de *büyük ol-*, (Türkiye Türkçesinde *büyü-*) fiili kullanılmıştır. *Büyü-* kılınış açısından son sınırı vurgulayan bir fiildir. Diğer bir ifadeyle, belli bir süreçten geçtikten sonra ortaya çıkan fiildir. Ulaştığı sınırdaki yeni bir durum başlamaktadır, serçe artık karga kadar “büyüktür”. (27)’de görülen *tur-* fiilinin ettirgen şekli olan *turğış-*: 1. dikine

koymak, kaldırmak. 2. kaldırmak, uyandırmak 3. koymak 4. yapmak anlamlarına gelmektedir. Tüm tanımlarında, son sınırın vurgulanıldığı görülmektedir. Ulaşılan son sınırdan sonra yeni bir hâl'e geçiş söz konusudur.

2.3.1.3. III. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {fiil+(p)+-tır, -tİR}

Ünsüzle biten fiillerde -p zarf-fiil eki çoğunlukla düştüğü ve bu yapının daha çok hikâye, masal anlatımlarında kullanıldığı bilinmektedir. Yapıda oluş veya kılış görülmemiş; duyulmuş, dinlenmiştir (Arıkoğlu, 2012: 1112-1113; Kara, 2013a: 106). Kara, ekin *tarihsel aktarma, sonuçtan çıkarma veya akıl yürütme* ve *düşünerek çıkartma* olmak üzere üç işlevinden söz etmektedir (Kara, 2013a: 107). Kara'ya göre tarihsel aktarmada konuşan, bilgileri başka bir şahıstan öğrenir. Sonuçtan çıkarma veya akıl yürütmede konuşan, bilgileri mevcut olan sonuçlardan çıkartır. Düşünerek çıkarma işlevinde ise konuşan, birkaç olayı bir araya getirip onlarla ilgi kurarak öğrenebilir.

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (28) Haydi polza, pilip alıp, oylas kilzeler, pür hoyların toza **tuthlap saltır**. “*Yavaş yavaş olsa bilip (anlayıp), koşarak gelseler, kurt koyunları bütünüyle yemiş.*” (Hazineneñ Kilin 111 / Kara, 2013a: 227).
- (29) Çıltıslar ondayınañ kürze, ortı hara tuzı **hayızıbıstar**. “*Yıldızlara bakarsak, zaman gece yarısını aşmış.*” (GHY 219 / Kara, 2013a: 108).
- (30) Ol, amğaa çitkence Aydonañ hada mal hadarıp, hara hoylamı açın añniñ ahsına kİRerdeñ köp **araçlıdır**. V. Kobyakov “*O, şimdiye kadar, Aydo ile mal otlatıp kara koyunları vahşi hayvanların ağzına girmekten çok kurtarmış.*” (ÖHTS).

- (31) Ninneñ çoğar ide, uluğ-uluğ hayalarda, purunğıda pizeen pıçıklar **taap altırlar**. G. Kazaçınova “Nin'den yukarıya, büyük büyük kayalarda, eskiden yazılmış yazılar bulmuşlar.” (ÖHTS).

Örneklerde görülen *sal-* ve *ıs-* yardımcı fiilleri kılınış bakımından tamamen bitirmeyi karşılayan fiillerdir. -tır ise geçmiş zaman eki olup eylemin geçmişte tamamen bitmiş olduğu okunuşunu sunmaktadır. (30)'daki *araçıla-* (kurtar-), (31)'deki *tap-* (bul-) fiilleri ise tek seferlik, anlık fiillerdendir. Her ne kadar örnek (30)'da geçmişte kurtarma eyleminin birden çok defa yapıldığı vurgulansa da fiil kılınış itibarıyla tek seferlik olması bu fiilin *bitmişlik görünüşü* bildirdiği anlaşılmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (32) Pır aalda iki harındas **çurtaptırlar**. “Bir köyde iki kardeş yaşıyormuş.” (GHY 219 / Kara, 2013a: 108).
- (33) Hacan hacanoh, tñ ürde pır hadarçı apсах **çurtaptır**. Anıñ adı Çathan **poltır**. “Zamanın birinde bir ihtiyar çoban yaşarmış. Onun adı Çathan'mış.” (HÇN 32 / Kara, 2013a: 107).

Geçmişte gerçekleşen olayların anlatıldığı bu cümlelerde, olay geçmişte belli bir süreliğine devam etmiş durumları (yaşamak, adlandırılmak) belirttiği için bu cümleler *sürme görünüşü* bildirenler arasına alınmıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (34) Ushuna çağırıp parzam, çider çiribiske çit **kiltürbis**. “Uyanıp varsam, gittiğimiz yere gelmişiz.” (GHY 219 / Kara, 2013a: 108).
- (35) Sin dee **ös partırzıñ**. “Sen de (demek) büyümüşsün.” (GHY 219 / Kara, 2013a: 108).
- (36) Haltar, sin uğaa uluğ sağıstığ kızı **poltırzıñ**. “Haltar, büyük akıl adamıymışsın.” (GHY 219 / Kara, 2013a: 108).
- (37) Purunğı tustağı çaada ödirtken çaacıların çığan sırat **poltır**. G.Kazaçınova “Eski zamanlarda savaşta öldürülen savaşçıların gömüldüğü mezarlık varmış.” (ÖHTS).

Birleşik Yapılarda

III. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında poltur

Kara (1995, 2013a), tüm zamanların hikâyelerinin *fiil+ zaman eki+ poltur* ile yapıldığını belirtmektedir. Ancak, *III. tip geçmiş zamanın hikâyesini* vermemiştir. Taranan eserlerde bu yapıda bir örneğe rastlanmamıştır.

III. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında polğan

Kara (1995, 2013a), tüm zamanların hikâyelerinin *fiil+ zaman eki+ polğan* ile yapıldığını belirtmektedir. Ancak, *III. tip geçmiş zamanın rivayetini* vermemiştir ve taranan eserlerde bu tip bir yapıya rastlanmamıştır.

2.3.1.4. IV. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { *fiil+-çih, çik, -cih, cık* }

Arıkoğlu, HRS’de ekin Moğolca geçmiş zaman eki olan *-çee, -jee*’den, buna karşılık GTY’da “*iyik*” (*eryik > iyik er-*; ol-) edatından geldiğinin savunulduğunu aktarmaktadır. Kendisi ise kökeni ne olursa olsun ekin ET’deki *-yuk* geçmiş zaman ekiyle birlikte düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Anlamının, görülen geçmiş zamana yakın olduğunu ve şaşkınlık, soru yapılarında daha çok kullanıldığını belirtmektedir (Arıkoğlu, 2012: 1113)²². Kara (2013a) da aynı görüşü savunmaktadır. Tezin Türkiye Türkçesinde Geçmiş Zaman Ekleri ve Görünüş İşlevleri kısmında ele alınacak olan Anadolu ağızlarındaki ve konuşma dilindeki *fiil+Ik* yapısı da (*Bizim gız gelik, Senin kafa gidik hacı vb.*) kanaatimizce Eski Türkçe dönemindeki *-yUk* eki ile ilgilidir. Bu konuda detaylı bilgi ilgili kısımda verilecektir. Kara, ekin ayrıca *fiil+ğan+çih, fiil+dı+cih* ve *fiil+tır+çih* gibi başka zaman şekilleriyle birleşebildiğine

²² Bu ekle ilgili olarak *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I –Fiil- Basit Çekim*’de ise şunlar söylenmektedir: “*Sadece Hakasçada (daha çok Sagay ağızında) ve Tuvacada görülen V. tip geçmiş zaman kipinde de şahıs eki olarak zamirler ve zamir kökenli ekler kullanıldığına göre kipi kuran –CIK ekinin aslında bir sıfat-fiil eki olduğunu düşünebiliriz. Genel Türkçe y-’nin Tuva ve Hakas lehçelerinde ç-’ye döndüğü göz önünde bulundurulunca bu ekin Eski Uygurcada işlek olarak kullanılan –yUk’tan geldiği (Eraslan (ETİF), 43- Nasilov 97-98’den naklen-) kabul edilir. Gerek Eski Uygurcadaki –yUk eki (ETİF,130) gerek Tuva ve Hakasçadaki –CIK eki, Türkiye Türkçesindeki –mİş işlevinde kullanılmaktadır. Bang’a göre –yUK eki y yardımcı ünsüzüyle -UK fiilden isim yapma ekinen oluşmuştur. (Eraslan (ETİF), 43-TT III, 209’dan naklen) –IK fiilden isim yapma ekinin Güney Anadolu ağızlarında da duyulan geçmiş zaman kipi oluşturması (geliğim, geliğsin... AAS, 146; Demir, 48-49) bu fikri desteklemektedir. Eski Uygurcada –yUK ekinin, olumsuz fiil tabanlarında yaygın görülmesi de (ETİF 129 vd.) y yardımcı ünsüzünün sık kullanıldığını, dolayısıyla ekin bünyesine girme ihtimalinin yüksek olduğunu gösterir.” (s. 117)*

ve bu yapının anlama kesinlik kattığına ayrıca bilmecelerde sık kullanıldığına dikkat çekmiştir (Kara, 2013a: 110). Ekin görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (38) **Alcılıpın**. “Aldım.” (Arıkoğlu, 2012: 1113)
- (39) Tünee Kongır svatnañ İkocang tayıñ **toğas partırcıxtar**. Ç. Marğızaañ “Geçenlerde dünürü Kongır ile İkocañ Dayım karşılaşmışlar.” (ÖHTS).

Örneklere son sınır vurgulayan fiillerin kullanıldığı görülmektedir. Bu son sınır vurgulayan fiiller (*al-*, *toğas-*), eyleme dönüştükten sonra yeni bir durum ortaya çıkmadığından *bitmişlik görünüşü* bildirmektedirler.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (40) astaan harnı **toscılıh**, arğan pazı **simircik**. “Acıkan karnı doıdu, zayıflayan başı semirdi.” (Atasözü, ÖHTS).
- (41) İdi ağılza, Çornapha ipçizineñ hada kilerge kirek **polarcılıh**, hazaadağı hoıları körceñ kızı çoh **halarcılıh**. İ. Kotyuşev “Öyle getirse, Çornap'a eşıyle birlikte gelmek gerekecekti, ağıldaki koyunlara bakacak kimse kalmayacaktı.” (ÖHTS).

Örneklere gördüğümüz son sınır vurgulayan *tos-*, *simir-*, *pol-*, *hal-* fiilleri gerçekleşikten sonra ortaya yeni bir durum çıkmaktadır. “tokluk”, “semizlik” ve “var olma” durumları biten eylemin sonunda karşılaşılan yeni durumlardır. Bu sebeple yukarıdaki örnekler hâl / sonuç görünüşü olarak değerlendirilmiştir.

Birleşik Yapılarda

IV. tip geçmiş zaman eki olan -ÇIH ile kurulan birleşik yapılara Arıkoğlu (1996, 2012), Kara'da (1996, 2013) yer verilmemiştir. Anderson ise diğer geçmiş zaman eklerinden -DI ve -ĞAn ile birleşik oluşturduğundan bahsetmiş, işlevlerine

değınmemiştir (Anderson, 1998: 30). Taranan örneklerde *fiil+III. tip şimdiki zaman eki+ÇIH*; *fiil+III. tip geçmiş zaman eki+ÇIH*; *II. tip geçmiş zaman eki+ ÇIH* yapılarına rastlanmaktadır. Tespit edilen bu yapılar, aynı zamanda üst üste gelen ve zaman ekleri olarak adlandırılan bu eklerden ilkinin aslında *dilbilgisel görünüş bildirdiği*, diğeri bir ifadeyle, görünüş işaretleyicisi olduğu, ikincisinin ise zaman eki olduğu görüşümüzü kuvvetlendirir niteliktedir.

Bitmişlik Bildirenler:

- (42) Olar aalğa iirde **cittircikter**. “Onlar köye gece varmışlarmış.” (GHY 221 / Kara, 2013a: 110)

Bu örnek Türkiye Türkçesindeki *-mişmiş* yapısıyla benzerlik göstermekte ve ilk ek bitmişlik görünüşünü bildirirken ikinci ek geçmiş zamana gönderme yapmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (43) Mağaa çahsı kizī uruncañ polza, pray çüreemñi **pirercikpñ** V. Tatarova “İyi bir insanla karşılaşsam, bütün yüreğimi açardım.” (ÖHTS).

Bu örnekte, geçmişte meydana gelen bir eylemin başlangıç ve bitiş noktaları arasında devam ettiği, yinelendiği görülmektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (44) Adı paza pozı pray **hirolap parğancih**. “Atı ve kendisi çiğ tanesiyle örtülmüştü.” (GHY 221 / Kara, 2013a: 110).

Bu örnekte de (37) olduğu gibi *-mişmiş* yapısıyla benzerlik olduğu görülmektedir. Ancak yapı ayrıldığında son sınır vurgulayan *hirola-* (*kırağılan-*) fiili ve *par-* (*var-*) yardımcı fiilinin birleştiği görülmektedir. *par-* yardımcı fiilinin bu örnekte dilbilgiselleşme düzeyinin ilerlediği görülmekte ve tek bir eylem olarak düşünülmesi gereken *hirolap par-*’ın aslında son tahlilde bir isim gibi “kırağılı, kırağıyla örtülü” okunuşu verdiği göze çarpmaktadır. Ortaya çıkan yeni durum bu cümleyi hâl / sonuç görünüşü bildiren bir cümle yapmaktadır.

2.3.1.5. V. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { *fiil+-cañ, -ceñ, çañ, çeñ* }

Arıkoğlu ekin etimolojisi hakkında Karpov'a²³ gönderme yapmakta ve gelecek zamanı gösteren *-acak* ekinden gelmekte olduğu görüşüne katılmaktadır. Arıkoğlu, ekin kip olarak geçmişte devamlılığı ifade ederken, sıfat-fiil olarak kullanıldığında gelecek zamana karşılık geldiğini ve son ünsüzün η olmasının da bu görüşü desteklediğini belirtmektedir (Arıkoğlu, 2012: 1113). Bu veriler doğrultusunda örnekler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (45) Ol amdı sağınça, içem-pabamniñ hoynında polğanda olar minı **ayacañnar**. V. Kobyakov “*O şimdi düşünüyor, annemin babamın koynundayken onlar bana acıyorlardı.*” (ÖHTS).
- (46) Çornap, İliskecek'i **pılceñ**. İ. Kotyuşev “*Çornap, İliskecek'i tanıyormuş.*” (ÖHTS).
- (47) Han tuzında şkolada paylarnıñ na palaları **ügreceñner**. “*Han zamanında okulda zenginlerin çocukları okudu.*” (Kara, 2013a: 103).
- (48) Olarnı andar önetiñ **odırtañnar**. On künge azıh pırıp, ançada kızını ödip salarğazadaniye **pirceñner**, çe tüzıp parıbıspas azahtarın ağaska çapsıra **palğağlap salcañnar**. “*Onları oraya özellikle oturturlardı. On günlük yemek verip, bu kadar kişiyi öldürmeye görev verirlerdi, fakat kaçmasınlar diye ayaklarını ağaca bağlarlardı.*” (GHY 214 / Kara, 2013a: 103).

Hâl / Sonuç Bildirenler:

²³ Karpov, V. G., *İzyavitel'noye Naklonehiye v Hakasskom Yazıke*, Dissertatsiya na soikaniye uçenoy kandidata filologičeskih nauk, Moskova, 1955, s. 158-163'ten akt. Arıkoğlu, 2012: 1113.

(49) Ölgem inek süttig polcañ, ölgem kızı çahsı **polcañ**. “Ölen inek sütlü olur, ölen kişi iyi olur.” (Atasözü, ÖHTS).

(50) Tamah salcañ kızı tağ **ascañ**. “Yemek sunan kişi dağ aşar.” (Atasözü, ÖHTS).

Bir durumu anlatmada kullanılan yukarıdaki atasözleri, hâl / sonuç bildiren görünüş türü olarak değerlendirilmiştir.

Birleşik Yapılarda

V. Tip Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında polğan

fiil+Çañ+polğan+şahıs eki:

Kara'ya göre bu yapı geçmiş zamanda tekrarlanan hareketi ve geçmişte yapılması gereken fakat yapılmamış hareketi anlatır. Türkiye Türkçesine aktarıldığında büyük bir çoğunlukla geniş zamanın hikâyesi şeklinde aktarıldığını ve yapının yüklem durumunda ise geçmiş zamanı anlattığını, sıfat-fiil konumunda ise gelecek zamanı anlattığını ve Türkiye Türkçesine gereklilik kipinin hikâyesi gibi aktarıldığını buna da ancak bağlamdan hareketle karar verileceğini bildirir (Kara, 2013a: 143). Bu yapının görünüş işlevleri bize göre aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(51) Çiit, küstig tutsa mine em-küliime an, hus **tazıcañ polğan**. “Yiğit, güçlü olduğum zaman ben evin erkeğiymen, av, kuş taşırdım.” (HÇN 109 / Kara, 2013a: 144).

(52) Payım çahsı **körceñ polğan**. “Beyim iyi görürdü.” (HÇN 79 / Kara, 2013a: 144)

Hâl / Sonuç Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

V. Tıp Geçmiş Zamanın Birleşik Yapılarında *poltur*

fil+Çañ+poltur+şahıs eki:

Kara (2013a), bu yapının eskiden genellikle yapılan bir hareketi belirttiğini fakat bu hareketi söyleyen kişinin görmemiş olduğunu bildirmektedir. Bir diğer işlevinin de geçmişte yapılması gereken fakat yapılmayan eylemin yapılmadığının konuşan tarafından şu anda fark edildiği durumları ifadeye kullanılmak olduğunu, bu anlamların ise ancak bağlamdan hareketle saptanabildiğini belirtir. Bize göre görünüş işlevleri aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (53) İrah nimes aalda pır hır apсах **çurtacañ poltur**. “Yakın bir köyde bir ihtiyar dede yaşarmış.” (HÇN 97 / Kara, 2013a: 156).
- (54) Ol hanğa polar **palıhtacañ poltırlar**. “O hana bunlar balık tutarlarmış.” (HÇN 90 / Kara, 2013a: 156).

Her iki örnekte de geçmişte belli bir süre yapıla gelen eylemler söz konusudur. Bu sebeple *sürme görünüşü* bildirmektedirler.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (55) Ol pozın prazınan hıyğa köytık tıp **sanacañ poltur**. “O kendini herkesten akıllı, kurnaz diye sayarmış.” (HÇN 112 / Kara, 2013a: 156).
- (56) Ol tutsa timır çol **coh polcañ poltur**. “O zaman demir yol yokmuşmuş.” (H. Dia. 168 / Kara, 2013a: 156).

Örnekler bir durumu hikâye etmede kullanılmışlardır. Geçmişteki bu durumu belirten (55) ve (56) hâl / sonuç görünüşü okumasına izin vermektedir.

2.3.1.6. VI. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { *fîl+-çathan / -çetken* }

Baskakov bu yapıyı belirli geçmiş zaman adıyla vermektedir ve basit zamanlardaki geçmiş zaman grubuna dâhil etmiştir. Ancak ek aynı eserde birleşik çekimlerde şimdiki zaman olarak görülmektedir. Ekin yapısı *-çat* şimdiki zaman eki ile *-han* geçmiş zaman ekinin birleşmesinden meydana gelmektedir.²⁴ Çeşitli gramerlerde geçmiş zaman eki olarak kullanılan *-çathan*, *çat-* yardımcı fiili ve sözlüksel görünüş işlevleri başlığı altında üçüncü bölümde tekrar ele alınmıştır. Aşağıda ise sadece yapı ve görünüş işlevleri listelenmiştir.

Bitmişlik Bildirenler:

- (57) Mına pu, pu adaylar kirekti **pastapçathan**. Mına pular, -tîrge hırt tudıp, oylap çörçe. V. Kobyakov “*İşte bu, bu köpekler işi başlatmış. İşte bunlar, derken nefretle koşuyor.*” (ÖHTS).
- (58) Hırında orıs ipçî, hayınıp, haydağ-da nime **ızirtçetken**. N. Domojakov “*Yanında Rus doktor, dönüp bir şey içirmiş.*” (ÖHTS).

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (59) Nince dee İdi keçektenze, ol huzıcah sınılos sarının **tohtatpınçathan**. N. Domojakov “*Ne kadar da öyle çekilse, kuşcağız çınlayan sesini bitirmemiş.*” (ÖHTS).
- (60) İrtteeçî ipçiler İnekterİN sağlap **hayınısçathannar**.” N. Domojakov “*Erkenci kadınlar ineklerini sağıp koşuşturuyorlar.*” (ÖHTS).

²⁴ N. A. Baskakov, *Grammatika Hakasskogo Yazıka*, İzdatelsvo “Nauka” Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturazı, Moskva 1975, s. 216’dan akt. Kara, 2014: 111.

- (61) Çar oshas pözik kögüstig ashır küstig çortıp **kilçetken**. N. Nerbişev “*Yar gibi yüksek göğüslü aygır güçlüce koşup geliyor.*” (ÖHTS).
- (62) Sağın hazırdañ hazır paşa pashadañ pasha sağılıp odırğan, idök kügürt **küzürepçetken**. İ. Kotyuşev “*Şimşek çok şiddetli ve çok farklı çakıyor, aynı şekilde gök gürlüyor.*” (ÖHTS).
- (63) Nañmır öllepçetken hollarına haya-tastardañ indire suğ **urılçathan**. İ. Kotyuşev “*Yağmurun ıslattığı ellerine kayalardan inen sular dökülüyor.*” (ÖHTS).
- (64) Suğniñ horlap ahçathanı, kügürt tapsapçathanı la **istilçetken**. İ. Kotyuşev “*Suyun gürlüyip akması gök gürlütüsü gibi işitiliyor.*” (ÖHTS).

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (65) Arığ suğlarını **kirletçetken**. M. Kilççekov “*Berrak suları kirletmiş.*” (ÖHTS).
- (66) Mına pu, pu adaylar kirekti **pastapçathan**. Mına pular, -ürge hırt tudıp, oylap çörçe. V. Kobyakov “*İşte bu, bu köpekler işi başlatmış. İşte bunlar, derken nefretle koşuyor.*” (ÖHTS).
- (67) Hızapıya Sofonovna soondağı attıñ poza paan tut **kilçetken**. N. Nerbişev “*Hızapıya Sofonovna arkasındaki atın dizginin tutunup gelmiş.*” (ÖHTS).

2.3.2. Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri

Anderson’da (1998) gelecek zaman eki -Ar olarak tek bir şekilde verilirken Arıkoğlu (2012) ve Kara (2013a) üç tip gelecek zaman ekinden bahsetmektedir. Bunlar; -r, -ar/-er, -ir; -ğadağ, -kedeg, -gedeg, -adağ, -edeg; -ğalah, -gelek, -halah, -kelek, -alah, -elek ekleridir.

Gelecek, henüz gerçekleşmemiş, aslında var olmayan bir zaman dilimidir. Daha önce de belirtildiği gibi henüz var olmayan bir zaman diliminde, henüz gerçekleşmemiş bir eylemin *bitmişliğinden*, *bitmemişliği* / *sürmesinden* veya *hâl / sonucundan* bahsetmek gelecek zamanı bildiren eklerinin görünüş işlevleri hakkında işimizi epeyce zorlaştırmaktadır. Ancak, Uzun (1998), Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan -AcAk ile vakanın geçmişte olmaması gibi bir şart taşıdığı ve aktardığı vakaların gerçekleşmemiş olduğu için bunlardaki görünüşün de *sürme* özelliğinde

olduğunu belirtir. Örnekler incelendiğinde Hakas Türkçesinde bu ekin basit ve birleşik yapılarda daha çok *hâl / sonuç görünüşü* kısmen de *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir.

2.3.2.1. I. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { *fiil+-r, -ar/-er, -ir* }

Hakas Türkçesinin asıl gelecek zaman ekidir. 1. teklik ve 2. teklik şahıslarda zaman ekinin ünsüzü bazen düşer: *alarbın / alam, sadarbın / sadam, alarzıñ / alazıñ, sadarzıñ / sadazıñ*. Tonsuzla biten fiillerin son ünsüzü (ek ünlüyle başladığından) tonlulaşır. Bu durum *ünlü+-t-* şeklindeki fiillerde görülmez: *at-* > *atar-* “ateş edecek”, *ut-* > *utar-* “kazanacak”, *öt-* > *öter-* “geçecek”. -g, -ğ, -η ünsüzleriyle biten fiillerde bu ünsüzler düşer ve ünlü ikizleşmesi görülür: *çığ-* > *çur-* (*yığacak*), *çağ-* > *çaar-* “yağacak”, *toñ-* > *toor* “donacak”, *eg-* > *eer-* “eğecek”. Asıl işlev oluş veya kılışın gelecekte gerçekleşeceğini ifade etmektir (Arikoğlu, 2012: 1115). Kara, ekin Oğuz grubu lehçeleri dışındaki diğer birçok lehçede olduğu gibi Hakas lehçesinde de gelecek zaman eki olduğunu belirtir ve gelecek zaman ve şimdiki zaman anlamında da kullanıldığına dikkat çeker (Kara, 2013a: 114-115).

Basit Yapılarda (fiil+-r, -ar/-er, -ir)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(68) Nimeni pilgelekte nimee **ökpelener**. “Bir şey bilmiyorsan kızmak niye?” (GHY 229 / Kara, 2013a: 117).

“Bir şeyi bilmiyorsan niçin kıızıyorsun?” şeklinde de aktarabileceğimiz bu cümlede aslında “kızgın olma” durumundan ziyade “kıızıyor” olma eyleminin devam edildiği görülmektedir. Bu sebeple, bu örnek *bitmemişlik / sürme* bildiren görünüş türü olarak değerlendirilmiştir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (69) Kızı pozla attıg **polar**, kiik pozla tükttg **polar**. “*İnsan olsa adı olur, geyik olsa tüyü olur.*” (HF 10 / Kara, 2013a: 117).
- (70) Alıg kızı perissen, pozıñ alıg **polarzıñ**. “*Aptal insanla alışveriş yaparsan, kendin aptal olursun.*” (HF 19 / Kara, 2013a: 117).
- (71) Çahsı kızı hayda daa çahsı **polar**. “*İyi insan her yerde iyi olur.*” (GHY 228 / Kara, 2013a: 117).
- (72) Kim **piler** anı? “*Kim bilecek onu?*” (GHY 228 / Kara, 2013a: 117) .

Hâl / sonuç görünüşü bildiren bu örneklerde *pol-* fiilinin kullanılmış olması dikkat çekmektedir. *Ol-* kılımışı açısında son sınır vurgulayan bir fiil olmakla birlikte *pil-* fiili sınır vurgulamayan bir fiildir. Ancak cümleler son tahlilde *tüylülük*, *aptallık*, *iyilik* ve *bilgililik* gibi durumları bildirmektedir.

Birleşik Yapılarda

I. Tip Gelecek Zamanın Birleşik Yapılarında -CıH

fiil+ArCıH+şahıs eki:

Ekin, Hakas Türkçesinde “*dilek kipi*” adıyla geçtiğini belirtilmektedir (Arıkoğlu, 2012; Kara, 2013a). Arıkoğlu bu durumun “*-ardım*” birleşik yapısında (şartlı birleşik cümlelerde) zaten var olan dilek, istek işlevinden kaynaklandığını dile getirmektedir. Arıkoğlu ekin diğer işlevlerine değinmezken Kara, bu zamanın çekimindeki fiilin, tahminî bir hareketi bildirdiğini ve bu hareketin geçmiş zamanda belli koşullarda yapıldığını veya yapılmadığını belirtir (Kara, 2013a: 147). Bize göre ise bahsi geçen eylem gerçekleştirilmemiş olsa da onun sonucuna bağlı olarak başka bir eylem gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle, farazi de olsa ortada gerçekleşen bir eylem vardır ve bu gerçekleşen eylem bizi bir durumdan, bir sonuçtan haberdar etmektedir. Sanıyoruz Kara, yan cümledeki eylemsinin gerçekleşip gerçekleşmemesine gönderme yapmaktadır. Ancak ek (*-ArCıH*) hep ana cümlede ve fiil olumlu da olsa olumsuz da olsa hareket gerçekleşmiştir. Bize göre bu ek, şart kipi hikâyesi olarak kullanıldığında, eylem gerçekleşmiştir ve bu yapının kullanıldığı cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir. Şart kipinin basit yapısında veya şart kipiyle ilgisi olmayan cümlelerde ise *bitmemişlik / sürme* görünüşü bildirebilmektedir. Şöyle ki; “*Min ügrenzem, pu*

synagıny (ekzamenni) irterbin."²⁵ (*Ben çalışsam bu sınavı geçerim*) cümlesi bize *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirirken "*Min ügrenen polzam, pu synagıny irtercikpin.*"(*Ben çalışmış olsam bu sınavı geçerdim / geçecektim*). Yüzey yapıdaki "*geçerdim*" ifadesi, derin yapıda "*geçemedim*" olarak kendini hissettirmektedir. Bu sefer de "*geçememe*" eylemi gerçekleşmiş olmaktadır. Yapının kullanımında dikkat çeken bir diğer husus ise ana cümle ile yan cümle arasındaki zaman uyumudur (kip uyumu). Bu durum bize aslında farazî bir geçmişte de olsa hareketin gerçekleştiği yönünde ipucu vermektedir. Buna göre bir sınıflandırma yapıldığında ekin görünüş işlevleri aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (73) Adam Hara Han pazınañ **sappacıh**. "*Atam Kara Han başından vurmazdı.*" (AT 22 / Kara, 2013a: 148).
- (74) Amdı İleksey ibde polğan polza, ağaa polızar Anday haydi daa **tabarcıh**. "*Şimdi İleksey evde olsaydı, ona mutlaka yardım etmek için bir yol bulacaktı.*" (GHY 196 / Kara, 2013a: 147).

(73)'te geçmişteki deneyimler sonucu bir çıkarımda bulunulduğu görülmektedir. Kara Han adlı kişinin daha önce gerçekleştirdiği *vurmak* eylemi konuşanın da belirttiği gibi "başından" olmamakta ve bu işi gerçekleştirenin Kara Han olmadığı anlaşılmaktadır. Eyleyenin geçmişte sürekli olarak bu işi yaptığı veya bu işi yaptığında kendine has bir tarzın olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu örnek sürme görünüşü bildirenler arasına alınmıştır. (74)'te ise öncelikle cümlenin Türkiye Türkçesine aktarımında karşılaşılan sorunları ele almak gerekmektedir. Yan cümlenin yüklemi "*polğan pozla*" bize göre "*olsaydı*" şeklinde değil "*olmuş olsaydı*" şeklinde aktarılmalıdır. Böylelikle kişinin "evde olmadığı" durumun geçmişe ait bir durum olduğu kesinlik kazanmaktadır. Şöyle ki; "*Şimdi yanımda olsaydın, seninle sohbet ederdik / ediyor olurduk*" gibi bir cümle geçmiş bir zamandan değil şimdiden bahsetmektedir. Bu da "*Şimdi burada değilsin ve sohbet edemiyoruz.*" anlamına

²⁵ Hakas Türkçesine çeviri Timur Davletov.

gelmektedir. Ancak (74)'te olay geçmişte yaşanmıştır ve o anda İleksey evde olmadığı için bir çözüm yolu bulamamıştır. Aktarımdaki ikinci sorunlu kısım ise temel cümlenin yüklemiyle ilgilidir. Burada da İleksey'in yaşanan durum karşısında yardım etmeyi bir alışkanlık hâline getirdiği veya böyle bir karaktere sahip olduğunu yardımcı unsurlardan "mutlaka" zarfıyla anlaşılmaktadır. Bu da süreklilik arz eden bir durum olduğu için aktarımın "bir yol bulacaktı" olarak değil, "bir yol bulurdu" olarak yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenlerden dolayı cümle bize göre *sürme görünüşü* bildirmektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (75) Karındazı par polğan polza piçik **pazarçih**. "Kalemi olsaydı mektup yazacaktı."
(Kara, 2013a: 147).
- (76) Min pazarğa çitire **par kilercikpin**. "Ben pazara kadar gitmek istiyorum / gideceğim." (RHR 70 / Kara, 2013a: 147).
- (77) Min polbaan polzam sirer dee çada **ölerçikser**. "Ben olmasaydım, siz birlikte ölecektiniz." (HD 235 / Kara, 2013a: 147).

Hâl / sonuç görünüşü bildirenler olarak verilen yukarıdaki cümlelerde de öncelikle Türkiye Türkçesine aktarımlar incelenmelidir. (75) ve (77)'deki yan cümlenin yüklemeleri olan "polğan polza" ve "polbaan polzam" eylemleri bize göre "olmuş olsa" ve "olmamış olsaydım" şeklinde aktarılmıştır. Böylece konuşanın geçmişte gerçekleşen bir olaya atıfta bulunduğu kesinlik kazanmış olacaktır. Ancak, bu hareketlerin sonucu şimdi ile ilgilidir, diğer bir deyişle olaylar sonucu ortaya yeni bir durum çıkmaktadır ve o sonuç şimdiki durumu etkilemektedir. (75)'te geçmişte yazılması gereken mektup yazılmamıştır ve şu anda ortalıkta bir mektup yoktur. (77)'de ise şu anda "siz yaşıyorsunuz" sonucu elde edilmektedir. Her iki durumda da dinleyen geçmişte gerçekleştirilen / gerçekleştirilmeyen bir olayın sonucundan haberdar edilmektedir. (76)'da birleşik yapının basit yapıyla aktarımı dikkat çekmektedir. Oysa "gidecektim / varıp gelecektim" şeklinde bir aktarma yapılmış olsaydı "gidecektim ama gitmedim" okuması gelecek zamanın yapısında var olan *niyeti / planı* dinleyiciye aktarmış olacaktır. Cümle, ister şu anki bir planı ister geçmişteki bir planı bildiriyor olsun sonuçta "gidilmemişlik, şu / o anda orada olma" hâlini dinleyiciye bildirmektedir.

I. Tip Gelecek Zamanın Birleşik Yapılarında poltur

fiil+Ar+poltur+şahıs eki:

Kara, bu yapıya Hakas Türkçesi gramer kitaplarında ve incelenen metinlerde rastlanmadığını ancak farazi olarak var olabileceğini ve bizim de informantımız olan TURKSOY Hakasya uzmanı Timur B. Davletov ile yaptığı görüşmelerinde böyle bir yapının ağızlarda yaşadığı bilgisini aktarmaktadır (Kara, 2013a: 158). Killi'nin (2002) doktora çalışması olan *Hakas Türkçesinin Ağızları* 'nda ise bu yapıya rastlanmamıştır.

2.3.2.2. II. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {fiil+ -ğadağ, -kedeg, -gedeg, -adağ, -edeg}

Araştırmacılar bu kipin, gelecek zaman sıfat-fiili *-gu* ve *teg (gibi)* edatından ortaya çıktığı görüşünde hem fikirdirler. Ünlüyle biten fiillerden sonra ekin birinci ünsüzünün düştüğünü ve ünlü ikizleşmesi görüldüğünü belirtirler. Arıkoğlu, kipin gelecekte bir şeyin gerçekleşebileceğini, gerçekleşeye benzediğini, gerçekleşecek gibi olduğunu anlatmada, Kara ise oluş veya kılışın olma veya olmama ihtimalinin olduğunu tahmini olarak anlatmada kullanıldığını belirtmiştir (Arıkoğlu, 2012: 1116; Kara, 2013a: 118). Gelecek zaman bildiren diğer eklerde olduğu gibi bu ekin de, henüz gerçekleşmemiş bir eyleme kattığı görünüş işlevlerini tespit etmek hayli güçtür. Ayrıca, Hakas Türkçesinde yardımcı fiillerin Türkiye Türkçesine kıyasla daha işlek olması incelenen örnek sayısını azaltmaktadır. Bu nedenle, eki ve işlevlerini görebilmek için örneklerde *yardımcı fiil+fiil* yapıları birleşik eylemlere de yer verilmiştir. Sonuç olarak ekin, kimi cümlelerde *bitmişlik / sürme* belirtirken, kimilerinde *hâl / sonuç* görünüşüne yakın bir okuma bildirdiği görülmüştür. Bitmişlik görünüşü bildirenine ise rastlanmamıştır.

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmişlik / Sürme Bildirenler:

(78) Çider çirge **çit parğadağ** “Varacağı yere yetişecek gibi.” (HD 201 / Kara, 2013a: 119).

Bu örnekte eylem *çit par-* birleşik fiilinden oluşmaktadır. Kılınışı bakımından *çit-* (*kavuşmak, ulaşmak, yetişmek, varmak*) son sınır bildiren bir eylemdir. *par-* (*gitmek*) ise süreklilik ifade eden yardımcı fiildir. *par-*’ın bu örnekte *çit-* eylemini sürdürdüğü, diğer bir ifade ile ulaşma işinin henüz tamamlanmadığı görülmektedir. Bu nedenle örnek *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirenler arasına alınmıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(79) Parar çirım irah çir paza **aylanıp kilbeedeg**. “Gideceğim yerim uzak yer, tekrar dönüp gelmeyeceğim.” (GHY 195 / Kara, 2013a: 120).

Ek bu örnekte de bir birleşik fiilin üstüne gelmektedir. *kil-*’in ÖHTS’de *kılışın o anda olduğunu ifade eden yardımcı fiil*, HTS’de ise *şimdiki zamanın belli bir anında hareketin tamamlanacağını bildiren yardımcı fiil olarak* kullanıldığı belirtilmiştir. Bize göre bu cümlede bir durum anlatılmaktadır. Henüz gerçekleşmemiş olan eylemin bu cümlede sürüyor olması söz konusu değildir. Gelecekteki bir zamana gönderme yapan konuşan, dinleyene içinde bulunulan durum hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle örneğin *hâl / sonuç bildiren* görünüş türü başlığı altında olması gerektiğine karar verilmiştir.

Birleşik Yapılarda:

II. Tip Gelecek Zamanın Birleşik Yapılarında polğan

fiil+GAdA+polğan:

Hakas Türkçesinde bu yapı yoktur.

II. Tip Gelecek Zamanın Birleşik Yapılarında poltur

fiil+GAdA+poltur:

Hakas Türkçesinde bu yapı yoktur.

2.3.2.3. III. Tip Gelecek Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {fiil+ -ğalah, -gelek, -halah, -kelek, -alah, -elek }

Fazla işlek olmayan bu ek, Kara'ya (2013a) göre Türkiye Türkçesine *-mak üzere* şeklinde aktarılmalıdır. Arıkoğlu (2012), kipin iki işlevinden birinin oluş veya kılışın “henüz gerçekleşmediğini”, ikincisinin ise “gerçekleşmek üzere” olduğunu, bir delile dayalılık bildirdiğini ifade etmektedir. Her iki araştırmacı da ekin Eski Türkçe dönemindeki “-gu sıfat-fiili+elek (henüz değil)” yapısından geldiği konusunda hem fikirdir. Bize göre henüz gerçekleşmeyenler *hâl / sonuç görünüşü* bildirirken, gerçekleşmek üzere olanlar *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedirler.

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(80) Suğı **tonalah.** “*Su donmak üzere.*” (GHY 220 / Kara, 2013a: 121).

(81) Pismo taratçañ kızı am daa **kilgelek.** “*Mektup getiren insan şimdi daha gelmedi.*” (RHR 65 / Kara, 2013a: 121).

(80)'de kullanılan *ton-* (*don-*) fiili kılışından son sınır vurgulayan bir fiildir. Cümleyi Türkiye Türkçesine “Su donacak” şeklinde aktarmak mümkündür. Eylemin gerçekleşmesi için fiilin son sınıra erişmesi gerekmektedir. Bu cümlede donma eyleminin başladığı ancak tamamlanmadığı görülmektedir. Bu nedenle cümle *bitmemişlik / sürme* görünüşü bildirmektedir. (81)'de ise süreç bildiren *kil-* fiili kullanılmıştır. Cümledeki diğer tamamlayıcı unsurlar (*am daa*) yardımıyla eylemin henüz tamamlanmadığı açıkça ifade edilmektedir. Gelmek işinin henüz tamamlanmadığı ama devam etmekte olduğu okuması bize *bitmemişlik / sürme* görünüşünü bildirmektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(82) Çoh - nandırğan Alcıbay -am daa **toğınğalahpın.** “*Yok -cevapladı Alcıbay - şimdi daha işe başlamadım.*” (GHY 220 / Kara, 2013a: 121).

(83) Minĩ alahtırcañ kızı am daa **töreelek**. “Beni aldatacak kişi şimdiye kadar doğmadı.” (HÇN 112 / Kara, 2013a: 122).

(82)’de başlangıç sınırını vurgulayan *toğın-* fiili dinleyeni bir durumdan haberdar etmektedir. Bu cümle Türkiye Türkçesine geniş zaman kipinde “...başlayacağım” şeklinde aktarıldığında da “henüz işe başlanmamışlık” durumu açıkça görülmektedir. (83)’te ise *töre-* son sınır vurgulayan bir fiildir ve *doğmak* eylemi gerçekleşmiş olsa bile bir sonuç bildirir. Doğan kişi *yokluk* konumundan *varlık* konumuna geçmiştir. Bu cümlede *yokluk* durumu korunmaktadır. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirenler arasına alınmıştır.

Birleşik Yapılarda

III. Tip Gelecek Zamanın Birleşik yapılarında *polğan*

fiil+GALAH+polğan+şahıs eki:

Kara (2013a), ekin yaygın bir kullanımı olmadığını belirtmekte ve işlev olarak “*olması beklenen veya olmak üzere olan zaman*” şeklinde bir anlam ifade ettiğini belirtir. Baskakov bu yapıya “*geçmişte olmamış zaman*” adını vermektedir.²⁶ Türkiye Türkçesine -AcAktI şeklinde aktarabileceğimiz bu yapının fazla örneğine rastlanmamakla birlikte eldeki tek örneğin *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiğine karar verilmiştir. Örnek aşağıdaki gibidir:

(84) Harool sanın kice **pökkelek polğan**. “Harool dün sorunu daha halletmeliydi.” (GHY 227 / Kara, 2013a: 148).

Öncelikle cümlenin Türkiye Türkçesine aktarımı bize göre “Harool sorunu gece çözecekti.” şeklinde olmalıdır. Hesap yapmak, (sorun) çözmek anlamlarına gelen *pök-* fiili süreç bildiren bir fiildir. Ancak bağlamdan anlaşıldığı üzere konuşan *sorunu çözme* eyleminin başlayıp başlamadığından habersiz olabileceği gibi haberli de olabilir. Ancak sorunun çözülüp çözülmediğinin bilinmediği ve ortada bir sorun olduğu bilgisi kesindir. Her iki durumda da devam eden eylem değil durumdur. Bu yüzden cümle sürme görünüşü değil *hâl / sonuç görünüşü* bildirir.

²⁶ N. A. Baskakov, *Grammatika Hakasskogo Yazıka*, İzdatelsvo “Nauka” Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturazi, Moskva 1975, s. 220’den akt. Kara, 2014: 148.

III. Tip Gelecek Zamanın Birleşik Yapılarında *pol*tır

***fil*+*GALAH*+*pol*tır+*şahıs eki*:**

Bu yapının da kullanım sıklığı azdır. Kara yapının iki işlevinden bahseder. İlkinde, geçmiş zamanın belli bir bölümünde hareket yapılmamış fakat belki şu an yapılmış olabilir. İkincisinde, hareket geçmiş zamanda ve şu anda yapılmamış, anlatan şahıs bunu şimdi öğreniyor olabilir (Kara, 2013a: 159). Sık kullanılmayan bu yapıya kara örnek olarak Kara, *parğalah poltır*, *alğalah poltır*, *külgelek poltır* yapılarını vermiştir.

(85) **Parğalah poltır.**

1. *O, o zaman hala gitmemişti.*
2. *O, hâlâ gitmemiş fakat gelecekte gidebilir.* (Kara, 2013a: 159).

Kara'nın yukarıdaki aktarması Türkiye Türkçesine “*gidecek olmuş*” şeklinde de aktarılabilmektedir ve Türkiye Türkçesindeki *-AcAk ol-* yapısıyla örtüşmektedir. Eylem ister geçmişte ister şu anda gerçekleşiyor olsun bitmemişliği anlatan kısım fiilin hemen üstüne gelen ekten, zaman ise *pol-* üstüne gelen ekten anlaşılmaktadır. Örneğin Türkiye Türkçesinde “*Söyleyecek oluyorum (ama susuyorum), affedecek oluyorum (ama şeytan dürtüyor)* vs.” gibi yapılara baktığımızda eylemin konuşma anından önce, olay anındaki süreçte gerçekleştirilmesinin planlandığı görülmektedir. “*Gidecek oldum (vazgeçtim), yazacak oldum (yazmadım)* vs.” örneklerinde ise eylemin yine geçmişte planlandığı ama bir süreçten ziyade bir durum bildirdiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle *fil+pol+tır* yapısı bize göre hareketin gerçekleşmesinden veya gerçekleşmemesinden sonra ortaya çıkan yeni durumu belirtmektedir. *pol-* fiili üzerine gelen-*tır* geçmiş zaman eki ise eylemin geçmişte yapıldığına veya yapılmadığına işaret etmektedir.

2.3.3. Geniş-Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri

Hakas Türkçesinde *-čA/-pčA* ekleri hem geniş zamanı hem de şimdiki zamanı işaretlemek için kullanılmaktadır (Anderson, 1998: 25; Arıkoğlu, 2012: 1114-1115). Arıkoğlu'nun (2012) şimdiki zamanı bildiren yapılar altında verdiği art fiiller ise tezin

üçüncü bölümünde ele alınmış olup bu kısımda sadece ek bazında inceleme yapılmıştır. Sonuç olarak bu durumda geniş-şimdiki zaman başlığı altında ele alınacak olan ekler -*çA*, -*pçA*, -*dır*, -*dİR* ve -*ir* ekleridir. Geniş- şimdiki zamanı Arıkoğlu (2012) 3 tip olarak gruplandırırken, Anderson (1998) iki tipte toplamıştır. Bu zamanın birleşik yapıları ise *fiil+çAtGAn+polğan / poltır* şeklinde verilmektedir. *II. Tip Geçmiş Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri* başlığı altında incelenmiştir.

2.3.3.1. I. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { *Fiil+(p)+-ça, -çe, -çadır, -çedir* }

Arıkoğlu, günümüz Hakas Türkçesinde *çat-* (*yat-*) fiilinden ortaya çıkan -*çA* ekinin asıl şimdiki zaman kipi olarak kullanılmakta olduğunu, -*çAdIr* şekillerinin ise -*çA* kadar yaygın olmadığını belirtmektedir. Ayrıca tezin üçüncü bölümünde ele alınacak olan *tur-*, *odır-*, *çör-* yardımcı fiillerinin de şimdiki zaman kipi olarak kullanıldığını aktarır (Arıkoğlu, 2012: 1114-1115). Bu fiiller -*çAdIr* gibi fiile birleşik yazılmadığından yardımcı fiil olarak ele alınacaktır. -*çAdIr* ise ekleşmiş olduğundan bu kısımda incelenecektir. Kara, ekin işlevlerini *1. konuşmanın yapıldığı andaki hareketi bir hareketi belirtmek 2. önceden başlamış fakat şu anda da devam eden bir hareketi belirtmek 3. belli aralıklarla tekrar edilen hareketi belirtmek 4. genel bir durumu anlatan iş ve oluşları ifade etmek* olarak dört grupta toplamıştır (Kara, 2013a: 123-124). Görünüş açısından ele alındığında ise ekin işlevleri aşağıdaki gibi belirlenebilir:

Basit Yapılarda (fiil+çA / çAdIr)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

- (86) Anda sal idip, tooza nimelerin salğa taarlap, Kim inire **incedirler**. “Orada sal yaparak her şeylerini sala koyup Yenisey’in aşağısına inmişler.” (Öceñ Pig / Kara 2014: 32).

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (87) Ornah altındağı tasharlacañ idisti **sıgarça**. V. Şulbayeva “Yatağın altında dışarda duran kapları çıkarıyor.” (ÖHTS).

- (88) Ol amdı **sağınça**, içem-pabamniñ hoynında polğanda olar miniñ ayacañnar. V. Kobyakov “*O şimdi düşünüyor, annemin babamın koynundayken onlar bana acıyorlardı.*” (ÖHTS).
- (89) Öceñ pig añnap-xustap çörip aylan kilze ipçizi izik alında **ılğap-sıxtapcadır**. “*Öcen Bey avdan döndüğünde, karısını kapı önünde ağlayıp inleyerek bulmuş*” (Öceñ Pig / Kara 2014: 32).
- (90) Ali kök çulıhı **kisce**. “*Ali mavi çorabı giyiyor.*”

Bu gruba dâhil edilen örneklerde *sığar-* (çıkar-), *sağın-* (düşün-) ve *kis-* (giy-) fiillerinin kılınış açısında süreç bildiren fiiller olduğu görülmektedir. Her üç örnekte de olay anı konuşma anı ile aynıdır. Bu nedenle cümlelerin sürme görünüşü bildirdiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ancak (87)’de nesnenin belirtme durumunda kullanılmış olması dikkat çekici bir husustur. Aynı cümlede nesne eksiz / belirtilmemiş olsa idi (90)’da olduğu gibi hâl / sonuç görünüşü bildirecekti. Böyle bir cümle tasarlamamızın sebebi, birinci bölümde detaylı olarak anlatılan Uzun’un (2004) öne sürdüğü belirtme durumunun bitmişlik ve bitmemişliğe olan etkisiyle ilgili görüşüdür. Şimdiki zaman ekiyle kurulan cümlelerde Uzun (2004) haklı olabileceği düşünülmektedir. Örneğin (90)’da Ali mavi bir çorap giymiştir ve eylem bitmiştir. Bu eylemin bitmesinden sonra ise ortaya yeni bir durum, *Ali’nin mavi çoraplı olma durumu*, çıkmıştır. Bu durum (93) için de geçerlidir. Ancak incelenen ve tasarlanan örnekler bunu diğer zamanlarda olanaklı kılmamaktadır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (91) Diplom institut tooshan soonan **pirilçe**. “*Diploma enstitü bitirildikten sonra veriliyor.*” (RHR 92 / Kara, 2013a: 124)
- (92) İziktñ naahtarına **carbança**. G. Kazaçinov. “*Kapının pervazlarına yapışıyor.*” (ÖHTS).
- (93) Ol hıs köstik **kisce**. “*O kız gözlük takıyor.*”
- (94) Ayşe Denizli’de **curtapça**. “*Ayşe Denizli’de oturuyor.*”
- (95) Ali kök uh / çulıh **kisce**. “*Ali mavi çorap giyiyor.*”

(96) Kim alnınzarxı çon Ospa pignñ ülgüzine kırbeen **curtapçadır.** “Yenisey’in doğusundaki halk Ospa Bey’in idaresi altına girmeden yaşıyormuş.” (Öceñ Pig / Kara 2014: 27).

(91)’de konuşan genel geçer bir durumdan bahsetmektedir. (92)’de ise şu anda *kapının pervazına yapışılı olma durumu* dinleyene aktarılırken (94)’te daha önceki bir zamanda Ayşe’nin Denizli’ye taşınması ve bunun sonucunda şu anda *Denizli’de yaşıyor olduğu* sonucu çıkarılmaktadır.

Birleşik Yapılarda

I. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında polğan

fiil+(p)çA / çAdIr polğan:

Hakas Türkçesinde böyle bir yapı yoktur.

I. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında poltur

fiil+(p)çA / çAdIr poltur:

Hakas Türkçesinde böyle bir yapı yoktur.

2.3.3.2. II. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { Fiil+ -adır, -edir, -dır, -dır }

Arıkoğlu, bu ekin devam etmekte olan oluş veya kılışları ifade etmede kullanıldığına ve bu oluş veya kılışın konuşma anında devam ettiğinin görüldüğüne, hissedildiğine veya duyulduğuna dikkat çekmektedir (Arıkoğlu, 2012: 1115). Kara (2013a), bu yapının alışkanlıkları, genel olarak tekrarlanan hareketleri ve oluşları gösterdiğini, ayrıca sonucu tanıkla, sebep sonuç ilişkisiyle görülen oluş ve kılışları ifade etmede kullanıldığını belirtir. Ekin etimolojisi ise *-a / -e zarf-fiil eki +tur-* yardımcı fiili olarak verilmiştir (Arıkoğlu, 2012; Kara, 2013a, 2013b). İncelenen basit yapıdaki örneklerde ekin *hâl / sonuç* olmak üzere tek bir görünüş işlevine rastlanmıştır.

Basit Yapılarda

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (97) Ay alızıp, çıl **çılıscadadır**, çe uluğ kürestîñ toozılcaa pıldırbinçe. “Aylar, yıllar geçiyor fakat büyük güreşin sonucu belli olmuyor.” (HÇN 5 / Kara, 2013a: 127).
- (98) Çıl say çayğıda anda örtek palaların **köredîrbîs**. “Her yıl yazın orada ördek yavrularını görüyoruz.” (HS 20 / Kara, 2013a: 127).
- (99) Çashızın, hacan tashıllar suğların ısı turza, Çobat, çarların azıp, tüz çazılarğa kümüstelip **çavıladır**. N. Domojakov “Baharda zirveler sularını gönderdiğinde, Çobat ırmağı, kıyılarını aşıp düz yazılara gümüş gibi yayılıyor.” (ÖHTS).
- (100) Honmaspın teen ağasha hus taa **honadır**, işpespîn teen suğni izerge dee **kilizedir**. “Konmam dediği ağaca kuş da konar, içmem dediği suyu içmeye de gelir.” (Atasözü, ÖHTS).

(97)’de yılların geçmesi konuşma anında da sürüp gitmekte olan bir eylemden ziyade bir durum bildirilmektedir. (98) ve (99)’de konuşan yinelenen eylemler sonunda ortaya çıkan yeni durum veya sonuçtan bahsetmektedir. Atasözü örneğinde ise cümlenin bir *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiği daha açık anlaşılmaktadır.

Birleşik Yapılarda

II. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında polğan

fiil+AdIr / dIr polğan:

Hakas Türkçesinde böyle bir yapı yoktur.

II. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında poltur

fiil+AdIr / dIr poltur:

Hakas Türkçesinde böyle bir yapı yoktur.

2.3.3.3. III. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri { -ir }

Şimdiki zaman tiplerinden sonuncusu olan *-ir*'li yapı iki fiille kullanılır (*par-*, *kil-*) (Arıkoğlu, 2012; Kara, 2013a). Bu iki fiil *-ir* ekini alarak o anda gözle görülen, gerçekleşmekte olan oluş veya kılış karşılamak için kullanılmaktadır (Arıkoğlu, 2012: 1115). Kara buna ek olarak, ana fiil olan *par-* ile kullanımda hareketin bitme aşamasında olduğunu, yardımcı fiil olan *par-* ile kullanıldığında ise hareketin uzunluğunu ve devamlılığını bildirdiği işlevine değinir (Kara, 2013a: 128-129). Yardımcı fiil olarak kullanılan yapılar üçüncü bölümde ele alınacaktır. Ana fiilin üstüne geldiği basit yapıları örneklerde ekin, *sürme görünüşü* olmak üzere tek bir işlevine rastlanmıştır.

Basit Yapılarda

- (101) Ahçabıs toozıl **parir**. “Paramız bitiyor.” (Kara, 2013a: 128)
- (102) Olar ibzer nan **parirler**. “Onlar evlerine dönüyorlar.” (HÇN 45 / Kara, 2013a: 129).
- (103) Haydar **pariziñ**? “Nereye gidiyorsun?” (Kara, 2013a: 128).
- (104) Kök inektiñ soonça ah inek **kilir**. “Gök ineğin arkasından ak inek geliyor.” (Bilmece, HF 15 / Kara, 2013a: 129).

kil- ve *par-* fiilleri kılınış açısından ele alındığında her ikisi de süreç bildiren fiillerdir. Ana fiil olarak kullanıldıkları bu cümlelerde hareketin konuşma anı ile eş zamanlı devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, cümleler *bitmemişlik / sürme* görünüşü bildirenler olarak sınıflandırılmıştır.

Birleşik Yapılarda:

III. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında polğan

fiil+AdIr / dIr polğan:

Hakas Türkçesinde böyle bir yapı yoktur.

III. Tip Şimdiki Zamanın Birleşik Yapılarında poltur

fiil+AdIr / dIr poltur:

Hakas Türkçesinde böyle bir yapı yoktur.

Hakas Türkçesinde zaman ekleri ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 2.3.'te, *fiil+fiil* yapısının işlek kullanımı ve bu yapılarda ikinci fiilin kimi zaman gramerleşip ek gibi kullanılması kimi zaman ise kılınış özelliğini koruması cümlelerin incelenmesinde istenen yapıyı yakalama adına zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Diğer tarafatan, basit yapılı zaman ekleri incelenirken *fiil+fiil*'den oluşan leksikal birleşik fiillerin Hakas Türkçesi ve Japoncada yaygın kullanıldığı, bunlara kıyasla Türkiye Türkçesinde bu yapının kullanımının sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Basit yapılarda dikkat çeken başka bir nokta ise, VI. tip geçmiş zaman eki olan *-CatHAN*'ın Türkiye Türkçesindeki *-yor*, Japoncadaki *-teiru* eklerinde olduğu gibi aslında yardımcı fiil iken gramerleşip eke dönüşmesidir. Zaman eklerinin birleşik yapılarında ise biri *-CIH* (Eski Türkçede III. Tip geçmiş zaman eki olan *-(y)Ik*), diğeri ise ekleşmemiş olan *pol-* yardımcı fiili olmak üzere iki farklı birleşim olduğu gözlemlenmiştir. *Pol-* yardımcı fiili ile oluşturulan birleşik yapıların genellikle *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleme eğiliminde olduğu tespit edilirken, sadece I. Tip gelecek zaman eki olan *-Ar* ile birleşen *-CIH* ekinin, bağlama göre *bitmemişlik / sürme* görünüş türünü de işaretlediği gözlemlenmiştir. Ayrıca Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Japoncada olduğu gibi Hakas Türkçesinde de birleşik yapılarda üst üste kullanılan ve zaman eki olarak adlandırılan iki ekten ilkinin görünüş, ikincisinin ise zaman bildirdiği netlik kazanmıştır. Hakas Türkçesinde zaman eklerinin basit ve birleşik yapılarının işaretlediği görünüş işlevleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 10. Hakas Türkçesinde Zaman Ekleri ve Görünüş İşlevleri (Basit Yapı)					
Zaman		B biçim	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç
Geçmiş	I. Tip	-DI	+	-	+
	II. Tip	-GAn	+	+	+
	III. Tip	-(p)DIr	+	+	+
	IV. Tip	-CIK	+	-	+
	V. Tip	-CAñ	-	+	+
	VI. Tip	-CAtHAn	+	+	-
Gelecek	I. Tip	-(A)r	-	+	+
	II. Tip	-GAdAG	-	+	+
	III. Tip	-GAIAH	-	+	+
Tablo 11. Hakas Türkçesinde Zaman Ekleri ve Görünüş İşlevleri (Birleşik Yapı)					
Şimdiki	I. Tip	-(p)ÇA / -çAdIr	-	+	+
	II. Tip	A-dIr / -I-dIr	+	-	+
Geçmiş	III. Tip	PGAn polğan	+	+	+
	IV. Tip	-(p)DIr	+	+	+

	-CAñ polğan	-	+	-
	-ArCIH	-	+	+
	-GAIAH polğan	-	-	+
	-IrÇIH	+	+	+
poltır	-GAn poltır	+	+	+
	-CAñ poltır	-	+	+
	-ArCIH	-	+	+
	-GAIAH poltır	-	-	+

2.4. JAPONCADA ZAMAN EKLERİ VE DİLBİLGİSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

2.4.1. Japonca ve Altay Dilleri

Bu bölümde öncelikle Japonca hakkında bilgi verilecek, ardından Eski Japonca ve Modern Japoncadan örneklerle Japoncada zaman ekleri ve bunların görünüş işlevleri ele alınacaktır. Günümüzde Japoncanın kökeni konusunda henüz kesin bir sonuca varılamamış olmakla birlikte, 19. yy'dan beri yapılan çalışmalarda Japoncanın, çeşitli dillerle akrabalık ilişkileri ele alınmıştır. Konuyla ilgili çalışmalardan en sonuncusu olarak tespit ettiğimiz Robbeets (2005)'in *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* adlı eseri olup, Japoncanın kökeni ile ilgili çalışmalar bu eserden özetlenmiştir²⁷:

Japonca ile ilgili köken araştırmaları genel olarak; *Kuzey Asya Dilleri, Güney Asya Dilleri* (Labberton, 1925; Whyment, 1926; Horoka, 1927; Matsumoto, 1928, 1931), *Hint-Avrupa Dilleri, Eski Yunanca, Sümerce, Baskça* vs. gibi dillerle akrabalıkları çerçevesinde ele alınmıştır (Kamei, 1961). Chamberlain (1895)'in çalışması ise, günümüzde Japonya'nın Okinawa eyaletinde (adalarında) konuşulan ve bugün Japoncanın bir lehçesi olarak kabul edilen Ryūkyū dili ile yaptığı fonolojik ve

²⁷ Robbeets., M.I. (2005). *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?*, Turcologica 64, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, Germany, s. 13-29.'den çev. Zeynep Gençler.

morfolojik karşılaştırmalar sonucunda ilk kez Japoncanın bir başka dil ile akrabalığını kanıtlamış olması açısından oldukça önemli bir çalışma olarak anılır. Polinov (1918, 1924), Japonca'nın hem Kuzey Asya hem de Güney Asya dil özelliklerini barındıran karma bir dil olduğunu öne sürmüş ve Avustorenzya Dilleri (Austronesian) hipotezinin temellerini atmıştır.

Klaproth (1823), Japoncanın Ural-Altay dil ailesi içinde değerlendirilmesi gerektiğini öne süren ilk isimlerden olmuştur. Daha sonraları bu tez üzerine yoğunlaşan araştırmacılar Japonca'yı diğer Altay dilleriyle mukayeseye başlamış ve Japonca'yı Altay dillerinden kabul etmişlerdir (Boller, 1857; Von Siebold, 1832; Hoffman, 1867; Winkler, 1909). Fujioka (1908), Ural-Altay dillerinin 14 temel özelliğini tespit ederek bunları Japonca ile karşılaştırmış ve Japoncanın Altay dilleri ile olan ilişkisi üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlamıştır. Ikegami ve Arisaka (1932)'nin çalışmalarıyla ortaya konan 8. yy Japoncasında ünlü uyumunun tespiti, bu dilin Korece ile akrabalığının sorgulanmasının önünü açmıştır. Ramstedt (1939, 1949), Korece'nin Altay dillerinden olduğu görüşüyle birlikte, Japoncanın da Altay dilleri ile olan bağları üzerine çalışmalar yapmış, Miller (1971)'in öne sürdüğü Japonca ve Avustronezya dilleri ilişkisini de göz ardı etmemiştir. Japonca ve Altay dillerinin akrabalığı ile ilgili çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı da Murayama Shichirō'dur (Shichiro, 1950, 1957, 1962, 1963, 1966). Murayama, ilk çalışmalarında Japoncanın Altay dillerinden olduğu görüşünü savunurken son dönem çalışmalarında bu çalışmalarından vazgeçer ve karma bir dil olduğu görüşünde karar kılar (Murayama ve Ōbayashi, 1973; Murayama, 1974, 1976, 1978, 1988, 1995). Poppe (1960)'un Korece ve Japonca karşılaştırmalarından hareketle, Miller (1971), Street (1975) ve Menges (1975) de eski Japonca'yı Tunguz Dilleri, Korece ve Moğolca ile karşılaştırmıştır. Karşılaştırmalı Altayistik alanında, özellikle leksikolojik karşılaştırmalarla Japoncanın bu dillerle ilişkisini ele alan Sergei Starostin, Altayist Anna Dybo ve Türkolog Oleg Mudrak ile internet ortamında erişime açık bir derlem hazırlamışlardır (1991). Daha sonra 2003 yılında *Etymological Dictionary of the Altaic Languages* adlı sözlüğü literatüre kazandırmışlardır. İkinci dünya savaşından sonra yapılan çalışmalar ise daha çok Güney Asya Dilleri üzerine yoğunlaşmış ve günümüze kadar Japoncanın karma bir dil olduğu yönünde süregelmiştir. Alexander Vovin de ilk çalışmalarında (1994, 1997, 1998, 2000) Japoncanın Altay dillerinden olduğunu savunurken sonraları (2003) bu görüşünden vazgeçen araştırmacılar arasında yer almıştır. Japonca üzerine yapılan karşılaştırmalı

çalışmalarda Ryūkyū ve Ainu dillerinin özellikleri de ölçüt olarak kullanılmıştır. Bazı araştırmacılar Ryūkyū dilini bağımsız bir dil olarak kabul ederken (Chamberlain, 1885; Miller, 1971) son dönem çalışmalarında bu dilin Japoncanın bir diyalekti olduğu ispatlanmıştır (Serafim, 1985). Finli dilbilimci Juha Janhuen, Ryūkyū diyalektinin, Korecenin bir diyalekti olduğu ispatlanmış Koguryō ile ilgisi olduğu yönünde çalışmalar yapmış ve bundan hareketle Japoncanın Korece ve dolayısıyla Altay dilleri ile akrabalığını ispatlamaya çalışmıştır (Janhuen, 1992, 1994). Diđer taraftan James Patrie, Japoncanın bir diyalekti olan Ainu ile ana Altaycada 140 tane ortak sözcük tespit etmiştir (Patrie, 1982). Robbeets ise Japoncanın Korece, Tunguzca, Moğolca ve Türkçe ile bağlantısını araştırmak için 2055 Japonca kelime ve 59 morfem (biçimbirim) belirlemiştir. Belirlediđi bu kelime ve morfemleri söz konusu dillerde fonolojik ve semantik açıdan karşılaştırmış, etimolojilerini yapmıştır. alışmasının sonucunda ödünçlemeler, evrensel benzerlikler ve tesadüfi benzerliklerin dışında kalan 359 Japonca kelimenin bu dillerle ortaklaştığını, 59 morfemden 14 tanesinin Korece ve diğer Altay dilleriyle bağlantılı olduğunu tespit etmiştir. Robbeets, tespitleri doğrultusunda bu beř dili (Japonca, Korece, Moğolca, Tunguzca ve Türkçe) “*Trans-Avrasya Dilleri*” olarak adlandırmaktadır ve sonuç olarak, Robbeets (2005)’e göre Japonca ile “*Altay Dilleri*”nin bağlantısından bahsetmek için yeterince kanıt vardır.

Görüldüğu üzere, art zamanlı, eş zamanlı, sentaktik, leksik ve morfolojik alanlarda yapılan karşılaştırmalarla Japoncanın Altay dillerinden olup olmadığı uzun yıllar tartışılagelmiş, henüz kesin bir yargıya varılmamıştır. Tezimizde tarihsel dilbilimin konusu olan dil aileleri ile ilgili bu görüşlerden herhangi birini desteklememekle birlikte, Japonca, Altay dil ailesinden olduğu uzun yıllardır kabul edilen Türkçe ve Hakasça ile karşılaştırılmıştır.

2.4.1.1. Japoncanın Tarihî Dönemleri

Japoncanın ilk yazılı edebî eserleri, milâttan sonra 8. yüzyıla aittir. Japon dilinin tarihî dönemlerini belirleyen unsur ise Japonya’nın siyasî tarihi olmuştur. Okimori Takuya (沖森卓也 1989)’nın Kamakura ve Muromachi dönemlerini ayırarak altı dönem olarak verdiği Japon dilinin tarihî dönemleri çoğunluğun kabulüne göre beş döneme ayrılır. Bu dönemler:

Eski Japonca (Jōdai Nihongo): Nara Dönemi (710-794) olarak bilinen bu dönemde, Yamato dönemindeki devletleşme yolunda ilerleyen Japonların başkenti

Asuka'dan Nara'ya taşınmasıyla başlamış ve Japon İmparatorluğunun temelleri atılmıştır. Japon edebiyatının ilk ürünleri olarak bilinen Kojiki (712), Nihon Shoki (720), Fudoki (715; 723; 733), Manyōshu (759) Çin'den alınan yazı sistemiyle Japonca olarak yazılmıştır. Üç kitaplık *Kojiki*'nin birinci kitabı, cennet ve cehennem yaratılışı, tanrıların doğuşu, Japon adalarının oluşumu gibi çeşitli olayları ele alırken, ikinci ve üçüncü ciltler ise, ilk İmparator Jinmu'dan (M.Ö. 6.-7. yy) İmparatoriçe Suiko'ya kadar (M.S. 628) geçen dönemde meydana gelmiş tarihî olayları ve efsaneleri içermektedir. *Nihon Shoki*, 30 ciltlik bir eser olup *Kojiki*'de olduğu gibi Giriş bölümünde yaratılıştan ve tanrılardan bahsettikten sonra yine M.Ö. 6.-7. yüzyıllarda yaşadığı var sayılan İmparator Jinmu'dan başlayarak M.S. 7. yüzyılın sonlarında tahta geçen İmparatoriçe Cito'ya kadar ülkeye egemen olan Japon hükümdarlarını tahta geçiş sıralarına göre ele alır. İki kitap arasında tutarsızlıklar mevcuttur. *Kojiki*, Çince karakterlerin Japonca okunuşları ile yazıldığı halde *Nihon Shoki* tamamen Çin karakterleri yazılmıştır. Araştırmacılar bu eserlerde yer alan efsanelerin bazılarının (özellikle Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun torununun yeryüzüne inmesi ve Japon halkının onun soyundan devam etmesi) aynen Güney ve Kuzey Asya mitolojilerinde de yer aldığını vurgularken Japonya'ya ne zaman geldiği konusunda bir fikir beyan etmezler (Chamberlain, 1932: 440-441; Kato, 2012: 55-65). *Fudoki* ise tek bir eser olmayıp Nara döneminden önce eyaletlerde yaşayan insanların inançlarını ve yaşam tarzlarını anlatan ve ilgili olduğu eyaletin adıyla anılan yapıtlardır. Günümüze sadece *Hitachi*, *Harima* ve *İzumo fudokileri* ulaşmıştır. *Hitachi Fudoki* (715)'de Göklerin Büyük Tanrısı Kaşima başta olmak üzere diğer tanrıların da yeryüzüne inip fetihler yapması ve orada yaşayacak olan insanların ataları olduğu anlatılır. Tanrılarla ilgili olmayan hikâyelerde ise pek çok efsane ve halk hikâyesine yer verilir. *Harima Fudoki* (723), genellikle halk masalları ve efsanelere yer verirken tanrıların insan kılığında yeryüzüne indiği görülür ve insanla doğanın kavgalarına müdahalede bulunurlar. *İzumo Fudoki* (733)'de, İzumo eyaleti, tanrıça Amaterasu soyundan gelen diğer Japon adalarından ayrı tutulur ve İzumo'nun tanrısı Okuninushi hikâyelerde Amaterasu'ya boyun eğerek teslim olur. Böylece birlik sağlanmış olur (Kato, 2012: 47-74). *Manyōshū* (759) ise Japon şiirinin günümüze ulaşmış en eski temsilcisi olarak bilinir. İçinde bulunan 4500 şiirden 4200 tanesi *vaka*²⁸,

²⁸ Vaka; Japon şiiri için kullanılan genel bir terimdir; sonradan sadece *tanka* şiir formunu betimlemek için kullanılmıştır. Tanka; beş dizeli kısa şiir anlamına gelir ve 5-7-5-7-7 hece kalıbıyla yazılır (Kato, 2012: 837-838)

260'ı *chōka*²⁹ ve 60 kadarı *sedōka*³⁰ denilen şiir türlerinin örnekleridir. Şiirler Manyōgana adı verilen Çince karakterlere Japonca okunuşlar verilerek oluşturulmuş alfabe ile yazılmıştır. Bu derlemede yer alan eski şiirlerin çoğu imparatorlar, prensler ve prensesler tarafından yazılmıştır. *Manyōshū*'da toplanan şiirlerin konusu genellikle aşk, tabiat üzerinedir. Toplumsal ve siyasi olaylara neredeyse hiç değinilmemiştir (Kato, 2012: 75-102).

Erken Orta Japonca (Chūko Nihongo): Heian Dönemi (794-1191)'ne rastlayan Erken Orta Japonca devrine kadın yazarların damgasını vurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çince karakterleri daha sade hale getiren kadınlar, oluşturdukları bu yazı sistemi (hiragana) ile Japonca eserler yazmaya başlamışlardır. Dönemin edebî eserleri siyasi gücün merkezinde olan kişilerce değil, yönetimden uzak kalan soyluların kaleminden çıkmıştır. Siyasetten bağımsız hareket eden, dolayısıyla Çince öğrenme zorunluluğu da bulunmayan edipler ve şairler ana dillerinde eser vermeye yönelmişlerdir. Bu dönemin en ünlü eserleri arasında *Genji Monogatari*³¹, *Kokinshū* ve *Konjaku Monogatari* vardır. *Genji Monogatari*, Murasaki Shikibu tarafından on birinci yüzyılın başlarında kaleme alınmış, 54 bölümden oluşan bu eser *Hikaru Genji* (Işık Saçan Prens)'nin hayatını ve aşk serüvenlerini anlatır. Eser temelde Budacılıktan hareket etse de Konfüçyüsçü ahlâk öğretilerinin de etkisi görülmektedir. *Genji Monogatari*, aristokrat saray toplumunu betimlerken *Konjaku Monogatari* daha ziyade savaştı, köylü ve zanaatkâr kesimin hayatını betimler. (Kato, 2012: 147-202). *Kokin Vaka-shū* olarak da bilinen *Kokinshū*, imparator Daygo'nun emri ile Kino Tsurayuki tarafından 946 yılında derlenen vaka şiirleri seçkisidir. 20 bölümden ve 1100 şiirden oluşur. İmparator emriyle derlenen vaka şiirleri seçkinlerinin en eskisidir (Kato, 2012: 828). *Konjaku monogatari*, Heian döneminin sonlarında, *Minamoto Takakuni* tarafından derlendiği düşünülen bu eser 31 bölümlük *setsuvalardan* oluşmaktadır. Üç bölümü kayıptır. Döneminin folklorunu ve saray dışında gelişen halk edebiyatını yansıtmaya açısından oldukça önemli bir kaynaktır. İçinde binin üzerinde eser bulunan seçki, Hint

²⁹ Chōka; Birbirini takip eden 5 ve 7 heceli dizelerden meydana gelen ve 7 heceli bir dizeye biten şiirdir. Heian döneminden sonra fazla kullanılmamıştır (Kato, 2012: 821)

³⁰ Sedōka; Manyōshū'dan önce ortaya çıkmış ancak Manyōshū döneminde çok yaygınlaşmış, 5-7-7 / 5-7-7 hece kalıplarıyla oluşturulmuş altı dizelik şiirlerdir (Kato, 2012: 834)

³¹ Bir şeyden söz etmek, bir şeyler anlatmak anlamına gelen *monogatari* sözcüğü, bir edebiyat terimi olarak genellikle *Heian*, *Kamakura* ve *Muromachi* dönemlerinde yazılan öykü ve roman gibi edebî türleri andırmada kullanılır (Kato, 2012: 831).

Çin ve Japon öyküleri olmak üzere üç bölüme ayrılır. Öykülerde temel olarak Budacı kökenli öğretiler yer almaktadır (Kato, 2012: 202-211).

Geç Orta Japonca (Chūsei Nihongo): Sarayın ve *shōgunların* (asker sınıfı) iktidarı paylaştığı bu dönem, Japon tarihinde *Kamakura* ve *Muromachi* dönemleri (1192-1603) olarak bilinmektedir. Kamakura döneminin başına kadar saray edebiyatı, Muromachi döneminde ise Zen Budacılığı edebiyata damgasını vurmaktadır. Aristokrat kesimin dışında kalan savaşçı sınıfın özgürlük mücadelelerinin hüküm sürdüğü bu dönemde, köylü sınıfında huzursuzluk baş göstermiş, o döneme kadar süregelen Budacılığın sarsılmaz ilkelerinin de soylu sınıfıyla birlikte yıkılmış olması adeta bir kıyamet alameti olarak algılanmıştır. Böyle bir ortamda, herkese bireysel kurtuluş vaat eden yeni bir Budacılık inancı ortaya çıkmıştır. Bu dönemin en ünlü eserleri *Heike Monogatari*, *Hōjōki* ve *Tsurezuregusa*'dır. *Heike Monogatari*, *Kamakura Bakufu*³² yönetimi kurulduktan sonra *Heike* soyundan gelen *Taira* sülalesinin yükseliş ve düşüş dönemlerini ele alan kronolojik bir belgedir. Yazarı belli olmamakla birlikte, *Tsurezuregusa* adlı eserden yazarın aristokrat olduğunu kanıtlayan pek çok özelliğe rastlanmaktadır. Yine *Tsurezuregusa*'nın yazarı Yoshida Kenkou'ya göre Jien, Şinano ilinden Yukinaga adlı bilge bir aristokrat çağırarak ondan bir kitap yazmasını istemiştir. Yukinaga da kitabı yazdıktan sonra Shoubutsu adlı kör bir rahibe eserin nasıl okunacağı hakkında eğitim vermiştir. Zamanla, *Heike Monogatari*'yi *biva houshi*³³ adı verilen *biva* çalgısı ustası rahipler öğrenmişlerdir (Kato, 2012: 261). Eserde çok sayıda Çince sözcük ve Budizm terimi vardır. Diğer taraftan birçok yerli Japonca sözcüğün de bulunması eserin *kana-majiri* olarak yazıldığını gösterir (Kato, 2012: 264). *Hōjōki*, Heian dönemiyle birlikte biten ihtişamlı saray hayatının ardından, ülkenin uzak beldelerinde inzivaya çekilmiş yazarlardan Kamano Chōmei'in kaleme aldığı bir eserdir. Bir Shinto rahibinin oğlu olan Chomei'in, aile içindeki tartışmalarla rahip olmasının engellendiği ve bu nedenle imparator Go-Toba'nın sarayına şair olarak alındığı bilinmektedir (Kato, 2012: 254). Şairliğinin yanında iyi bir *biva* ustası oluşu onu kısa zamanda imparatorun gözdesi haline getirmiştir. İmparatorun ve sarayın

³² *Bakufu*: Sözcük olarak çadır devleti anlamına gelir. Kamakura, Muromachi ve edo dönemlerinde hüküm sürmüş olan askerî yönetime verilen isim (Kato, 2012: 820).

³³ *Biva*: Uda benzeyen geleneksel bir müzik aleti. *Biva houshi*: *Biva* eşliğinde türkü söyleyerek Japonya'yı dolaşan kör, Budacı rahipler. Bu rahipler ortaçağda yaşamıştır; bazı açılardan Türk halk ozanlarına benzerler. *Biva houshi*ler hem önemli haberleri etrafa yaymışlar hem de *Heike Monogatari* gibi yapıtların derlenmesinde önemli rol oynamışlardır (Kato, 2012: 820).

çöküşüyle Kyoto yakınlarında bir dağa çekilerek kaleme aldığı Hōjōki (1212) ile münzevi edebiyatın doğuşuna öncülük etmiştir. Chomei'in eserinde 10. yy eseri olan ve Çince olarak kaleme alınmış olan Chiteiki'den fazlasıyla etkilendiği, hatta Chiteiki'nin bir çevirisi niteliğinde olduğu gözlemlenmektedir. Ancak eseri Chiteiki'den ayıran iki önemli özellik vardır. Birincisi, Kyoto'da yaşanan yangınları, depremleri ve salgınları daha ayrıntılı ele alması ve aristokrat kültürünün hem zirvedeki halini hem de çöküşünü çok açık bir şekilde betimlemesidir. İkinci fark ise, ibadetin şekline verdiği önemdir. Mensur bir eserdir (Kato, 2012: 255). *Tsurezuregusa* adlı eserin Yoshida Kenkō adlı bir rahip tarafından tahminen 1333 yıllarında kaleme alındığı bilinmektedir. Yoshida, saraydaki güç dengeleri değişince 1324 yılında rahip olup şehri terk etmiş ve hiçbir tapınağa bağlanmadan ülkeyi gezmeye başlamıştır. Eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmese de imparatorluk sarayının Bakufu'ya saldırma planları yaptığı ve iç savaş ortamının iyice kızıştığı bir dönemde kaleme alındığı (1333) tahmin edilmektedir. Eser, bir ön söz ve 243 metinden oluşur. Metinler birbirinden bağımsız gibi görünse de aslında Heian sarayı aristokratları ve rahipleri ile ilgili her türlü konuyu ele alan küçük hikâyelerden oluşmaktadır. Konuları çok çeşitlidir. Eserde, görgü kurallarından savaşçı menkıbelerine, yazarın kadınlarla ilgili düşüncelerinden ölümden sonraki yaşamla ilgili düşüncelerine kadar hemen her konuda metin bulmak mümkündür (Kato, 2012: 285).

Erken Modern Japonca (Kinsei Nihongo): Tokugawa İeyasu'nun Hideyori'yi yenerek güç kazandığı ve Tokugawa Shōgunluğunu kurduğu, başkentin Edo (Tokyo)'ya taşındığı ve köylülerin ayaklanmaları ve batı ile ilişkilerin artmasıyla bitecek olan 250 yıldan fazla süren modernite öncesi dönemdir. Tarihte ***Edo Dönemi (1603-1867)*** olarak adlandırılır. Muromachi döneminin sonlarına doğru güç kazanan *daimyōlar*³⁴ yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Toplumsal sınıfların çok keskin olduğu bu kapalı dönemde en üst sınıfı asker sınıfı oluştururken, alt sınıflara doğru inildikçe sırasıyla çiftçiler, zanaatkârlar, tüccarlar ve son olarak en alt katmanda *hinin*³⁵ adı verilen, kimsenin yapmak istemediği işleri yapan bir sınıf bulunmaktadır. Sanat, edebiyat ve dil açısından ele alındığında bu dönemde daha önceki akımlardan farklı olarak dinin (Konfüçyüsçülük ve Budizm) yerini dünyevi yaşama bıraktığı görülmektedir. Bu dönemde İngilizler ve Hollandalılarla ticari ilişkiler geliştirilirken diğer taraftan ülkede

³⁴ Derebeyi, toprak ağası.

³⁵ Anlamı "insan değil" olan非人(hinin) kelimesiyle, toplum dışına itilmiş, etik olmayan işlerin yaptırıldığı sınıf kastedilmektedir.

yayılmaya başlayan Hristiyanlık yasaklanmış, ayaklanmalar şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. 250 yıl kadar süren bu kapalı dönemde öze dönme eğilimiyle birlikte millî edebiyat akımı kendini göstermiş ve Meiji dönemiyle başlayacak olan modern Japonca döneminin temelleri atılmıştır. Bu dönemde matbaanın gelişmesiyle birlikte birçok sözlü edebiyat ürünü yazıya geçirilerek basılmış ve geniş kitlelere yayılmıştır. Yönetici sınıfın dışında kalanlar da sanata ilgi göstermeye başlamış, sarugaku ve renga gibi şiir türleri ortaya çıkmıştır. 15. yy'da *nō* ve *kyōgen* türleri sadece yönetici sınıfı eğlendirirken 17.yy'da kadın oyuncuların da yer aldığı *kabuki* tiyatroları geniş kitleler tarafından izlenmiştir. Daha sonraları kadınların sahneye çıkması yasaklanırken *kabuki*'lerde genç erkekler kadınların rollerini üstlenmişlerdir. Dönemin Çince ve kana alfabesi kullanılarak yazılmış önemli eserleri arasında *Inumakura*, *Chikusai*, *Seisuishō*, *Nise Monogatari*, *Kyō wa Kinō no Monogatari* gibi konuşma diline yakın bir üslupla yazılmış eserler vardır. Kendi dönemlerinden önceki eserlere atıflarda bulunduğu ve onları taklit ederek alaya da alındığı görülür. Hata Sōha'nın kaleme aldığı *Inumakura*'nın *Makurano Sōshi* ve *Tsurezuregusa* adlı eserleri alaya aldığı gözlenir. *Nise Monogatari* ise adından da anlaşılacağı üzere *İse Monogatari*'nin bir parodisi şeklindedir. *Kinō wa Kyō no Monogatari* (Dün Yaşananlar Bugünün Öyküleridir) adlı yazarı belli olmayan eser ise din kurallarına uymayan rahiplerin kaçamaklarını anlatan üst sınıfların okuyup eğlenmesi için yazılmış bir mizah eseridir. 1688-1704 yılları arasında Osaka, Kyoto ve Edo gibi büyük şehirlerde yaşanan, toplumsal ve kültürel değişimi ifade eden edebiyatta ve bilimde birçok önemli eser verilmiş olan dönem Japon dilinin gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu kültüre *genroku kültürü* adı verilir. *Saikaku*, *Sōrai*, *Bashō*, *Chikamatsu*, *Kōrin*, *Kenzan*, *Kyūsō*, *Hakuseki* gibi dönemin ünlü isimleri *genroku* kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır. *Kōrin*, *Kenzan* ve *Saikaku* dışında hepsi samuray kökenlidir. *Sōrai*, Çince metinlerin Japoncada daha rahat okunabilmesini sağlamak için 1711 yılında *Yakubun Sentei* (Çeviri Kılavuzu) adlı eseri Japoncaya çevirip iki binden fazla fiil ve sıfatı Japonca olarak açıklamıştır (Kato, 2012: 350-381). *Hakuseki* eserlerinin Tümünü Japonca yazmış ve Çin kültüründen ziyade Japon tarihi, dili, beşeri coğrafyası üzerine eserler vermiştir. En önemli eserleri arasında 1716 yılında kaleme aldığı *Koshitsū* (Eski Tarih), 1724'te tamamladığı *Tokushi Yoron* (Tarih Okumaları) yer almaktadır. *Hagakure* (1716) adlı eser dönemin yine en ünlü eserleri arasında yer alır. *Bushidō* (Samuray'ın Yolu anlamına gelir) anlayışını açıklayan bu kitap bir el

yazmasıdır. Yamamoto Tsunetomo adlı bir samurayın hayatını yine kendi ailesinden bir samuray olan Tashiro Tsuramoto kaleme almıştır. Dönemin bir başka ünlü ismi Chikamtsu, bir *rōnin*³⁶'in oğludur. Gençliğinde *haikai*³⁷ şiirleri yazmış, daha sonraları *cōruri*³⁸ ve *kabuki* oyunları yazmıştır. “Sanat, sanat içindir” görüşünü savunan Matsuo Bashō kendi şiirlerinde, *haikai* tarzı şiirlere konu olan para, aşk ve mizaha sırt çevirmiş ve daha çok doğaya yönelmiştir. Bu tarz daha sonraları *haiku* olarak adlandırılmış ve Bashō'nun bugün bile en ünlü *haiku* şairleri arasında anılmasına sebep olmuştur. Bashō'nun bir de *Oku no Hosomichi* adlı içinde resimlerin ve şiirlerin de yer aldığı bir seyahat namesi vardır (Kato, 2012: 400-425).

Modern Japonca (Gendai Nihongo): Meiji reformuyla (1868) birlikte başlayan bu dönem, Japonya'nın edebiyattan sanata, ekonomiye birçok alanda yoğun batı etkisi altında kaldığı ve günümüze kadar olan zaman dilimini kapsayan bir dönemdir. 250 yıllık tecrit döneminin ardından Japonya kapılarını batıya açmış, yurt dışına çok sayıda araştırmacı göndermiştir. Edebiyatçılar batıda oluşan edebi akımların etkisinde romanlar yazmaya başlamışlardır. Erken Modern Japonca döneminde başlayan Çince ve Çin kültüründen kopuşla, eserler tamamen Japonca olarak yazılmış, batıdaki birçok eserin Japoncaya çevrilmesi ile Japonlar edebiyatta natüralizm, klasizm ve romantizm gibi akımlarla tanışmıştır. Bu durum şairler ve romancılar tarafından dil devriminin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Natsume Sōseki (1867-1916), Tsubouchi Shōyō (1859-1935), Mori Ōgai (1862-1922), Tayama Katai (1871-1930), Akutagawa Ryūnosuke (1892-1927), Kōda Rohan (1867-1947), Tanizaki Junichirō (1886- 1965), Suzuki Daisetsu (1870-1966), Kawabata Yasunari (1899-1972), Mishima Yukio (1925-1970), İbuse Masuji (1898-1993), Nakamura Shinichirō (1918-1997) gibi yazarlar modern Japon edebiyatının önemli temsilcilerindendir (Kato 1979: 645-818).

2.4.2. Japoncada Zaman Ve Görünüş Sistemi

Japoncada dilbilgisel zaman genel olarak geçmiş zaman ve geçmemiş zaman olmak üzere ikiye ayrılmakta, görünüş işaretleyicileri ise genellikle zaman işaretleyicilerinden bağımsız ele alınmaktadır. Ancak Eski Japoncada geçmiş zaman eki olarak adlandırılan *-kyeri* ekinin aynı zamanda görünüş işaretleyicisi olduğu da

³⁶ Efendisini kaybetmiş samuray (Kato 1979: 833)

³⁷ Hece ölçüsü 5-7-5 olan kısa şiir. Sonraları *haiku* olarak adlandırılmıştır. (Kato 1979: 823)

³⁸ Dramatik Türküler eşliğinde oynanan kukla oyunu (Kato 1979: 826)

gözlemlenmektedir. Eski Japonca'nın zaman eklerinden bir diğeri de *-ki* geçmiş zaman ekidir. *-ki* ekinin geçmiş zaman bildirme dışında görünüş işlevine rastlanmamaktadır. Bu dönemde geçmemiş zaman (*şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman* gibi) herhangi bir ekle işaretlenmiş değildir. İşaretsiz olan *gelecek zaman* ve *geniş zaman*, Eski Japonca ve Modern Japoncada genellikle cümlede kullanılan diğer tamamlayıcı unsurlar aracılığıyla ifade edilmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde “Okula gideceğim” ve “Okula giderim” cümlelerinde fiil, üzerine aldığı zaman ekleriyle zamanı bildirirken Japoncada fiil çekimi aynı kalmakta, zaman zarfı dilbilgisel zamanı işaretleyici görev üstlenmektedir:

(1)	(私は) ³⁹	明日	学校に	行く。
	(Watashi wa)	ashita	gakkō+ni	ik-u
	(Ben)	yarın	okul+yönelme	git-geçmemiş z.
“(Ben) Yarın okula gideceğim.”				

(2) (私は) 毎日 学校に 行く。
(Watashi wa) mainichi gakkō+ni ik-u
(Ben) Her gün okul+yönelme git-geçmemiş z.
“Her gün okula giderim.”

Tablo 12. Japoncada Zaman Ekleri				
	Eski Japonca		Modern Japonca	
Geçmiş	I. Tip	<i>-ki</i>	I. Tip	<i>-ta</i>
	II. Tip	<i>-kyeri</i>	Ø	Ø
Geçmemiş	Şimdi	Ø	Şimdi	<i>-te-i-ru</i>
	Gelecek	<i>-(r)u</i>	Gelecek	<i>-(r)u</i>

³⁹ Japoncada şahıs zamiri kullanımı yaygın değildir. Ayrıca yüklem, özneye göre çekim değiştirmemektedir. Konuşma anında konuşan, özneyi vurgulamak istediği zaman veya gerektiği zaman kullanır. Bu da dinleyici için kimi zaman anlam bulanıklığı yaratabilmektedir. Örnek (1)'de “Ashita gakkō ni iku” cümlesi parantez içinde “watashi” (ben) zamiri kullanıldığı için “(Ben) Yarın okula gideceğim.” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu cümlede “ben” zamiri kullanılmazsa, yüklem şahsa göre çekim eki almadığından öznenin kim olduğu konusunda anlam bulanıklığı ortaya çıkacaktır.

	Geniş	-(r)u	Geniş	-(r)u
--	-------	-------	-------	-------

Japoncada fiiller ünlü ile bittiğinde son ek *-ru*: たべ-る *tabe-ru* “ye-”, 帰-る *kaeru* “dön-”, 寝-る *ne-ru* “uyu-” ; ünsüz ile bittiğinde ise *-u* olmaktadır 行-く *iku* “git-”, 書-く *kaku* “yaz-”, 飛-ぶ *tobu* “uç-” gibi.

2.4.2.1. Eski Japoncada Görünüş

Eski Japoncada *görünüş* türünü işaretleyen ekler ve *zaman ekleri* birbirinden ayrılmaktadır. Bu dönem Japoncasının *-(ye)ri*, *-tari*, *-tsu* ve *-nu* ekleri sadece *bitmişlik görünüşü* işaretleyicisi olarak ele alınırken *-ki* ve *-kyeri* eklerinin geçmiş zaman işaretleyicisi olmanın yanı sıra *-kyeri*'nin *görünüş* işaretleyici işlevlerine de dikkat çekmişlerdir (Vovin, 2005; Bentley, 2001; Aoki, 2000; Suzuki, 1999). Watanabe (2008), *-(y)eri*, *-ki* ve *-kyeri* eklerini aynı gruba almakta ve bunların *şimdiki zamanda bitmemişlik* (non-past imperfective), *geçmişte bitmemişlik* ve *geçmiş zaman bildirme* işlevleri olduğunu; *-tu* ve *-nu* eklerinin aynı grupta olup *bitmişlik* bildirme işlevinin olduğunu ve son grupta da *-tari* ekini alarak bu ekin *sonuç* ve *sürme görünüşü* işaretleme işlevlerinin olduğunu savunmaktadır⁴⁰.

Eski Japoncada *görünüş işaretleyicisi* olarak adlandırılan eklerin aslında birer *yardımcı fiil* olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmacılar, Eski Japoncada geçmiş zaman eki olarak kullanılan *-kyer* ekinin aynı zamanda *görünüş* işlevine sahip olduğunu (Watanabe, 2008; Vovin, 2005; Bentley, 2001; Aoki, 2000) ve bu ekin de aslında birleşik bir fiil olduğunu (Suzuki, 1999) dile getirmektedirler. Bu eklerin etimolojileri ve açıklamalar ilgili kısımda verilecektir.

Vovin'in tespitlerine göre Eski Japonca (Batı Japoncası) döneminde iki tür dilbilgisel zaman vardır. İlki işaretli olan *şimdi-gelecek zaman*, ikincisi ise *-kyi*, *-kyer* ekleriyle işaretlenmiş olan *geçmiş zamandır*. Ancak *geçmiş zamanda* veya *şimdi-*

⁴⁰ “The rationale for this division will become apparent in the chapters that follow, but to anticipate my conclusions here, I show that *-(ye)ri*, *-ki*, and *-kyeri* are respectively markers of non-past imperfective, past tense and past imperfective aspect; *-tsu* and *-nu* mark perfective aspect; and *-tari* and the periphrastic expressions function to indicate very specific aspectual meanings, namely resultative and progressive.” (Watanabe, 2008: 6).

gelecek zamanda eylemlerin *bitmişliği* (*perfective*) ve *sürerliğini* (*progressive*) belirleyen birtakım işaretleyiciler vardır (Vovin, 2005: 500). Bu dönemde geçmiş zaman eki olarak kullanılan *-kyi* ve *-kyer-* ekleri işlevleri açısından ele alındığında *bitmişlik görünüşü* verirken, *-(y)er-* eki ise, *sürme görünüşünü* yanında, zaman zaman *bitmişlik görünüşünü* işaretlemeye de kullanılmıştır. Vovin, *-kyer-* ekinin *-(y)er-* ekinden türediği görüşünü savunmaktadır (Vovin, 2005: 881).

Aoki (2000)' de görünüş, genel olarak fiilin belirttiği hareketin veya oluşun yansıttığı aşamalardan her birine nasıl bakılması (işin veya oluşun tamamlanmışlık olarak mı yoksa durum olarak mı) nasıl ele alınması gerektiğini inceleyen fiil kategorisi olarak tanımlanmaktadır. Modern Japoncada *bitmiş*, *devam eden* ve *tamamlanmışlık* olarak ele aldığı görünüş kategorisini Eski Japonca döneminde de *shūketsusō* (bitmiş), *jizokusō* (devam eden) ve *shūketsujizokusō* (olay bitmiş ancak sonucu devam ediyor, diğer bir deyişle durum) olarak sınıflandırmıştır.

Eski Japoncada zaman ve görünüş kategorisini ele alan araştırmacıların üstünde durduğu *-ki*, *-kyeri*, *-tsu*, *-nu*, *-tari*, *-yeri* eklerinin yanında Watanabe (2008), *wiru* “oturmak” ve *wori* “var ol-, bir yerde bulun-, otur” fiillerine de bu dönemde görünüş işaretleyicisi olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak *-tsu* ve *-nu* eklerinde görülen yoğun dilbilgiselleşmenin bu yapılarda hissedilmemesi nedeniyle, diğer bir deyişle yapının fiil+zfe.+yardımcı fiil olması nedeniyle *wiru* ve *wori* yardımcı fiillerinin görünüş işlevleri tezin üçüncü bölümünde, Japoncada Yardımcı Fiiller ve Görünüş İşlevleri kısmında ele alınmıştır (bk. s. 285-290).

Aşağıda görünüş eklerini ele almadan önce, tezin üçüncü bölümünde de sıklıkla karşımıza çıkacak olan Japonca fiillerin şekil değiştirmeleri ile ilgili kısa bir bilgi vermek gerekmektedir. Japoncada fiiller, bir ek alırken veya başka bir fiil ile birleşirken şekil değiştirir. Örneğin “書-く *kaku*” (yaz-) fiili hem geniş zaman hem gelecek zaman ifade etmekte ve aynı zamanda fiilin mastar hâlini karşılamaktadır. Bu fiil geçmiş zaman eki olan “-*mashita* (kibar söylem) / -*ta* (normal söylem)” eklerini alırken sondaki “-く *ku*” “-き *ki*” ye dönüşür ve ortaya fiilin geçmiş zaman çekimi olan şu yapı çıkar: 書-き-ました (*kak-i-mashita*) veya 書いた (*ka-i-ta*). Birleşik fiil oluştururken de aynı şekil değişikliği ile karşılaşılmaktadır. Örneğin bir hareketin başladığını bildirmek için kullanılan “はじめる *hajimeru*” (başla-) yardımcı fiili ile birleşirken birinci fiil *kaku*,

kaki'ye dönüşür ve yazmaya başlamak anlamında şu birleşik fiil ortaya çıkar: “書き始める *kak-i-hajimeru*”. Fiil ile ek arasında veya fiil ile fiil arasında kalan bu şekle fiilin bağlanma şekli, yani *renyōkei* denmektedir. “*Renyō*”nun sözcük anlamı “bağlama” olup, “*kei*” ise şekil, form anlamına gelmektedir. Birinci fiil ikinci fiile *-i* ile bağlandığında birinci fiilin aldığı şekil *renyōkei* olarak adlandırılmıştır. Bu bağlanma şeklinin Türkiye Türkçesindeki *-A/I* zarf-fiil eki ile işlev açısından örtüştüğü görülmektedir.

Japoncadaki diğer bağlanma şekli ise Türkiye Türkçesindeki *-p* zarf-fiil eki ile örtüşmekte olan “て形 *tekei*”dir. Yani ilk fiilin *-te* eki almış formudur. Örneğin bir fiilin tamamlanmışlığını veya istemeden olup bittiğini işaretleyen yardımcı fiillerden “しまう *shimau*” (kapat-), birinci fiile eklenirken birinci fiil *tekei* olur. İstemeden görmek anlamında gelen (görme işlemi tamamlanmıştır) “見-て-しまう *mi-te-shimau*” ‘da görüldüğü üzere “見る *miru*” (gör-) fiili, yardımcı fiile *-te* ile bağlanmıştır.

Her iki şekil de bağlama işlevi görmekte, Türkçedeki birleşik fiil oluşumunda kullanılan *zarf-fiil* eki gibi görev üstlenmektedir. Ancak tezde, Japoncadaki orijinal isimleri kullanılmış ve *-(i)* ile birleşenler için *renyōkei*, *-te* ile birleşenler için *tekei* denilmiştir. Yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin ele alındığı üçüncü bölümde bu iki yapı arasındaki fark daha detaylı anlatılmıştır.

2.4.2.1.1. {-ki} Eki ve Görünüş İşlevleri

Sandness (1999), *-ki* ve *-kyeri* eklerinin semantik bir benzerliğinin olmadığını savunur⁴¹. Ancak her iki ekin de kökeninin *ku-* (gel-) fiili olduğunu bilinmektedir (Yoshida 1979). *-ki* eki *ku-* (gel-) fiilinin *renyōkei* çekimindedir. Bize göre bu eklerin anlamında değil, söz diziminde farklılık vardır. *-ki* basit yapıdayken *-kyeri* aslında birleşik bir fiildir. Dikkat çeken başka bir husus ise, ekin daha çok *su-* (yap-) ve *ku-* (gel-) fiilleri ile çekime girmesi ve buna bağlı olarak da *-si* ve *-ki* olmak üzere iki

⁴¹Sandness, Karen E. 1999. The evolution of the Japanese Past and Perfective Suffixes. Ann Arbor: Center for Japanese Studies, the University of Michigan.’den akt. Watanabe, 2008: 94.

şekilde ortaya çıkmasıdır. Ancak Örnek (7) ve (8)'i incelemeden önce Japoncada sıfat fiil yapıları ile ilgili kısa bir açıklama yapmak doğru olacaktır. Aşağıdaki örnekte “*api-si toki*” Türkiye Türkçesinde “karşılaştığı / kavga ettiği zaman, kavga ettiğinde” anlamlarını vermektedir. İşlev olarak ele alındığında zarflık görevinde kullanılan bu yapıda *-si* eki geçmiş zamanı işaretlemektedir. Modern Japoncada birebir çevirisi ise “karşılaş-tı / kavga et-ti zaman” şeklindedir. Türkiye Türkçesindeki *-An* yapılı sıfat fiiller ile *-Dik* yapılı sıfat fiillerde olay zamanını belirleyebilmek için bazen bir zaman zarfına veya başka tamamlayıcı unsurlara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak Modern Japoncada fiile eklenen ek, zamanı belirleme konusunda güçlü bir görev üstlenmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde “Dün gelen adam / Adam dün geldi.” cümlesinde eylemin geçmiş bir zamanda gerçekleştiğini “dün” zarfı bildirmektedir. “Şu anda gelen adam / Adam şu anda geliyor.” dediğinde ise eylemin konuşma zamanı ile aynı zamanda gerçekleştiğini “şu anda” zaman zarfı ifade etmektedir. Bu iki cümlenin Japonca karşılıkları ise şu şekildedir:

(3)	(昨日)	来た	男性...
	(kinō)	ki-ta	dansei...
	(dün)	gel-di	adam...

“Dün gel-di/miş adam / (Dün) gelen adam...”

(4)	男性は	(昨日)	来た。
	dansei-wa	(kinō)	ki-ta
	adam (özne)	(dün)	gel-di.

“Adam (dün) geldi.”

Bu cümlede “kinō” (dün) zarfı olmasa da *-ta* geçmiş zaman eki bize eylemin konuşma anından önce olup bittiğini bildirmektedir. Türkiye Türkçesinde sıfat fiilli yapılar çekimli (bitimli) bir fiil değilken bu durum Eski Japoncadan itibaren Japoncada çekimli fiillerle ifade edilmektedir. Aşağıdaki cümlede görüleceği üzere asıl fiil olan *ki-* (gel-) geçmiş zaman eki *-ta* ile birleşip cümle sonunda yer aldığı anda artık cümle oluşturmaktadır.

(5)	(今)	来ている	男性...
-----	-----	------	-------

(ima)	ki-teiru	dansei...
(şimdi)	gel-(i)yor	adam

“Şimdi gel-iyor adam. / Şimdi gelen adam”

(6)	男性は	(今)	来ている。
	dansei-wa	(ima)	ki-teiru.
	adam	(şimdi)	gel-(i)yor.

“Adam (şimdi) geliyor.”

Bu cümlelerin birbirini aktarımı da “Şimdi geliyor adam” şeklindedir. Modern Japoncada örnek (6)’daki gibi cümle sonuna geldiğinde şimdiki zamanı ve sürme görünüşünü işaretleyen *-teiru* eki, örnek (5)’te sıfat fiil eki olarak kullanılmakta ve yine eylemin sürerliğini bildiren görünüş türünü işaretlemektedir.

(7) MYS1.14	高山興	耳梨興	相之	時...
	Kaguyama	Miminashiyama-to	api-si	toki...
	Kagu Dağı	Miminashi Dağı-ile	karşılaş-ki	zaman...

“When Mt. Kaguyama and Mt. Miminashi fight....”

“Kagu Dağı ve Miminashi Dağı karşılaştıklarında (karşılaştı vakit).” (Watanabe, 2008: 96)

(8) MYS1.13	高山興波	耳梨興	相	諍競伎。
	Kaguyama-pa	Miminashiyama-to	api	arasopi-ki
	Kagu Dağı (özne)	Miminashi Dağı-ile	karşılıklı	savaş-ki.

“Mt. Kagu....and Mt. Miminashi fight with each other”

“Kağı Dağı, Miminashi Dağı ile karşılıklı savaştı.” (Watanabe, 2008: 100)

Örnek (7) ve (8) geçmiş zaman eki *-ki* ve *-si* olarak görülmektedir. Örnek (7)’de “birbiri” (each other) anlamındaki isim soylu 相 sözcüğü, *su-* (yap-) yardımcı fiili

(renyōkei) ile birleşmiş ve karşılaşma, savaşıma eylemini türetmiştir. Matsuo (1978) dışındaki araştırmacılar bu ekin, her iki cümlede de bitmişlik görünüş türü ve geçmiş zamanı işaretlediği konusunda hemfikirdirler (Hirohama, 1969; İwai, 1970; Yoshida, 1973; Sandness, 1999; Vovin, 2005; Watanabe, 2008). Matsuo (1978)'da ekin *bitmişlik görünüşü* işlevine değinilmezken *basit geçmiş zaman* işaretleyicisi olduğu vurgulanmaktadır. Sandness (1999), ekin *uzak geçmiş zaman* bildirme işlevi yanında *bitmişlik görünüşü* işaretlediğini de belirtmektedir.

Suzuki, geçmiş zaman işaretleyicisi olan *-ki* ve *-kyeri'nin Genji Monogatari* adlı eserde farklı işlevlerde kullanıldığını tespit etmiştir. Ona göre *-ki*, konuşmacının bizzat deneyimlediği eylemler için kullanılırken *-kyeri* duyulan, öğrenilen geçmiş zamanı işaretlemektedir ve Eski Japoncadaki bu kullanım şekli Türkçedeki *-DI* ve *-mİş* eklerinin kullanımlarıyla paralellik göstermektedir (Suzuki, 1999: 270-271). Yapılan çalışmalar incelendiğinde ekin *hâl / sonuç görünüşü* ve *bitmemişlik / sürme* görünüşü bildirdiği gözlemlenmiştir. Ancak İwai (1970) başta olmak üzere diğer araştırmacılar ve Watanabe (2008), ekin *bitmemişlik / sürme* işlevine değinmemiş, aşağıda verilmiş olan örnek (9)'daki *-ki* ekinin geçmişte bitmiş bir eylemin sonucunun konuşma anında devam ettiğini (bizim adlandırmamızda *hâl / sonuç*) bildirme görevi üstlendiğini belirtmişlerdir. Ancak bize göre cümle devam etmekte olan bir durumu değil, devam etmekte olan *düşünme* eylemini belirtmektedir. Diğer taraftan İwai (1970) ve Watanabe (2008)'nin bahsettiği *hâl / sonuç görünüş* türü, aşağıda örnek (10)'da görülmektedir. Sonuç olarak bağlama göre ekin sadece iki görünüş türünü işaretlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlar; *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç* görünüş türleridir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(9)MYS4.501	...振	山乃...	久	時從	憶寸	吾者
	puru	yama-no	pisasiki	toki-yu	omopi-ki	ware-wa
	Puru	dağı-ilgi	eski	zaman-	düşün-ki.	ben (özne)
				ayrılma		

‘...I think (of you) from a long time ago, just as old as Mt. Puru ...’

Seni düşünüyorum çok eskiden beri, Puru Dağı kadar eski... (Watanabe, 2008: 97)

Cümlede bize göre *düşünme* eyleminin hâlâ devam ettiğini gösteren unsur Türkiye Türkçesine aktarımını “eskiden beri” olarak yaptığımız “pıasiki toki-yu” söz öbeğidir. Cümlede *düşünme* eyleminin önceki bir zamanda başlayıp konuşma anında devam ettiğini, *düşün-* fiiline eklenen *-ki* eki belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle *-ki* eki burada geçmiş zamanı değil sürme görünüşünü işaretlemektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(10)MYS8.1649	今日	零之	雪爾	競而...
	kepu	puri-si	yuki-ni	kipopi-te
	bugün	yağ-ki.	kar-yönelme e.	mücadele- zarf-fiil e.

“Competing with the snow that fall today....”

“Bugün yağmış karla mücadele ederek...” (Watanabe, 2008: 96)

Örnek (10)’da cümleden karın yağıp bittiği, bunun sonucunda “karlı” bir günle mücadele edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle ekin *hâl / sonuç* görünüşü işaretleyicisi olarak kullanıldığı söylenebilir.

2.4.2.1.2.{-kyeri} Eki ve Görünüş İşlevleri

Ekin kökeni ele alındığında ortaya *-ki* (ku- (gel-) fiilinin zarf-fiil çekimi) ve *-(ye)ri* (ari (var ol-, bulun-) fiilinin zarf-fiil çekimi) çıkmaktadır (İwai 1970; Tsunoji 1975). İki ünlü arasına *-y* sesinin gelmesi ile *ki+y+ari > kyeri* şeklinde bir gelişim söz konusudur. *-kyeri* ekinin *-ki* ekinden daha eski olduğu bilinmektedir. Burada yoğun dilbilgiselleşme gözlemlendiğinden Japoncada ek, dilbilgisel görünüş (grammatical aspect) çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmacılar, *-kyeri* ekinin genel olarak 4 farklı işlevi üzerinde durmaktadırlar. Bunlardan ilki *geçmiş zaman* bildirme, ikincisi bir olay karşısında duyulan şaşkınlık, diğer bir ifadeyle *sonradan farkına varma* durumunu bildirme, üçüncüsü *anımsama veya bir başkasından duyma* durumunu bildirme, dördüncüsü ise *öznel bakış açısı* bildirmediir (Yamaguchi, 1980; Matsuo, 1978; Hirohama, 1969; Konoshima, 1973, 1983; Sandness, 1999). İncelenen örneklerde *-kyeri*’nin zaman bildirme işlevi dışında Suzuki’nin de belirttiği gibi Türkçedeki *-miş* eki ile hemen hemen aynı görevde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Suzuki, 1999: 270-271). Yukarıda zikredilen işlevlerinden hareketle *anımsama veya başkasından duyma*

durumlarında ekin *bitmişlik* görünüşünü, şaşkınlık veya sonradan farkına varma durumlarında ise *hâl / sonuç* görünüşünü işaretlemeye kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ekin görünüş işlevleri aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

(11)ISE	昔	男	ありけり...
	mukashi	otoko	ari-kyeri
	eskiden	erkek	var-kyeri

‘Once upon a time, there be a man....’

“Bir varmış, bir yokmuş... Bir adam varmış...” (Watanabe, 2008: 106)

Bu cümlede konuşmacı masala giriş yapmakta, geçmişte yaşamış olan ancak şimdi var olmayan karakteri tanıtmaktadır. Konuşmacı karakterin varlığının farkına konuşma anında varmamıştır veya onun geçmişte yaşamış olduğu konuşma anında devam eden bir izden anlaşılmamaktadır. Konuşmacı masal naklettiği için ekin *bitmişlik görünüşü* bildirme işlevi açıkça görülmektedir.

(12) GM45.1-1	その頃	世に	...	ふる宮	おはしけり。
	sono-koro	yo-ni	...	huru-miya	ohashi-keri
	o sırada	dünya-bulunma	...	yaşlı- miya	gel-kyeri

その頃、世間から忘れられていらっしやった古宮がおいでになった。

O sırada, toplumdan unutulmuş bir yaşlı Miya çıkagelmiş.

(13) GM53.1-1	そのころ	横川に	なにがし僧都とか言	...	住みけり
			ひて		
	sono-koro	yokaha-ni	nanigasi-soudu to ka		sumi-keri
			ihi te		
	o sırada	yokaha +bulunma	nanigasi-soudu de- z.f		yaşa-kyeri
			e.		

そのころ、横川に、某僧都とか言って、たいそう尊い人が住んでいた。

O sıralarda Yokaha’da soylu bir aileden gelen Nanigasi-Soudu isminde biri yaşıyordu.

Suzuki, *Genji Monogatari*'den alınan bu iki örnekte ekin, geçmişte belli bir süre devam etmiş olan eylemi anlatan cümlelerde kullanıldığını tespit etmiş ve ekin geçmişte sürme görünüş türünü de işaretlediğini söylemiştir (Suzuki, 1999: 288-289). Bu cümlelerde aslında cümleye devam etme görünüşü anlamı veren, Suzuki'nin de ifade ettiği gibi *-kyeri* eki değil, *そのころ* “sono koro” (o sıralarda), *その頃* “sono goro” (o sıralarda) söz öbekleridir. Buna ek olarak *-kyeri* ekinin üstüne geldiği fiilin kılımları incelendiğinde, bu fiilin süreç bildiren fiillerden olduğu görülmektedir. Bundan dolayı, eylem her ne kadar geçmişte belli bir süre devam etmiş olsa da ek her ne kadar süreç bildiren bir fiilin üstüne gelmiş olsa da cümlelerin geneline bakıldığında bir *bitmişlik* okuması elde edilmektedir.⁴² Yukarıdaki cümlelerde kullanılan *yaşa-* ve *gel-* fiilleri kılımları gereği süreç bildiren fiillerdendir. Cümlelerde konuşma zamanı ile olay zamanının aynı olmadığı bellidir. Ancak “sono koro” söz öbeği, konuşma zamanından önceki belli bir zaman dilimine atıfta bulunmakta ve *yaşama*, *bulunma* eylemleri o zaman diliminde sürmüş ve bitmiştir. Bu nedenle cümleler *bitmişlik görünüş türünü* işaretlemektedir.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(14)MYS19.4160	風	交	毛美知	落家利...
	kaze	majiri	Momiji	chiri-keri
	rüzgâr	karışık	akçaağaç yaprakları	düş-kyeri

‘...the maple leaves fall, mixed with the wind...’

“Rüzgâra karışıp, akçaağaç yaprakları düşmüş...” (Watanabe, 2008: 102)

Konuşmacı akçaağaç yapraklarının rüzgârla yere düştüğünü, olay gerçekleşikten sonra izlerden anlamaktadır. Evidensiyellik bildiren bu cümlede yapraklar konuşma anında yerde olduğundan cümlelerin bir hâl görünüşü bildirdiği açıkça görülmektedir.

⁴² *Manyōshū (MYS)* örnekleri dışında kalan örnekler Virginia Üniversitesi Kütüphanesi'nin Japonca elektronik derleminden alınmıştır. Web sitesi: <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/index.html>

(15)MYS1.25	耳我	嶺爾	時	無曾	雪者	落家留
	Mimiga-(no)	mine-ni	Toki	nakuso	yuki-pa	chiri-keru
	Mimiga-ilgi	tepe-	zaman	daima	kar-özne	yağ-kyeri
		yönelme				

‘...the snow fall on the peak of Mimiga all the time...’

“Mimiga’nın tepeleri her zaman karlıydı” (Watanabe, 2008: 104)

Cümlelerin “Mimiga Dağı’nın tepesine kar yağmış” olarak çevrilmemiş olmasının nedeni 無曾 “nakuso” (yok+geçmiş: daima) sözcüğünün cümlede yer almasıdır. 無曾’dan önceki時 “toki” (zaman) sözcüğü ile birlikte bu söz öbeği “her zaman” anlamını vermektedir. Böylece yağma eylemi her ne kadar –kyeri ekini almış olsa da cümle konuşma anındaki bir durumu aktarmaktadır.

2.4.2.1.3. {-tsu} Eki ve Görünüş İşlevleri

Aoki, Modern Japoncada görünmeyen bu ekin, etimolojik olarak bu ekin棄つ(utu) fiilinden geldiğini belirtmekte ve *fiil+ renyōkei+ 棄つ(utu)* yapısındaki birleşik fiillere gönderme yapmaktadır (Aoki, 2000: 47-49). 棄つ(utu) fiili *fırlat-, at-, bırak-* anlamlarına gelmektedir.⁴³ Araştırmacılar –tsu ekinin genellikle geçişli fiillerle birleştiği konusunda hemfikirdirler (Watanabe, 2008: 129). Ek bu yönüyle ele alındığında hem yapı hem de işlev bakımından Hakas Türkçesindeki *sal-, is-* ve Eski Türkçedeki *ıd-* yardımcı fiilleri ile büyük oranda örtüşmekte ancak, Japoncadaki yapının yoğun dilbilgiselleşme özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Tsu eki almış fiillerle oluşturulan cümlelerin bir diğer dikkat çekici özelliği ise etken (aktif) yapıda olmalarıdır. Edilgen (pasif) yapıları cümlelerde genellikle –tsu eki ile aynı özelliği taşıyan –nu eki kullanılmaktadır. Bununla bağlantılı olarak Konoshima (1973) –tsu ekinin daha

⁴³広辞苑（第五版）(Japonca Büyük Sözlük 5. Baskı)’da 棄つutu fiili at-, bırak-, terket- ve el etek çek-anlamında verilmiştir.

日本語源大辞典 (Nihon Gogen Dai Jiten) adlı etimolojik sözlüğünde kelime madde başı olarak alınmamış, ancak 捨てる/捨つ(suteru/sutsu), at-, bırak-, ayrıl- fiilinin altında eş seslisi olarak verilmiş, suteru- fiilinin Eski Japoncadaki棄つ(sutsu) ayrıl-, bırak- fiili ile bağlantısının olduğuna değinilmiştir. Maeda ayrıca, kelimenin kökeniyle ilgili olarak yorumları da aktarırken başta bulunan s- sesinin düşmüş olabileceğini ve iki kelimenin aynı kökenden geldiğini savunanlar olduğu gibi, farklı köklerden geldiğini savunanların olduğunu da belirtmiştir. Kelimeye ilk defa Nihonshoki (720)’de rastlanıldığını ve artık kullanılmayan bir şeyin, işe yaramayan bir nesnenin elden çıkarılması anlamına geldiğini belirtmiştir (Nihon Gogen Dai Jiten: 658)

新明解国語辞典第六版(Shinmeikai Kokugo Jiten/ Yeni Açıklamalı Japonca Sözlük)’ da ise棄つsutsu kelimesine yer verilmemiş ancak捨てる(suteru) (at-, fırlat-, bırak- kelimesinin) 棄てる(suteru) şeklinde de yazılabileceği vurgulanmıştır (Shinmeikai Kokugo Jiten: 783).

çok istemli eylemlerle (intentional verbs), *-nu* ekinin ise istemsiz eylemlerle (unintentional verbs) kullanıldığını savunur. Watanabe (2008), Manyōshū’da *-tsu* ve *-nu* eklerinin istemsiz fiillerle kullanımında şu verileri elde etmiştir:

fiil	anlam	-tsu	-nu
naku	ağla-	8	13
neru	uyu-	2	3
miyu	görün-	7	2
furu	düş-	1	2

Her iki ekin de Eski Japonca döneminde eylemin kesin *bitmişlik*, *tamamlanmışlık görünüşünü* işaretlemeye kullanıldığı bilinmektedir. *-nu* ekinin etimolojisi ve örnekleri ile ilgili detaylı inceleme 2.4.2.1.4’te yapılmıştır. *-tsu* ekinin görünüş işlevleri aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

(16)GM35-7.4	...東面の	御座の	端に	据ゑつ。
	omote-no	o-masi-no	hasi ni	suwe tu.
	doğu taraf-ilgi	minder-ilgi	köşe-yönelme	oturt-tsu

‘御帳台の東面の御座所の端に座らせた。’

“Yatağın doğu tarafındaki yüksek minderin köşesine oturttu.”

(17)MYS 8.1574	君	将相跡	手回	来津
	kimi(-ni)	apa-mu-to	tamotopori	ki-tu
	sen-yönelme	buluş-edat	dolambaçlı yol	gel-tsu

‘...in order to see you, I come via detour.’

“Seni görmek için dolambaçlı yollardan geldim.” (Watanabe, 2008: 137)

Örnek (16) ve (17)’de *-tsu* ekinin istemli fiillerden sonra geldiği görülmektedir. Bize göre örnek (16)’da eylemler öncüllük ardılık ilişkisi içinde sıralandığı için bitmişlik görünüşü vermektedir. Kashiwagi, önce prenses ile yalnız kalmayı planlamış, sonra onu odasına çağırılmış ve amacına ulaşmadan önce onu son olarak yatağın yanındaki mindere oturtmuştur. Örnek (17)’de *-tsu* eki konuşmacının *gelme* eylemini

birçok zahmet çektikten sonra [手回 (dolambaçlı yol kullanarak) nihayet gerçekleştirdiğini / tamamladığını belirtmektedir. Bize göre burada da bir öncüllük ardılık dizimi vardır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(18)GM51.1.4. この 文を 取りたまひつ
ko no humi wo tor-i tama-hi- tu.
bu mektup+yükleme al-+zfe +bahşet-+zfe.+tsu.

この手紙をお取りになった。

“ Bu mektubu aldı (almış oldu)”

Yukarıdaki örnekte prens, önce mektubu eline alır (aslında içinde şüpheler vardır) bundan sonra gerçekleşen olaylar mektup prensin elinde iken gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle eylem bitmiş ancak izi hâlâ görülmektedir. Bu nedenle bize göre –tsu eki cümlede *hâl / sonuç görünüş türünü* işaretlemektedir.

(19)MYS8.1588黄葉 手折来而 今夜 挿頭都
momitiba tawori-te koyopi kazasi-tu
Akçaağaç yaprağı kopar-zfe. bu gece süsle(tak)-tsu

‘...I broke off a maple branch and decorate it (in my hair) tonight.’

“Bu gece akçaağaç yaprağı koparıp (saçıma) taktım. (Watanabe, 2008: 151)

Bu örnekte saçta Akçaağaç yaprağının takılması sonucunda saçın süslü hâle gelmiş olması, süslü olması durumu anlatılmaktadır. *Süsleme / takma* işi bitmiştir ancak sonucu (süslü olma) hâlâ devam etmektedir.

2.4.2.1.4. {-nu} Eki ve Görünüş İşlevleri

Aoki, *-nu* ekinin 往ぬ(inu) fiilinden geldiğini belirtmekte, *-tsu* ekinde olduğu gibi *fiil+renyōkei+往ぬ(inu)* yapısındaki birleşik fiile gönderme yapmaktadır (Aoki, 2000: 47-49). Eski Japoncada 往ぬ(inu) fiili *git-*, *uzaklaş-*, *yit-* anlamlarına gelmektedir⁴⁴. Japonca Büyük Sözlük'te Eski Japonca dönemine ait bu fiilin, günümüzde sadece Japoncanın Kansai bölgesinde (batı Japonya) kullanıldığı bildirilmektedir. Araştırmacılar *-nu* ekinin, kesin olmamakla birlikte genellikle geçişsiz fiillerle birleştiği konusunda hemfikirdirler (Watanabe, 2008: 129). *-tsu* eki ile ilgili kısımda da belirtildiği gibi *-nu* eki daha çok istemsiz eylemlerle (unintentional verbs) kullanılmaktadır. Aoki, *-tsu* ve *-nu* eklerinin kullanım farklılıklarının henüz net bir şekilde açıklanamadığını belirtmekle birlikte, *geçişli* veya *istemli-geçişsiz* fiillerle *-tsu*'nun tercih edildiğini, *istemsiz-geçişsiz* fiillerin ise *-nu* alma eğiliminin daha yüksek olduğunu belirtmektedir (Aoki, 2000: 47-49; Vovin 2005: 939). Türkçe ve Japoncadaki eylemlerin *istemli*, *istemsiz*, *geçişli* veya *geçişsiz* oluşu kimi zaman bir biriyle örtüşmemektedir. Şöyle ki, Türkiye Türkçesinde “Camı kırdım.” cümlesinde *kırma* eylemi nesne aldığı için geçişlidir ve eylem öznenin isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu durum, kırma eyleminin *istemli-geçişli* olması, Modern Japonca için de geçerli bir durumdur. *bak-* fiili ise Türkiye Türkçesinde geçişsiz bir fiildir⁴⁵ ama öznenin isteği doğrultusunda gerçekleştiği için istemlidir. Japonca açısından ele aldığımızda, *bak-* fiilinin hem geçişli hem istemli olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, *bak-* fiili Türkiye Türkçesinde *istemli-geçişsiz* bir fiil iken Modern Japoncada *istemli-geçişli* bir fiildir. Yani Japoncada 書く kaku-(yaz-) ve 見る miru (gör-, bak-) fiilleri *geçişli-istemli* fiiller oldukları için 書く (kaku) 書きつ(kakitsu)'ya

⁴⁴ 広辞苑 (第五版) (Japonca Büyük Sözlük 5. Baskı)'da 往ぬ(inu): 1. git-, gidip yit-, gözden kaybol-; 2. geçip git-, gel; 3. öl-; 4. dön-; 5. bozul- olmak üzere beş farklı anlamda yer almaktadır.

新明解国語辞典第六版(Shinmeikai Kokugo Jiten/ Yeni Açıklamalı Japonca Sözlük)'da ise fiil ve isim olmak üzere iki ayrı türde verilmiş olup, ilki *git-*, *uzaklaş-*; ikincisi *geçmiş*, *zamanın geçip gitmesi* anlamlarına gelmektedir ve günümüz Japoncasında okunuşu “ou” dur.

⁴⁵ Japoncada *bak-* ile *gör-* eylemlerini ayrılmamıştır. Her ikisi de 見る(*miru*) fiiliyle karşılanmaktadır ve geçişli fiillerdir. “Kokuban wo mite kudasai.” (*Tahtayı bakınız). Türkiye Türkçesinin Denizli ağzında “Adam beni baktı.” gibi örnekler karşımıza çıksa da standart Türkiye Türkçesi yazı dilinde *bak-*, geçişsiz fiil olarak kabul edilir. Ayrıca Japoncada uç- 飛ぶ(*tobu*) (sora wo tobu “havayı uçmak”), yürü- 歩く(*aruku*) (koe wo aruku “bahçeyi yürümek”) gibi fiiller geçişli iken Türkçede aynı fiiller için durum farklı olmakla birlikte bazı durumlarda *yürü-* fiilinin geçişli olduğu gözlemlenmektedir. “Şu yolu yürüyüp geldim.”, “Bunca yolu senin için yürüdüm.” gibi ifadelerde *yol* özellikle belirtilmek istendiğinden veya *yürü-* eyleminden etkilenmesi gereken bir nesne olduğundan bu cümle için *yürü-* geçişli bir fiil olarak kabul edilebilir.

見る(miru)'da 見つ(mitsu)'ya dönüşmektedir. Diğer taraftan 咲く saku (çiçek aç-) ve 干る horu (kuru-) fiilleri *geçişsiz-istemsiz* olduklarından 咲きぬ (sakinu) ve 干ぬ (honu)'ya dönüşmektedir (Aoki, 2000: 48).

Ekin görünüş işlevleri incelendiğinde genellikle *bitmişlik* ve *hâl / sonuç görünüş türü* olmak üzere iki tür görünüşü işaretlediği gözlemlenmiştir. *Hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleyenlerin genellikle oluş fiilleri ile birleştiği gözlemlenmiştir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

(20) GM47.2-5	いと	疾く	はひ隠れ	たまひぬ。
	Ito	toku	hahi-kakure	tamahi nu.
	Çok	çabuk	sürün-zfe.-gizlen-zfe.	bahşet-nu

とても素早く這ってお隠れになった。

Çabucak sürünerek gizleniverdi.

Yukarıdaki örnekte, *hahikakure* gizlenmek (sürünerek gizlenmek) anlamına gelen bir birleşik fiil oluşturmakta ve *tamahu* (bahşetmek / vermek) fiiline bağlanmaktadır. *Tamahu* fiili de yine *renyōkei* şekline gelerek (*tamahi*) –nu(*inu* fiili) ile birleşmektedir. Türkiye Türkçesindeki *fiil+zfe.+ver-* yapılı birleşik fiillerle örtüştüğü gözlemlenen bu yapının üzerine –nu getirildiğinde *bitmişlik / tamamlanmışlık* görünüşü elde edilmektedir.

(21)KW48	散りぬ	とも	香を	だに	残せ	梅の花...
	chiri-nu	tomo	ka-wo	dani	noko-se	bai-kuwa
	(yaprak)düş-nu	bile	koku-yönelme	sadece	bırak-emir	erik çiçeği

散ってしまったとしても、香りだけでも残せ、梅の花よ...

“Erik çiçeği, dökülüp gitsen bile hiç olmazsa kokunu bırak...”

Kokin Wakashū'dan alınmış bu örnekte şair, erik çiçeğiyle konuşmaktadır. Onun bir gün döküleceğini bilmekte ve bu eylem gerçekleştiğinde geride kokusunun kalmasını istemektedir. O kokuyu aşkla geçirilen günlerin bir anısı olarak saklayacaktır. –nu (*inu-* fiili) ek, 散る *chiru-* (yaprak düş-) fiilinin *renyōkei* şekli ile birleşip *dökülüp git-* anlamına gelen fiili oluşturmuş cümlede *bitmişlik / tamamlanmışlık* görünüşünü işaretlemiştir.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(22)MYS20.4492	波流	多知奴
	Paru	tati-nu
	bahar	(ayakta)dur-nu

‘The spring has come...’ “Bahar gelmiş” (Watanabe, 2008: 101)

Örnek (22)’de *-nu* eki *tatsu- dur-* (kaim ol-) fiilinin *renyōkei*’i ile bağlanmış ve hareketin tamamlanıp yeni bir duruma geçildiğini bildirmektedir. “Şu anda duran, yaşanan artık bahar mevsimidir” okumasını elde ettiğimiz bu cümlede *-nu* eki, *hâl / sonuç* görünüşünü işaretlemektedir.

(23)KN8	師走	になりぬ。
	shihasu	ninaru-nu
	on ikinci ay	ol-nu

十二月になった。

On ikinci ay oldu.

Kagerō Nikki’den alınan örnek (23)’te *ol-* fiili kılınışı gereği bir oluşu bildirirken *-nu* eki bu oluşumun tamamlandığını ve ortaya yeni bir durumun çıktığını bildirmektedir. Cümleden on ikinci ayın içinde bulunduğu okumasını elde etmek mümkündür. Bu nedenle ekin, *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretlediği düşünülmektedir.

2.4.2.1.5. {-tari} Eki ve Görünüş İşlevleri

Eski Japoncada *-tari*, üstüne eklendiği fiildeki eylemin veya eylem gerçekleşikten sonra ortaya çıkmış bir durumun devam etmekte olduğunu bildiren (bizim adlandırmamıza göre *bitmemişlik / sürme* ile *hâl / sonuç*) görünüş türlerini işaretlemeye kullanılan bir ektir. Eski Japoncada bu görünüş türü, eylemin *renyōkei*’ine *-tari* eki getirilerek elde edilir. Yani *fiil+renyōkei(i)+tari*, Türkiye Türkçesinde *fiil+ A/I zfe. + bulun-* yardımcı fiili gibi bir yapıya denk gelmektedir. *-tari*’nin yapısı, **te-ari** = **te**: **tekei** (TT. *-p zfe.*) + **aru** > **ari** fiili (TT. ‘bulunmak, var olmak; ET. ‘er-’) şeklindedir. Ekin, Modern Japoncadaki *shi-te-iru* ve *shi-te-aru* (TT. yap-ıp bulun-, yap-ıp var ol-) yapısının eski şekli olduğu kabul edilmektedir (Aoki, 2000: 52). Yamaguchi’ye göre *-tari*, (1) bir hareketin veya onun etkisinin devam ettiğini bildirme ve (2) bir sonucun

izlerinin görüldüğünü aktarma olmak üzere iki işleve sahiptir (Yamaguchi 1980: 509)⁴⁶. Konoshima (1973) ekin daha çok eylemin devam ettiğini bildirme işlevi üzerinde dururken, Yoshida (1973) eylemin bitmişliğe dayalı bir sonucu bildirme işlevine, Sandness (1990) ise İngilizcedeki “past perfect tense” ile olan benzerliği ile birlikte ekin daha çok bir tamamlanmışlık bildirme işlevine değinmektedir. Bu durumu da modern Japoncadaki “-te shimau” (-p bitir-) yapısıyla örtüştürmektedir⁴⁷. -te shimau yapısı yardımcı fiillerin görünüş işlevleri ilgili kısımda ayrıntılı olarak ele alınmıştır (bk. s. 293-296).

Aslında Modern Japoncada da başka bir *fiil+renyōkei+tari* yapısı görülmektedir ancak, bu yapı genelde sıralı cümleler oluşturmakta, bir eylem bitirilip diğerine geçildiği veya sırasıyla bunların yapıldığını ifade etmede kullanılmaktadır:

休日には	本を	読んだり	音楽を	聴いたり	買い物したり	します。
Kyūjitsu-	hon-wo	yon-dari	ongaku-	kii-tari	kaimomoshi-tari	shimasu.
ni-wa			wo			
Tatillerde	kitap-	oku-tari	müzik-	dinle-tari	alışveriş yap-tari	yap-
	yükleme		yükleme			geçmemiş z.

“Tatillerde kitap okur/okuyup, müzik dinler/dinleyip, alışveriş yaparım.”

Modern Japoncadan alınmış olan yukarıdaki örnekte konuşmacı, tatil günlerinde genellikle yaptığı eylemleri sıralamaktadır. Bu cümlede *kyūjitsu-* yerine geçmişe atıfta bulunan bir zaman zarfı kullanılsa idi, mesela *dün*, -tari’li yapılar olduğu gibi kalırken en son *yapma* eylemi geçmiş zamanda çekime girecek, aşağıda da görüldüğü gibi cümlede sadece zaman değişmiş olacaktır:

昨日	本を	読んだり	音楽を	聴いたり	買い物したり	しました。
kinō	hon-wo	yon-dari	ongaku-	kii-tari	kaimomoshi-tari	shimashi-ta.
			wo			
dün	kitap-	oku-tari	müzik-	dinle-tari	alışveriş yap-tari	yap-geçmiş
	yükleme		yükleme			z.

“Dün kitap okuyup, müzik dinleyip, alışveriş yaptım.”

Watanabe’ye göre -tari eki hareket fiilleri ile çekime girmekte ve hareketin tamamlanmasını veya hareket tamamlandıktan sonra ortaya çıkan yeni bir durumu

⁴⁶ Sandness, Karen E., The evolution of the Japanese Past and Perfective Suffixes. Ann Arbor: Center for Japanese Studies, the University of Michigan, 1999’dan akt. Watanabe 2008: 57

⁴⁷ Yamaguchi, Yoshinori, Kodai Nihongo Bunpo-no Seiritsu-no Kenkyu (The study of the establishment of the grammar of the Old Japanese). Tokyo. 1975’ten akt. Watanabe 2008: 163

işaretlemede kullanılmaktadır (Watanabe, 2008: 190). Ancak örnek (24)te de görüleceği gibi ek, bitmemişlik / sürme görünüşünü işaretlemede kullanılmaktadır.

Ekin görünüş işlevleri aşağıdaki örneklerde incelenmiştir:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(24)(MYS15.3672)月者	亅利多里	伊刀麻	奈久....
	tuki-wa	teri-tari	itoma	naku
	ay	parla-zfe.-tari	fasıla	olumsuzluk e.

‘The moon shine constantly.....’

(Watanabe, 2008: 163)

“Ay fasılasız parlıyor...”

Watanabe'nin Konoshima (1973)'ten aldığı bu cümlede ekin, *bitmemişlik/ sürme* görünüşü işlevi bildirdiğine dair önemli ipuçları verdiği görülmektedir. Cümleden ay ışığının aralıksız parladığı (parlama eyleminin devam etmesi) okuması elde edilmektedir. Bu cümleden “Ayın parlak oluşu” okuması da elde edilebilir, ancak bize göre eylem bitmediği için cümle *hâl / sonuç* görünüşü ifade etmemektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(25)MYS 2.95	吾者	毛也	安見兒	得有...
	ware-wa	-moya	yasumikwo	e-tari
	Ben-özne	ünlem	Yasumiko	al-tari

‘I get Yasumiko (as a wife)....’

“Vay be! Yasumiko’yu aldım...” (Watanabe, 2008: 161)

Bu cümlede konuşmacının, sonunda Yasumiko ile evlendiği, artık Yasumiko'nun konuşmacının karısı olması (evlendikten sonra ortaya çıkan durum) durumu anlatılmaktadır.

(26)MYS5.894人母	許等期等	目前爾	見在	知在...
	pito-mo	koto goto	me(-no) mapye-ni	mi-tari	siri-tari
	insanlar-	şeyler	göz-ilgi ön-bulunma	gör-tari	bil-tari
	hem				

‘...the people also see and learn it in front of (their) eyes....’ (Watanabe, 2008: 164)

“İnsanlar da gözlerinin önündekileri görür, bilir.”

Watanabe (2008)’nin ekin farklı karakter⁴⁸ ile yazıldığını göstermek için verdiği yukarıdaki örnekte ekin görünüş işlevine değinmemiştir. Bize göre *hâl / sonuç* görünüş türünü bildirmektedir. Örnek (26)’da insanların gözünün önünde olup bitenleri görmesi, bilmesi gerçekliği aktarılmaktadır. Kılınışları açısından bu cümlede kullanılan fiiller ele alındığında *gör-* ve *bil-* fiillerinin durum bildiren fiiller olduğu görülmektedir. Durum bildiren bu fiillere “var olmak, bulunmak” anlamına gelen *-tari* eki getirildiğinde mevcut durumun vurgulandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle cümlenin, *hâl / sonuç* görünüş türüne işaret ettiği düşünülmektedir.

(27) MYS 11.2829	...君之	面	忘而有
	kimi-ga	omo	wasure-te-ari
	sen-ilgi	yüz	unut-tari

‘... (I) forget your face’ (Watanabe, 2008: 171)

“Senin yüzünü unuttum.”

Watanabe (2008) bu örneği *-tari* ekinin, “-te ari” şeklinde de yazılabileceğini göstermek için vermiş, görünüş işlevine değinmemiştir. Bu örneği kelimesi kelimesine Türkiye Türkçesine aktaracak olduğumuzda “(Ben) Senin yüz unutmak var” gibi bir ifade ile karşılaşılmaktadır. Bu da bize, konuşucunun unutmusluk hâli içinde olduğunu bildirdiğinden ekin, *hâl / sonuç* görünüşü işaretleyicisi olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

2.4.2.1.6. {-(ye)ri} Eki ve Görünüş İşlevleri

Ekin, “ari” (var olmak) fiilinden geldiği konusunda araştırmacılar hemfikirdirler. Bu görüşü destekleyen en önemli ipucu ise ekin *kanjisinin* (Çin karakteri) kimi zaman 有(ari) şeklinde yazılıp *-yeri* olarak okunmasıdır. *-tari* ile *-yeri* ekleri anlam açısından incelendiğinde aralarında fark olmamakla birlikte (Matsuo 1978; Yamaguchi 1980; Tsunoji 1975) ilki (*-tari*), bir sonucun varlığını (*kekka sonzai*), bizim adlandırmamızla *sonuç görünüşünü* vurgularken ikincisi (*-yeri*) sadece var olmayı (*sonzai*), yani *hâl görünüşünü* işaretlemektedir. Vovin, *-yeri* ekinin hem eski doğu hem de batı

⁴⁸ Watanabe (2008), MYS’de *-tari* ekinin 多里, 多流, 有, 在 olmak üzere dört farklı yazım şekli tespit etmiştir. Bunlardan ilk ikisi sadece ses olarak ele alınırken anlama dikkat edilmemiş, son ikisinde ise “var olma, bulunma” anlamlarına gelen karakterler kullanılmıştır.

Japoncasında asıl işlevinin eylemin *sürerliliğini* bildirmek olduğunu belirtirken, ikincil işlev olarak *bitmişlik* bildirmeyi de verir. Yamada (1954)'ya göre ek, mastar formu *-(y)i* ile *ar-u* (var ol-, bulun-) fiilinin birleşip tek bir heceye dönüşmesi (monophthongization) sonucunda (*-yer-* < **-i+ar-u*) ortaya çıkmıştır (Vovin, 2005: 880-881). Watanebe (2008), *-kyeri*, *-yeri* ve *-tari* arasında yaptığı karşılaştırma sonucunda, şimdide bitmemişlik (present imperfective), yani *bitmemişlik / sürme* veya *hâl / sonuç görünüşünün -yeri* ile, geçmişte bitmemişlik (past imperfective), yani geçmişte gerçekleşen bir olayın sonucunun hâlâ devam etmesi veya yeni bir duruma geçmiş olmanın hâlâ devam etmesi, bizim adlandırmamızla *hâl / sonuç görünüşünün -kyeri* ile işaretlendiğini bildirmektedir. *-tari* ekinin ise hem sonuç (resultative) hem de sürme (progressive) görünüş türünü işaretlemeye kullanıldığını bildirmektedir.

Konoshima, Modern Japoncadaki *şimdiki zaman, bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olan *-teiru* yapısı ile Eski Japoncadaki *-yeri*'nin birçok açıdan benzediğine dikkat çekmektedir (Konoshima, 1973: 190). Konoshima'nın belirttiği gibi her iki ekin de işaretlediği görünüş türü, eklendikleri fiilin kılınış özelliğine göre belirlenir. Örneğin ekler bir *durum fiiline* veya *süreç bildiren* bir fiile eklenmişse *bitmemişlik / sürme* görünüşünü işaretlerken, *anlık fiillerle* çekime girdiklerinde *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretledikleri anlaşılmaktadır.

Sandness (1999), *-yeri*'nin bir durumun konuşma anında devam ettiğini bildirmek, bir hareketin sonucunun konuşma anında devam ettiğini bildirmek ve bir hareketin konuşma anında devam ettiğini bildirmek gibi üç farklı görünüş türünü işaretleme işlevinden bahseder. Hangi görünüş türünü belirlediğine karar vermede ise bağlamın ve beraber çekime girdiği fiilin kılınışının önem taşıdığını vurgular.

Araştırmacıların incelemeleri sonucunda Eski Japoncadaki *-yeri* ekinin ve Modern Japoncadaki *-teiru* ekinin birbirleriyle işlev bakımından örtüştüğü, bunların da Türkiye Türkçesindeki *-(I)yor* ve *-miş* ekleriyle işlev bakımından benzerlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Ekin işaretlediği görünüş türleri ise aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Ekin sadece bitmişlik görünüşü işlevine rastlanmamış, bitmişlik sonrası ortaya çıkan *hâl / sonuç* görünüşü işlevine rastlanmıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(28) (MYS 1.21)	紫草能	保敝類	妹乎....
	murasaki-no	nipop-yeru	imo-wo
	menekşe-ilgi	kok-(y)eri	sevgili-yükleme

‘My lover who smell like violets....’ (Watanabe, 2008: 61)

“Menekşeler gibi kokan sevgilim(i) / Menekşe kokulu sevgilim(i)...”

Tsunoji (1978) bu cümlede kadının, yazarın karşısında olduğunu ve bu yüzden kokusunu alabildiğini belirtmektedir. Yani kadının kokusu yazar tarafından alınmakta, kadın menekşe gibi kokmaya devam etmektedir. Ayrıca *kok-* fiili kılınış itibarıyla süreç fiillerinden olup *-yeri* ekini aldığı anda kokma eyleminin devam etmekte olduğu daha anlaşılır olmaktadır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(29)MYS 8.1621	吾	屋前乃	芽子	花	咲有....
	wa(-ga)	yadwo-no	pagi-no	pana	sak-yeri
	ben-ilgi	ev-ilgi	çalı-ilgi	gül	aç-yeri

‘Bush clover flowers of my house bloom....’ (Watanabe, 2008: 58)

“Evimin önündeki çalı gülleri açmış.”

Bu cümlede, evin önündeki çiçekler açılma eylemini tamamlamış ve bunun sonucunda açılmış durumdadır. Yani biten bir eylemin ardından şimdide tanık olunan bir sonuç, şimdide devam etmekte olan bir durum söz konusudur. Bu nedenle *-yeri* eki, cümlede *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.

(30)MYS8.1426	...梅花	其十方	不所見	雪乃	零有者
	ume(-no) pana	sore-tomo	miye-zu	yuki-no	pur-ere-ba
	erik çiçeği	öyle (gibi)	görün-olumsuz	kar-ilgi	yağ-yeri- çünkü

‘...the plum flowers cannot be recognized as flowers because it snow.’

(Watanabe, 2008: 58)

“Üzerlerine kar yağdığından erik çiçekleri öyle (erik çiçeği gibi) görünmüyor.”

Tsunoji (1978) ve Watanebe (2008) cümlede anlatılmak istenenin “karın yağıp bittiği ve bunun sonucunda erik çiçeklerinin fark edilemeyecek durumda olduğu”, yani onlara göre *-yeri* eki, karın yağmasının, çiçeklerin fark edilememesi sonucunu (resultative) işaretlemektedir (Watanabe, 2008: 58). Bize göre ise bu cümle, yeni bir durumu işaretlemektedir ancak, bu durum erik çiçeklerinin fark edilemez olması değil, etrafın karla kaplı olmasıdır. Yani, kar yağdıktan sonra etraf karla kaplıdır, karlıdır. Bu yüzden *hâl / sonuç görünüş türünün hâl* kısmını işaretlemektedir.

(31)MYS 1.50	...圖	負留	神	龜毛...
	pumi	op-yeru	ayasiki	kame-mo
	desen	taşı-yeru	garip	kaplumbağa- hem

‘...the strange turtle that carry patterns (on the shell) also...’ (Watanabe, 2008: 62)
“...sırtında (kabuğunda) şekiller taşıyan garip kaplumbağa da...”

Sandness bu cümlelerin bir sonuç bildirmenin yanında sürme bildirebileceğini de ifade etmektedir. Watanabe ise *taşı-* eyleminin kılınış özelliğinden dolayı ekin, her iki görünüş türüne de işaret edebileceğini bildirmekte, dolayısıyla Sandness’in görüşünü doğru kabul etmektedir (Watanabe, 2008: 61). Ancak bize göre burada anlatılan, devam etmekte olan bir eylemden ziyade, bir durum tasviridir. Kaplumbağaların kabuklarında yer alan desenler belli bir süre taşınıp bırakılacak bir nesne değildir. Bu cümleden “Sırtı desenli garip kaplumbağa” okumasını elde etmek mümkündür. Bu nedenle, cümlelerin *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirme ihtimali bize göre düşük bir ihtimaldir ve cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

2.4.2.2. Modern Japoncada Görünüş

Machida, Japoncada zamanı, diğer birçok dilde olduğu gibi konuşma anı (S) ve olayın (E) farazi bir zaman çizgisi üzerinde öncelik sonralık ilişkisine göre konuşlandırılarak sınıflandırmıştır. Buna göre, konuşma anı ile olayın eş zamanlı olması *şimdiki zaman* “*genzai*” (S=E), olayın konuşma anından önce gerçekleşmesi *geçmiş zaman* “*kako*” (E-S), olayın konuşma anından sonra gerçekleşmesi de *gelecek zaman* “*mirai*” (S-E) olarak adlandırılmıştır. Machida, dilbilgisel zamanın ise böyle bir sınıflandırmadan daha ayrıntılı ele alınması gerektiğini ve Japoncanın da bunu zaman

zarfları, zaman ekleri ve yan cümlecikler yardımıyla gerçekleştirdiğini belirtmiştir (Machida, 1989: 6-7).

Modern Japoncada görünüş kategorisi, fiillerin *-teiru* eki alıp almamasına göre belirlenmektedir. *-teiru* ekini alan fiiller, *bitmişlik* (daha sonra kendi içinde bir duruma işaret etmesi veya bir sonuç bildirmesi olarak alt kategorilere ayrılmakta) ve *bitmemişlik / sürme* açısından ele alınıp incelenmektedir. Fiilin, *-teiru* ekini alıp almaması ise kılınışıyla ilgili bir durumdur. Bu nedenle, Modern Japoncada görünüş üzerine çalışma yapan araştırmacılar ilk olarak fiilleri gruplandırmışlar ve bunlardan hangilerinin *-teiru* aldığını tespit etmeye çalışmışlardır.

Bu alanda temel olarak kabul edilen ilk sınıflandırma Kindaichi'ye aittir. Kindaichi (1955 ilk basım)'nin ilk sınıflandırmasında Japonca fiiller, *hareket fiilleri* ve *durum fiilleri* olmak üzere ikiye ayrılmış, daha sonra bunlara *anlık fiiller* ve *dördüncü tür fiiller* de eklenerek sayı dörde çıkarılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre *hareket fiilleri -teiru* ekini aldıklarında hareketin devam etmekte olduğunu, diğer bir deyişle *bitmemişlik / sürme görünüşünü* işaretlemektedir. *Durum fiilleri* ise *var ol-*, *bulun-* anlamına gelen *aru* (cansız varlık veya insan olmayan canlı varlık için kullanılır) ile *iru* (insan için kullanılır) fiilleridir ve dilin özelliği gereği *-teiru* ekini almazlar. *Anlık fiiller*, bir anda olup biten, kılınışı gereği bir süreç ifade etmeyen fiilleri ifade eder ve bu fiillere *-teiru* eklendiğinde, bitmiş olan eylemin etkisinin hâlâ devam ettiği veya yeni bir sonucun ortaya çıktığı gözlemlenir⁴⁹. Kindaichi'nin *dördüncü tür fiiller* olarak adlandırdığı bu gruptaki fiiller ise ilk gruptaki (*durum fiilleri*) fiiller gibi mevcut bir duruma işaret etmektedirler, ancak bunlar ilk gruptan farklı olarak *-teiru* ekini alabilmektedirler. Diğer taraftan Kindaichi, aynı fiilin *-teiru* ekini aldığı hem bitmişlik sonucu ortaya çıkan hareketin izini / sonucunu (bize göre sonuç) hem de süregelen bir durumu (bize göre hâl) ifade etmede kullanılabileceğine dikkat çekmektedir (Kindaichi, 2000: 7-26). Kindaichi'nin bu sınıflandırması, bizim Türkçe için önerdiğimiz sınıflandırma ile de örtüşmekte, aşağıdaki örneklerde de bizim adlandırmamızla *hâl* ve *sonuç görünüş türünün* farkı ortaya konmaktadır.

(32) この 釘は 曲がっている

⁴⁹ Kindaichi'nin sınıflandırması, *şişmanla-* “futoru”, *zayıfla-* “yaseru” gibi fiilleri anlık fiiller arasında göstermesi sebebiyle Okuda (1977) tarafından eleştirilmiştir. Bize göre bu fiiller oluş bildirdiği için Okuda'nın eleştirisi haklı bir eleştiridir.

kono	kugi-wa	maga-t-teiru
Bu	vida-konu	kıvrıl-teiru

(Kindaichi, 2000: 11)

“Bu vida kıvrılı (Biri vidayı kıvrırmış, sonuçta kıvrılı).”

Bu cümlede, eyleyici ile eylemden etkilenenin farklı olduğu anlaşılakta (“wa” burada vidayı nesne konumuna getirmektedir) önceden düz olan vidanın, bir eyleyici tarafından kıvrılıp sonucunda şimdiki hâline (kıvrılı olma hali) getirildiği ifade edilmektedir. Yani, *-teiru*, bu cümlede *sonuç görünüşünü* işaretlemektedir.

(33)	この	道が	曲がっている
	kono	michi-wa	maga-t-teiru
	Bu	yol-konu	kıvrıl-teiru

(Kindaichi, 2000: 11)

“Bu yol kıvrılıyor (Yol kendiliğinden kıvrılmış durumda)

Bu cümlede ise örnek (32)’den farklı olup yolun doğal olarak kıvrıldığı, bir eylemin bitmesiyle kıvrılmış olma durumuna geçmiş olmadığı anlaşılmaktadır. Yolun kıvrılı oluşu, süregelen bir durumun varlığını ifade etmektedir. Yani, *-teiru* bu cümlede *hâl görünüşünü* işaretlemektedir.

Modern Japoncada görünüş türünü belirlemek için kullanılan bir başka sınıflandırma ise Suzuki (1976) tarafından yapılmıştır. Suzuki’nin sınıflandırmasında esas alınan “*yap-*” fiilinin ek almamış şekli (する *su-ru*) ile, *-teiru* eki almış şekli (している *shi-teiru*) olmuştur. Suzuki “*shiteiru*” nun *sürme görünüşü* işaretleyicisi olduğunu belirtirken “*suru*” hakkında bir görüş bildirmemiştir.⁵⁰ Bize göre “*suru*” ile ilgili görüş bildirmemesinin sebebi, fiilin *-teiru* ekini almamış olması, yani herhangi bir görünüş türüne işaret etmiyor olmasıdır.

50

Suzuki,

Shigeyuki

鈴木重幸(1976)

「日本語動詞のアスペクト」「日本語動詞のすがた(アスペクト)について—～スルの形と～シテイルの形 (Japonca Eylemlerin Görünüşü - *suru* biçim ile *shiteiru* biçim)」, s. 63 -83, Mugishobō, Tokyo. 1976’dan akt. 1979’dan akt. 須田義治『現代日本語のアスペクト論』ひつじ書房, 2010. s. 21-22.

Kudō (2004)'da hareket fiilleri, *-teiru* ekini aldıklarında eyleyicinin hareketi (konuşma anında eylemin devam edip etmemesi) ve eylemin nesnede meydana getirdiği değişiklik (hâl / sonuç) açısından ele alınıp sınıflandırılmıştır.

Nitta (2007) da fiilleri durum ve hareket fiilleri olmak üzere ikiye ayırmış, durum fiillerinin *-teiru* ekini almadığını dolayısıyla görünüş özelliğine sahip olmadığını savunmuştur. Hareket fiillerini ise kendi içinde kılınışı gereği süreç bildiren fiiller ve anlık fiiller olarak ayırmıştır.⁵¹

Machida (1989), Japoncada Zaman ve Görünüş adlı çalışmasında, Japoncada görünüş çalışmalarının İngilizcedeki karşılıklarının aranmaya odaklanmasından ziyade, konunun Japoncanın kendine özgü yapısında ele alınması gerektiğini dile getirmiştir. Morfolojik açıdan ele alındığında Japoncada geçmiş zamanı belirtmek için kullanılan *-ta* ve geçmemiş (gelecek, şimdi) zamanı belirtmek için kullanılan *-ru* ekleri vardır. Aslında bu Machida (1989)'ya göre eksik ve pek doğru olmayan bir sınıflandırmadır. Ona göre Japoncada görünüş *tamamlanmışlık/tamamlanmamışlık, tekrarlama/alışkanlık, bitmişlik/bitmemişlik* olgularından hareketle ele alındığında istisnası bol sınıflandırmalar yapılmaktadır. Japoncada zaman, zarflarla ifade edilebildiği gibi, ana cümle ve yan cümle de zamanı belirlemede önemli yere sahiptir. Machida, *gelecek zaman* işaretleyicisi olarak kullanılan *-ru* ekinin görünüş değeri taşımadığını bildirmekte ve bu nedenle gelecek zaman işaretleyicisi *-ru*'yu inceleme kapsamı dışında tutmaktadır. Ekleri, görünüş ve zaman işlevlerine göre aşağıdaki gibi sınıflamıştır (Machida, 1989: 152). Tablodaki “durum dışı” (非状態) adlandırması, durum fiilleri dışındaki fiil türleri için kullanılmıştır.

Tablo 13. Machida (1989) Modern Japoncada Zaman Ekleri ve Görünüş İşlevleri						
	Geçmiş (過去)		Şimdi (現在)		Gelecek (未来)	
	durum (状態)	durum dışı (非状態)	durum (状態)	durum dışı (非状態)	durum (状態)	durum dışı (非状態)
Yüklem (述語)						
Bitmişlik (完結相)	-	<i>-ta</i>	-	-	-	<i>-ru</i>
Bitmemişlik	<i>-ta</i>	<i>-teita</i>	<i>-ru</i>	<i>-teiru</i>	<i>(-ru)</i>	<i>(-teiru)</i>

⁵¹ Nitta, Yoshio 仁田義雄, (2007), 「現代日本語の文法・アスペクト・テンス・否定 (Günümüz Japonca Dilbilgisi-Görünüş Zaman Olumsuzluk)」, 日本語記述文法研究会 (Japonca Açıklamalı Dilbilgisi Araştırmaları Toplantısı)'den akt. Atay A., 2011: 50-51

非完結相						
------	--	--	--	--	--	--

(Machida, 1989: 152)

Japon Dili Araştırmaları Kurumu (国立国語研究所)'nun 1985'te yayımladığı *Modern Japoncanın Fiil Sisteminde Görünüş ve Zaman* adlı eserde günümüz Japoncasında zaman, *geçmiş zaman* ve *geçmemiş zaman* olarak ikiye ayrılmış, bunların *bitmişliği* ve *sürerliği* bahsi ise görünüşün konusu olarak ele alınmıştır. Fiil zamanı denilen kavram, fiilin ifade ettiği hareketin (veya onun belli bir parçasının) konuşma anı esas alınarak, o andan öncesi (*kako*), sonrası (gelecek) veya aynı anı (şimdi) mı ifade ediyor olmasıyla ilgilenen bir kategoridir. Birçok dilde geçmiş, gelecek ve şimdi olarak üçe ayrılan bu dilsel zaman sınıflaması, modern Japoncada geçmiş ve geçmemiş olarak ikiye ayrılır (age. 137). Eserde, Modern Japoncada zaman ve görünüş ilişkisi Okuda (1977) esas alınarak aşağıdaki gibi tablolastırılmıştır:

Görünüş \ Zaman	Bitmişlik Görünüşü	Sürme Görünüşü
Geçmemiş	<i>su-ru</i> (yap-)	<i>shi-teiru</i> (yap-(i)yor)
Geçmiş	<i>shi-ta</i> (yap-tı)	<i>shi-tei-ta</i> (yap-(i)yor-du)

Tabloya göre dilbilgisel zaman, *geçmiş* ve *geçmemiş* olarak iki karşıtlık üzerinden, *görünüş kategorisi* ise *bitmişlik* ve *sürme* (bitmemişlik) karşıtlığı üzerinden ele alınmıştır. Buna göre *bitmişlik görünüşü*, hem geçmemiş bir zamanda (geniş-şimdi-gelecek) hem de geçmiş bir zamanda karşımıza çıkabilmektedir. Geçmemiş zamanda karşımıza çıkan bitmişlik; genellikle *hâl / sonuç görünüşüne* işaret ederken, geçmiş zamanda karşılaşılan bitmişlik; yalın bir *tamamlanmışlık* bildirmektedir. Sürme görünüşü, geçmemiş zamanda karşımıza çıktığında genellikle bir *eylemin* veya bir *durumun / sonucun* devam ettiğini bildirirken, geçmiş zamanda karşımıza çıktığında söz konusu eylemin (geçmişte) *devam etmekte* olduğunu bildirmektedir.

Modern Japoncada daha önce yapılmış olan fiil sınıflandırmaları ve bunların görünüş özelliklerini ele aldıktan sonra görünen o ki, karşımıza dilbilgisel görünüşü

belirlemede kullanılan iki ek çıkmaktadır; *-ta* ve *-teiru*. Bu eklerin görünüş işlevleri ise aşağıda verilmiştir.

2.4.2.2.1. {-ta} Eki ve Görünüş İşlevleri

Eski Japoncada *-ki* ve *-kyeri* olmak üzere iki tip geçmiş zaman işaretleyicisi varken Modern Japoncada geçmiş zaman işaretleyicisi olarak sadece *-ta* eki bulunmaktadır. Svahn, ekin ilk kez Geç Orta Dönem Japoncası eserlerinden *Heike Monogatari*'de (12. yy.) geçmiş zaman işaretleyicisi olarak kullanıldığını öne sürmektedir (Svahn, 2009: 67). Ancak aynı eki Sandness, *-tari*'nin az rastlanan bir çekimi olarak kabul etmektedir [*Hashi wo hii-ta zo. "Merdiveni çektiler."*] (Sandness, 1999:134). 15.yy'dan sonra ise *-ta* ekinin geçmiş zaman işaretleyicisi olarak yaygınlaştığı bilinmektedir (Sandness, 1999: 176).⁵² Araştırmacılar Modern Japoncada *-ta* ekinin (kibar kullanımı "*-mashita*"dır), geçmiş zaman işaretleme işlevi hakkında görüş birliği sağlamışken, olumlu cümle yapılarında *-ta*'nın görünüş işaretleyicisi olup olmadığı konusunda ise tartışmalar devam etmektedir. Özbek, Transavasya dilleri arasında aldığı Japonca ve Türkçede, geçmiş zaman işaretleme *-ta* ve *-di* ile, *şimdiki zaman* ve *bitmemişlik / sürme* işaretleyicisi olan *-(I)yor* ve *-teiru* eklerinin olumsuz cümle yapılarında farklı kipsel özellikleri ve görünüş işlevlerine dikkat çektiği çalışmasında, *-ta*'nın görünüş işlevlerini belirlemede Szatrowski (1983) ve Teramura (1984)'nın testini kullanmaktadır⁵³.

Question:

Moo hirumesi wo tabe-ta-ka?
Already lunch ACC eat-PAST-Q
"Did you eat (your) lunch?"

Answer:

a) *Iya, (mada) tabe-tei-nai.*
No, yet eat-ASP-NEG
"No, I haven't eaten yet."

b) **Iya, tabe-nakat-ta.*
No, eat-NEG-PAST

Question:

Kinoo, hirumesi wo tabe-ta-ka.
Yesterday lunch ACC eat-PAST-Q

Answer:

a) *Iya, tabe-nakat-ta.*
No eat-NEG-PAST

⁵² Sandness, Karen E., *The evolution of the Japanese Past and Perfective Suffixes*. Ann Arbor: Center for Japanese Studies, the University of Michigan, 1999, s. 176'dan akt. Axel Svahn, 2009: s.65

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bk. Özbek, A. (2011). 'Aspect And Modality In Negative Constructions: A Contrastive Analysis Of Turkish And Japanese', *Journal of Linguistics and Literature*, 8:2, 1-17, 2011.

“Did you eat (your) lunch yesterday?”

“No, I didn’t eat it”

b) *Iya, tabe-*tei*-nai.

No, eat-ASP-NEG

(Teramura, 1984:321-322)

Yukarıdaki sorulardan ilkinde *-ta* eki eğer geçmişte kesin zaman bildiren bir zaman zarfı ile (*dün, saat ikide* vs.) kullanılıyorsa *zaman işaretleyicisi* olmakta, süreç bildiren bir başka tamamlayıcı unsur ile kullanılıyorsa (*çoktan, ...-den...- e kadar* vs.) *bitmişlik görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır (Özbek, 2011: 1-17).

Diğer taraftan, *-ta* ekinin geçmiş zaman işaretleyicisi olmasının yanında, cümle içindeki diğer unsurlara bağlı kalınmadan (zarflar) da görünüş işaretleme görevini üstelenebileceği görüşünü savunan araştırmalar da yapılmıştır. Bunlardan Kudō, *-ta* ekinin eylem bittikten sonra bir sonucun devam etmesini veya yeni bir duruma geçilmesini, yani *hâl / sonuç görünüş türünü* işaretlemesini, bitmişlikten ayrı düşünmenin doğru olmayacağını savunmaktadır. Kudō, özellikle oluş fiillerinde, eylem gerçekleşmeden (yani bitmeden) sonuç bildiremeyeceğini, *-ta* ekinin, eylemin gerçekleşmesi için son sınıra ulaştığını gösteren bir ek olduğunu dile getirmektedir (Kudō, 2009: 80-89). Suzuki (1979)’da ise *-ta* geçmiş zaman ekini anlam açısından *koşaç geçmiş* (アオリスト的な過去) ve *bitmişlik bildiren geçmiş* (ペルフェクト(perfect)的な過去) olmak üzere ikiye ayırmakta ve görünüş türünü belirlemede bağlamın önemine dikkat çekmektedir.⁵⁴ *-ta* ekinin zaman işaretleyicisi mi yoksa görünüş işaretleyicisi mi olduğuyla ilgili bağlamın önemini vurgulayan bir diğer isim de, Suda (2010)’dadır. Suda, *-ta* ekinin, geçmiş zaman işaretleyicisi olmanın, beraberinde *bitmişlik görünüşünü* de getirdiğinin bağlamdan rahatlıkla okunabileceği öne sürmektedir (Suda, 2010: 74-76).

Sonuç olarak, bize göre Teramura’nın testi *-ta* ekinden ziyade *-teiru* ekinin olumsuz şeklinin görünüş değerini belirlemeye yönelik bir testtir ve *-ta* ekinin görünüş işlevi ile ilgili tatmin edici açıklamalar sunmamaktadır. Aşağıdaki örneklerde, ekin

görünüş işlevleri belirlenirken zarflar yanında bağlam da dikkate alınarak bir sınıflandırma yapılmıştır.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

(34)	太郎は	3時15分から	3時30分まで	走った。
	Tarō-wa	3.15 -kara	3.30 -made	hashit-ta
	Taro-özne	3.15-den	3.30 –e kadar	koş-ta

“Taro, saat 3.15’ten 3.30’a kadar koştu.”

(Machida, 1989:151)

Bu cümlede konuşma zamanından önce belli bir zaman aralığında (3.15 ile 3.30 arasında) gerçekleştirilen koşma eyleminden bahsedilmektedir. Koşma eyleminin aralıklarla mı, sürekli mi olduğu konusunda herhangi bir ipucu yoktur, ancak eylemin o zaman aralığında olup bittiği anlaşılmaktadır. Yani, cümle bitmişlik görünüşünü işaretlemektedir.

(35)	子供たちが	公園で	遊んだ。
	kodomo-tachi-ga	kōen-de	ason-da
	çocuk-çokluk-özne	park-bulunma	eğlen-ta

“Çocuklar parkta eğlendi.”

(Machida, 1989: 9)

Bu cümlede herhangi bir zaman zarfı bulunmamakla birlikte eğlenme eyleminin konuşma zamanından önceki bir zamanda gerçekleştiği bellidir. Konuşma zamanından önce olup bitmiş bu eylem bize göre bitmişlik görünüş türüne işaret etmektedir.

(36)	僕は	驚いて	ふり返りました。
	boku-wa	odoroi-te	furi-kaeri-mashita
	Ben -özne	şaşıarak	dönüp bak-mashita

“Şaşıarak (ardıma) dönüp baktım.” (Kappa, Akutagawa Ryunosuke).⁵⁵

Kappa adlı romandan aldığımız bu cümlede, konuşma zamanından önce gerçekleştirilen bir eylem anlatılmaktadır. Cümlede bir zaman zarfı yoktur ancak bize göre –ta eki hem geçmiş zamanı hem eylemin olup bittiğini işaretlemektedir.

(37)	私は	3時間	テレビを	見た。
	watashi-wa	3 jikan	terebi-wo	mi-ta
	Ben -özne	3 saat	televizyon-yükleme	izle-ta

⁵⁵ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/akutagawa/kappa/index.html>

“Ben üç saat televizyon izledim”

Bu cümlede “terebi wo miru” *televizyon izleme* eyleminin *-ta* eki ile konuşma zamanından önce gerçekleştirilen bir eylem olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eylemin sürekli (aralıksız) mi, ara ara mı olduğu konusunda herhangi bir işaretleyici yoktur. Bu durumda Suda (2010)’nın da belirttiği gibi, eylemin konuşma zamanından önce gerçekleşip bitmiş olması *-ta* ekinin hem zaman işaretleyicisi hem de *bitmişlik / tamamlanmışlık* görünüşü işaretleyicisi olma görevini üstlendiği anlaşılmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(38a)	花子は	3ヶ月	かかって	ドレスを	作った。
	Hanako-wa	3 ka getsu	kakat-te	doresu-wo	tsukut-ta.
	Hanako-özne	3 ay	sür-üp	elbise-yükleme	hazırla-ta

“Hanako 3 ayda elbise(yi) hazırladı” (Machida, 1989: 42)

Machida bu cümlede, *-ta* ekinin bir süreç bildirmeyi işaretlediğini, süreci işaretleyen “kakarū” zarfı olduğunu belirtmekte, *-ta* ekinin görünüş değeri ile ilgili yorum yapmamaktadır (Machida, 1989: 42). Bunun yerine, cümledeki “kakarū” zarfını “mō” (*çoktan*) zarfı ile değiştirip “tsukurū” (*hazırla-*) fiiline *-teiru* ekini getirerek aşağıdaki cümleyi oluşturmuş ve cümlenin *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlediğini belirtmiştir:

(38b)	花子は	もう	ドレスを	作っている。
	Hanako-wa	mō	doresu-wo	tsukut-teiru .
	Hanako-özne	çoktan	elbise-yükleme	hazırla-teiru

“Hanako elbiseyi çoktan hazırlamış” (Machida, 1989: 42)

Japoncada *şimdiki zaman*, *bitmemişlik /sürme görünüşü* işaretleme işlevinin yanında *hâl / sonuç görünüşü* işaretleme işlevi de kanıtlanmış olan *-teiru* eki bu cümlede, “mō” (*çoktan*) zarfı ile kullanıldığından *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlemektedir. Eğer ek, tek başına kullanılmayıp bir zarfla kullanıldığında bu görevi üstleniyorsa, örnek (38a)’da *-ta* eki de bağlamdan anlaşılacağı üzere bize göre *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olmalıdır. Çünkü Hanako’nun, elbiseyi dikip bitirmesinin

konuşma zamanından önce gerçekleştiği, bu eylemin üç ay sürdüğü (3 ka getsu kakatte) bilinmekte ve sonuçta elbisenin konuşma anında hazır olduğu da anlaşılmaktadır.

2.4.2.2.2. {-teiru} Eki ve Görünüş İşlevleri

-teiru eki, ana fiile getirilen -te zarf-fiil eki (teki) ve aslında yardımcı fiil olan “bulunmak, var olmak” anlamındaki iru ve aru fiillerinin dilbilgiselleşmesiyle oluşmuş bir ektir. Fiil+teiru ve fiil+tearu arasındaki fark ise ana fiilin geçişli veya geçişsiz fiil olması ile ilgilidir. Aynı zarflarla kullanılabilen bu iki ekten -teiru, hem geçişli hem geçişsiz fiiller ile birleşebilirken, -tearu sadece geçişli ve istemli (intentional) fiillerle kullanılabilir. Ayrıca -tearu, -teiru’dan farklı olarak birçok araştırmacı tarafından dilbilgisel görünüşün değil, sözlüksel görünüşün bir parçası olarak görülmüş ve birleşik fiil yapılarında incelemeye alınmıştır. Bu nedenle -tearu yapısı, tezimizin yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin incelendiği üçüncü bölümünde ele alınacaktır. -teiru yapısı ise yoğun bir dilbilgiselleşme geçirip eklediği için bu kısımda incelenmiştir.

Yoshikawa, daha önce yapılan çalışmalara kendi tespitlerini de ekleyerek -teiru ekinin; (1) hareketin-oluşun devam etmekte olduğunu bildirmek (動作-作用の継続), (2) hareketin-oluşun sonucunda ortaya çıkan durumu bildirmek (動作-作用の結果の状態), (3) değişen durumu bildirmek (sıfatlaşma) (異なる状態), (4) deneyim bildirmek (経験) ve (5) tekrarlama bildirmek (くり返し) gibi 5 farklı işlevinin olduğunu tespit etmiştir (Yoshikawa 2000: 164). Bu işlevlerden, bizim adlandırmamıza göre, (1) bitmemişlik / sürme; (2) ve (3) ise hâl / sonuç görünüş türlerine işaret etmektedir. Araştırmacıların (Suda, 2010; Kudō, 2004, 2009; Nakamura, 2001; Kindaichi, 2000; Yoshikawa, 2000; Machida, 1989) görünüş işaretleyicisi olduğu konusunda hemfikir oldukları -teiru yapısı ile ilgili çalışmalar ve örnekler incelendiğinde, -teiru ekinin basit yapılarda bitmemişlik / sürme ve hâl / sonuç olmak üzere iki farklı görünüş türünü işaretlemeye kullanıldığı gözlemlenmiştir. Birleşik yapılarda ise genellikle bitmemişlik / sürme görünüş türünü işaretlemeye meyillidir. -teiru’nun hangi görünüş türüne işaret ettiğini belirlemede diğer eklerde olduğu gibi, cümle içindeki tamamlayıcı unsurların, kısacası bağlamın rolü önemlidir.

Ekin, basit ve birleşik yapılarda işaretlediği görünüş türü aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Basit Yapılarda fiil+teiru

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

-teiru ekini alan bazı fiiller kılınış özellikleri gereği *bitmişlik / tamamlanmışlık* bildirirler. Ancak bu *bitmişlik / tamamlanmışlık* salt bir bitme olmayıp, bitişten sonra genellikle yeni bir duruma veya bir sonuca işaret ettiğinden, bitmiş olan (son sınıra ulaşmış olan) örnekler *hâl / sonuç* başlığı altında ele alınmıştır. Bu durumu açıklamak için araştırmacıların en sık kullandıkları fiillerden biri 死ぬ “shinu” (öl-) fiilidir. Japoncada bu fiil -teiru ekini aldığıda 死んでいる “shindeiru” şekline gelir ve anlam “ölüyor” değil “ölmüş” olur. Yani ölme eylemi gerçekleşmiş ve gerçekleşen eylem sonucunda ortaya çıkan yeni durum “ölü” olma durumudur. Sık gösterilen örneklerden bir diğeri de 結婚する “kekkon suru” (evlen-) fiilidir. Bu fiil -teiru ekini aldığıda 結婚している “kekkon shiteiru” şeklini alır ve “evleniyor” değil “evli” anlamı ortaya çıkar. Ancak bağlamın ve cümle içindeki zaman zarflarının önemini de unutmamak gerekir. “Zeynepsan wa ima kekkon shiteiru” (*Zeynep şimdi evleniyor*) cümlesindeki *ima* (şimdi) zaman zarfı evlenme eyleminin şu anda gerçekleşmekte olduğunu bildirirken, “Zeynepsan wa kekkon shiteiru” denildiğinde Zeynep’in bekâr olmadığı durumu anlatılmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Bu başlık altında incelenen cümlelerin hepsinde -teiru ekinin, eklendiği fiillerde, eylemin atıfta bulunulan zamanda devam etmekte olduğunu işaretlediği gözlenmektedir. Türkiye Türkçesindeki -(I)yor ekinin işaretlediği *bitmemişlik / sürme görünüş* türü ile de örtüşen bu yapının örnekleri aşağıdaki gibidir:

(39)	よごれた	座布団の	上に	すわっている。
	yogore-ta	zabuton-no	ue-ni	suwat-teiru
	kirlen-s.f.e.	minder-ilgi	üst-bulunma	otur-teiru

“Kirli minderin üstünde oturuyor.”

(Seinen, Mori Ogai)⁵⁶

⁵⁶ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MorSein/index.html>

(40) ジロジロ 私の 様子を 見ている。
 jirojiro watashi-no yōsu-wo mi-teiru
 dik dik (bak-) ben-ilgi durum-yükleme izle-teiru

“Dik dik bakarak durumumu gözlüyor.” (Hōrōki, Hayashi Fumiko)⁵⁷

(41) 松田さんの 顔に、 小さい 涙が 一滴 光っている。
 matsuda-san-no kao-ni, chīsai namida-ga itteki hikata-teiru.
 matsuda-ilgi yüz- küçük göz yaşı bir parla-teiru
 bulunma damla

“Matsuda’nın yüzünde, küçük bir gözyaşı damlası parlıyor.” (Hōrōki, Hayashi Fumiko)

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(42) ...の二つが、 昔のままに 残っている。
 ...no futatsu-ga mukashi-no-mamani nokot-teiru.
 ...ilgi-iki-özne eski-ilgi-gibi kal-teiru

“...dan ikisi eskisi gibi duruyor.” (Okawa no Mizu, Akutagawa Ryunosuke)⁵⁸

Örnek (42)’de ilgili kısmın alındığı cümlelerin tamamında yazar, daha önce bulunduğu yerlerle ilgili bilgi verirken, iki şehri birbirine bağlayan iki geçitten (köprü), ikisinin de eski haliyle (bozulmadan) öylece kaldığını anlatmaktadır⁵⁹. Yani bu cümlede bir durumun devam etmesi anlatılmaktadır. Bu yüzden, *-teiru* eki, cümlede *hâl görünüşü* işaretleyiciliği görevini üstlenmiştir.

(43) ...洋服の 下襦袢が びっしょり 汗に ぬれている。
 yōfuku-no shitajūban-ga bishshori ase-ni nure-teiru
 elbise-ilgi astar-nesne sırlıklam ter-bulunma ıslan-teiru

⁵⁷ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/hayashi/horoki/index.html>

⁵⁸ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AkuOkaw/index.html>

⁵⁹

“今ではただ一の橋から浜町へ渡る渡しと、御蔵橋(みくらばし)から須賀町へ渡る渡しとの二つが、昔のままに残っている。”

“Elbisenin astarı, terden sırlıslıklam.”

(*Futon*, Tayama Katai)⁶⁰

Bu cümlede yazar, yazdan kalma günlerden birini anlatmaktadır. Yine böyle sıcak bir günde, elbisesinin içindeki astar (ya da atlet), sırlıslıklam olmuş bir halde ter ile ıslanmaktadır.⁶¹ Burada yazarın terliyor olması değil, yazarın terlemesinden dolayı elbisenin astarının (ya da elbisenin içindeki atletinin) ıslanmış olması “sonucu” aktarılmaktadır. Bu nedenle, *-teiru* ekinin cümlede sonuç görünüşü işaretleyicisi olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

(44) あれは とにかく 芸術家 として 成功している。
are-wa tonikaku geijutsuka toshite seiko-shi-teiru
o her halükarda sanatçı olarak başarı-yap-teiru

“Her halükârda, bir sanatçı olarak başarılı.”

(*Seinen*, Mori Ogai)

Bu cümlede de bir gerçeklikten bahsedilmektedir. Söz konusu kişinin bir sanatçı olarak başarılı olması durumu aktarılmakta, cümleden “Her halükârda, başarılı bir sanatçıdır.” okuması elde edilmektedir. Yani, süren bir eylem veya biten bir eylem sonucunda ortaya çıkan bir durum ya da sonuç değil, genel geçer bir durum tasvir edilmektedir. Bu nedenle *-teiru* ekinin, bu cümledeki işlevinin, *hâl görünüş* türünü işaretlemek olduğu düşünülmektedir.

Birleşik Yapılarda *fül+tei+ta*

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler:

Bir önceki kısımda ele aldığımız basit yapılardaki *bitmişlik görünüşünde*, eylemi gerçekleştiren ve gerçekleştikten sonra ondan etkilenen (özne veya nesne) aynı kalmakta idi. (Adam öldü- şimdi (adam) ölü; Zeynep evlendi – şimdi (Zeynep) evli). Bu nedenle basit yapılardaki *hâl / sonuç görünüşü* bildiren cümleler aynı zamanda bir bitmişlik de ifade etmekte idi. Ancak birleşik yapılarda, eylem gerçekleştikten sonra ortaya çıkan yeni durumdan veya sonuçtan etkilenen farklı olmaktadır⁶². Sadece *hâl / sonuç bildirmektedir*. Diğer bir ifadeyle bu yapıdaki cümleler, isim cümlesi

⁶⁰ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/TayFuto/index.html>

⁶¹“残暑の日はまだ暑く、洋服の下襦袢(したじゅばん)がびっしょり汗にぬれている。”

⁶²(48) “Gözlerine yaşlar birikmişti – Şimdi onun gözü yaşlı.”, (49)“Masanın üstüne küçük toprak kap konmuştu – Şimdi masanın üstünde küçük toprak kap var.”, (50)“Yüzünde endişeli bir ifade göründü- O endişeli”

olabilmektedir. Bu nedenle, birleşik yapılardaki hâl / sonuç, içinde bitmişlik barındıran bir *hâl / sonuç* olarak değerlendirilmemekte ve *-teita*'nın bitmişlik bildirenler kategorisinde örneğine rastlanmamaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Bu görünüş türünde ele alınan örneklerin hepsinde olay zamanı konuşma zamanından öncedir. Yani geçmişte gerçekleşen eylemlere atıfta bulunmaktadır. *Bitmemişlik / sürme* görünüş türünü işaretleyen *-teita* yapısı, aşağıdaki cümlelerde hareketin geçmişte belli bir süre devam ettiğini bildirmektedir.

- (45) 汽車は 目まぐるしい ほどの 快速力で 走っていた。
kisha wa memagurushī hodo-no kaisokuryoku-de hashit-tei-ta
tren baş döndürücü kadar-ilgi sürat gücü-vasıta git-tei-geçmiş
“Tren baş döndürecek kadar süratle gidiyordu.” (Aru Onna, Arishima Takeo)⁶³

- (46) ミミズの 声も 幽かに 聞こえていた。
mimizu-no koe-mo kasukani kikoe-tei-ta
yersolucanı-ilgi ses-hem belli belirsiz duyul-tei-geçmiş
“Yersolucanın sesi de belli belirsiz duyuluyordu”
(Ai to ninshiki no shuppatsu, Kurata Hyakuzo)⁶⁴

- (47) 僕は もう 帰ったのか と 思っていた。
boku-wa mō kaet-ta-noka to omot-tei-ta
ben-özne çoktan dön-geçmiş-soru diye düşün-tei-geömiş
“Çoktan döndü mü ki diye düşünüyordum.” (Shuppan, Akutagawa Ryunosuke)⁶⁵

Hâl / Sonuç Bildirenler:

⁶³ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AriAruo/index.html>

⁶⁴ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/KurAito/index.html>

⁶⁵ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AkuShup/index.html>

Bu kısımda yer alan cümlelerde de olay zamanı konuşma zamanından öncedir. Geçmişe bir atıf yapılmaktadır. Ancak örneklerde bir durumun veya sonucun devam etmesinden farklı olarak, olay zamanında var olan bir durum anlatılmaktadır. Örnekler aşağıdaki gibidir:

- (48) そして その目には さびしく 涙が たまっていた。
soshite sono-me-ni-wa sashihiku namida-ga tamat-tei-ta.
ve göz-yönelme-konu çaresizce gözyaşı-özne birik-tei-geçmiş

“Ve gözlerine çaresizce yaşlar birikmişti.” (*Aru Onna*, Arishima Takeo)

Örnek (48)’de Kibe ile Yōko’nun ayrıldıkları sahneden bir kesit alınmıştır⁶⁶. Yazar, Kibe gözden kaybolduktan sonra Yōko’nun uzunca bir süre yerinden ayrılmadığını ve gözlerine yaşlar birikmiş bir halde Kibe’nin ardından bakakalışını tasvir etmektedir. Yani anlatılan sahnede “Yōko’nun gözleri yaşlı”dır. *-teiru* eki burada “gözü yaşlı olma” durumunu bildirmektedir ve bu yüzden *hâl / sonuç görünüş* işaretleyicisi olduğu düşünülmektedir.

- (49) その顔には 心配そうな 驚きの色が 明らさまに 現われていた。
sono-kao-ni-wa shinpai-sō-na odoroki-no- akarasamani araware-tei-ta
yüz-bulunma-konu endişe-gibi şaşkınlık-ilgi- renk-özne açıkça görün-tei-geçmiş

“Yüzünde endişeli bir şaşkınlık ifadesi açıkça görünüyordu.” (*Aru Onna*, Arishima Takeo)

Örnek (49)’da, son sınır vurgulayan fiillerden *görün-* fiili kullanılmıştır. Görünme eylemi bir sonucu bildirdiği gibi, bağlamdan hareketle bu cümlede görünen şeyin yüzdeki endişeli şaşkınlık ifadesi olduğu da anlaşılmaktadır. Yani cümleden “O endişeli ve şaşkıncıdır” okumasını elde etmek mümkündür ve bu okuma bizi olay anında kişinin endişeli bir ruh halinde olduğu sonucuna götürür. Bu nedenle bize göre *-teiru* eki bu cümlede *hâl görünüş* türünü işaretlemektedir.

- (50) 九谷焼の 小盃が 置かれていた。
kutani-yaki-no kosakazuki-nesne ok-are-tei-ta.
Kutani-çömlek-ilgi küçük tabak koy-edilgen-tei-geçmiş

“Kutani çömleğinden küçük bir tabak konulmuştu.” (*Umaichi*, Miyamoto Yuriko)⁶⁷

⁶⁶“木部が見えなくなった後も、葉子の視線はそこを離れようとはしなかった。そしてその目にはさびしく涙がたまっていた。”

⁶⁷ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MiyUmai/index.html>

Bu cümlenin alındığı sahnede, odanın içi tasvir edilirken, masaya sıra geldiğinde, üstünde Kutani mamulü küçük toprak bir kap olduğu vurgulanmaktadır. Biri tarafından oraya konulduğu açık olan bu kabın, varlığına dikkat çekilmektedir. Yani koyma eylemi bitmiş ve bunun sonucunda “küçük toprak kap var” okuması elde edilmiştir. Bu nedenle *-teiru* ekinin cümlede, sonuç görünüşünü işaretlediği düşünülmektedir.

Japoncada zaman ekleri ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 2.4.’te, Japoncada dilbilgisel görünüş kategorisinin, hem Eski Japonca hem de Modern Japonca dönemlerinde zaman kategorisinden bağımsız olarak ele alındığı anlaşılmıştır. Bu bölümde, zaman eklerinin görünüş işlevlerine değinmekle birlikte, görünüş işaretleyicisi olarak tespit edilen ekler ayrıca ele alınmıştır. Buna göre Japoncanın görünüş işaretleyen ekleri: Eski Japonca döneminde *-ki*, *-kyeri*, *-tsu*, *-nu*, *-tari*, *-yeri*, Modern Japoncada ise hâlâ tartışmalı olmakla beraber *-ta*, çoğu araştırmacının kabulüne göre tek görünüş işaretleyicisi olan *-teiru* ve onun birleşik çekimi olan *-teita* olarak Japonca dil bilgisi literatüründe yer almaktadır. Bu eklerin işaretlediği görünüş türünü belirlemede ise genel kanı, fiilin kılınışı ve bağlamın göz ardı edilmemesi gerektiği yönündedir. Örneklerde ele alınan ekler incelendiğinde, Eki Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Hakas Türkçesinde de olduğu gibi, birleşik yapılarda (*-teita* gibi) ilk ekin görünüş, ikinci ekin zaman işaretleyicisi olduğu açıkça görülmektedir. Bu bölümde en dikkat çekici nokta hem eski hem de modern Japoncada dilbilgisel görünüş işaretleyicisi olarak kabul edilen eklerin aslî şekillerinin yardımcı fiil olmalarıdır. Bu durum, gramerlerimizde birleşik zaman çekimi olarak adlandırılan, ancak bize göre birleşik zaman değil, birleşik bir yapıdır (ilk ek yardımcı fiille [ET’de er-, TT’de i-, HT’de pol-] birleşip görünüş işaretleyicisi olur ve üstüne genellikle zaman bildiren ikinci eki alır) görüşünü desteklemektedir. (gel-iyor-i-di > [gel-i-yor-ol-]+du [zaman]).

Aşağıdaki tablo, incelenen örnekler sonucunda bu eklerin işaretlediği görünüş türlerini toplu olarak göstermektedir.

Dönem	Ek	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç
Eski Japonca	-ki	-	+	+
	-kyeri	+	-	+

	-tsu	+	-	+
	-nu	+	-	+
	-tari	-	+	+
	-yeri	-	+	+
Modern	-ta	+	-	+
Japonca	-teiru	-	+	+
	-teita	-	+	+

2.5. DEĞERLENDİRME

Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağzları, Hakas Türkçesi, Eski ve Modern Japoncada dilbilgisel görünüş sisteminin ele alındığı ikinci bölümde elde ettiğimiz bulgular aşağıdaki gibidir:

1. Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Hakas Türkçeleri ile ilgili gramerlerde görünüş kategorisinin yer almadığı gözlemlenmiştir. Literatürde çoğunlukla zaman bildiren ekler olarak ele alınan ve tezimizde görünüş işlevleri incelenen bu eklerden *I. tip (kesin) geçmiş zaman, şimdiki / geniş zaman* ve kısmen *gelecek zaman* eklerinin basit yapılarda bağlama göre, görünüş işaretleyiciliği görevi üstlendiği, ancak *II. ve III. tip geçmiş zaman (-miş, -(y)Ik)* eklerinin çoğunlukla salt olmayan bir bitmişlik ve buna bağlı olarak hâl / sonuç görünüş türünü işaretlediği tespit edilmiştir. Eklerin birleşik yapılarında, geleneksel gramerlerimizde *hikâye ve rivayet birleşik zamanları* olarak adlandırılan bu yapıların ilk unsurunun görünüş işaretleyiciliği görevi üstlendiği tespit edilmiştir. İkinci kısmının ise olay zamanını işaretlemektedir. Yani, “Geliyordum.” cümlesi *şimdiki zamanı* hikâyeleyen bir cümle değil, geçmiş zamanda (gelme eylemigeçmiş zamanda gerçekleştirilmiştir) gerçekleşen eylemin belli bir süre devam ettiğini bildiren bir cümledir.
2. Japoncada görünüş araştırmaları 1970’li yıllarda başlamış, Japoncanın kendine özgü yapısından hareketle ana dili eğitiminde zaman kategorisinden farklı bir kategori olarak dil bilgisi kitaplarında yerini almaya başlamıştır. Bu nedenle, ana dil eğitiminde zaman ekleri ve görünüş eklerinin ayrı tutulduğu, bu iki kategorinin genellikle Japoncanın yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan problemlerde ele alındığı gözlemlenmiştir. Modern Japoncada, *-teiru* ekinin görünüş işaretleyicisi olduğu konusunda

araştırmacıların hemfikir olduğu, *-ta* ekinin ise bağlama bağlı olarak kimi zaman *bitmişlik*, kimi zaman ise *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleyebileceği konusunda çalışmaların arttığı gözlemlenmiştir. Eski Japoncada ise görünüş eki olarak 6 ek tespit edilmiş ve bunların da bağlama göre her üç görünüş türünü de işaretleyebileceği anlaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARDIMCI FİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

Biri fiil olmak üzere en az iki unsurun birleşmesiyle elde edilen fiillere *birleşik fiil* denir. Bu bölümde, “*fiil+fiil* yapılı birleşik fiillerde ikinci kısımda yer alan yardımcı fiillerin⁶⁸ cümle içinde görünüş kategorisini belirlemedeki rolü nedir, hangi yardımcı fiiller Türkiye Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Japoncada kesişim kümesi elemanıdır?” sorularının cevapları aranacaktır.

Korkmaz, birleşik fiilleri birbirinden farklı yapı, işlev ve anlam özellikleri bakımından *I. esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller*, *II. esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik fiiller* olmak üzere iki ana gruba ayırmaktadır (Korkmaz, 2009: 791). Araştırmaya konu olan yardımcı fiiller I. gruptakilere benzemekle birlikte, diğer bir deyişle esas anlamlarını koruyor olmakla birlikte, bazen kendi anlamından uzaklaşmış, fiilin kılınış ve görünüşünde değişikliklere yol açmış olanlardan seçilmiştir.

Bu çalışmada yardımcı fiiller, görünüş işlevlerine göre; *bitmişlik bildirenler*, *bitmemişlik / sürme bildirenler*, *hâl / sonuç bildirenler* ve *tamamlanmışlık bildirenler* olmak üzere dört ayrı kategoride toplanmıştır. İnceleme kapsamına giren yardımcı fiilleri belirlemede, Orhon Yazıtları (Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk yazıtları) temel alınmıştır. Yazıtlarda kullanılan yardımcı fiillerin Hakas Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kullanımları karşılaştırılmış ve ilgili yardımcı fiilin görünüş işlevi açısından tarihî seyri gözlemlenmiştir. Japonca ile ilgili kısımda ise önce yazıtlarda belirlenen ET dönemi yardımcı fiilinin Japonca karşılığı ve işlevleri incelenmiş, sonrasında karşılığı olmayan aynı işlevli Japonca yardımcı fiiller ele alınmıştır. İlgili dil ve lehçeler üzerinde yapılan inceleme kısmına geçmeden her kısımda o dilin/lehçenin *fiil+fiil* yapılı birleşik fiilleri morfolojik açıdan tanıtılmıştır.

Sözlüksel görünüşün dilbilgisel görünüşten ayrılan en önemli özelliği, zaman eki olarak bilinen eklerin, sözlüksel görünüş türünü atamada etkilerinin cümle içindeki zarfın, edatın yanında çok az olmasıdır (Benzer, 2012: 57). Bu bilgiden yola çıkarak

⁶⁸ Bu çalışmada yardımcı fiil kavramı *isim+ yardımcı fiiller* ile oluşturulan birleşik fiiller dışındaki, *fiil+zarf-fiil eki+fiil* yapılı birleşik fiillerin ikinci kısmını oluşturan kimi gramerlerde tasvir fiili olarak adlandırılan fiilleri karşılamaktadır.

sözlüksel görünüşün bu güne kadar yapılan çalışmalarda zarflar, edatlar gibi cümlenin tamamlayıcı unsurlarında arandığı gözlemlenmiştir. Gökçe, Türkçede, yardımcı fiillerin zaman, görünüş ve kip gibi fikirleri ifade etmede kullanılan bir dizi kapalı sistemin parçası olduğundan bahsetmektedir (Gökçe, 2013: 64-68). Ancak, görünüş ve kılınış kavramlarının burada da iç içe girdiği, karıştığı görülmektedir. Görünüştten ziyade kılınış kategorisine ve kılınış işlevlerine odaklı olan çalışmalardan (Bacanlı, 2014, 2009, 2007; Gökçe, 2013, 2007) farklı olarak Aslan Demir, Türkmencede *-(I)p yatı:r, -(I)p du:r, -(I)p otı:r, -(I)p yö-r* yapılarının ileri düzeyde gramerleştiğini ve birer görünüş işaretleyicisi konumuna geldiğini ve bu konumdaki biçimlerin sesbilimsel açıdan da erozyona uğradığını belirterek yardımcı fiillerin görünüş işaretleyicisi olarak kullanımına dikkat çekmiştir (Aslan Demir, 2014: 99-103).

Gökçe (2013), yardımcı fiillerin; zaman, görünüş ve kip ile ilgili dar bir kavramsal alanda işlev gören bağımsız bir gramer sınıfı olduğunu öne sürmekte ve Lehmann'ın çalışmalarına dikkat çekmektedir. Lehmann'a göre, öncelikle yardımcı fiiller ile ilgili tartışmalarda bir yöntem sorunu vardır ve yardımcı fiillerin birer tam fiil olup olmadığı sorunu yararsız bir tartışmadır. Dilbilgiselleşme skalasındaki bu iki gramatikal kategori ne aynıdır ne de farklıdır. Bunlar arasındaki fark kademelilik ile ilgilidir. Dolayısı ile her ikisini birbirinden ayıracak kesin bir çizgi söz konusu değildir (Lehmann, 2002: 29-30)⁶⁹. Bacanlı (2009) ise her ne kadar eserine "*Kılınış Kategorisi ve Kılınışsal Belirleyici Olarak Yardımcı Fiiller*" başlığını koysa da yardımcı fiil yerine *art fiil* adlandırmasını benimseyip art fiillerin, zarf-fiil ekleriyle anlamsızlaşmış yardımcı fiillerin kurduğu morfemler olduğunu belirtmektedir (Bacanlı, 2009: 91). Yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerini ele almadan önce *-p* ve *-A/I* zarf-fiil eklerinin farklarına kısaca değinmek gerekmektedir.

Johanson (1993), *-p* zarf-fiil ekini semantik ve sentaktik özellikleri bakımından 4 seviyede ele alır⁷⁰:

1. seviye

⁶⁹ Lehmann, C., *Thoughts on Grammaticalization*. Second revised edition. Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt Nr. 9, Erfurt. 2002, s. 29-30'dan akt. Gökçe, 2013: 65.

⁷⁰ Johanson, L., "On Turkic converb clauses". Haspelmath, Martin & König, Ekkehard (eds.) *Converbs in cross-linguistic perspective: Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial particles, gerunds. Empirical approaches to language typology* 13. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 1995, s. 313-347'den akt. Bacanlı 2009: 92-93.

Bu seviyede zarf-fiil ekli yan cümlenin ve ana cümlenin özneleri farklıdır: Başkırt. Kış ütöp, yaz yëttë “Kış geçti ve yaz geldi”. Altay Türkçesinden örnek: Ćas kelip, kar kayıldı (Direnkova 1940: 133). “Yaz geldi ve karlar eridi.” Bu seviyede standart Türkiye Türkçesinde -p ekiyle değil, diğer zarf-fiil ekleriyle temsil edilebilir.

2. seviye

Bu seviyede zarf-fiil ekli yan cümle ve ana cümlenin özneleri aynıdır: Kız evden çıkıp okula gitti. Altay Türkçesinden örnek: Arina adın ugala, çoçıp, kaya kördi. (AKIS 123) “Arina, adını duyunca korkup geriye baktı.”

3. seviye

Bu seviyede hem zarf-fiil ekli parça hem de ikinci parça tek bir ‘eyleyici (actant)’ modeline sahiptir. Her ikisi de semantik erimeye maruz kalmış iki unsur, leksikalleşmeye doğru bir eğilim sergileyerek tek bir olayı sunmak için kullanılır: olup bit- (meydana gel-), alıp gel- (getir-) vb. Altay Türkçesinden örnek: iştep al- “(emek karşılığı bir şey) kazanmak”, biçip al- “not etmek”.

4. seviye

Bu seviyede ana (ikinci) parça gramatikal bir işaretleyici olarak, zarf-fiil ekli parçanın niteleyicisi işlevindedir. Zarf-fiil ekiyle birlikte ana parçadaki fiil tabanı, kılınış bildiren bir art fiili oluşturur: Kırgız. Oqu-p tur-du “okudu, okudu durdu”. (Bacanlı, 2009: 92-93).

Johanson’un bu 4 seviyesine Bacanlı beşinci seviyeyi eklemiştir.

5. seviye

Bu seviyede zarf-fiil eki taşıyan fiil, kendisinden sonraki fiili niteleyen bir zarf rolündedir. Bunlardan bir kısmı leksikalleşmiştir, bir kısmı ise kelime çekimi kapsamına girer. Leksikalleşenler, Altay-Sayan Türkçelerinde fiilin hemen önünde yer alır, çeşitli kılınışsal nüanslar taşır ve adlaşmaya kapalıdır. -p zarf-fiil ekli zarflarda görülmekle birlikte, bu seviye -a zarf-fiil ekinde daha iyi temsil edilir: AltT Ćazap tut- “itinayla tutmak”, meñdep bar- “aceleyle gitmek”, ćetire Ćazıl- “sonuna dek iyileşmek”, tütjüre ćort- “(at üstünden) aşağı inmek”; STT aşırı çalış- vb. (Bacanlı, 2009: 93).

Gökçe (2013), Türkçede üçüncü seviyedeki ön-fiil ve dördüncü seviyedeki art fiil arasında iki farklı dilbilgiselleşme sürecinin sergilendiğini dile getirmektedir. Dördüncü seviyedeki birleşmelerin özelliklerini şu şekilde tanımlamaktadır:

a. Her iki fiilin dizilişi sabittir:

*STTü. Bütün gün çalışıp durdum ≠TTü. *Dün durup çalıştım.*

b. Kimi yazı dillerinde ve ağızlarda ikiden fazla fiil art arda sıralanabilir (serialized):

NogTü. Kün tuwıp keleyatır edi “gün doğuyordu”

TrkmTü. Qorqup çıqıp gitti “korkup çıkıp gitti”

c. Gramerleşmiş yardımcı fiillerin aslî sözlüksel anlamları artık açık değildir.

d. Ana fiil ve yardımcı fiil araya giren kimi edatlar dışında sıralama açısından bitişik olmalıdır.

e. Birleşme sonucunda sıklıkla ses erozyonları ortaya çıkar.

f. Art-fiil birleşmeleri sonucunda genellikle görünüş-zaman, kılınış vb. türünden yeni gramer kategorileri ortaya çıkar:

*STTü (Muğ.) Su aqıP-batı < *aq-ıp yatır “su akıyor” (Gökçe, 2013: 49-50).*

Üçüncü seviyedeki STTü. *al-* ve STTü. *tut-* fiilleri açısından ele aldığı ön-fiil yapılarının özelliklerini ise aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

a. Her iki fiilin dizilişi sabittir.

b. Sadece iki fiil art arda sıralanabilir.

c. Gramerleşmiş fiillerin aslî sözlüksel anlamları hala anlaşılabilir.

d. İki fiil sıkı bir şekilde bitişik olmak zorunda değildir.

STTü. Tutup sormaya başladı

e. Birleşmeler sonucunda ses erozyonları ortaya çıkmaz.

f. *Ön-fiil birleşmeleri sonucunda ortaya çıkan yapılar genellikle sözlükleşme eğilimindedirler* (Gökçe, 2013: 50).

Gabain (2000), *-p* ve *-I/A* zarf-fiil ekleriyle ilgili açıklamalarında *-p*'nin iş ve hareketin, kendisinden sonra gelen fiilden önce olup bittiğini ve bir özne değişiminin olduğunu belirttiğini ifade eder. Tasvirî fiillerde ise, özellikle de *bar-*, *yori-*, *úod-*, *käl-*, *úal-*, *tur-* vs. gibi hareket bildiren fiillerde *-p*'nin *-u* zarf-fiili olarak kullanıldığını belirtir. *-u* zarf-fiil ekinin fonksiyonlarını sıralarken ise onun yüklem belirleyicisi olduğunu, mantıki esas fiile bağlandığını savunur. Bu ikisi arasındaki en önemli farkı açıklarken *-p* zarf-fiil ekinin zaman bakımından bir öncelik; diğerinin bir vasıta, bir eş zamanlılık bildirdiğini vurgular (Gabain, 2000: 84-86).

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere yardımcı fiillerin, Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Hakas Türkçelerinde esas fiile *-p* ve *-A/I* olmak üzere iki farklı zarf-fiil eki ile bağlandığı ve bunların farklı seviyelerde gramerleştiği veya leksikalleştiği anlaşılmaktadır. Aynı durum Japonca için de geçerlidir. Japoncada *-A/I* zarf-fiil eklerine denk gelen yapı *renyōkei (-i)*, *-p* zarf-fiil ekine karşılık gelen yapı ise *tekei (-te)* olarak adlandırılmıştır. Gökçe ve Bacanlı'nın çalışmalarından önce sözlüksel görünüş kategorisinin zaman eklerinden farklı olarak, cümledeki zarflar, edatlar gibi tamamlayıcı unsurlar üzerinden değerlendirildiği anlaşılmıştır. Ancak bu çalışmalarla birlikte sözlüksel görünüş kategorisinin belirlenmesinde yardımcı fiillerin önemi ortaya konmuştur. Tezimizin üçüncü bölümünde, Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Japoncada yardımcı fiillerin işaretlemiş olduğu sözlüksel görünüş türleri incelenmiştir.

3.1. ESKİ TÜRKÇEDE YARDIMCI FİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

Tekin, birleşik fiilleri *ad* ya da *sıfat+yardımcı eylem* ve *eylem zarfı+tasvir eylemi* olmak üzere iki şekilde verirken (2000: 99-101), Gabain ise yalnız bir oluş anlatan fiil birleşmelerinin birinci kısmının, yeni fikir nüansları veren bir zarf olmadığını belirtmektedir (Gabain, 1953: 16). Eski Türkçenin Grameri'nde Gabain;

- a. Esas anlamı taşıyan bir fiil ile yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller
- b. Bir esas fiil ile bir tasvir fiilinden oluşan birleşik fiiller
- c. Bir esas fiil ile modal bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller

olmak üzere birleşik fiilleri yapıları bakımından üçe ayırmıştır (Gabain, 2000: 85-91). Gabain'in b maddesine işaret etmiş olduğu fiiller *dur-*, *gel-*, *git-*, *var-*, *kal-*, *düş-*, *koy-*, *tut-*, *ver-* ve *yaz-* fiilleridir. Bu yapıları diğerlerinden ayıran özellik; ilk fiilin çekimli bir fiil olmaması (*verbum finitum*, *finite verb*) ve ikinci fiile *-A/I* veya *-p* zarf-fiil ekleriyle bağlanıyor olmasıdır. Bu ikinci fiilin tasvir fiili olarak adlandırılması onun kendi manasını tamamen kaybetmiş olmasından kaynaklanmaktadır ve Gabain bu fiillerin esas fiilin kılınış çeşidini göstermeye yaradığını belirtir (Gabain, 1953: 18). Erdal, bu fiillere *ıd-* ve *kör-* fiillerini de eklemektedir ve *ıd-* için bir şeyi tamamiyle yapmak, *kör-* için ise birine bir şeyi kesin olarak yaptırmak anlamlarını vermektedir. *bar-*, *ıd-* ve *kör-* fiillerinin diğer fiile ünlüyle bağlandıklarını, ilk ikisinin hareket bildirdiğini, üçüncüsünün ise niyet bildirdiğini belirtmektedir (Erdal, 2004: 247-248).

Sözü edilen birleşmelerde ikinci fiilin, birinci fiilin kılınışında meydana getirdiği değişiklik yok sayılmamalıdır. Ancak, kılınış-görünüş tartışmalarının ele alındığı birinci bölümde bu kavramların birbirine karıştırıldığı bahsinin de unutulmaması gerekmektedir. Bu nedenle ilgili fiiller ve örnek cümleler incelenirken görünüş ve kılınış işlevleri ayrı ayrı belirlenmeye çalışılmıştır.

Eski Türkçe dönemine ait yardımcı fiiller (*bar-*, *ber-*, *kel-*, *ıd-*, *ilt-*, *ol(t)ur-*, *kal-*, *yorı-*, *kod-*, *kör-*, *u-*, *ket-*, *tur-*) ve görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

3.1.1. bar-

Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk yazıtlarında *varmak*, *ulaşmak*, *gitmek* anlamlarında kullanılan *bar-* esas fiili, yardımcı fiil olarak kullanıldığında esas fiile iki farklı şekilde bağlanmaktadır. İlki *fiil+A/I bar-*, ikincisi *fiil+(I)p bar-* şeklindedir. Gabain, söz konusu yardımcı fiilin deskriptif bir fiil olarak şimdiye kadar devam eden durumdan bir uzaklaşmayı gösterdiğini belirtmiştir (Gabain, 1953: 22). Tekin, -A/I bar- birleşimlerinin eylemin tamamlandığını belirttiğini ileri sürmektedir (Tekin, 2000: 99). İncelemeler sonunda bize göre kılınışı itibarıyla son sınır vurgulayan *bar-* esas fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığında Eski Türkçe döneminde de bu özelliğini yitirmediği gözlemlenmiştir.

3.1.1.1. fiil+A/I bar-

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler:

- (1) KT(D24) bilm(e)dük üç(ü)n : [y(a)bl(a)k(i)ñ(i)n üç(ü)n : (e)ç(i)m: k(a)g(a)n **uça : b(a)rdı**] “KT(D24) Bilgisizliğiniz yüzünden, kötü (davranışlarınız) yüzünden, amcam hakan vefat etti.” (Tekin, 2010: 30-31).
- (2) KT(D16) k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n : (a)nça il(i)g törüg : k(a)zg(a)n(ı)p : **uça :** **b(a)rm(i)ş** : “KT(D16) Babam hakan, öylece devleti (kurup) yasaları koyup vefat etmiş.” (Tekin, 2010: 28-29).

Bazı araştırmacılar, (1) ve (2)'de bahsi geçen *uça bar-* yapısını isim köküne, *+a yönelme hâl ekini* getirerek bir birleşik fiil olmadığını savunurlar. Koçak, eski Türklerde tanrı katı sayılan, Şamanların ulaşabileceği en uç nokta olan Sirius Yıldızı'na gönderme yaparak “*uça bar-*” kullanımını “*uça varmak*, en sona erişmek”, ölerək “gök”e yani “tanrıya kavuşmak” anlamında düşünülebileceğini belirtmiştir (Koçak, 2012: 68). Genel görüş ise tezimizde kabul edildiği gibi *fiil+zarf-fiil eki+fiil* yapısında bir birleşik fiil olduğu yönündedir. Sonuçta anlamı “ölmek” olarak verilse de kelime kelime

aktarımda “uçup gitmek, uçarak gitmek” gibi tarz ifade ettiği söylenen bu yapı bize göre, bitmiş bir eylem sonucu ortaya çıkan yeni bir hâli ifade etmektedir. Türkiye Türkçesindeki tezlik, çabukluk, olup bitme anlamlarına karşılık gelen *-iver* yapılı birleşik fiillerin kullanımıyla paralellik gösterdiği düşünülen bu yapıda *bar-* yardımcı fiilinin dilbilgiselleşme düzeyinin ilerlemiş olduğu düşünülmektedir. Her iki cümlede de *-DI* belirli geçmiş zaman eki *ölme* eyleminin geçmişte gerçekleştiğini gösteren bir zaman işaretleyicisi iken, *bar-* yardımcı fiili bize göre *uç-* fiilinin son sınıra ulaştığını gösteren bir görünüş işaretleyicisidir. Cümle, bütün olarak ele alındığında yeni bir durumun ortaya çıktığı (yaşıyor olma hâlinden ölü olma hâline geçiş) görülmekte ve bu nedenle *hâl / sonuç görünüşü bildirenler* kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler:

- (3) KT(D10) **yok(a)du: b(a)rır** : (e)rm(i)ş: “KT(D10) (Türk halkı) yok olmak üzere imiş.” (Tekin, 2010: 26-27).

Bu örnekte ise *bar-* fiili gitmek anlamında kullanılmış olup kılınış itibarıyla süreç bildiren bir fiildir. (1) ve (2)'deki örneklere nazaran burada *bar-* yardımcı fiilindeki dilbilgiselleşme derecesinin ilerlemiş olduğu, başka bir ifadeyle *bar-* yardımcı fiilinin artık *-yor* eki gibi işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Bu cümlede *yok olmak* anlamındaki *yokad-* ana fiili kılınışı gereği son sınır vurgulayan, bitimli bir fiildir. Ancak ikinci kısımdaki *bar-* fiili, almış olduğu şimdiki-geniş zaman ekiyle kılınışındaki son sınır vurgulama özelliğini kaybetmiş, bir süreç bildiren *gitmek* eylemine dönüşmüştür. Böylece, *bar-* fiili son sınır vurgulayan *yokad-* fiilinin üzerine süreç bildirme işleviyle eklenerek gramerleşmiştir. Sonuç olarak, cümle bir bütün olarak ele alındığında “(Türk halkı) yok oluyor imiş” okumasına izin vermekte ve bitmemişlik / sürme görünüşü bildirmektedir.

Yardımcı Fiil Olmayanlar:

- (4) TY26 ı b(a)r baş: (a)şd(ı)m(ı)z : yub(u)lu : int(i)m(i)z : on tünka : y(a)nt(a)kı tug
(e)birü : b(a)rd(ı)m(ı)z : “TY26... On gecede yandaki engeli dolanarak gittik.”
(Tekin, 1994: 12-13).

- (5) TY27 küün y(é)me : tün y(e)ma : **y(e)lü : b(a)rd(ı)m(ı)z** : kırk(ı)z(ı)ğ : uğa : b(a)sd(ı)m(ı)z : “TY27Gece gündüz dörtnala gittik. Kırgızları uykuda iken bastık.” (Tekin, 1994: 12-13).

Yukarıdaki örneklerde bize göre (4) ve (5)’te kullanılan *(e)birü* : *b(a)r* ve *y(e)lü* : *b(a)r* yapıları tam anlamıyla bir birleşik fiil oluşturmamaktadır. (4)’te *ebir-* (dolanmak) ve *bar-* (varmak) olmak üzere iki ayrı eylemle karşılaşmaktadır. Her iki eylemi gerçekleştiren *biz* öznesi olmasına rağmen *dolanmak* eyleminden etkilenen *dağ*, *varmak* eyleminden etkilenen yine öznenin kendisi *biz’dir*. Cümlede ilk fiilin *-I* zarf-fiil ekiyle ikinci fiile eklendiğini ancak tam bir kaynaşma durumuna geçmediği ve aslında bu ifadenin iki ayrı cümle olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Diğer taraftan, bu yapı iki ayrı eylem yerine *fiilimsi+fiil* birleşmesi olarak da görülebilir ve fiilimsinin ana fiili tasvir ettiği, cümlede zarflık görevini üstelenmiş olduğu (dolanarak gitmek) görüşü de akla yatkın gelmektedir. Her iki görüşte de *bar-* fiili bize göre yardımcı fiil değil ana fiildir ve herhangi bir görünüş işaretleyicisi değildir. (5)’te de benzer bir durum gözlemlenmektedir. Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğü’nde (2003) “*ĭĕl*” kelimesinin anlamı “*-ĭĕlV to run, ride, hurry: Tung. *lelu-; Mong. *ĭlu-; Turk. *jĕl-*” açıklamaları verilmekte ve tarihî ve çağdaş lehçelerde kullanımları “*PTurk. *jĕl- to ride, trot (бежаты (рысью), нестись): OTurk. jel- (Orkh.); Karakh. jel- (MK, KB); Tur. jel-; Az. jel-li ‘quickly’; Turkm. jel-me ‘trot’; MTurk. jel- (Pav. C., MA, Ettuhf.), jil- (AH); Uzb. jel-; Tat. ĭl-; Bashk. jel-; Kirgh. ĭel-; Kaz. zel-; KKalp. zel-; Nogh. jeli-; Shr. cel-; Oyr. jäl-, □el-; Tv. cel-; Yak. Siel-*” şeklinde gösterilmektedir (EDAL, 2003: 886).⁷¹ User (2010) kelimenin anlamını (at için) hızla sürmek, dörtnala kaldırmak olarak vermektedir (User, 2010: 537). Bu cümlede *yel-* ve *bar-* fiilleri (*hızla sürmek*, *koşmak* ve *varmak* eylemleri) yine ikinci fiile bir zarf-fiil eki ile bağlanmış ve birleşik fiil oluşturmuş gibi görünmektedirler. Bu cümlede “koşarak vardık” okuması elde edilmektedir. Bu nedenle görünüş işaretleyicisi işlevi olmadığı düşünülmektedir.

3.1.1.2. fiil+(I)p bar- :

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

⁷¹Starostin S; Dıbo, A; Mudrak (2003), O. Etymological Dictionary of the Altaic Languages Part One (A-K), Part Two (L-Z), Part Three (Indices), Brill, Leiden-Boston. s. 886

(6) BK (D41) koor(ı)gu : (e)ki üç : kiş(i)l(i)g(ü) : **t(e)z(i)p b(a)rdı** : “BK(D41) (Kale) muhafızı iki üç kişi ile kaçıp gitti.” (Tekin, 2010: 64-65).

(7) KT(D34) ul(u)g ırk(i)n : (a)zkıña (e)rin **t(e)z(i)p b(a)rdı**: “KT(D34) Ulu İrkin azıcık erle kaçıp gitti.” (Tekin, 2010: 62-63).

Yukarıdaki örneklerde her iki birleşik fiilde yapı *fiil+zarf-fiil eki+ fiil* şeklindedir. (6)’da “Muhafız kaçtı ve gitti.” (7)’de “Ulu İrkin kaçtı ve gitti.” gibi iki ayrı eylem okuması elde etmek güç görünmektedir. Ancak, “Ulu İrkin kaçtı, (Ulu İrkin) gitti.” veya “Muhafız kaçtı, (muhafız) gitti.” okumaları daha doğal görünmektedir. Türkiye Türkçesinde de karşımıza çıkan *patladı gitti, bitti gitti, öldü gitti* gibi ifadelerde de karşılaşılan bu durum, artarda gerçekleşen iki eylemi belirtmemektedir. *git-* fiili kaçmak eyleminin tamamlandığını belirtmektedir. Bu nedenle, Türkiye Türkçesine aktarımların “kaçıp gitti” yerine “kaçtı gitti” olması gerektiği düşünülmektedir. Sonuç olarak yukarıdaki cümlelerde *tez-* (kaç-) eyleminin sonuna kadar yapılıp bitirildiği, tamamlanmışlık bildirdiği düşünülmektedir.

3.1.2. kel-

Esas fiil olarak kullanıldığında *gelmek* anlamındaki bu fiil, kılınış itibarıyla süreç bildiren bir fiildir. Tekin, *eylem zarfı+käl* yapısının eylemin sürüp gittiğini ya da gideceğini belirttiğini söylemektedir (Tekin, 2000: 100). User (2010) ise Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı yazıtlarında *kel-*’i yardımcı fiil olarak almamaktadır. Gökçe’ye (2013) göre, Eski Uygur Türkçesinde +A *kel-* yapısı yoğun dilbilgiselleşme sürecinde başta süreklilik ve tezlik kılınışı olmak üzere birtakım kılınış türleri ifade etme yeteneği kazanmaktadır. Yine Gökçe, *kel-*’in ana fiildeki eylemin konuşma anına erişinceye kadar devam ettiğini gösteren süreklilik kılınışı örneklerinin Karahanlı Türkçesinde de tanıklanabildiğini belirtmiştir (Gökçe, 2013: 112-113). Ancak Köktürk metinlerinde bu işlevden bahsetmemektedir. Gabain (2000) de Köktürkçede *kel-*’i yardımcı fiil olarak vermemekte, Uygur Türkçesinde ise bu yapının olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Brockelmann’dan naklen *kel-* tasvirî fiilinden, doğrudan doğruya, olmak üzere olan bir iş veya hareket bildiren bir *-kälir* ekinin ortaya çıktığını belirtmektedir⁷². Erdal (2004) da diğer araştırmacılar gibi *kel-* için yardımcı fiil işlevini Uygur Türkçesi döneminden

⁷² Brockelmann, C. (1942). “...”*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.*(ZDMG), Volume 96, s. 353-364’ten akt. Gabain 2000: 129.

örneklerle tanımlamaktadır (Erdal, 2004: 253). Ancak araştırmacıların ortaya koyduğu örneklerde karşılaşılan birleşikler dikkatle incelendiğinde, içlerinde *pışa kâlmış ätin*, *kaparu kâlmış ätintäki* gibi sıfat-fiil gruplarının yer aldığı görülmekte ve Köktürk Türkçesine incelediğimiz örneklerden Kül Tigin Yazıtı'nda yer alan *oza [k](e)lm(i)ş:süsin* (KT K7) ifadesinin de aynı yapıda olduğu gözlemlenmiştir. Bu hâlde *kel-*'in Köktürk Türkçesinde yardımcı fiil kategorisinde değerlendirilmemesi dikkat çekmektedir. Aşağıda, öncelikle yazıtlardan alınan ve görünüş işaretleyicisi olarak değerlendirilmeyen örnekler verilmiş, ardından Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi dönemlerine ait cümleler ele alınmıştır.

3.1.2.1. fiil+A/I kel-

Bize göre -A/I gel zarf-fiil ekiyle oluşturulmuş birleşiklerde, ana fiildeki eylem geçmişte başlamış ve konuşma anında bitmiş ve yeni bir durumu ifade ediyorsa ise bu *hâl / sonuç görünüşü* bildirmekte; geçmişte başlayan eylem konuşma anında da devam ediyorsa *bitmemişlik / sürme* görünüşü bildirmektedir.

Yardımcı Fiil Olmayanlar:

8-11 arasındaki örneklerde -A/I kel yapısında olan fiiller çekimli birer fiil olarak kullanılmıştır. Bu örneklerde bize göre *kel-* bir yardımcı fiil olmadığından görünüş işaretleyicisi olarak kullanılmamıştır. Örnekler şunlardır:

- (8) TY (32) k(ä)lir (ä)rs(ä)r : **köörü k(ä)lür**: k(ä)lm(ä)z (a)rs(a)r: tı(ı)g s(a)b(ı)g : (a)lı olur:tidi: “TY (32) (*Düşman*) gelir ise görölüp gelir; gelmez ise haberlerini alarak oturun! dedi.” (Tekin, 1994: 14-15).

Kelir erser **körü kelür** kelmez erser tıılg savıg alı olur tedi. “Gelirse (*zaten*) görürsün, gelmezlerse casuslardan haber alarak otur” dedi. (Aydın, 2012: 116).

Kelir erser **körw kelwr** kelmez erser tııy saııy alı olur tedi “Eğer [*düşman*] gelecek olursa onların gelmesine dikkatle izin ver, eğer gelmezse dil tut, haber al ve otur!” (Berta, 2010: 70, 90).

K^elir^e rs^er **kög ök^ülür** k^elm^ez^e rs^er tııg s^ab^ıg^alı olur tidi “Gelir ise köğ (?) toplanır. Gelmez ise dil haberini alıp otur dedi.” (Orkun, 2011: 110-111).

Kelir erser **kür ökülür**, kelmez erser tılığ sabıg alı olur tidi. “*Gelirse hile toparlanır, gelmezse haberciyi, sözü alarak otur dedi.*” (Ergin, 2005: 74-75).

Bize göre: “*Düşman gelirse görmeye (görmek için) gelir (Geleceği varsa göreceği de var), gelmezse haber bekleyedur (nasıl olsa gelecek).*”

Örnek (8)'de araştırmacıların farklı okumaları ve buna bağlı olarak farklı aktarımları ile yorumları dikkat çekmektedir. Orkun ve Ergin'in çalışmalarında yardımcı fiil *ökül-* olarak okunmuştur. Ancak incelemelerimizde bu okunuş değerlendirmeye alınmamıştır. User'in *körü kelür* okumasını yeğlediği görülmüş, Türkiye Türkçesine aktarımını yapmadığı için ise yardımcı fiilin görünüşü belirleyici bir unsur olarak değerlendirilip değerlendirilmediği anlaşılmamaktadır. Ancak *kel-* fiilini temel oluş fiilleri arasında aldığı bilinmektedir (User, 2010: 433). Tekin ve Aydın'ın *körü kel-* olarak aldığı fiil, Berta tarafından *körü kelür-* şeklinde yorumlanmıştır. Tekin'in edilgen yapıdaki (görülüp gelir) aktarması bize göre bağlamdan uzak kalmakta, Aydın'ın okumasında ise *kel-* yardımcı fiiline herhangi bir atıfta bulunulmamaktadır. Berta'nın aktarımındaki “*gelecek olursa onların gelmesine dikkatle izin ver*” ifadesi, fiilin *kel-* değil, *kelür-* (keltür > getir) şeklinde yorumlandığını göstermektedir. Bize göre bu cümlede *kel-*, henüz tam olarak bir birleşik fiil oluşturacak şekilde kaynaşmış olmamakla birlikte bir zarf-fiil olarak da değerlendirilmemelidir. Clauson'un (1972) (11)'deki *basa kel-* yapısını “saldırmak için gelmek” şeklinde aktarması⁷³ bize göre kabul edilebilir bir aktarmadır ve “görmek için gelmek, görmeye gelmek” aktarımı da yeni bir okuma olarak önerilebilir.

(9) TY (28) Köökm(a)n yış(ı)g: **(ä)b(i)rü: k(ä)lt(i)m(i)z** “TY (28) Kökmen Dağlarını dolanıp geldik” (Tekin, 1994: 12-13)

(10) TY(37)(a)ltun yış(ı)g :**(a)şa k(ä)lt(i)m(i)z:(a)rt(i)ş** üg(ü)z(ü)g **k(ä)çä k(ä)lt(i)m(i)z:** “TY(37)Altay dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını geçerek geldik.” (Tekin, 1994: 16-17)

(9) ve (10)'da bize göre *(ä)b(i)rü: k(ä)l-*, *:(a)şa k(ä)l-* ve *k(ä)çä k(ä)l-* yapılarında birinci unsurlar ikinci unsurların zarflarıdır ve tam anlamıyla bir birleşik oluşturmamaktadırlar. (9)'da “Köğmen Dağlarını dolandık ve geldik.” okuması elde

⁷³ Clauson (1972) “Three Oğuz armies came to attack us” şeklinde çevirmiştir. s. 371.

edilebileceği gibi “Köğmen Dağlarını dolanarak geldik.” okuması da mümkün görünmektedir. Her iki durumda da *kel-* fiili yardımcı fiil değildir. (10)’da da aynı durum gözlenmektedir. “Altın Dağlarını aştık ve geldik”, “Altın dağlarını aşarak geldik”; “İrtiş Irmağını geçtik ve geldik”, “İrtiş Irmağını geçerek geldik” okumalarında *kel-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanılmadığı, başka bir deyişle bu cümlelerde görünüş işaretleyicisi olarak kullanılmadığı gözlemlenmektedir.

Örnek (11)’de *kel-* yine yardımcı fiil veya görünüş işaretleyicisi olarak kullanılmamaktadır. Ancak birim dilbilgiselleşme derecesi açısından ele alındığında (9) ve (10)’dan farklı bir derece olduğu, birinci fiille ikinci fiil arasında görece daha sıkı bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda çeşitli aktarımlarını verdiğimiz aynı yapının bize göre en doğru aktarımı Clauson’un (1972) aktarımıdır (bk. dipnot 7). Bu aktarımın doğru bulmasının bir diğer sebebi de Gabain (2000)’in “*Bazen -u zarf-fiil eki -aalı manasını verir: kör-ü inançsız (TTIII 81) “doymaksızın bakmaya”; ül-u käl- “yapmaya gelmek”.*” ifadeleridir (Gabain, 2000: 86).

(11) BK (D32) ilki sü : t(a)ş[ık]m(ı)ş : (e)rti : (e)kin sü : (e)bde : (e)rti : üç og(u)z : süsi : **b(a)sa : k(e)lti** : “BK (D32) Birinci ordu (sefere) çıkmış idi, ikinci ordu yurttta idi. Üç Oğuz ordusu baskın yaptı.” (Tekin, 2010: 62, 63).

İlki sü taşıq°mış erDi êkin sü eβde erDi üç oγwz süsi **basa keldi** “İlk ordu yola çıkmış idi. İkinci [?] ordu evde idi. Üç Oğuz ordusu [bizi] basarak [üzerimize] saldırdı.” (Berta, 2010: 168, 198).

İlki sü taşıkmış erti, ikin sü ebde erti. Üç Oğuz süsi **basa kelti**. “İlk ordu dışarı çıkmıştı, ikinci ordu merkezde idi. Üç Oğuz ordusu basıp geldi.” (Ergin, 2005: 46, 47)

İlki sü taşıkmış erti êkin sü evde erti üç oguz süsi **basa kelti** “Ordunun ilki sefere çıkmıştı. İkinci ordu karargâhta idi. Üç Oğuz ordusu baskın yaptı.” (Aydın, 2012: 92)

İlki sü t^aş^lkm^lş^l erti, êkin sü e^bde erti. Üç og^uz süsi **b^asa k^elti**. “Birinci ordu dışarıya [sefere] çıkmıştı. İkinci ordu evde [yurttta, vatanda] idi. Üç Oğuz ordusu basa geldi.” (Orkun, 2011: 64)

Yukarıdaki aktarımlar incelendiğinde yapıyla ilgili olarak Orkun'un aktarımında bir açıklık yakalanamazken, Tekin ve Aydın dışındaki araştırmacıların aktarımlarında yapının birleşik fiil olarak almadığı görülmektedir. İlk fiil olan *bas-*'in -A zarf-fiil ekini alarak zarflaştığı görülmektedir. İkinci fiil *kel-* ise ana fiil olarak verilmektedir. Bundan dolayı aktarım "*basıp geldi, basarak geldi*" şeklinde olmaktadır. Her ne kadar Tekin ve Aydın bu yapıyı "baskın yapmak" şeklinde birleşik fiil olarak verse de bize göre bu ifade "baskına / baskın yapmaya geldi" şeklinde aktarılmalıdır. "Baskın yaptı" ifadesi bir bitmişlik görünüşü bildirmekte ancak olayın tarihî arka planı göz önüne alındığında eylemin henüz gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Bu satırlarda geçen olay Ercilasun'da (2008) şu şekilde anlatılmaktadır:

"715-716 kışı Amga kalesinde geçirildi. Şiddetli bir kıtlık oldu. Baharda yine Oğuzlar üzerine yüründü. Köl Tigin, ailelerin de bulunduğu karargâhın başına bırakılmıştı. Üç Oğuz ordusu ise ikiye ayrılarak baskın yaptı. Kıtlıkta Köktürk atları ölmüş, Köktürkler atsız kalmışlardı. Üç Oğuzlar, Köktürklerin güçsüz ve yaya olduğunu düşünerek onları yenmek üzere geldiler. Yarıları karargâhı yağmalamaya gitmiş, yarıları da Bilge'nin kumanda ettiği ordu ile savaşmaya gelmişti. Üç Oğuzlar karargâha baskın yapınca Köl Tigin Ögsüz adlı kır atına binip dokuz eri mızrakladı ve karargâhı düşmana vermedi. Eğer Köl Tigin olmasaydı anneleri, kızkardeşleri, gelinleri ve bütün kunçuyular (prenseler) ya ölerek yollarda yatıp kalacaktı ya da yakalanıp cariye olacaktı. Öte yandan kaleden çıkmış olan Bilge'nin ordusu da hem az hem perişan idi. 'Tanrı güç verdiği için' Üç Oğuzları mızraklayıp dağıttılar (KT K 8-9; BK D 31-32)." (Ercilasun, 2008: 105).

Açıklamada görüldüğü üzere (*Üç Oğuzlar, Köktürklerin güçsüz ve yaya olduğunu düşünerek onları yenmek üzere geldiler.*) eylem henüz gerçekleşmemiştir ve bu durumda en uygun aktarım Clauson (1972) tarafından yapılmıştır. Örnek (8)'deki *körü kel-* ve örnek (11)'deki *basa kel-* fiilleri (9) ve (10)'dan farklı olarak birer eylem zarfı değildir. Ancak *(ä)b(i)rü: k(ä)l-*, *:(a)şa k(ä)l-* ve *k(ä)çä k(ä)l-* yapılarına kıyasla ilk fiil ve ikinci fiil arasında daha sıkı bir bağ vardır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler:

Gökçe (2013) ve Erdal (2004) *kel-* fiilini Eski Uygur Türkçesi döneminde fiil+fiil yapılı birleşik fiillerin ikinci kısmını oluşturan bir yardımcı fiil olarak kabul etmişlerdir. Örneklerden (12) ve (13)'teki yapılar çekimli fiil olmayıp sıfat-fiil özelliği taşımaktadır. *kel-* yardımcı fiili ile kurulmuş ve sıfat-fiil özelliği taşıyan, diğer bir ifadeyle Erdal ve Gökçe'nin örnekleriyle paralellik gösteren bu yapıyı Kül Tigin yazıtında (KT K7) tespit etmiş bulunmaktayız. Tek bir örnekle genellemeye gitmek doğru olmayacağı gibi, bir örnekle dahi olsa dönemde tanıklanmış olması da göz ardı edilmemelidir. Benzer yapılı bu örneklerin ortak özelliği *hâl / sonuç görünüşü* bildiriyor olmalarıdır.

Karşılaştırma yapmak açısından Gökçe (2013) ve Erdal'ın (2004) Müller'den (1922) aldığı örnekleri⁷⁴ incelemek gerekmektedir.

(12) U III: 45 / 14 Yana ok ät'özintäki yurungaru **pısa kälmiş** ätin tañçu tañçu üzüp /.../ “*Yine de vücudundaki yaraya doğru [iyice] pişmiş etini parça parça koparıp /.../*” (Gökçe, 2013: 113)

(13) U III: 41 / 1 1) **Kaparü kälmiş** ätintäki söl suvı /.../ “[*İyice*] kabarmış etindeki usare suyu” (Gökçe, 2013: 113)

(12) ve (13)'te verilen örneklerde *kel-* yardımcı fiil olarak kullanılmakta ve garamerleşme derecesi oldukça yüksektir. *kapar-* (kabar-) ve *piş-* (piş-) fiilleri kılınışları itibarıyla son sınır vurgulayan iki ayrı süreç fiilidir. Bu fiillerin son sınıra ulaşmaları için bir süreçten geçmeleri gerekmektedir. Yine bir süreç ve yönelme bildiren *kel-* yardımcı fiili bu fiillere -I/A zarf-fiil eki ile bağlanmış ve bu birleşim tam bir kaynaşmaya dönüşmüştür. Cümleler incelendiğinde *kel-*'in uzun süreden beri devam etmekte olan *pişme* ve *kabarma* eylemlerini bir sonuca (yeni bir hâle) bağladığı görülmektedir. Sonuçta artık et *pişmiş / kabarmıştır*.

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait (12) ve (13)'teki cümlelerdeki yapıyla aynı olduğu düşünülen Kül Tigin yazıtının kuzey yüzünden (K7) alınan aşağıdaki cümlenin farklı aktarımları bir arada verilmiştir. Okuma ayrılıkları görülmemekle birlikte, Türkiye Türkçesine aktarımlarda karşılaşılan farklılıklar dikkat çekmektedir.

⁷⁴ Müller, F. W. K. *Uigurica III, Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII)*, APAW, Berlin, 1922, s. 23, 41, 45'ten akt. Gökçe 2013: 113. Müller, F. W. K. *Uigurica III, Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII)*, APAW, Berlin, 1922, s. 23, 41, 45'ten akt. Erdal 2004: 253.

(14) KT (K7) **oza [k](e)lm(i)ş : süsin** : kül tig(i)n : (a)g(i)t(i)p : toña : bir ug(u)ş : (a)lp(a)gu : on (e)r(i)g : toña tig(i)n : yogınta : (e)g(i)r(i)p öl(ü)rt(ü)m(i)z: “KT (K7) *Süratle gelen (düşman) ordusunu Kül Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin'in cenaze töreninde kuşatarak öldürdük.*” (Tekin, 2010: 36-37).

Oza [k]elmiş süsin Kül Tigin ağıtıp Tongra bir oğuş alpağı on erig Tonga Tigin yogında **egirip ölürtümüz**. “*İlerleyip gelmiş ordusunu Kül Tigin püskürtüp, Tongradan bir boyu, yiğit on eri Tonga Tigin mateminde çevirip öldürdük*” (Ergin, 2005: 26, 27).

Oza kelmiş süsin köl tēyin ayıtıp twña bir uγwş al°payw on eriy twña tēyin yoγında **eyirip ölwrdwmwz** “*Kurtulup gelmiş halk ile Köl tegin harekete geçti. Tongralı savaşçı on erkeği Tonga teginin cenaze töreninde çevirip öldürdük.*” (Berta, 2010: 182, 201).

Oza [k^e]lmⁱş süsin kül tiğⁱn a^gtⁱp tonra bir ug^uş a^{lp}a^gu on e^riğ tona tiğⁱn yuğında **ęirⁱp öl^ürtⁱmⁱz**. “*O gelmiş olan ordusunu Kül Tegin püskürtüp Tonglardan bir kabîle [ve] Alpagulardan on eri Tonga tegin cenaze merasiminde sarup öldürdük.*” (Orkun, 2011: 50).

Oza kelmiş süsin köl tēgin ağıtıp tonra bir uguş alpaga on erig toña tēgin yogınta **egirip ölürtümüz** “*Kurtulup gelen orduyu Köl Tegin püskürtüp Tongralardan bir grup kahraman (ile) on askeri Tonga Tegin'in cenaze töreninde çevirip öldürdük.*” (Aydın, 2012: 61, 62).

(14)'te Orkun dışındaki araştırmacıların *kel-* 'i yardımcı fiil olarak almadıkları, eylemleri öncüllük ardıllık sırasına koydukları anlaşılmaktadır. Ancak Orkun'un “o gelmiş olan ordu” aktarımında *-miş olmak* yapısıyla eylemin bittiğini ve yeni bir sonuca bağlanmış olduğunu sezdirmektedir. Bize göre de aslında anlatılmak istenen artık “ordunun gelmiş olduğu”dur.

Eski Uygur Türkçesi döneminde ise *-A/I kel-* yapısında görülen yardımcı fiilin farklı işlevlerde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Gökçe'ye göre yardımcı fiil gelişiminin ilk basamağında daha çok amaç yönelimli bir işlev üstlenirken, yoğun dilbilgiselleşme sürecinde Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde *süreklilik* (ana fiildeki eylemin

konuşma anına erişinceye kadar devam etmesi) ve *tezlik* olmak üzere birtakım kılınış türlerini ifade etme yeteneği de kazanmıştır (Gökçe, 2013: 112-113). Eski Uygur ve Karahanlı Türkçeleri döneminde yardımcı fiil olarak kullanılan *kel-*, *-A/I* zarf-ekiyle birleşik oluşturduğunda aşağıdaki görünüş türlerini işaretlemektedir:

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (1) U III: 23 / 9 Tang b(ä)lgürmiş erti küntngri yarukın kögmän tagda **tuga kälir ärti** “*Tan belirmiş idi, güneş tanrısının ışığı Kögmen dağından doğuyordu.*” (Gökçe, 2013: 113).

Karahanlı Türkçesinden alınan örnek ise yine *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

- (2) KB (269) Olardın **kalu kälidi** ädgü törü / Kumaru turur tägsä koprur örü. “*Onlardan iyi töreler / kanunlar kala geldi.*” (Gökçe, 2013: 113).

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler:

- (3) ŞU (D6)yelme eri kelti yağı [keli]r tedi yağın başı **yorıyu kelti**. “*Öncü birliğin askeri geldi. “Düşman geliyor” dedi. Düşmanın başı ilerleyerek geldi.*” (Aydın 2011: 72, 73).

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

- (4) ŞU (G2) çik bodunug bınam **süre kelti**. “*Çik halkını, süvari birliğim önüne katıp geldi.*” (Aydın 2011: 79).

3.1.2.2. fiil+p kel-:

Bu yapının Köktürkçe döneminde yardımcı fiil olarak kullanımına rastlanmamıştır. Örneklerde çoğunlukla ardıllık öncüllük belirten iki ayrı fiil olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak bir örnekte [(21) TY 40] *kel-* yine yardımcı fiil olarak kullanılmamakla birlikte diğerlerinden farklıdır. (21)’de *kızıp kel-* yapısı “önce kızdılar sonra geldiler” değil, “kızarak geldiler” şeklinde eş zamanlı gerçekleşen eylemler olarak yorumlanmaktadır.

- (17) BK (D34) o[g](u)z : bod(u)n : tok(u)z : t(a)t(a)r : birle : **tir(i)l(i)p : k(e)lti** : “(D34) Oğuz halkı, Dokuz Tatar'larla birlikte toparlanıp geldi.” (Tekin, 2010: 62-63).
- (18) BK (D39) süsi : **tir(i)l(i)p : k(e)lti** : “(D39) Ordusu toparlanıp geldi.” (Tekin, 2010: 64-65).
- (19) BK (D17) kögm(e)n : yir sub : id(i)s(i)z : k(a)[l]m(a)zun : tiy(i)n : (a)z kırk(i)z : bod(u)n(u)g **ilt(i)p : v(a)r(a)t(i)p : k(e)lt(i)m(i)z** : s]üñ(ü)ş[d(ü)m(i)z.....y(a)na birt(i)m(i)z : “(D17) Köğmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını nizama düzene sokup geldik (ve) savaştık....yeniden verdik.” (Tekin, 2010: 56-57).
- (20) BK (D29) k(a)rl(u)k : bod(u)n : **tir(i)l(i)p k(e)lti** : “(D29) Karluk halkı toparlanıp geldi.” (Tekin, 2010: 60-61).
- (21) TY (40) (e)kinti küün : örtça **kız(i)p k(ä)lti** : “TY (40) İkinci gün ateş gibi kızıp (üzerimize) geldiler.” (Tekin, 1994: 16-17).

Gökçe'ye (2013) göre Eski Türkçede *-p kel-* yapısı, dilbiliminde *cislocative* şeklinde adlandırılan nesneye, konuya ya da diğer söylem noktalarına doğru yönelmeyi ifade eden fiisel yönelimi işaretler ve Eski Uygur Türkçesi dönemi örnekleri dikkate alındığında bir art-fiil olmaktan ziyade ön-fiil ya da karma yüklem yapısı şeklinde değerlendirilmelidir (Gökçe, 2013: 103).

- (1) TT X: 254 Korkunçsız köñilin **kirip kälti**⁷⁵ “Korkusuz (bir) duyguyla girip geldi” (Gökçe, 2013: 103)

3.1.3. ket-

Orhon Yazıtları'nda *ket-* ne ana fiil olarak ne de yardımcı fiil olarak tanıklanmaktadır. Gökçe (2013), bu fiilin Eski Uygur Türkçesinin Maniheist çevre metinlerinde sadece birkaç örnekte olarak tanıklandığını; ancak Budist çevre metinlerinde ise yaklaşık anlamdaki bir diğer hareket fiili olan *bar-* fiiline göre oldukça düşük bir metin sıklığı ile tanıklandığını dile getirmektedir (Gökçe, 2013: 116, 117).

⁷⁵ Gabain, A. V., *Türkische Turfan- Texte X. Das Avadana des Dämons Ätavaka. Bearbeitet von Tadeusz Kowalski. Aus dem Nachlaß herausgegeben*, Berlin, 1959, s. 22'den akt. Gökçe 2013: 103.

Bununla birlikte *-A/I ket-* yapısının ise Eski Oğuz Türkçesine kadar tanıklanamadığını bildirmektedir (Gökçe, 2013: 130).

Gökçe, Eski Uygur Türkçesi döneminden verdiği tek örnekte *-p ket-* yapısındaki birleşimin *bitmişlik görünüşü* işaretlediğini belirtmektedir. Bize göre ise cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir. Çünkü eylemin gerçekleşmesi sonucunda yeni bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca *bol-* fiili bize göre *kudı bol-* (aşağı ol-) ile bir eylem öbeği oluşturmakta ve *ket-*, *kudı bol-* öbeğini domine etmektedir. *bol-* fiilinin sonuç vurgulayan bir fiil olması ve bunun kod- ile pekiştirildiği anlaşılmaktadır.

- (1) HT VIII: 1395 HtPar 194 40b Lütsai bæg ötünti ötünmüş savı kirmädi, ançan savda kudı bolup kêtđi⁷⁶ “*Lütsai Bey rica etti, ricası değer bulmadı, böylelikle sözden [daha] aşağı bir konuma düştü.*” (Gökçe, 2013: 117, 118)

3.1.4. ber-

Köktürkçe döneminde fiilin *ber-* ve *bir-* olmak üzere iki farklı okunuşuna rastlanmaktadır. Bu okunuş farklılığı herhangi bir anlam değişikliği yansıtmamaktadır. Yazıtlarda *-p*'li birleşim görülmemekte ancak Uygur Türkçesi eserlerinde hem *-p* hem *-A/I* zarf-fiil ekiyle birleşen yapılar görülmektedir. Köktürkçeden günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan bu yardımcı fiilin işlevleri üzerine yapılmış olan çalışmalarda yardımcı fiilin cümlede bitmişlik, tamamlanmışlık görünüşleri bildirmenin yanı sıra, lütuf-şükran ifadesi olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Gabain, *ber-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanıldığında “bir işi başkası yararına yapmak” ve “bir işi çabuk yapmak” anlamlarından bahsetmektedir (Gabain, 1953: 22). Gökçe, *ver-* yardımcı fiilinin iki farklı (*A+VER* ve *B+VER*) şekilli birleşimlerini tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ile günümüz Anadolu ağızlarında dilbilgiselleşme süreci açısından ele almış, *A+ver-* ve *B+ver-* yapılarının yarar kılınışı, bitmişlik, tezlik vb. kılınış türlerini işaretlediğini belirtmiştir (Gökçe, 2013: 85-102). Kılınış kategorisi fiilin iç zamanı ile ilgili bir kategori olduğundan, söz konusu yardımcı fiilin bu işlevinin kılınış kategorisinden ayrı tutulması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, yaptığımız diğer çalışmalar (bk. Gençer 2009; 2011; 2015) göz önüne alındığında söz konusu “yarar sağlama” işlevinin bağlama ve hareketin yönüne göre farklılıklar arz ettiğini, bu nedenle lütuf-şükran ifadesi olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Shönig (1996), Eski Türkçe

⁷⁶ VATEC (Vorislamische Alttürkische Texte: Electronisches Corpus)'ten akt. Gökçe 2013: 117.

dönemindeki bu yapıyı diğer araştırmacılardan farklı bir biçimde değerlendirmiş, dilbiliminde *inchoative* şeklinde adlandırılan başlama kılınışı bildirdiğini savunmuştur (bk. [Örnek (28)]).⁷⁷ İncelenen örneklerde Köktürkçede *-A/ I ber-* yapısının, ana fiildeki hareketin sonuna kadar yapılp bitirildiğini gösteren *tamamlanmışlık görünüşü*, geçmişte başlamış ve konuşma anına kadar devam etmiş veya geçmişte belli bir süreliğine devam etmiş ve bitmiş hareketi tanımlayan *bitmemişlik / sürme görünüşü* şaretleyicisi olarak kullanımları tanıklanmıştır.

3.1.4.1. fiil+A/I ber-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (22) TY(15) k(a)g(a)n[(i)m: b(ä)n] öz(ü)m: bilg(ä) tunyukuk:öt(ü)ntük ötünc(ü)m(i)n:**es(i)dü berti**: “TY(15) Kağanım, (benim kendimin), Bilge Tunyukuk'un arz ettiğim ricamı dinlemek lütfunda bulundu.” (Tekin, 1994: 7).
- (23) TY(38) täñri um(a)y: ıduk yer sub : **b(a)sa berti** (ä)r(i)nç: “TY(38) Galiba, Tanrı Umay kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler.” (Tekin, 1994: 16-17).
- (24) BK (G7) (a)lp (e)rin : öl(ü)r(ü)p : b(a)lb(a)l : **kılu : b(e)rt (i)m** “BK (G7)Yiğit erlerini öldürüp balbal yapıverdim.”(Tekin, 2010: 66-67).
- (25) BK (D8) / KT (D8) ilg(e)rü : kün : tugs(ı)k(k)a : bükli : [k](a)g(a)nka : t(e)gi : **sül(e)yü : birm(i)ş** : kuur(ı)g(a)ru : t(e)m(i)r k(a)p(ı)gka : <t(e)gi> **sül(e)yü : birm(i)ş** : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)nka : ilin : tör(ü)sin : **(a)lı birm(i)ş**: “BK (D8) Doğuda, gün doğusunda, Bükli Hakanına kadar sefer edivermişler, batıda Demir Kapı'ya kadar sefer edivermişler; Çin hakanı için (böylece) fetihler yapmış, ülkeler almışlar.” (Tekin, 2010: 52- 53).
- (26) BK (G9)ul(u)g : ogl(u)m : (a)gr(ı)p : yok bolça : kuug : s(e)ñün(ü)g : b(a)lb(a)l : **tike : birt(i)m**: “BK (G9) Büyük oğlum hastalanıp ölünce Ku'yu, generali balbal (olarak) dikiverdim.” (Tekin, 2010: 66-67).

⁷⁷ Shönig, C., “Komplexe Verben im Babur-name (Haidarabad-Kodex)” UAJB 14: 206-217., 1996, s. 211'den akt. Gökçe 2013: 89.

- (27) (BKT G11) yog : yıp(a)r(ı)g : k(e)lür(ü)p : **tike: birti** : “(BKT G11) Cenaze mumları getirip dikiverdiler.” (Tekin, 2010: 68-69).

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (28) BK (D3) / KT (D1) ol(u)r(u)p(a)n : türük [b]od(u)nıñ : ilin : törüsin : **tuta birm(i)ş : iti birm(i)ş** : “BK (D3) Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş (ve) düzenleyivermişler.” (Tekin, 2010: 50-51).
- (29) BK (K12)s(a)r(ı)g (a)ltu]nin : ür(ü)ñ : küm(ü)şin : kırg(a)gl(ı)g : kuut(a)yin : kinl(i)g : (e)şg[(i)tis]in : özl(i)k (a)tin : (a)dg(ı)rin : k(a)ra k[işin] kök : t(e)y(e)ñin : türük(ü)me : bod(u)n(u)ma : **k(a)zg(a)nu : birt(i)m : iti birt(i)m** : [.....](i)n : buñs(u)z : kılt(ı)m : “BK (K12) Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklilerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve).... gök sincaplarını Türklerime ve halkıma kazanıverdim, edini verdim.....dertsiz kıldım.” (Tekin, 2010: 48-49).
- (30) BK (G10) türük(ü)me : bod(u)n(u)ma : y(e)g(i)n : (a)nça : **k(a)zg(a)nu : birt(i)m** : “BK (G10) Türklerime (ve) halkıma daha iyi bir şekilde öylece kazanıverdim.” (Tekin, 2010: 68- 69).

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

- (31) BK (K9-10)m(e)n : [t]ürg(i)ş : k(a)g(a)nka : kız(ı)m[(i)n.....] (e)rt(i)ñü : ul(u)g : törün : **(a)lı birt(i)m** : tür[g(i)ş k(a)g(a)n] kızın : (e)rt(i)ñü : ul(u)g : törün : **(a)lı birt(i)m** : [.....] (e)rt(i)ñü : ul(u)g : törün : **(a)lı birt(i)m** : “BK (K9-10) Ben Türgiş hakanına kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim. Türgiş hakanı(nın) kızını pek büyük (bir) törenle oğluma alıverdim.....pek büyük (bir) törenle alıverdim.” (Tekin, 2010: 46-47).

3.1.4.2. fiil+p ber-

Köktürkçede -p’li birleşim tanıklanamamıştır. -A/I ber-’e kıyasla kullanım sıklığı seyrek olan bu birleşik Uygur Türkçesi metinlerinden *Kalyanamkara*

Papamkara'da tek bir cümlede tanıklanmakla birlikte yardımcı fiil olup olmadığı tartışmalıdır [bk. Örnek (1)] (Gençer 2011: 83). Erdal ise *MNB* (Maitrisimit Nom Bitig)'de tanıkladığı *-p ber-* yapısının [bk. Örnek (2)] eylemin bir başkasının yararına yapıldığını ifade etmede kullanıldığını aktarmaktadır (Erdal, 2004: 261). Bu örnekler, lütuf-şükran ifadesi olarak kullanımlarının yanı sıra sözlüksel görünüşleri açısından ele alındıklarında *tamamlanmışlık görünüşü* işaretleyicileri olarak ele alınmalıdırlar. Gökçe'ye göre *Kutadgu Bilig*'deki kullanımlar yarar kılınışı bildirmemekte; *al-*, *sun-* ve *kol-* fiilleri *ber-* ile birleşik oluşturmamakta, karma yüklem yapılarını göstermektedir (Gökçe, 2013: 85, 86). Gökçe'nin *sunup bir-* yapısında cümlenin yarar kılınışı bildirmediği fikrine katılmakla birlikte, birleşik fiil oluşturmadığı görüşüne şüpheyle yaklaşmaktayız. Bize göre bu cümledeki [bk. Örnek (1)] *ber-* tamamlanmışlık görünüşü işaretleyen bir yardımcı fiildir.

(1) tüketti sözin türdi badı bitig / **sunup birdi** aldı úadaşı tetig (3811) “*Sözünü tamamladı, mektubu katlayıp bağladı; / uzattı ve zeki kardeşi aldı.*” (Arat 2008: 666, 667)

3.1.5. kör-

Gabain (2000), *kör-* ve *u-* yardımcı fiillerini modal yardımcı fiiller başlığı altında ele almakta ancak işlevlerine değinmemektedir (Gabain, 2000: 89-90). Erdal (2004), niyet bildiren yardımcı fiiller arasına aldığı *kör-* 'ün asıl fiilde anlatılan hareketi bilinçli bir niyet doğrultusunda tasvir ettiğini belirtmektedir. Örnek olarak Uygur Türkçesi ve DLT'den cümleler sunmuş, Orhon yazıtlarında da aynı işlevle tanıklanıldığından bahsetmiştir (2004: 248; 257-258).⁷⁸ User'e göre bu yardımcı fiil süreklilik bildirir (User, 2010: 415). Tekin ise yalnız buyurma kipinde eylemin gecikmeden, çabucak yapılması isteğini belirttiğini söylemektedir ve Tunyukuk Yazıtının yirmi altıncı satırındaki *yelü kör-* yapısını (Çabuk atları dötrnala sürün) örnek olarak verir (Tekin, 2000: 101). Bize göre yazıtlarda tek bir cümlede *-A/I* zarf-fiil eki ile ana fiile bağlanan bu yapı, bir istek / niyet bildirdiği için modal söz olarak da kabul edilebilir.

3.1.5.1. fiil+A/I kör-

⁷⁸ “The kagan reportedly got worried and said ‘See to it that you ride fast!’” Erdal 2004: 258.

Bu cümlede yapı modallik bildirmektedir.

- (32) TY27 buŋ(a)d(ı)p : k(a)ğ(a)n : **y(e)lü kör** t(è)m(i)ş “TY27 *Sıkılıp kağan "sürün atları!" demiş.*” (Tekin, 1994: 12, 13)

Taranan yazıtlarda tek bir cümlede karşımıza çıkan bu yapı bize göre “Kağan (bu olanlara) sıkılıp ‘Sürün atları bakalım.’ demiş.” şeklinde de düşünülebilir. Kağan, kılavuzun yanılmasından sonra yolu askerlerin bulması niyetiyle bir deneme yapmaya karar vermiş ve bunu söylemiştir. Aynı yapıyla Türkiye Türkçesinde *-mAyA gör* veya *bak-* yapısında da karşılaşılmaktadır; “Bir düşmeye gör, acıyan olmaz!” (Düş bakalım bir anlamında), “Ye bak (tadı nasılmış?)”, “Gör bak (neler oluyor!)”, “Giy bak (üstüne olacak mı?)” vb. yapılar bize ana eylemin deneme niyetiyle yapıldığını bildirmektedir. Uygur Türkçesi eserlerinde tanıklanamayan yapı Karahanlı Türkçesinde yine modallik bildiren bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır:

- (1) KB 239 isizke söküş eğgü ögdi bulur / özünke **baka kör** kayusun ıolur
“*Kötüye sövülür, iyi övülür; / kendine bak, gör, canın hangisini ister*” (Arat 2008: 128, 129)

3.1.5.2. fiil+p kör-

Köktürkçede *-p kör-* yapısı tanıklanamamıştır. Ancak Eski Uygur Türkçesinde tanıklanabilmektedir⁷⁹. Yapı bize göre yine modallik bildirmektedir.

- (1) MNB: 58 / 49,48 (bog)zın- (Mai.Tek.058.49) -(tın) ünmiş tını üze **alarıp kör**
(Mai.Tek.058.50) -mişke sansız üküş tınlıglarığ ölür- (Mai.Tek.058.51) -di.

3.1.6. yorı-

Erdal (2004), Eski Uygur Türkçesi eserlerinde *yorı-*’nın asıl fiil olarak kullanıldığında “yürümek” anlamının daha da genişleyerek, “yaşamak”, “belli bir hayat tarzını sürdürmek” anlamlarını kazandığına dikkat çekmektedir ve yardımcı fiil olarak kullanıldığında devam eden eylemleri bildirme görevi üstlendiğini belirtir (Erdal, 2004: 252). Gökçe (2013), *-A/I yorı-* yapısında *yorı-* eyleminin asıl anlamından yavaş yavaş

⁷⁹Örnek, Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi (7.-13. yy.)’nden alınmıştır. Eser; Maitrisimit Nom Bitig (Hami) 13. Yy (?) Web sayfası: <http://derlem.cu.edu.tr/index.php?a=tarihsel/search>

uzaklaşmaya başladığını ve bu özelliğiyle de Eski Oğuz Türkçesindeki gelişimlerinin ara basamaklarını gösterdiğini savunmaktadır. Ayrıca Gökçe, -A/I yorı- yapısının henüz sürerlik anlamı ifade eden kılınış türünü, ilerleyici bakış açısını işaretlediğini söylemenin bu dönem için henüz erken olduğunu belirtmektedir [bk. Örnek (1)] (Gökçe, 2013: 220-224). Köktürk metinlerinden taranan cümlelerde yorı- fiilinin henüz bir görünüş işaretleyicisi olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Tekin, bu birleşimin eylemin uzunca bir zaman sürüp gittiğini bildirdiğini ileri sürmüş, örnek olarak; *ud-u yorı-* “uzun süre izlemek” (MÇ D 4) yapısını vermiştir (Tekin, 2000: 101). Yazıtlarda eylemin diğer eyleme -A/I zarf-fiil ekiyle bağlandığı görülmektedir. -p yorı yapısına ise rastlanmamaktadır.

3.1.6.1. fiil+A/I yorı-

Yardımcı Fiil Olmayanlar

- (33) KT (G9) (a)nta k(a)lm(ı)şı : yir : s(a)yu koop : toru : **ölü : vor(ı)yur** (e)rt(i)g : “KT (G9) *Oralarda (nasılsa sağ) kalmış olanları(nız da hemen) her yönde bitkin ve mecalsiz (bir hâlde) yürüyor idiniz.*” (Tekin, 2010: 22, 23).
- (34) BK (D27) (a)ltun yış(ı)g : [(a)ş]a : (e)rt(i)ş : üg(ü)z(ü)g : **k(e)ce : vorı[d(ı)m]** : “BK (D27) *Altay dağlarını aşarak (ve) İrtiş ırmağını geçerek yürüdüm.*” (Tekin, 2010: 60, 61).
- (35) BK (D27) / KT (D35) süñüg b(a)t(ı)mı : k(a)r(ı)g : sök(ü)p(e)n : kögm(e)n : yış(ı)g : **toga : vorıp** : kırk(ı)z : bod(u)n(u)g : uda : b(a)sd(ı)mız : “KT (D35) *Mızrak batımı karı sökerek Köğmen dağlarını aşıp Kırgız halkını uykuda iken bastım.*” (Tekin, 2010: 34, 35).
- (36) KT (D37) (a)ltun : yış(ı)g] toga : (e)rt(i)ş : üg(ü)z(ü)g : **k(e)ce : vorıd(ı)m(ı)z** : “KT (D37) *Altay dağlarını aşarak (ve) İrtiş ırmağını geçerek yürüdük.*” (Tekin, 2010: 34, 35).

Yukarıdaki cümlelerde yapının yardımcı fiil olarak değil, ana fiil olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle görünüş bildirmemektedirler. Eylemler eş zamanlı gerçekleşmekte ve ilki, ikincisinin zarflık görevini üstlenmektedir.

Uygur Türkçesi döneminden alınan aşağıdaki örnekte Gökçe'nin iddiasının aksine yapı bize göre *bitmemişlik / sürme görünüşü* ifade etmektedir.

(1) BT III: 166 Alko üdlärtä ok yık **körü yoriyurlar** ärti

“Bütün zamanlarda da fırsat gözeterek yürüyorlardı.”⁸⁰

Bize göre “Bütün zamanlarda da fırsat gözetiyorlardı / gözetip duruyorlardı.”

3.1.6.2. fiil+p yori-

Bu yapı Köktürkçede görülmemesine rağmen Eski Uygur Türkçesi metinlerinden itibaren tanıklanabilmektedir. Zieme (1969), yapının alışkanlık hâline gelen eylemleri işaretlemeye kullanıldığını belirtmektedir.⁸¹ Bize göre alışkanlık hâline gelen eylemler bir süreklilik ifade ettiğinden aşağıdaki cümlelerde geçen *yori-* yardımcı fiil olarak kullanılmış ve *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretleyiciliği görevini üstlenmektedir.

(2) TT II: 10 Yirtä **yatıp yürür** [ärki] s(ä)n⁸²

“Belki yerde yatıp yürüyorsun” (Gökçe, 2013: 234).

Bize göre bu cümlenin Türkiye Türkçesine aktarımı “*yerde yatıp duruyorsun*” şeklinde olmalıdır.

(3) BT XIII: 12 /K Yokug barıg bilmätin yurçkulap **kıglap vorıdım(ı)z**⁸³

“Yokluğu varlığı bilmeden pisleyerek yaşadık” (Gökçe, 2013: 235).

Bize göre yapı iki ayrı fiil olarak değil birleşik fiil olarak düşünülmeli ve Türkiye Türkçesine aktarımı “...*pisleyip (s. .ip) durduk*” şeklinde olmalıdır.

3.1.7. id-

⁸⁰ Tezcan, S., Das uigurische Insadi-Sutra, *Berliner Turfan-Texte III*, Berlin. 1974, s. 35'ten akt. Gökçe 2013: 223.

⁸¹ Zieme, P., Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichaish-türkischen Terfantexte (Basılmamış Doktora Tezi). Berlin. 1969, s. 169'dan akt. Gökçe 2013: 234.

⁸² Bang, W., Gabain, A.V., *Türkische Turfan- Texte II*. Berlin. 1929, s. 15'ten akt. Gökçe 2013: 134.

⁸³ VATEC (Vorislamische Alttürkische Texte: Electronisches Corpus)'ten akt. Gökçe 2013: 235.

Tekin, Orhon Türkçesinde yapının sadece -A/I ile birleşik oluşturduğunu ve ana fiildeki eylemi pekiştirme görevini üstlendiğini belirtir (Tekin, 2000: 100). Erdal'a göre "göndermek; serbest bırakmak" anlamlarındaki bu fiil, yardımcı fiil olarak kullanıldığında eylemin tamamıyla yapıp bitirildiğini ifade eder. Erdal bu kullanıma örnek olarak "ıçgını idmiş" (lost (trans.) completely) yapısını verir (Erdal, 2004: 257).

3.1.7.1. fiil+A/I id-

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

- (37) BK (D7) / KT (D6-7) türük : bod(u)n : il(le)dük : ilin : **ıçg(ı)nu** : **ıldm(ı)s** : k(a)g(a)nl(a)duk : k(a)g(a)nin : **yit(ü)rü idm(ı)s** "BK (D7)Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş;tahta oturttuğu hakanını kaybedivermiş." (Tekin, 2010: 52, 53).

Kültigin ve Bilge Kağan yazıtlarından alınan bu örnekte, ana fiiller (*ıçgın-* "elden çıkarmak", *yitür-* "kaybetmek") ile yardımcı fiilin (*ıd-*) kılınış itibarıyla anlık fiiller oluşu Tekin'in iddia ettiği pekiştirme işlevi görüşünü kuvvetlendirmektedir. Ancak, Erdal'ın "eylemi tamamıyla yapıp bitirmek" görüşünün bu cümle için daha uygun olduğunu ve "il tamamen elden çıkmış", "kağan tamamıyla kaybedilmiş" okumalarının da doğru olacağını düşünmekteyiz.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (40) KT (D40) (a)nt(a)g ödk : ök(ü)n(ü)p : kül tig(i)n(i)g : az (e)r(i)n : **irtürü** : **ıt(tı)m(ı)z** : "KT(D40) (Kötü şartların hep bir araya geldiği) böyle bir zamana üzülüp Kül Tigin'i az (miktar) er ile ulaştırıp gönderdik." (Tekin, 2010: 34, 35).

Bize göre "(Kötü şartların hep bir araya geldiği) böyle bir zamana üzülüp Kül Tigin'i az (miktar) asker ile (yardıma) gönderdik / erıştirdik."

Bize göre, (41)'de son sınır vurgulayan *irtür-* (ulaştır-) fiili kendinden sonra gelen *ıt-* (gönder-) yardımcı fiiliyle birleşik oluşturduktan sonra *ıt-* asıl anlamını kaybetmeye başlamıştır. Ancak kılınışındaki anlık fiil olma özelliği korunmakta ve bu da ilk eylemin o anda olup bittiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle cümlenin "...Kül

Tigin'i az (miktar)da asker ile (yardıma) gönderdik / eriştirdik.” aktarımın da mümkün olduğu düşünölmektedir.

Yardımcı Fiil Olmayanlar

- (41) TY (26) öngr(a)ki (a)r : **yug(u)rça⁸⁴ : id(i)p** ı bar baş : aşdımız: “TY (26) *Öncü askerleri (karları) yoğururcasına yürütüp ormanla kaplı doruğu aştık.*” (Tekin, 1994: 12, 13).

Yukarıdaki örnekte *id-* temel anlamında kullanılmış, *yugur-* (yoğur-) fiili zarflık görevi üstlenmiştir. Bu cümlede görünüş işaretleyicisi değildir.

- (42) TY (42) ol ok tün: bod(u)nin s(a)yu **ı(d)t(i)m(i)z**: “TY (42) *O gece hepsinin halkına (bunlarla haber) gönderdik.*” (Tekin, 1994: 18, 19).

“*O gece [On Ok] bodunu her yöne gönderdik*” (Berta, 2010: 92).

Tekin bir sonraki cümlede “bu haberi işitince” ifadesinden hareketle aktarımı “haber gönderdik” şeklinde yapmıştır. Ancak bize göre burada anlatılmak istenen “halkla haber göndermek” değil, “bunların / bodunun tümünün gönderilmesi” ve devamında “gönderdiklerinin haberinin alınmasıdır”. Kısacası örnek (42)’de *id-*, ana fiil olarak kullanılmaktadır.

3.1.7.2. fiil+p id-

Köktürkçede *-p id-* yapısı tanıklanamamaktadır. Uygur Türkçesi metinlerinde de bu yapının metin sıklığının az olması dikkat çekmektedir. Erdal’ın (2004) tanıkladığı aşağıdaki örnek bize göre de ana fiil değil *tamamlanmışlık görünüşü* bildiren bir yardımcı fiildir.

- (1) maytri burxannij yarlığın **bitip idtimiz**

“*Buddha Maitreya'nın bildirisini (tamamıyla) yazıp bitirdik.*”⁸⁵

3.1.8. kal-

⁸⁴ Malov kelimeyi *juyuruça* olarak okumuştur (Berta 2010: 67).

⁸⁵ “We have written down Buddha Maitreya’s pronouncement” Erdal 2004: 257.

Erdal'a göre bu yardımcı fiil, her iki zarf-fiil ekiyle de birleşiminde ana fiilde ifade edilen eylem açısından bir sürecin sonunu ifade eder. Ayrıca *-p kal-* yapısının bir de sürecin sonuna yaklaşmayı ifade etme özelliğinden bahseder (Erdal, 2004: 253). Tekin, Köktürkçede *-A/I* zarf-fiil ekiyle bağlanan bu yardımcı fiilin, eylemin sürüp gittiğini ya da gideceğini belirttiğini bildirmekte ve *yatu kal-* (yata kalmak, uzun süre yatmak) örneğini vermektedir (Tekin, 2000: 100).

3.1.8.1. fiil+A/I kal-

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (43) TY19 usın bunt(u)tu:yurtda: **y(a)tu k(a)lur** (e)rti: “TY19 (önceleri) *uykusu kaçarak yurtta yata kalıyordu.*” (Tekin, 1994: 9).
- (44) KT (K9) ög(ü)m k(a)tun : ul(a)yu : ögl(e)r(i)m : (e)k(e)l(e)r(i)m : keliñünüm : kuunç(u)yl(a)r(ı)m : bunça y(e)me : tir(i)gi : küñ bolt(a)çı (e)rti : öl(ü)gi : yurtda : yolta : **y(a)tu k(a)lt(a)cı : (e)rt(i)g(i)z** : “KT (K9) *(Kül Tigin olmasaydı) annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariyeye olacak idi, ölenler (de) yazıda yabanda yata kalacak idiniz.*” (Tekin, 2010: 38, 39).

Örnek (43) ve (44)'te *kal-* yardımcı fiili *yat-* fiili ile birleşmektedir. Bu durumda *kal-* yardımcı fiilinin görünüş işlevini belirlemede eldeki kısıtlı veriye göre hareket etmek oldukça zor olmakla birlikte, eylemin geçmişte belli bir süre devam ettiği anlaşılmakta ve bu yüzden (43)'te “Uykusu kaçarak öylece kalakaldığı / yatıp durduğu” okumasını elde etmenin mümkün olduğu ve yapının cümlede *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

Örnek (44)'te de “*(Kül Tigin olmasaydı) annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariyeye olacak idi, ölenler (de) yazıda yabanda kala kalırdınız / yatıp dururdunuz*” okuması mümkün görünmektedir. Bu okumada görünen o ki, geçmişte önceden başlamış bir eylem konuşma anına kadar devam etmiş ve konuşma anında bir sonuca ermemiştir. Kısacası bu örnekte de *bitmemişlik / sürme görünüşü* elde edilmektedir.

3.1.8.2. fiil+p kal-

Köktürkçede tanıklanamayan *-p kal-* yapısı Eski Uygur Türkçesi metinlerinde oldukça sık görülmekte ve eylemin tamamen gerçekleştiğini bildirme görevini üstlenmektedir (Bang ve Gabain, 1929: 15⁸⁶; Zieme, 1969: 169⁸⁷). Erdal ise bu görüşe katılmayarak bu cümlede [TT II: B / 7 amtı artip kalır ärkii s(ä)n] yapının eylemin tamamlanmak üzere olduğunu ifade ettiğini belirtir (Erdal, 2004: 253).

Gökçe, Johanson'un (2004a) "*Gerek bağımsız bir sözlüksel birim olarak gerekse de yardımcı fiil olarak kal- fiili ön-dönüşümlü 'initiotransformative' ve iki evreli bir fiildir. Söz konusu fiilin birinci evresi i. bir duruma geçmek, anlamlı dönüşümlü evreyi 'transformative phase' ikinci evre ise ii. (geçilen) bu durumda kalmak / bu durumda kalmaya devam etmek anlamındaki dönüşüm dönüşüm sonrası 'posttransformative phase' evreyi vurgulamaktadır.*" şeklindeki açıklamalarından yola çıkarak yapının, bitmişlik işlevinin yanında sürerlik işlevinin de tanıklanabildiğini dile getirmektedir. Bu durum tezimizde *hâl / sonuç görünüşü* olarak adlandırılmaktadır. Gökçe aşağıda inceleyeceğimiz tüm örneklerin süreklilik kılınışı (bize göre görünüş) işlevi bildirdiğini öne sürmektedir. Bize göre bu örnekler *hâl / sonuç görünüşü* ve *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir. Ayrıca Gökçe'nin süreklilik kılınışı ifade ettiğini söylediği örneklerden bir tanesinde yapı, *-p kal-* şeklinde değil "*unıtlısar kalsar (AY-K:457 / 1)*" (Gökçe, 2013: 134) şeklinde iki çekimli fiilden oluşmaktadır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(1) UPF: A / 6 Munuñ anasın m[ä]n öldürdüm anı üçün bo erinç tınlıg ögsüz **bolup kaltı**⁸⁸

"*Bunun annesini ben öldürdüm, onun için bu sefil canlı, annesiz kaldı.*" (Gökçe, 2013: 132).

(2) BT XIII: 21 / 13 Aşnukı bur[ha]nlar yañınça amrılımış nirvanka kirsär m(ä)n, **azıp kalmış** bo tınl(ı)glar artog umugsuz b[o]l[u]r tęp /.../⁸⁹

⁸⁶Bang, W., Gabain, A von (1929) Türkische Turfan- Texte II. Berlin. s. 15'ten akt. Gökçe 2013: 131.

⁸⁷ Zieme, P. (1969) Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichaish-türkischen Terfantexte (Basılmamış Doktora Tezi). Berlin. s. 169'dan akt. Gökçe 2013: 131.

⁸⁸ Ölmez, M. (1993). "Ein weitere alttürkisches Pañcatantra-Fragment", UAJP, NF. 12: s. 179-191'den akt. Gökçe 2013: 132.

“Daha önceki Bodisattvalar töresine göre sevilmiş Nirvana’ya girersem, yoldan çıkmış bu canlılar artık ümitsiz olur deyip /.../” (Gökçe, 2013: 134).

Örnek (1)’deki cümle bize göre devam etmekte olan bir eylemi (bitmemişlik / sürme görünüşü) değil, tamamlanmış bir eylem sonucunda ortaya çıkan yeni duruma (öksüz) gönderme yaptığı için *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir. Örnek (2)’de de aynı durumu gözlemlemek mümkündür. “Yoldan çıkmışlık” artık o canlılar için yeni bir durumdur. Bu nedenle cümle için *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir. *Hâl / sonuç görünüşünü tamamlanmışlık* görünüşünden ayıran en önemli noktayı bu iki cümlede gözlemlemek mümkündür. Ortaya çıkan yeni durum kolayca bir ada veya sığata dönebilmektedir (öksüz / yolsuz).

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

(3) AY-K: 608 / 12 Kaçan anta tığip ilinçü mänge işin ärtürtükdä ötrü ol üç tigitler hua çäçäk tüş yimiş idigäli ataları ilig bägkä ötünp **ayıtıp kaltılar.**⁹⁰

“Ne zaman oraya ulaşır sevinç (Hend.) işini bitirdikten sonra o üç prens çiçek (Hend.) yemiş (Hend.) toplamak için babaları hükümdar beye rica edip söylediler.”

Bu cümlede prenslerin ricalarını (isteklerini) sonuna kadar söyleyip bitirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak biten eylem sonunda yeni bir durum ortaya çıkmamaktadır. Bu yönüyle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildiren cümlelerden ayrılmaktadır ve *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir.

3.1.9. olur-

Erdal (2004), *olur-* fiilini Tekin’in “hükmetmek” anlamında asıl fiil olarak ele almasını kabul etmekle birlikte, Anderson (2002) ve Kondratev’in (1982) yapıyı *sürerlik görünüşü* bildiren bir yardımcı fiil olarak ele almalarını da kabul edilebilir bir açıklama olarak görmektedir (Erdal, 2004: 248-249). Gökçe (2013), *olur-* fiilinin Orhon Türkçesi döneminde yardımcı fiilleşmeye başlamış olduğunu benimserken, bunun *sürerlik* bildiren bir yardımcı fiil olarak nitelendirilmesi konusuna şüpheyle

⁸⁹ Zieme, P., *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren, Berliner Turfan-Texte XIII*, Berlin. 1985, s. 127’den akt. Gökçe 2013: 134.

⁹⁰ Kaya, C. *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş, Metin ve Dizin). TDK. Yay., Ankara. 1994, s. 199’den akt. Gökçe 2013: 134.

yaklaşmaktadır (Gökçe, 2013: 172-173). Bize göre *olur-* Köktürkçe döneminin aşağıdaki örneklerinde yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır.

3.1.9.1. fiil+A/I olur-

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(45) TY (32) k(ä)lir (ä)rs(ä)r : köörü k(ä)lür: k(ä)lm(ä)z (a)rs(a)r: tıl(ı)g s(a)b(ı)g : **(a)lı olur:** tidi: (a)ltun yışda : ol(u)rt(u)muz “TY (32) (*Düşman*) gelir ise görülüp gelir; gelmez ise haberlerini alarak oturun! dedi.” (Tekin, 1994: 14-15).

“Eğer [*düşman*] gelecek olursa onların gelmesine dikkatle izin ver, eğer gelmezse dil tut, haber al ve otur!”-dedi. Altun platosunda oturduk. (Berta, 2010: 90).

Gökçe (2013), bu cümlelerin kendinden sonra gelen cümle ile [(a)ltun yışda : ol(u)rt(u)muz] birleştirilerek okunduğunda *olur-* fiilinin asıl anlamından uzaklaşmayıp ana fiil olarak kullanıldığını ve cümlede sürerlik anlamının çıkmadığını savunmaktadır. Ancak bize göre de bu cümleler, Anderson ve Kondratev’in öne sürdükleri “sürekli olarak haber alın” şeklinde veya “haber bekleyedurun” tarzında okunmalıdır. Ayrıca, bağlamdan hareketle “(a)ltun yışda : ol(u)rt(u)muz” cümlesindeki *olur-* fiilini bir önceki cümledeki anlamından bağımsız olarak “Altay Dağlarına yerleştik / konuşlandık” şeklinde yorumlamak da mümkün görünmektedir. O hâlde bu cümleler yeniden ele alındığında “... ‘haber bekleye durun’ dedi ve biz de Altay Dağlarına konuşlandık” şeklinde de yorumlanabilmektedir.

(46) TY 62 türük bilgä: k(a)g(a)n: türük sir bod(u)n(u)g : og(u)z bod(u)n(u)g: **ig(i)dü:ol(u)rur:** “*Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturuyor.*” (Tekin, 1994: 23).

Bize göre “*Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını besliyor / besleyip duruyor.*”

Örnek (46)’da geçmişte başlamış ve konuşma anında da devam etmekte olan bir eylemden bahsedilmektedir. Bu nedenle yapı cümlede *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

- (47) BK (K6) / KT (G8) ö[tük(e)n y]iş : ol(u)rs(a)r : b(e)ñgü [il **tuta ol(u)rt(a)çlı**] s(e)n : “(K6) Ötüken dağlarında oturursan sonsuza kadar devlet sahibi olup hükmedersin.” (Tekin, 2010: 46, 47)

Örnek (47) devam etmekte olan bir eylemin, öne sürülen şartlar yerine getirildiği takdirde bundan sonra da sürüp gideceğini bildirmektedir. Bu nedenle cümle *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

- (48) TY(8) k(e)y(i)k yiyü: t(a)b(i)şg(a)n **y(e)vü: ol(u)rur (a)rt(i)m(i)z:** “TY(8) Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk.” (Tekin, 1994: 4, 5)

Anderson (2002) ve Kondratev (1982) referans alındığında örnek (48), ilki Tekin’in okuması olmak üzere iki türlü okumaya da izin vermekte; bir sonraki cümlede yer alan “Halkın boğazı tok idi” ifadeleri “Sürekli yaban hayvanları, tavşan yiyorduk” veya “Yaban hayvanları, tavşan yiyip duruyorduk” aktarımını da olanaklı kılmaktadır. Bu durumda cümle *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir. Diğer taraftan, Tekin’in okuması genel kabul gören okuma olduğundan *olur-*’u ana fiil olarak aldığımızda bu kez “-er+ti” yapısı dilbilgisel görünüş açısından cümlede yine *bitmemişlik / sürme görünüşü* okuması elde edilmektedir.

- (49) (KT B) in(i)m küül tig(i)n :[.....] iş(i)g : küüç(ü)g : birtük : üç(ü)n : türük : bilge : k(a)g(a)n : [(a)y]ukı[ñ]a : in(i)m küül tig(i)n(i)g : **küüz(e)dü : ol(u)rt(u)m**“(KT B) Kardeşim Kül Tigin... (ölesiye yitesiye) hizmet ettiği için, Türk Bilge Hakan mülküne(?), kardeşim Kül Tigin'i gözeterek, hükümdar (olarak) oturdum.” (Tekin, 2010: 40, 41).

“Kardeşim, Köl tegin ... işini gücünü verdiği için, Türk Bilge kağan dünyada (yerde) kardeşimi Köl tegini gözeterek yaşadım.” (Berta, 2010: 202).

Yukarıdaki örnekte de iki okuma olanaklı görünmektedir. *olur-*’un yardımcı fiil olarak değil, asıl fiil olarak kendini gösterdiği kabul edilirse, cümlede *küzed-* (gözet-) ve *olur-* (hüküm sür-) eylemlerinin aynı anda gerçekleşen iki farklı eylem olarak kullanıldığı sonucuna varılabilir ve görünüş bildirme işlevi ortadan kalkar. Ancak bize daha olası görünen ikinci okumada *olur-* yardımcı fiil olarak kullanılmış ve Bilge

Kağan, onun eşsiz hizmetlerinden ötürü kardeşi Kül Tigin’i yaşamı boyunca sürekli koruyup gözettiğini anlatmak istemiştir. Yardımcı fiil olan *olur-*, bu cümlede *küzedmek* (gözetmek, koruyup kollamak) eyleminin uzunca bir müddet sürdüğünü ifade ettiği için *sürme görünüşü* işaretleyicisi olarak kabul edilmiştir.

3.1.9.2. fiil+p olur-

Köktürkçede tanıklanamayan *-p olur-* yapısı, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde Gökçe (2013: 173) ve Erdal (2004: 248, 249) tarafından örneklendirilememiş, buna karşın “*Yavaşım birle yakışpan adrılmalım /.../ közi karam birle /.../ küleşügin oloralım*” örneği verilmiş ve *olor-*’un leksikal bir anlama sahip olduğu mu yoksa yardımcı fiil olarak mı kullanıldığı hakkında kesin bir yargıya ulaşılamayacağı belirtilmiştir. Kendi taramalarımızda *-p olur-* yapısı Tes Yazıtı’nın doğu yüzü altıncı satırında tanıklanmıştır (T D6). Bize göre *olur-* bu cümlede yardımcı fiil değil ana fiil olarak kullanılmıştır ve bu yüzden herhangi bir görünüş türü işaretlememektedir.

(1) T D6 yollug? **ıya basıp** olort[1]

“*Yollug Kağan (tebaasını) bağımlı kılarak hüküm sürdü.*” (Aydın 2011: 36).

Yukarıdaki cümlede bize göre üzerinde durulması gereken fiil *bas-* olmalıdır. Clauson, *bas-* fiilinin ‘bastırmak, ezmek, tahakküm etmek, ani baskın yapmak vb.’ anlamlarının olduğunu belirtmiş “*basā*”yı *bas-*’tan türeyen bir zarf olarak vermiştir (Clauson 1972: 370, 371). *ıy-* fiilinin tüm örneklerinde *bas-* ile birlikte kullanıldığını dile getirmiş ve bu fiilin de *bas-* ile aynı olarak ‘bağımlı kılmak, zapt etmek’ anlamlarına geldiğini yazmıştır (Clauson 1972: 266).⁹¹ Gabain’de *ıy-*; “takip etmek, tabi kılmak, baskı yapmak”; *bas-*; “basmak, mahvetmek” anlamlarında verilmiştir (Gabain, 2000: 93; 266). Bize göre kılımlı itibarıyla son sınır vurgulayan bu iki fiil de hareketin bitmişliğini pekiştirmekte ve cümlede eyleme tamamlanmışlık anlamı katmaktadır. Yani *ıya bas-* yapısı *tamamlanmışlık görünüşü* bildiren birleşik bir fiil, *olor-* ise hüküm sürmek anlamında kullanılmış ayrı bir fiildir.

⁹¹ *Iy-* except for two doubtful occurrences in U II 29,18 and 24 (see *tay-*) occurs only in Hend. *Iy-* *bas-* ‘to suppress’. Uyğ. VIII ff. Man. **anın tınlğlar öpke nızbanıların ıya basa umadın ok** ‘therefore mortals because they cannot suppress (Hend.) their passion (l. w.) of anger’ TT II 17, /2-5; Bud. (then the rulers will so organize their countries) **kim ayığ kılınçlığ tosun yavlak (PU) muyğa tınlğlarığ ıyar basar** ‘that they suppress (Hend.) wicked rebellious evil and headstrong (?) men’ TT VI 254-5; a.o. Suv. 607, 14-15 (**orun**): and see **basa:**.

3.1.10. kod-

kod- fiili kılınışı itibarıyla son sınır vurgulayan bir fiildir ve bitmişlik bildirir. Gökçe bu fiilin *-A/I* yapısında Köktürk dönemi metinlerinde tanıklanamadığını ve dilbilgiselleşme sürecinin Eski Oğuz Türkçesi dönemiyle başladığını savunmaktadır (Gökçe, 2013: 154). *-p*'li birleşmelerde ise bu fiil Eski Uygur Türkçesi metinlerinde yardımcı fiil olarak sıkça geçmekte olup (Gökçe, 2013: 148-149), *-p kod-* birleşimi Zieme'ye (1969: 169) göre ana fiildeki eylemin tamamlanmışlığını bildirir. Erdal ise *-p kod-* ile *-U tükät-*⁹² yapılarının benzer işlevde olduğunu ve bu yapıların, süregelen bir eylemin tümüyle tamamlandığını belirtmekte kullanıldığını ifade etmektedir. Ancak, herhangi bir örnek vermemektedir (Erdal, 2004: 409). Taranan örneklerde *-A/I* yapısında kurulan birleşiklere rastlanmamıştır; ancak *-p*'li bir yapı dikkat çekmektedir. Yardımcı fiil olarak *kod-*'un her ne kadar Köktürkçe döneminde tanıklanamadığı söylene de aşağıdaki tek örnek bize yapı üzerinde daha detaylı düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

3.1.10.1. fiil+A/I kod-

Köktürkçede *-A/I*lı birleşimler tanıklanamamıştır; ancak Eski Uygur Türkçesi dönemindeki cümleler ve görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(1) ŞU (D2) evin barkın yilkısın [y]ulımadım kıyın aydım **turguru ko<d>tum**

“*Evini, barkını (ve) at sürülerini yağmalamadım. Cezalarını söyledim (tebliğ ettim). Oldukları gibi bıraktım.*” (Aydın 2011: 69).

3.1.10.2. fiil+p kod-

Tamamlanmışlık Bildirenler

⁹² “In general, *-gAll* sequences Express future orientation, as in *-gAll ugra-* ‘to intend to do’, while sequences with the other two converbs, e.g. *-U alk-* and *-(X)p alk-* ‘to finish doing’, *-(X)p kod-* and *-U tükät-* ‘to do something exhaustively’, describe how the subjects carry out their ongoing action.” (Erdal 2004: 409).

(50) (BKT G12) (e)dgü : özl(i)k (a)tin : k(a)ra : kişin : kök : t(e)y(e)ñin : s(a)ns(1)z : **k(e)lür(ü)p** : koop : **koot(t)ı** : “(BKT G12) Cins has atlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını sayısız (miktarda) getirip (hediye olarak) hep bıraktılar.” (Tekin, 2010: 68, 69).

“İyi binek atını, kara samuru, mavi sincabı(n kürkünü) sayısız getirip hepsini [mezarına] koydular.” (Berta, 2010: 200).

“İyi has atlarını, kara samurları (ve) boz dağ sıçanı (derilerini) sayısızca getirip bıraktılar.” (Aydın, 2012: 99).

“İyi cins atlarını, kara kakımlarını, gök sincaplarını sayısız getirip [hediye] koydular.” (Orkun, 2011: 70).

Bize göre “İyi cins atlarını, kara samurlarını, sayısız gök sincaplarını hep hediye ettiler.”

Bu satırlarda Bilge Kağan’ın cenaze töreni anlatılmaktadır. Ercilasun bu satırlarda geçen olayı şöyle özetlemektedir:

“Törene birçok yerden katılanlar oldu. Sadece Lisun-tay başkanlığında gelen heyet 500 kişiden oluşuyordu. Bu heyet eksiksiz altın gümüş getirmiş, birçok tütsüyü de her yana dikmişti. Atlarla cenazenin bulunduğu çadırın etrafında dolaşan heyetler ve halk saçını ve kulaklarını keserek mateme katılmışlar; cins atlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını eksiksiz olarak getirip bırakmışlardı (BK G11-12).” (Ercilasun, 2008: 117, 118).

Yollug Tigin tarafından aktarılan bu olayların konuşma anından önce gerçekleştiği bir gerçektir. Diğer bir ifadeyle, *kelür-* (getir-) eyleminin bitmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak *kelür-* ve *kod-* eylemlerinin arasına bir “kop” sözcüğünün girdiği görülmektedir. Clauson, *kop* sözcüğünün bir fiili nitelediğinde comprehensive (şümulü) bir hareketi ifade ettiğini; bir sıfatı nitelediğinde “tüm yönleriyle, tamamıyla” anlamına geldiğini; bir adı nitelediğinde ise “hep” anlamını bildirdiğini ifade eder (Clauson 1972: 579)⁹³. Bu durumda *kod-*’un kılınışında bulunan anlak, son sınır

⁹³ “kop when qualifying a V. Connotes comprehensive action; when qualifying an Adj. Means ‘Thoroughly, completely’; when qualifying a N. Means ‘all’.” Clauson 1972: 579

vurgulama işlevi bize göre *kop* ile pekiştirilmekte ve *kelür-* eyleminin tamamlanmışlığını bildirmektedir.

Eski Uygur Türkçesi döneminde ise Hamilton KP'nin sözlük kısmında *kod-* ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “*kod-, QWD-, koymak, yere bırakmak, bırakmak, bir işi tamamlamak (yardımcı eylem olarak). [ko-'nun -d- ile pekiştirmeli biçimi? K, kod- ve koy-' u aynı anlamda veriyor.]*” Örnek olarak ise şu cümle verilmektedir:

(1) KP sürüg ud kamağ öntüktä tilin yalgap ekki közüntäki sışım **alıp kodtı**.

“*Sığır sürüsü tamamen geçip gittikten sonra onu diliyle yalayarak, iki gözüne batmış olan şişleri çıkarıp attı.*” (Hamilton, 1998: 59)

Eski Uygur Türkçesi döneminde yapının *tamamlanmışlık görünüşü* bildirdiğini birçok örnekte görmek mümkündür. Gökçe'nin (2013: 150) Eski Uygur Türkçesindeki *-p kod-* yapısında eylemin tamamen gerçekleştiği anlamı ve kuvvetlendirme işlevi olarak verdiği örneklerin tümü bize göre *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir.

(2) AY-K: 325 / 12 Ötrü ol kanıg yalgayu ätin barça **yip kodtı**⁹⁴

“*Sonra o kanı yalayarak etini [tamamen] yedi / yiyip bitirdi*”

3.1.11. tur-

Gökçe, Köktürkçede *tur-* ana fiilinin ‘ayakta durmak’ anlamıyla sadece Yenisey yazıtlarında tek bir cümlede [(E44) yäti urı oyılıñızka bökmädük kañıçam ükuşça buñı tüşürmäk ärtiñiz buñka tura bänkü tikär män yitä] tanıklandığını bildirmektedir.⁹⁵ Öte yandan Uygur Türkçesi ile birlikte *-A/I* zarf-fiilli yapıların süreklilik kılımışı (bize göre *bitmemişlik / sürme görünüşü*) bildirdiğini, *-p*'li birleşiklerin ise ana fiildeki eylemin sonucunda ortaya çıkan duruma erişmek, ulaşmak (bize göre *hâl / sonuç görünüşü*) anlamlarını yansıtmaya başladığını belirtmektedir (Gökçe, 2013: 183). Erdal ise *-p*'li birleşmelerde *tur-* 'un bir fiili tasvir etme işlevi ile mi yoksa sözlüksel anlamıyla mı kullanıldığının tespitinin güç olduğunu belirtmektedir (Erdal, 2004: 251). Köktürkçede tanıklanamayan *-A/I tur-* yardımcı fiiliyle kurulmuş Eski Uygur Türkçesindeki örnekler

⁹⁴ Kaya, C., *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş, Metin ve Dizin). TDK. Yay., Ankara. 1994, s. 199'dan akt. Gökçe 2013: 150.

⁹⁵ Kormuşin, I.V. *Tyurkskiye Eniseyskiye Epitafii: Teksti i Issledovaniya*. 1997, s. 56'dan akt. Gökçe 2013: 182.

bize *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirirken -p'li yapıların farklılık gösterdiği ve *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretleyiciliğinin yanı sıra *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.1.11.1. fiil+A/I tur-

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(1) AY-K: 615 / 4 Azk(a)ya öñrä **yorıvu turzunlar**, (män una basa yètdim)⁹⁶

“Azıcık ileriye doğru yürüsünler, ben şimdi ulaşacağım” (Gökçe, 2013: 183)

Bize göre örnek (1)'de “yürüme eyleminin devam ettirilmesi” isteği / emri, konuşur tarafından konuşma anında dile getirilmektedir. Cümleden “yürüsünler ve orada dursunlar” okumasını elde etmek de mümkün gibi görünse de, *tur-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı ve *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretleyicisi olduğu fikri daha ağır basmaktadır.

(2) BT VIII: A/ 428 Mitiripa baxşıka şavaripa baxşı balıklı käyiktä ulatı ülgüsüz üküş tınlğlarıg **ölürü turur**⁹⁷ “Mitiripa Bahşıya Şavaripa Bahşı balık ve geyikten başka sayısız birçok canlıyı öldürüyor.” (Gökçe, 2013: 201)

Örnek (2)'de de görüldüğü üzere öldürme eylemi devam etmektedir. İster bir alışkanlıktan bahsediliyor olsun ister o anki eylemin devam ettiğinden bu cümle bize *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

3.1.11.2. fiil+p tur-

Araştırmacılar Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren tanıklanmaya başlayan bu yapının tıpkı -A/I zarf-fiil eki ile oluşturulmuş birleşiklerde olduğu gibi süreklilik, alışkanlık, tekrarlılık vb. kılınış türlerini işaretlediğini bildirmektedir (Johanson, 1995: 87; Gökçe, 2013: 182-184). Ancak bize göre -p tur-'lu yapılar *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olarak da kullanılmaktadır:

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

⁹⁶ Kaya, C., *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş, Metin ve Dizin). TDK. Yay., Ankara. 1994, s. 199'dan akt. Gökçe 2013: 183.

⁹⁷ Zieme, P., Kara, G., *Ein uigurisches Totenbuch*. Naropas Lehre in uigurischer Überstzung. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1978, s. 58'den akt. Gökçe 2013: 201.

(3) U IV: B / 55 Keñ yetiz kögüzintä iki ämigi artokrak **yaraşıp turur ärdi**⁹⁸
“Geniş (ve) yüksek göğsündeki iki memesi uygun bir şekilde duruyordu”
(Gökçe, 2013: 184)

(4) TT VII: 29 / 10 Kök luuğa kälär, alkutın singar ädgü ading **yadılp turur**⁹⁹
“Mavi ejderhaya gelince, iyi adın her tarafa yayılıp durur” (Gökçe, 2013:
184)

Yukarıdaki cümlelerde bir eylem bitmiş ve bunun sonucunda yeni bir durum ortaya çıkmaktadır. Örnek (3)’te bize göre söylenmek istenen “memelerin uygun bir şekilde duruyor olması” değil “yüksek göğse yakışmış olmasıdır”. Örnek (4)’te ise “iyi adın her yanda biliniyor olması” durumu anlatılmaktadır. Bu iki cümleyi aşağıdaki *bitmemişlik / sürme görünüşünden* ayıran özelliği eylemin değil bir durumun devam ediyor olması veya bir eylem bittikten sonra ortaya yeni bir durumun çıkmış olmasıdır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(5) Christian Fragment 8 Yavlag yağı seni **közädip turur**, artatgalı sakınur seni¹⁰⁰ “Kötü düşman seni gözetip duruyor / gözetip ayakta duruyor? Ve seni bozmak için düşünüyor” (Gökçe, 2013: 184)

Gökçe, Örnek(5)’te *tur-*’un bir yardımcı fiil mi yoksa sözlüksel birim olarak mı kullanıldığına karar verememiştir. Ancak bize göre *tur-* burada yardımcı fiil olarak kullanılmıştır ve bu cümleden “düşmanın sürekli olarak seni gözetlemesi” okumasının elde edilmesi mümkündür. Diğer bir deyişle, cümlede sözü edilen “gözetleme” eyleminin devam ettiğini belirten *tur-* yardımcı fiili bu cümlede *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretleyicisi işlevi görmektedir.

3.1.12. ilt-

Köktürkçe döneminde bu yapı sadece -A/I zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturur. Tekin, “iletmek, göndermek” anlamındaki bu fiilin yardımcı fiil olarak kullanıldığında

⁹⁸ Müller, F.W.K., *Uigurica IV*, SPAW, Berlin. 1931, s. 30’den akt. Gökçe 2013: 184.

⁹⁹ Arat, R.R., *Türkische Turfan-Texte VII*. Von Dr. Rachmati. Mit sinologischen Anmerkungen von Dr. W. Eberhard. Berlin. 1937, s. 41’den akt. Gökçe 2013: 184.

¹⁰⁰ VATEC (Vorislamische Alttürkische Texte: Electronisches Corpus)’ten akt. Gökçe 2013: 184.

eylemi pekiştirdiğini belirtir ve örnek olarak *yañ-a elt*.¹⁰¹ “dağıtıvermek, bozguna uğratıvermek”; *sür-ä elt* “sürüvermek” cümlelerini gösterir (Tekin, 2000: 100). Bize göre *ilt-* kılımlı itibarıyla süreç bildiren ve son sınır vurgulayan bir fiil olduğu için, yardımcı fiil olarak kullanıldığında ana fiildeki eylemin sonuna kadar yapıp bitirildiğini / bitirileceğini anlatan *tamamlanmışlık görünüşü* bildirme görevi üstlenir.

3.1.12.1. fiil+A/I ilt-

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

- (51) BK (D19) / KT (D23) y(a)r(a)kl(ı)g : k(a)nt(a)n : k(e)l(i)p **y(a)ña : ilt** : süñ(ü)gl(ü)g : k(a)nt(a)n : [k(e)l(i)p] : **süre i**lt**di** : “BK (D19) Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı? Mızraklı (düşman) nereden gelip (de seni yerinden yurdundan) sürüp kaçtı?” (Tekin, 2010: 56, 57)

Bize göre, Köktürkçe döneminde tanıklanan bu iki cümlede *ilt-*’in *tamamlanmışlık görünüşü* bildiren bir yardımcı fiil olarak kullanıldığı düşünülmektedir. *-A/I ilt-* yapısı Uygur Türkçesinde de aynı işlevle karşımıza çıkmaktadır.

- (1) KP ötrü (LII.-2) lö- kanı ler **kalıtı elitti**

“Daha sonra ejderhalar (havaya) yükselterek (prensi) götürdüler.” (Hamilton, 1998: 52)

Hamilton, kalıt- fiilini; ‘sıçratmak, yükseltmek, yukarı kaldırmak [kalıt- “havaya kalkmak, sıçramak” eyleminin *-t-* ile ettirgen biçimi] şeklinde açıklamaktadır. Bu açıklamadan hareketle, anlak bir fiil olduğunu anladığımız *kalıt-*, son sınır vurgulayan *ilt-* ile birleştiğinde hareketin birden olup bittiği, sonuna kadar tamamlandığı okumasını çıkarmak yanlış olmayacaktır diye düşünülmektedir. Sonuç olarak cümle, bize göre *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir ve “Ejderhalar prensi havaya kaldırıverdiler” şeklinde de aktarılmasında bir sakınca yoktur.

3.1.12.2. fiil+p ilt-

¹⁰¹ Tekin Orhon Türkçesi Grameri (2000)’nde verdiği örnekte kelimeyi *yañ* şeklinde vermiş ancak, Orhon Yazıtları(2010)’nda *y(a)ñ* şeklinde okumuştur. Bize göre fiil *yañ-* olmalıdır.

Köktürkçede örneklendiremediğimiz *-p ilt-* yapısını Eski Uygur Türkçesinde yine KP’de tanımlayabilmekteyiz. Ancak *ilt-* bu cümlelerde yardımcı fiil değil, ana fiil olarak kullanılmakta ve görünüş işaretleyicisi görevini taşımamaktadır.

Yardımcı Fiil Olmayanlar

- (2) KP (LIX-7) LX amtı ıglamañ turuñ (LX-1) mèn **yerçi-lep élitgey** mèn (LX-2) sizni bodunğa tegürgey (LX-3) mèn tęp tedi “*Şimdi ağlamayın kalkın. Ben kılavuzluk ederek sizi götüreceğim*” dedi.” (Hamilton, 1998: 56).

Yerçi (kılavuz) gövdesinden türeyen bu fiil Hamilton tarafından “kılavuzluk etmek, rehberlik yapmak” olarak anlamlandırılmıştır (Hamilton, 1998: 237). Örnek cümlede ise *elit-* (ilet-) fiili yardımcı fiil olarak değil ana fiil olarak kullanıldığından ve aralarında zarflık ilişkisi kurulmuş olduğundan görünüş işaretleyiciliği işlevi bulunmamaktadır.

- (3) KP İnçä tep yarlıgkadı (XXXII-1) taluy ögüz-ke (XXXII-2) kirür sizler kim ölüm (XXXII-3) adaka kórksar aşnu-rağ (XXXII-4) yorıñlar mèn sizlerni **küç-** (XXXII-5) **ep élitmez** mèn “*şöyle söyledi: ‘Okyanusa gidiyorsunuz. (Aranızda) ölüm tehlikesinden korkan kim varsa şimdiden ayrılın buradan! Sizi zorla götürmüyorum.*” (Hamilton, 1998: 42)

Bu örnekte de görüldüğü üzere *élit-* yardımcı fiil değildir. İlk fiil ikinci fiilin zarfi görevinde kullanılmaktadır.

3.1.13. u-

İlk fiile *-A/I* zarf-fiil eki ile bağlanan *u-* yardımcı fiilinin Eski Türkçe döneminde yeterlik fiili olduğu bilinmekte ve modal yardımcı fiiller içinde değerlendirilmektedir (Gabain, 2000; Tekin, 2000; Erdal, 2004; User, 2010; vb.). Bu nedenle görünüş bildirme görevi taşımamaktadır.

3.1.13.1. fiil+A/I u-

- (53) BK (D19)türük : bod(u)n : il(i)ñ(i)n : tör(ü)g(i)n : k(e)m **(a)rt(a)tı** **ud(a)cı** [(e)rt]i: “(D19) (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?” (Tekin, 2010: 56, 57)

- (54) BK (D9) y(a)gı bol(u)p : it(i)nü : y(a)r(a)t(i)nu : um(a)duk : y(a)na : iç(i)km(i)ş:“(D9) Düşman olmuş, (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş.” (Tekin, 2010: 52, 53)

3.1.13.2. fiil+p u-

Köktürkçede ve Eski Uygur Türkçesinde -p’li birleşimler tanıklanamamıştır.

Eski Türkçede yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 3.1.’de, Köktürkçe ve Uygurca dönemlerine ait 13 yardımcı fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerden *u-* (muktedir ol-) ve *kör-* (gör-) fiillerinin görünüş işlevi olmadığı, ilkinin yeterlik tasvir fiili olarak kullanıldığı, ikincisinin ise bir işi deneme amaçlı yapmak, bir işe niyetlenmeyi bildirmek gibi işlevlere sahip modallik bildiren yardımcı fiiller olduğu tespit edilmiştir. Görünüş işaretleyicisi olmamakla birlikte bu fiiller, TT, HT ve MJ’de de aynı yapı ve işlevde karşımıza çıkmaktadır için örnek cümleler incelenmiştir. Eski Türkçedeki görünüş işaretleme görevi üstlenmiş yardımcı fiillerden *olur-* (otur-)'un, Eski Japoncada aynı anlama gelen *wori* ve *wiru* yardımcı fiilleriyle *bitmemişlik / sürme* görünüş türünü işaretleme bakımından örtüştüğü tespit edilmiştir. *Otur-* fiili kılınış itibarıyla süreç bildiren bir fiildir ve fiilin kılınışındaki süreç bildirmenin yeni oluşturulan birleşikte kendini hissettirdiği gözlemlenmektedir. Eski Türkçede yardımcı fiiller görünüş işlevleri açısından ele alındığında: *ber-* ve *ıd* yardımcı fiillerinin *bitmişlik*, *bar-*, *kel-*, *ber-*, *yori-*, *kal-*, *olur-*, *kod-*, *tur-* yardımcı fiillerinin *bitmemişlik / sürme* görünüş türlerini işaretlediği tespit edilmiştir. *Bar-*, *kel-*, *ket-*, *kal-*, *tur-* yardımcı fiillerinin *hâl / sonuç*, *bar-*, *kel-*, *ber-*, *kod-*, *kal-*, *ıd-*, *ilt-* yardımcı fiillerinin ise *tamamlanmışlık* görünüş türlerini işaretlediği tespit edilmiştir.

Eski Türkçedeki yardımcı fiiller ve işaretlediği görünüş türleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 16 Eski Türkçede Yardımcı Fiiller ve Görünüş İşlevleri						
		Yapı	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç	Tamamlanmışlık
1	bar-	-A/I	-	+	+	-
		-p	-	-	-	+
2	kel-	-A/I	-	+	+	-
		-p	-	-	-	+
3	ket-	-A/I	Ø	Ø	Ø	Ø
		-p	-	-	+	-
4	ber-	-A/I	+	+	-	+
		-p	-	-	-	+
5	kör-	-A/I	MODALLİK BİLDİRİR			
		-p				
6	yori-	-A/I	-	+	-	-
		-p	-	+	-	-
7	ıd-	-A/I	+	-	-	+
		-p	-	-	-	+
8	kal-	-A/I	-	+	-	-
		-p	-	-	+	+
9	olur-	-A/I	-	+	-	-
		-p	-	-	-	-
10	kod-	-A/I	-	+	-	-
		-p	-	-	-	+
11	tur-	-A/I	-	+	-	-

		-p	-	+	+	-
12	ilt-	-A/I	-	-	-	+
		-p	Ø	Ø	Ø	Ø
13	u-	-A/I	MODALLİK BİLDİRİR			
		-p				

3.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YARDIMCI FİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

Korkmaz, Türkiye Türkçesinde birleşik fiilleri; 1. *Esas anlamlarını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte bir takım işlev incelikleri kazanmış birleşik fiiller (tasvir fiilleri)*, 2. *Esas anlamını kaybederek deyimleşmiş olan birleşik fiiller* olmak üzere iki ana başlıkta toplamıştır (Korkmaz, 2009: 791-861). Bunlardan, *fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiil* yapısındaki birleşik fiiller (tasvir fiilleri) de; a. *yeterlik fiilleri (-A/I bil-)*, b. *tezlik fiilleri (-A/I ver-)*, c. *süreklilik fiilleri (-A/I, -p dur-; -A/I gel-, -A/I kal-; -A/I gör-; -A koy-; -A/I, -p git-)*, d. *yaklaşma fiilleri (-A yaz-)* ve e. *uzaklaşma fiilleri (git-)* olarak kendi arasında beş alt gruba ayrılmaktadır. Bu birleşik fiiller tek bir oluş veya kılışı işaret ederler ve yapıdaki yardımcı fiilin görevi birinci fiildeki oluş veya kılışın tarzını, biçimini tasvir etmektir. (Korkmaz, 2009: 811-833; Gencan, 2001: 340-349; Karaağaç, 2011: 193-195).

Tezin bu bölümünde Türkiye Türkçesi yazı dilinde tasvir fiilleri oluşturmaya yarayan dokuz yardımcı fiil (*bil-, ver-, dur-, gel-, kal-, gör-, koy-, git-, yaz-*) ile Anadolu ağızlarında karşılaşılan dört yardımcı fiil (*otur-, var-, yat- ve yürü-*) olmak üzere toplamda on üç yardımcı fiil incelenmiştir. İncelenen fiiller sözlüksel görünüş işlevlerine göre; *bitmişlik, bitmemişlik / sürme, hâl / sonuç* ve *tamamlanmışlık görünüşü* bildirenler olarak işlevlerine göre sınıflandırılmıştır.

3.2.1. bil-

Eski Türkçe döneminde yeterlik görevi üstlenen yardımcı fiil *u-* (muktedir olmak) yardımcı fiilinin yanında nadiren *bil-* fiilinin de yardımcı fiil olarak kullanıldığı tanıklanmaktadır. Gabain, *bil-* fiilinin “*körü bil-: görebilmek, (itaat edebilmek)*” anlamında modal yardımcı fiil olduğunu belirtir (Gabain, 2000: 89). Hacıeminoğlu da *bil-* fiilini Eski Türkçenin modal yardımcı fiilleri arasında göstermektedir (Hacıeminoğlu, 1991: 259). Ancak, bazı araştırmacılar dönemin yardımcı fiilleri arasında *bil-*'e yer vermemektedirler (Ercilasun, 2008: 186; Erdal, 2004, 258-260). Köktürkçedeki *u-*, yerini zamanla *bil-* 'e bırakmış ve Karahanlı Türkçesi döneminde *bil-* ve *al-* yardımcı fiilleri yeterlik bildirme görevinde beraber kullanılmaya başlamıştır. Hacıeminoğlu, Harezmi sahasında iktidar fiili olarak *bil-* kullanımının yaygın olduğunu, ancak Hüsrev ü Şirin'de “*anı bilmeklik umaz bize düşvâr* (HŞ, 32)” cümlesiyle tek bir örnekte iktidar mefhumunun *u-* fiiliyle karşılandığını bildirmektedir (Hacıeminoğlu, 1991: 260). Çağatay Türkçesi dönemiyle birlikte, Oğuz Türkçesi dışındaki diğer Türk yazı dillerinde yeterlik görevini üstlenen yardımcı fiil *al-* olarak devam ederken Türkiye Türkçesinin de içinde bulunduğu Oğuz grubunda *bil-* kullanımı yaygınlaşmıştır. Türkiye Türkçesinde yapı *fiil+A+bil-* şeklinde olup *-p* zarf-fiil ekiyle birleşimlerine rastlanmamaktadır. *Yeterlik* ve *olasılık* bildirme işlevi dışında *rica*, *izin*, *tavsiye*, *yasak*, *zıtlığa hazırlık*, *inanamama*, *hayret* ve *iltifat* bildirme görevleri de tespit edilmektedir (Kara, 2011: 1381-1397). Eski Türkçe döneminden beri tanıklanabilen bu yardımcı fiilin Türkiye Türkçesinde de modallik bildirdiği anlaşılmaktadır. Görünüş işaretleyicisi olarak kullanımına rastlanmamıştır.

3.2.2. ver-

Eski Türkçe döneminden beri tanıklanmakta olan *ver-* yardımcı fiilinin Türkiye Türkçesinde *tezlik*, *anilik*, *beklenmezlik*, *kolaylık* bildirme işlevlerinin yanı sıra *lütuf* ve *şükran ifadesi* olarak kullanılmakta olduğu da bilinmektedir (Gencer 2011; 2015). Gökçe, lütuf ve şükran ifadesi olarak kullanılan yapıları *yarar kılınışı* olarak adlandırmaktadır (Gökçe, 2013: 85-102). Ancak kılınışı, fiilin iç zamanı ile ilgili bir durum olduğundan ve bu yapıların (lütuf-şükran ifadesi bildirenlerin) kılınışı türünden ziyade önceki bölümlerde de belirtildiği üzere modallik işaretleyicisi olarak adlandırılması gerektiği düşünülmektedir. Diğer taraftan, *tezlik* fiili olarak kullanılanlarda yardımcı fiil *ver-* hem ana fiilin kılınışına hem de cümlenin görünüşüne etki etmektedir. Türkiye Türkçesinde taranan örneklerde yardımcı fiil *ver-*'in *-p*'li

birleşimlere rastlanmazken, -(y)I ver- ile kurulan birleşiklerin *bitmişlik*, bu duruma bağlı olarak da ana fiilin kılınışı ve cümle içindeki diğer unsurlar aracılığıyla *hâl / sonuç* ve *tamamlanmışlık* görünüşlerini işaretlediği tespit edilmiştir.

3.2.1.1. fiil + -(y)I +ver

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (1) Nasıl oldu bilmem, ardından gelen biri kollarımdan **yakalayiverdi**. (*Beyoğlu Rapsodisi*, Ahmet Ümit, s.46)
- (2) Daha ötede beyaz bıyıklı, uzun boylu bir adam, yorgun bir tavırla kollarını yanına **bırakıverdi**. (*Dudaktan Kalbe*, Reşat Nuri Güntekin, s.26)
- (3) Berber kahkahasını **salıverdi**. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s.106)

Bitmişlik görünüşü bildirdiği düşünülen bu cümlelerde *yakala-*, *bırak-*, *sal-* fiilleri kılınışları itibarıyla anlık ve son sınır vurgulayan fiillerdendir. Eylemlerin gerçekleşebilmesi için son sınıra ulaşması zorunluluğu vardır. Ancak bu yapıda yardımcı fiil olarak kullanılmakla birlikte *ver-* yardımcı fiilinin son sınır vurgulama özelliğini korumakta olduğu gözlemlenmektedir. “*Yakalama*”, “*bırakma*”, “*salma*” eylemleri son sınıra ulaşmış, *bitmişlik görünüşü* bildirmektedirler.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (4) Sonunda, "İşte buldum" diye sevinçle söylendi ve ortalık **aydınlanıverdi**. (*Beyoğlu Rapsodisi*, Ahmet Ümit, s.55)

Bu cümlede eylem gerçekleşikten sonra karanlığın kaybolması sonucu ortaya yeni bir durum ortaya çıkmaktadır ve aydınlık hâli devam etmektedir.

- (5) Salâhattin Bey, gençliğini deli gibi geçirdikten, hayatın tadılmadık zevkini bırakmadıktan sonra, birdenbire yorgunlaştığını, artık daha fazla koşacak kuvveti olmadığını görmüş, beş sene kadar evvel, bu kendisinden tam on beş yaş küçük kızla **evlenivermişti**. (*Kuyucaklı Yusuf*, Sabahattin Ali, s.9)

Bu cümlede ise yıllardır bekâr olan Salâhattin Bey'in artık evli olma durumu anlatılmakta, diğere bir ifadeyle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

(6) Eve gelip iki dakikada **yapı yapıvereceksin**, hem de kilo almayacaksın mantığında. (*Yolculuk Nereye Hemşerim*, Gülse Birsell, s.52)

(7) Sonra onları **toplayı toplayıvereyim**. (*Damda Deli Var*, Aziz Nesin, s.95)

Yukarıdaki her iki cümlede eylemlerin “*yapı yapıver-*”, “*toplayı toplayı ver-*” şeklinde pekiştirilerek söylenmesinin yanı sıra, *yap-* ve *topla-* fiillerinin kılınışı itibarıyla süreç bildiren fiillerden olması dikkat çekmektedir. Örnek (6)'da zaman zarfı olan “iki dakikada” öbeğı, eylemin gerçekleştirilip bitirilme süresine işaret etmektedir. Diğere bir deyişle eylem, iki dakika içerisinde tamamlanmak zorundadır. Örnek (7)'de ise yüzey yapıda süre işaretlenmemesine rağmen derin yapıda fiilin kılınışının bir süreç gerektirdiğı anlaşılmaktadır. Öte yandan, eylemler her ne kadar fiil zamanda henüz başlamamış olsa da tasarlanan zamanda tamamlanmış olmaya işaret etmektedir.

(8) O sigarasını yakadursun, avansla gazın çubuklarını **sonlara kadar indiriverirdim**. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s.60)

Yukarıdaki cümlede yer alan *indir-* fiili kılınışı itibarıyla süreç bildiren bir fiildir ve eylemin cümle içindeki diğere yardımcı unsurlar yoluyla (sonlara kadar edat grubu ile) sonuna kadar yapıp bitirilmiş olduğu, diğere bir deyişle *tamamlanmışlık görünüşü* bildirdiğı anlaşılmaktadır.

3.2.1.2. Fiil+p+ ver

Türkiye Türkçesinde *ver-* yardımcı fiili ana fiile *-p* zarf-fiil eki ile bağlanmamaktadır.

3.2.3. dur-

Eski Türkçe döneminden beri tanıklanan ve günümüz Türk yazı dillerinde de hem ana fiil hem de yardımcı fiil olarak karşımıza çıkan, Türkiye Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında hem *-p* hem de *-(y)A* zarf-fiil ekleriyle ana fiile bağlanan *dur-*

yardımcı fiili, gramer kitaplarımızda süreklilik fiili olarak adlandırılmaktadır. Korkmaz, -(y)A *dur-* yapısının, konuşma anında sürmekte olan eylemi veya yapılacak bir eylem yanında başka bir eylemin de sürdüğünü göstermede kullanıldığını belirtir. Korkmaz ayrıca -(y)A *dur-* yapısının genellikle hareket ve durum gösteren fiillerle birleşik oluşturduğunu (*anlatadur-*, *başlayadur-*, *bekleyedur-*, *gidedur-*, *gözetleyedur-* gibi) ifade eder. -(y)Ip *dur-* ile kurulan birleşiklerin ise -(y)-A *dur-*'tan daha yaygın bir kullanım kazandığını ve hemen her örnekte bütün zamanlarla birlikte çekimlenebildiğini belirtirken bağlandığı fiillerin kılınış özelliklerine değinmemektedir (Korkmaz, 2009: 820-824). Gökçe, -p *dur-* yapısının Türkiye Türkçesinde süreklilik kılınışı (bize göre görünüş) işlevleri ile kullanıldığı cümlelerde ana fiilin büyük bir eğilimle son dönüşümlü / bitimli eylemlerden oluşmadığını bildirmekte ve örnek olarak “*ölüp *durdu* / *ölüp duruyor*, *ulaşp *durdu* / *duruyor*” yapılarını vermektedir. -A *dur-* ile kurulan birleşiklerin ise kimi durumlarda süreklilik kimi durumlarda eylemin başlamasına işaret ettiğini belirtmekte ve bağlamın önemine dikkat çekmektedir (Gökçe, 2013: 188, 208). Demir’in çalışmasında -p *dur-* ile kurulan birleşiklerde özellikle Anadolu ağızlarından alınan örneklerden yola çıkarak vurgunun büyük önem kazandığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin “*koşup durdu*” ifadesi Demir’e göre “*koştı ve durdu*” okumasını verebileceği gibi “*sürekli koştu*” okumasını da verebilir. Ancak yapılan incelemeler sonunda vurgunun ana fiilin birinci hecesinde olması durumunda (*ko’şup durdu*) “*durmadan koştu, sürekli bir şekilde koştu*” bir süreklilik anlamı ifade ettiğini, vurgunun ikinci hecede olması durumunda ise (*koşu’p durdu*) “*koştı ve durdu*” anlamı ifade ettiğini tespit etmiştir (Demir, 1998: 227).

-A *dur* ve -p *dur* yapıları birleşiklerle kurulmuş cümleler incelendiğinde *dur-* yardımcı fiilinin Türkiye Türkçesinde hareket fiilleriyle birleşme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle görünüş işlevleri bakımından ele alındığında yardımcı fiilin-p’li yapılarda *bitmemişlik* / *sürme görünüşü* ile *hâl* / *sonuç görünüşü*, -A’lı yapılarda ise sadece *bitmemişlik* / *sürme görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir.

3.2.3.1. Fiil+A+dur-

İncelenen örneklerde -A *dur* ile kurulan birleşiklerde genellikle emir, istek çekimiyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Yüklemin hangi yapıda olursa olsun *dur-*

yardımcı fiilin cümlelerde *bitmemişlik / sürme görünüş* türünü işaretlediği tespit edilmiştir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (9) O **yürüvedursun** arkadaşı uzodan dumanlanmış gözlerini bir peçetenin üzerindeki yazılara odaklamış somurtmakta.(*Araf*, Elif Şafak, s.6)
- (10) O sigarasını **yakadursun**, avansla gazın çubuklarını sonlara kadar indiriverirdim.(*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s.60)
- (11) Dedem, kucığında ben, **beklevedurmuş** öyle ayakta. (Korkmaz, 2009: 821)

Gökçe (2013)'nin öne sürdüğü *dur-* yardımcı fiilin eylemin başlamasını bildirdiği görüşü Örnek (9) ve (10)'da gözlemlenmektedir. Failin eylemi başlattığı ve eylemin devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Örnek (10)'da kullanılan *yak-* fiilin kılınışı itibarıyla son sınır vurgulamasına rağmen, bağlamdan hareketle bir süreç bildirdiği anlaşılmaktadır. Cümleyi "O sigarasını yakarken..." şeklinde okumak mümkündür ve eylemin devam etmekte olduğu açıkça gözlemlenmektedir. (9)'da ise "O yürümeye başladığında / yürürken..." okumasını elde etmek mümkündür. Her iki cümlede *dur-* yardımcı fiilin *bitmemişlik / sürme görünüş* türünü işaretlediği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki cümlelerde örnek (11)'de *bekle-* fiilin kılınışı itibarıyla süreç fiili olduğu görülmektedir. *Dur-* yardımcı fiilin ise ana fiilin kılınışındaki sürekliliği pekiştirdiği düşünülmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.2.3.2. Fiil+p+dur-

Taranan eserlerde incelenen örneklerin *-p dur* ile kurulan birleşiklerinin *bitmemişlik / sürme* görünüş türünü işaretlemeye kullanıldığı tespit edilmiştir. Anadolu ağızlarından alınan *-p* zarf-fiil ekli birleşimlerin *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleyen örneklerine de rastlanmıştır. Ancak Anadolu ağızlarındaki yapı *-p durur* şeklinde geniş zaman ile çekimlenmektedir. Diğer taraftan *-p dur* yapısının, *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirme işlevinde, *-(X)r durur* veya *-DI durdu* şeklinde de çekime girdiği gözlemlenmiştir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (12) Herkes birbirine iyi günler **devip duruyor**. (*Tutanamayanlar*, Oğuz Atay, s.47)
- (13) Ben alacağım! diye **çekişip duruyorlardı**. (*Üç Öğüt*, Ömer Seyfettin, s.15)
- (14) Son günlerde üst üste gördüğü rüyaların, daldığı hayallerin verdiği huzursuzlukla yatakta **dönüp duruyor**, rahat bir durum bulamıyordu uzanmak için. (*Tutanamayanlar*, Oğuz Atay, s.84)
- (15) Konuştuk ama dikkatimizi de bir nokta **çekip duruyordu**: Hasan Hüseyin bol bol sigara içiyordu! (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s.20)
- (16) Ulâ garşımnda ne **dirdir êdüp durî^vsün** oyle. (Trabzon, Ay, 2009: 251)
- (17) Ordan buhar **cıkâ duru**. (Muğ./Ula/Portakallık K. Ay, 2009: 253)
- (18) Babası oğluna fırsat düştükçe eğitici hikâyeler **anlatır dururdu**. (Korkmaz, 2009: 822)
- (19) Bütün gece sağ tarafım hep **zonkladı durdu**. (Korkmaz, 2009: 822)

Yukarıda yazı dilinden alınmış olan *-p* zarf-fiil eki ile kurulan birleşiklerde *dur-* yardımcı fiilinin asıl anlamını tamamıyla yitirmiş olduğu gözlemlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, cümlelerden “diyor ve duruyor, çekişiyorlardı ve duruyorlardı, dönüyor

ve duruyor, çekiyordu ve duruyordu” gibi okumalar elde etmek mümkün değildir. Bu örneklerde eylemlerin sürekli olarak tekrarlandığı, bitmemişliği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Anadolu ağızlardan alınan örnek (16) ve (17)’de kullanılan ana fiiller (*çık-*, *dırdır et-*) kılınışları itibarıyla süreç bildirmektedirler. Bir oluş fiili olan *dur-* fiilinin kılınışındaki sürme ana fiile de yansımakta ve ortaya çıkan yeni fiildeki sürme pekiştirilmekte, bir başka ifadeyle *dur-* yardımcı fiili *bitmemişlik / sürme* görünüş türünü işaretlemektedir. Ayrıca örnek (17), (18) ile (19)’da görülen geniş zaman eki *-(I)r* ve geçmiş zaman eki *-DI*’nın da burada zarf-fiil eki olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu yapılar, Karahan’ın görülen geçmiş zaman ekinin tarz ve bağlama işlevini ele aldığı makalesinden hareketle *-p*’li birleşiklerin altında sıralanmıştır. Karahan, ekin bu işlevini Köktürkçe döneminden itibaren ele almış ve sonuç olarak, *-DI* ekinin, tarz ve bağlama fonksiyonunu bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde bir zarf-fiil ve zarf-fiil grubu içinde değil, sıralı cümleler içinde şahıs ve kip ifadesi taşıyarak yerine getirdiğinin altını çizmiştir (Karahan, 2011: 191).

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (20) Utelin parası kaş gürüş **bilib durumuñ**? (Muğ./Ula/Oyru K. Ay, 2009: 250)
- (21) **Annāb durumuñ**? (Muğ./Ula/Sarayyanı K. Ay, 2009: 251)
- (22) Bi kamyon da gök suvan **yilib duru** orda. (Muğ./Ula. Ay, 2009: 252)
- (23) Ğıyna ort yerine portakal dökmüşlê **ğızarıb duru** unu gördük. (Muğ./Ula/Portakallık K. Ay, 2009: 253)

Hâl / sonuç görünüşü başlığı altında toplanan yukarıdaki örneklerde konuşmacılar, dinleyiciye “biliyor olma durumu, anlamış olma durumu, yığılı olma durumu ve portakalların renginin kırmızı olma durumu” gibi durumları bildirmektedir. Bu cümlelerde biten bir eylemin ardından ortaya çıkan yeni durumdan ziyade konuşma anında bir *hâlin* tasviri söz konusudur.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.2.4. gel-

Ediskun, gel- yardımcı fiilin geçmişten sürüp gelme; beklenmezlik, apansızlık bildirme işlevleri olduğunu belirtir (Ediskun, 1980: 232-234). Korkmaz, gel- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerin, esas fiildeki oluş ve kılışın alışkanlık halinde sürmekte bulunduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Her iki zarf-fiil eki ile de birleşime giren gel- yardımcı fiili ile kurulan tasvir fiilleri bir ad, bir sıfat ve bir zarf gibi kullanılabilir (Korkmaz, 2009: 824-826). Korkmaz, -p gel- yapısı ile -A gel- yapısı arasındaki farka değinmezken Gökçe, -A gel- yapısının daha çok edebî dilde kullanıldığını ve konuşma dilinde fazla karşılaşılmadığını savunur. Gökçe'ye göre -A gel- yapısı her fiille birleşime girmez ve genellikle söyle-, oku-, sür-, devam et-, öğren- gibi bitimsiz / atelik fiillerle birleşik oluşturmaya meyillidir ve süreklilik kılışını ifade eder (Gökçe, 2013: 114). Diğer taraftan -p zarf-fiil eki ile birleşen yapıların özellikle Anadolu ağızlarında kesin şimdiki zaman belirtme işlevini üstlendiğinin altını çizer (Gökçe 2013, 111). -p gel yapısının Güneybatı Anadolu ağızlarındaki -(I)k gelir ve -(I)p gelir varyantlarının kesin şimdiki zaman işaretleyicisi göreviyle kullanımı konusunda araştırmacılar hemfikirdirler (Caferoğlu, 1963; Ercilasun, 1983; Gülensoy, 1985; Demir, 1996, Ay, 2009; Gökçe, 2013; vs.)

Taranan eserlerde, yardımcı fiilin genellikle sıfat fiil grubu oluşturan örneklerine rastlanmış, çekimli fiil olarak kullanıldığı cümleler oldukça sınırlı kalmıştır. Örneklerde sıfat-fiil, ad-fiil ve zarf-fiil ekli yapılar incelendiğinde bunların ana fiilin kılışına ve bağlama göre ya bitmemişlik / sürme ya da hâl / sonuç görünüşünü işaretlediği gözlemlenmiştir:

- (1) Dış dünya ile teması ve ilgiyi kesmek, **alışlageldik bir olay**. (Korkmaz, 2009: 825)
- (2) Onun hastalığı **süregeldikçe** iş hayatında verimli olması güç. (Korkmaz, 2009: 826)
- (3) Sarhoşluğun etkisiyle artık **sürüp gelen** sakınma gücünü pek kendinde bulamıyordu. (Korkmaz, 2009: 826)

Çekimli fiil olmayan bu yapılarda Örnek (1)'de *alış-* fiilinin süreç bildiren bir fiil olması görünüş türünün bitmemişlik / sürme olarak adlandırılması için yeterli değildir. *Alışlagel-* birleşğinde, “Dış dünya ile teması ve ilgiyi kesmek artık bir **alışkanlıktır.**” okumasını elde etmek mümkündür. Bu nedenle burada *gel-* yardımcı fiilinin bir *hâl / sonuç görünüş türü* işaretleyicisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Örnek (2) ve (3)'te ise yine kılınışı itibarıyla süreç bildiren *sür-* fiiliyle karşılaşılmaktadır. Bize göre bu cümlelerde ana fiilde olduğu gibi yardımcı fiil *gel-*'in kılınışında da kendini gösteren süreç, eylemin devam ediyor oluşunu pekiştirmektedir. Bu nedenle cümleler *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

Diğer taraftan, *gel-* yardımcı fiili ile kurulan birleşiklerde, araya zarf-fiil eki almayan, her iki tarafı da çekimli fiil olan yapılarla da karşılaşılmaktadır:

(4) Bir yiğit gurbete gitse / Gör başına neler gelir / Merdin sılayı andıkça / Yaş gözüne **dolar gelir.** (*Karacaoğlan Bütün Şiirleri*, Cahit Öztelli, s. 330-331)

Bu cümlede “Merdin (yiğidin, erkeğin) gözlerinin yaşlı olması” durumu bildirilmektedir. Bu nedenle cümlenin *hâl / sonuç görünüş türüne* sahip olduğu düşünülmektedir.

Kullanım sıklığı fazla olmayan bu yardımcı fiilin görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

3.2.4.1. Fiil+A+gel-

Korkmaz, -A *gel-* yapısının süreklilik işlevlerinden bahsederken *çıkagel-* fiilinin süreklilik bildiren fiiller ile birlikte ele alınmasının yanlış olduğunu, *çıkagel-*'in *bir oluş ve kılışın beklenmedik biçimde gerçekleştiğini* bildirme işlevi olduğunun altını çizmektedir (Korkmaz, 2009: 826). Gökçe de bu görüşü savunmakta ve bunun sebebinin, *gel-* yardımcı fiili ile ilgili olmaktan çok ana fiildeki bitimli (son sınır vurgulayan) fiil *çık-* ile ilgili olduğunu dile getirmektedir. -A *gel-* yapısının görünüş işlevleri aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (24) Saflıkla salaklık arasında ince bir çizgi olduğu her daim **söylenegilir**.
(*Saflık ve Salaklık Üzerine*, Kemal Ulusaler, <http://www.birgun.net/>,
01.12.2010)

Bu örnekte “her daim” zarfının kullanılıyor olması bize *söylen-* fiilinin devam etmekte olduğunu bildirmektedir. “Geçmişte saflık ile salaklık arasında ince bir çizgi olduğu söyleniyordu. Şimdi de söyleniyor ve muhtemelen gelecekte de söylenecektir” okumasını elde ettiğimiz bu cümle ilk bakışta durum bildiriyor gibi görünse de *söylen-* bir durum fiili değil hareket fiilidir ve devam etmektedir. Önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere bir yapının *hâl / sonuç görünüşü* bildirebilmesi için eylemin bitmiş olması ve bu biten eylem sonucunda yeni bir duruma geçilmiş olması gerekmektedir. Ancak bu cümlede yeni bir durum gözlemlenmediğinden, cümlenin *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (25) “...Medreselerimiz geçmişten bugüne **var olagelmıştır** ve inşallah misyonunun gereğini yerine getirerek var olmaya da devam edecektir.” diye konuştu. (M. Sıddık Bilge , <http://vanasyanur.net/haber/>, 24.12.2014)
- (26) Bu asırlar ve asırlardan beri böyle **olagelmisti**. (Korkmaz, 2009: 825)
- (27) İçeri düştüğünün üçüncü günüydü ki anası **çıkageldi**. (Gökçe, 2013: 116)

Örnek (25) ve (26)'daki birleşiklerde karşımıza çıkan ana fiil *ol-* bir oluş fiilidir ve kılınışı gereği son sınır vurgulamaktadır. Bu nedenle bir hâle gönderme içermektedir. Diğer bir deyişle, Örnek (25) “Şu anda medreselerimiz var.” okumasını verirken, Örnek (26) “Bu asırlardır böyledir” okumasını verir. “İçeri düştüğünün üçüncü gününde annesi geldi / oradaydı” okumasını elde edebileceğimiz Örnek (27)'de ise bir sonuç gözlemlenmektedir. Anne çıkıp gelmiştir ve sonuçta oradadır. Korkmaz'ın *çıkagel-* birleşimini süreklilik bildiren birleşik fiiller arasında istisna olarak kabul etmesinin sebebi, asıl anlamın yardımcı fiil *gel-*'te olduğunu düşünmesidir (Korkmaz, 2009: 826). Deny de “çıkagel” yapısını yardımcı fiil olarak kabul etmemekte ve “Resül **đuru ğeldi** kırbadan yaña vardı.” cümlesindeki “katlı ve

geldi” anlamındaki “duru gel” yapısıyla aynı işlevde olduğunu savunmaktadır (Deny, 2012: 446). Bize göre, asıl fiilin (*çık-*) kılınış itibarıyla son sınır vurgulayan anlamlık bir fiil olması onu diğerlerinden ayıran bir özelliktir. Son sınır vurgulayan ve anlamlık bir fiil olan *çık-*, bir sonuca işaret etmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.2.4.2. Fiil+p+gel-

Gökçe, Türkiye Türkçesinde *-p gel-* yapısının süreklilik işlevinin birkaç ana fiille (*uza-*, *ak-*, *sür-*, *kop-*) sınırlı olduğunu bildirir (Gökçe, 2013: 108). Edebî dilde kullanımı oldukça kısıtlı olan bu yapının, Anadolu ağızlarında rastlanan örneklerinde sadece *bitmemişlik / sürme görünüş türünü* işaretlediği tespit edilmiştir.

(28) Belediye çavuşu **gelik-geli** deyveren mi? (Muğ., Ay, 2009: 267)

(Belediye çavuşu gelmekte, deyivereyim mi?)

Bu cümlede yardımcı fiilin dilbilgiselleşme düzeyinin oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Konuşma anı ile olay anı kesişmekte, gelme eylemi konuşma anında devam etmektedir.

(29) Baktım hôle **ğoşuğ gelillē**. (Muğ./Ula/Oyru K. Ay, 2009: 267)

Bu cümleden “Koşarak geliyorlar” ve “Koşuyorlar” olmak üzere iki okuma elde etmek mümkündür. Bu birleşikte ana fiil ister zarflık görevinde kullanılmış olsun (koşarak) ister fiillik (koş-) her iki okumada da gelme eyleminin atıfta bulunulan zamanda devam etmekte olduğu gözlemlenmektedir.

3.2.5. kal-

Eski Türkçe döneminden beri tanıklanan *kal-* yardımcı fiilinin dilbilgiselleşme derecesinin oldukça düşük kaldığı gözlemlenmektedir. Korkmaz’a göre *kal-* ile kurulan süreklilik fiilleri, genellikle durum bildiren esas fiillerdeki oluşun, hareketsiz olarak sürmekte olduğunu bildirir ve *-A kal* yapısı ile *-p kal* yapısı işlev

bakımından paralellik göstermektedir (Korkmaz, 2009: 826-828). Ediskun'a göre *kal-* beklenmezlik görüntüsü içinde bir sürerlik; geçmişten sürüp gelme; anlamı ifade etmektedir (Ediskun, 1980: 232-234). Taranan örneklerde bu yardımcı fiilin, hem zarf-fiil ekleriyle ana fiil ile bağlandığı hem de iki tarafı da çekimli fiil olan birleşik fiiller oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Gökçe *-p* zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturan yapılarda *kal-*'in gerçek anlamını koruyup korumadığını belirlemede *-p dur-* yapısında olduğu gibi vurgunun büyük önem taşıdığına altını çizmektedir (Gökçe, 2013: 138-139). *-A* zarf-fiil ekli yapılarda ise birleşik oluşturan ana fiillerin sınırlı olduğunu (*don-*, *şaş-*, *sarar-*, *bak-*, *kal-* vb.) ve ortaya çıkan birleşiklerde hem “bir duruma geçmek” hem de “bu durumda kalmak” anlamlarından bahsetmektedir. Ayrıca Gökçe, yukarıda bahsedilen ana fiillerle oluşturulan birleşiklerde dilbilgiselleşmeden sözlükselleşmeye doğru bir gelişim gözlemlendiğini belirtir (Gökçe, 2009: 146-147).

Banguoğlu ise *kal-* ile kurulan süreklilik fiillerinin “hareketsiz sürme” anlamında olduğunu belirtir (Banguoğlu, 1995: 492). Banguoğlu'nun bahsettiği bu kullanım tezimizde *hâl / sonuç görünüş türü* adı verilen görünüş türü ile örtüşmektedir.

Kal- yardımcı fiilinin dilbilgiselleşme düzeyinin düşük olması, diğer bir deyişle asıl anlamını koruması, gözlemlenen bir olgudur. Taranan eserlerden elde edilen örnekler, bağlam göz ardı edilmeden incelendiğinde *-A kal* yapısındakilerin *hâl / sonuç görünüş türü* bildirdiği, *-p kal* yapısındakilerin ise dilbilgiselleşme düzeyinin oldukça düşük olduğu ve bu sebeple yardımcı fiil olarak adlandırılmasının sorunlu olduğu tespit edilmiştir. Ancak örneklerin, ana fiilin kılınıp özelliği ve bağlama göre incelendiğinde *bitmemişlik / sürme görünüşü* ve *hâl / sonuç görünüş türlerini* işaretlediği düşünülmektedir.

3.2.5.1. Fiil+A+kal-

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (30) Çocuğun yüzünü görünce öylece **kalakaldım**. (*Beyoğlu Rapsodisi*, Ahmet Ümit, s.67)

- (31) Gençler fırladı kaçtılar kahveden, kapıdan pencereden, kahveciyle ben **kalakaldık**. (*Zıkkımın Kökü*, Muzaffer İzgü, s.98)
- (32) Lâmia, olduğu yerde **donakaldı**. (*Dudaktan Kalbe*, Reşat Nuri Güntekin, s.88)
- (33) Gazi, ana avrat, din iman sövdü. Ben **donakaldım**. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s.40)
- (34) Bal, zencefil, limon kokulan arasında, birisi kafama masaj yaparken, ellerimde sıcak taşlarla **uyuyakalmışım**. (*Yolculuk Nereye Hemşerim*, Gülse Birsel, s.22)
- (35) **Baka kalırım** giden geminin ardından / Atamam kendimi denize, dünya güzel / Serde erkeklik var, ağlayamam. (*Ayrılış*, Orhan Veli Kanık)

Yukarıdaki cümlelerde kullanılan *kal-* ve *don-* ana fiilleri, kılınışları itibarıyla son sınır vurgulayan fiillerdendir. –A zarf-fiil ekiyle birleşime giren bu fiillerde ortaya çıkan yeni fiillerden *donakal-*; “şaşıp bir süre ne yapacağını, ne diyeceğini bilememek” anlamına gelirken *kalakal-* fiili ise “bir şey veya durum karşısında şaşmak” anlamını taşımaktadır. Bir gramatikleşmeden ziyade leksikleşme gösteren bu yapıların “şaşkınlık” hâlini bildirdiği görülmektedir. Ancak Örnek (32)’de durum farklıdır ve cümle “Lâmia olduğu yerde dondu kaldı / donup kaldı” okumasını verir. Bu cümlede asıl fiil anlamını korumakta (hareketsiz kalma) ve *kal-* yardımcı fiili de bu hareketsizlik hâlinin devam ettiğini bildirmektedir. Diğerlerinde bir *hâl* gözlemlenirken, (32)’de bir *sonuç* bildirilmektedir. Örnek (34)’te *uyuma* eyleminin gerçekleşebilmesi için kritik sınıрын aşılması zorunluluğu vardır. Kritik sınır aşıldıktan sonra devam eden “uyku hâli” sürecidir. Bu nedenle cümle *hâl* / *sonuç görünüşü* bildirir. Örnek (35)’teki *bak-* fiili ise kılınışı itibarıyla süreç bildiren fiillerdendir. Bu cümlenin, *bitmemişlik* / *sürme* ve *hâl* / *sonuç görünüşü* türlerinden hangisine işaret ettiğini belirlemede bağlamdan yararlanılmıştır. Bize göre, şiirde dünyanın güzelliğinin belirtilmesi, şairin erkek olduğu için ağlayamadığı gerçekliğine yapılan vurgu bir durum değerlendirmesi gibidir. Burada şairin referans zamanında yaşanan olaya atfindan ziyade kendi ruh hâlinin tasviri vardır ve bu nedenle cümlenin *hâl* / *sonuç görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

3.2.5.2. Fiil+p+kal-

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (36) Elinde kırmızı kartla Banguera'ya koşan hakem, yerde ölü gibi yatan kaleciye **bakıp kaldı**. (<http://tr.eurosport.com/futbol/>, 13.03.2015)

Bu örnekten “Hakem kaleciye baktı ve öylece kaldı” okuması ile “Hakem kaleciye bakakaldı” okumalarını elde etmek mümkündür. Ancak ana fiil *bak-*'ın kılınış itibarıyla süreç bildiren fiillerden olması bakma eyleminin geçmişte (kal-dı) belli bir süre devam ettiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle cümle *bitmemişlik / sürme görünüşü* vermektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (37) Buraya gelmenin ne demek olduğu, sizin de aklınıza **takılıp kaldı** mı? (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s.264)

Örnek (37)'de “Buraya gelmenin ne demek olduğu (gerçeği, düşüncesi) sizin de aklınızda takılı mı?” okumasını verebileceği gibi “Buraya gelmenin ne demek olduğu (gerçeği, düşüncesi) sizin de aklınızda mı?” okumasını da verebilmektedir. Her iki okumada da “bir gerçeğin, fikrin” varlığı anlatılmakta ve cümle bir *hâl* bildirmektedir.

- (38) Beşinci kurşunu yaktı Kâzım / Suya **düşüp kaldı** önde giden / Ve Kâzım tazelerken şarjörü / Bir ışık yandı beyaz evde / Bir pencere açıldı (*Kartallı Kâzım'ın Hikâyesi*, Nazım Hikmet Ran)

Cümle, “Önde giden (kişi) suya düştü ve orada (öylece) kaldı” okuması vermektedir. *Düş-* kılınışı itibarıyla son sınır vurgulayan bir fiildir ve *kal-* ister yardımcı fiil olarak kullanılmış olsun ister ana fiil, cümleden düşme eyleminin değil “düşmüş olma” durumunun devam ettiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, önden giden (kişi), olay zamanında artık suyun içindedir. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

- (39) Kelimelerinin göğsüne saplandığını duydu birden; **sustu kaldı**. (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s.152)

Bu cümlede ise devam eden susma eylemi değil, “suskunluk” durumu, “sessiz oluş”tur. Bu nedenle, cümlede *kal-* yardımcı fiilinin *hâl / sonuç görünüş türünü* işaretlediği düşünülmektedir.

(40) Onlar vapuru kaçırdı, polisler **bakıp kaldı!** (<http://www.milliyet.com.tr/>, 15.07.2010)

Bu cümlede de bir önceki örnekte olduğu gibi *kal-* yardımcı fiili süreç bildiren *bak-* ana fiiliyle birleşime girmektedir. Haber, Türkiye Nükleer Karşıtı Platform üyelerinin bir eylemi ile ilgilidir. Eylemcilerin vapur kaçıracağı ihbarını alan polis, çevrede geniş güvenlik önlemleri almıştır ancak eylem beklenenden farklı bir eylemdir. Vapur hareket ettikten sonra iskeleye koşarak gelen eylemcilerin hep bir ağızdan “Eyvah vapuru kaçırdık!” demesiyle eylemciler amacına ulaşırken polis ve çevredekiler “bakıp kalmışlardır”. Buradaki *bakıp kalmak* “şaşırmak” anlamında kullanılmaktadır ve insanların “şaşkınlık” hâlinde olmasına işaret etmektedir. *Bak-* fiili her ne kadar süreç bildirirse de “bakıp kaldı” birleşigi bakma eyleminin devam ettiğini değil, şaşkınlık ifade ettiğinden cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirenler arasına alınmıştır.

3.2.6. gör-

Korkmaz’a göre *gör-* yardımcı fiili Eski Anadolu Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında, esas fiile “sürekli bir çaba gösterme, istek ve rica” işlevi katan bir tasvir fiilidir ve yazı dilinde olumlu biçimin kullanım sıklığı giderek azalmaktadır (Korkmaz, 2009: 829). Taranan eserlerde ve Anadolu ağızlarında *gör-* yardımcı fiili ile kurulan birleşiklerin –A/I zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturduğu gözlemlenmektedir. –p zarf-fiil eki ile kurulmuş birleşiklerde ise *gör-*’ün yardımcı fiil olarak kullanımına rastlanmamıştır. Türkiye Türkçesinde daha çok –mAyA *gör-* veya *bak-* yapısında karşımıza çıkan bu yardımcı fiil bize göre, “Bir düşmeye gör, acıyan olmaz!” (Düş bakalım bir anlamında), “Ye bak (tadı nasılmış?)”, “Gör bak (neler oluyor!)”, “Giy bak (üstüne olacak mı?)” vb. cümlelerinde görüldüğü üzere, ana eylemin denenme niyetiyle yapıldığını bildirmektedir.

3.2.6.1. Fiil+-A/I+gör-

Aşağıdaki cümlelerde yardımcı fiil olarak kullanılan *gör-*'in görünüş işlevine rastlanmamıştır. Cümlelerde *gör-* yardımcı fiili, niyet bildiren modallik işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.

Modallik Bildirenler

(41) Delikanlı ustasına **yalvaragördü** ama yine izin alamadı. (Korkmaz, 2009: 829)

Bize göre yukarıdaki cümlede yalvarma eyleminin sürekliliği değil, denenmiş olması anlatılmaktadır. Delikanlı izin almayı denemiş, yalvarıp bakmış / denemiş ve sonucunda başarıya ulaşamamıştır.

(42) Güzeller mihribân olmaz dimek yanlışdur ey Bâkî / Olur vallâhi billâhi hemân **yalvarı görsünler** (Görsünler, Bâkî)

Ey Baki! Güzeller acımaz, şefkat göstermez demek yanlıştır; vallahi billahi gösterirler, hele biraz yalvarı görsünler.

Yukarıdaki beyitte “yalvarı görmek” söz öbeğinde geçen “yalvar” hem para anlamında hem de *yalvar-* fiilinin anlamını verecek şekilde tevriyeli kullanılmış olabilir. Zarf-fiil ekli hali düşünüldüğünde “Karşı taraf bir yalvarmayı denesin” okuması elde etmek mümkündür. Bu nedenle cümlede *gör-* yardımcı fiilinin yine modallik işaretleyicisi olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

3.2.6.2. Fiil+p+gör-

Korkmaz (2009), *gör-* yardımcı fiili başlığı altında *-p* zarf-fiil eki ile kurulan birleşiklere yer vermemektedir. Taranan örneklerden elde ettiğimiz sonuçlara göre de *-p* eki ile kurulan birleşiklerde *gör-*'in yardımcı fiilliğinden bahsetmek mümkün görülmemektedir. Aşağıdaki cümlelerde *gör-* ana fiil olarak kullanılmıştır.

(43) Yarın bir fırsat olursa **gidip görelim** (*Keklik*, Fakir Baykurt, s.50)

(44) Ömer şimdi nerede? Hemen **gidip görebilir** miyiz? (*İçimizdeki Şeytan*, Sabahattin Ali, s. 219)

- (45) **Varıp gördü ki**, Resûlullah hazretleri evinde yatmış, mubârek başını Dıhye-i Kelbînin “radıyallahü teâlâ anh” dizine koymuşdu. (*Menâkıb-ı Çihâr Yâr-ı Güzîn (Dört Halîfenin Üstünlükleri)*, Seyyid Eyyûb bin Sıddîk, s.69)

3.2.7. koy- (ko-)

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanımı yaygın olan *koy-* yardımcı fiilinin standart Türkiye Türkçesinde kullanım sıklığının giderek azalmış olduğu gözlemlenmektedir. Anadolu ağızlarında hâlâ işlek bir kullanıma sahip olan bu yardımcı fiilin, her iki zarf-fiil ekiyle de birleşime girdiği tespit edilmiştir, ancak Korkmaz sadece *-A/I* zarf-fiil ekli birleşiklere yer vermektedir. Yine Korkmaz’a göre *koy-* yardımcı fiili, yazı dilinde varlığını ancak *alakoy-*, *alıkoy-* gibi süreklilik işlevi körelmiş ya da başka bir gruba sokulabilecek bir birleşik fiil içinde sürdürebilmişken konuşma dilinde süreklilik bildirme işleviyle kullanılmaktadır (Korkmaz, 2009: 830). Ediskun, *koy-* yardımcı fiilinin sürerlik, devamlılık ifade ettiğini bildirir (Ediskun, 1980: 232-234).

Gökçe, *-p koy* yapısının Oğuz Türkçesinde Türkmen Türkçesi yanında Güneybatı Anadolu ağızlarında görüldüğünü belirtir. Gökçe’ye göre daha çok Muğla ve Denizli ağızında tanıklanabilen bu yapı, açık şekilde “*tamamlanmışlık / bitmişlik*” işlevi ile kullanılmaktadır (Gökçe, 2013: 153). Gökçe, *tamamlanmışlık* ve *bitmişlik* türlerini aynı anlamda vermektedir ancak tezimizde bu iki kategori ayrılmıştır. Hatırlanacak olursa bu tezde *bitmişlik*; eylemin gerçekleştiğini veya gerçekleştirildiğini vurgularken, *tamamlanmışlık*; ana fiildeki hareketin sonuna kadar yapıлып bitirildiğini gösterir yani bir sürecin tamamlanması söz konusudur ve cümlede diğer yardımcı unsurlar yardımıyla (zarflar, edatlar yardımıyla) bunu belirlemek kolaylaşır. Gökçe, *-A koy* yapısının ise Türkiye Türkçesi ve ağızlarında süreklilik işlevinin yanında ana fiildeki eylemin başlangıç evresini vurgulama ve ana fiildeki eylemin umulmadık / beklenmedik bir şekilde gerçekleşmesi gibi farklı kılınış türlerini işaretlediğini belirtmektedir (Gökçe, 2013:156). Yazı dilinde örnekleri kısıtlı olan *koy-* yardımcı fiilinin görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

3.2.7.1. Fiil+A+koy-

İncelenen örneklerde –A koy yapısındaki birleşik fiillerde *koy-* yardımcı fiilinin *bitmişlik*, *bitmemişlik* / *sürme*, *hâl* / *sonuç* ve *tamamlanmışlık* görünüş türlerinden dördünü de işaretleyebildiği tespit edilmiştir.

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

(46) almış gi'miş dävē **ıhdırı-ğomuş** löñgüdek. (Çiloğlu, Dz.39/61)

Kılınışları itibarıyla son sınır vurgulayan *ıhdır-* (*çöktür-*) ana fiilinin ve yardımcı fiil *koy-*'ın yanında “löñgüdek” zarfının da cümle içinde yer alması, çöktürme eyleminin birden bire olmasını, beklenmezliğini vurgulamaktadır. Eylem bir anda olup bittiğinden bu cümle *bitmişlik görünüşü* işaretlemektedir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(47) Siz **oturakoyun** ben bir yere kadar gidip geleceğim.

(48) Siz çorbaları **ıcekoyun** ben yemekleri getiriyorum.

Cümlelerde, kılınışları itibarıyla bir süreç bildiren *otur-* ve *iç-* filleri kullanılmıştır. Genellikle emir kipi çekimiyle birleşik oluşturmaya mayili olan *koy-* yardımcı fiili, her iki cümlede de eylemin devam ettiğini göstermektedir. Gökçe (2013)'nin belirttiği ana fiildeki eylemin başlangıç evresini vurgulama görevi bu bağlamda kendini göstermemektedir. Zaten başlamış ve devam etmekte olan oturma ve içme eylemlerinin sürmesi bize göre *koy-* yardımcı fiili ile pekiştirilmektedir. Bu nedenle cümlelerde *koy-*, *bitmemişlik* / *sürme görünüş türünü* işaretlemektedir.

(49) gelib-bāz **duru-ğo**. (Çiloğlu, 2008: Dz.56/18)

Bu cümlede *durakoy-* fiili beklemek anlamında kullanılmıştır. “Geliyoruz bekleyekoy” okumasını elde ettiğimiz cümle de bekleme eyleminin devam ettirilmesinin istendiği gözlemlenmektedir. Bekleme işinin henüz başlayıp başlamadığı belli değildir ancak, ister başlamış bir eylem ister başlayacak bir eylem olsun burada bir *sürme görünüşü* söz konusudur.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(50) üçünü arabisdene yolladılâ, birini urusun ağzına **alağodula**. (Çiloğlu, Kırşehir, 39/48)

(51) iki çocuğunu **alağodulâ**, çocuğuna hasirâT. ulâ ulâ işdâ ğıScâzım hâPsiniñ başı bozuldu. (Manav, C1,140)

Her iki cümlede de *al-* ana fiiliyle birleşik oluşturan *ğo-* (ko-) yardımcı fiili bir durum tasvir etmektedir. Örnek (50)'de geçmişte yaşanmış bir olay sonunda üç kişinin Arabistan'a gönderilmiş olduğu bir kişinin de Ruslarda kaldığı durumu bildirilmektedir. Örnek (51)'de de yine bir ayrılık sonunda iki çocuğun annelerinden ayrılmış olduğu durumu anlatılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, "Bir kişi Rusların elindeydi" ve "Çocuklar annelerinden ayrıydı" okumalarını vermesi cümlelerin *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiğini göstermektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

(52) Meraklanma arslan Beyim, **doldurakodum** rezilleri zindana... (*Devlet Ana*, Kemal Tahir, s.267)

Bu cümlede "Bütün rezilleri zindana doldurup koydum" , "Bütün rezilleri tamamıyla zindana doldurdum" okumasını elde etmek mümkündür. Bu cümleden "Reziller şimdi zindanda" okumasını elde etmek mümkün olmakla birlikte, *doldur-* fiilinin kılınış itibarıyla süreç bildirmesi ve bunun son sınır vurgulayan *koy-* fiiliyle sonlandırılmış olması bize göre *tamamlanmışlık görünüşü türüne* işaret etmektedir.

(53) Ben yiyecekleri aldım sen de misafirler gelene kadar içecekleri **alakoy**.

Bu örnekte konuşmacı, konuşma anından önce yemekleri almıştır ve dinleyiciden misafirler geldiğinde içecekleri almış olmasını istemektedir. Kısacası hazırlıkların tamamlanmış olmasını istemektedir. Bu cümleden "içecekleri şimdi almaya başla ve devam et" okumasını elde etmek mümkün değildir. Bu nedenle eylem henüz başlamamış olsa dahi (emir kipi olduğu için) gelecekte bir *tamamlanmışlığa* işaret etmektedir.

(54) çamraK□ dāmāniñ mānāsı; burāyi çamırda® äsKidän, hindi gumlandĖna baK□ma sän, hu® dārädän gälükä ayāñdan babıcı **alağordu** çamır. çamıraK□ dāmāniñ mānāsı bu. (Manav, Çm, 2/70)

Yukarıdaki cümlede *koy-* yardımcı fiili, *git-* yardımcı fiili ile değiştirildiğinde “çamur pabucu alıp gitti / alıp götürdü” okuması elde edilmektedir.

3.2.7.2. Fiil+p+koy-

Yazı dilinden alınmış örneklerde *-p koy* yapısındaki *koy-* yardımcı fiil olarak değil ana fiil olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Anadolu ağızlarından alınan örneklerde ise yapıların tümünün *tamamlanmışlık* görünüşü bildirdiği tespit edilmiştir.

Yardımcı Fiil Olmayanlar

(1) Babam: — Koy, diyor, benim yün fanilamı da koy... Annem, onun yün fanilasını **getirip kovuyor**. (Baba Evi, Orhan Kemal, s.77)

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

(55) gızım, dārākögüñ hu yak□asında® äsKi günäy varımış. ordan sığırları **sürmüşlä goymuşlä**, bura® (Manav, G. 3/272)

Araştırmacı noktalama işaretini *koy-* yardımcı fiilinden sonra kullanmıştır. Bu nedenle cümleden “Oradan sığırları sürmüşler, buraya koymuşlar” okumasını elde etmek mümkün görünmemektedir. Cümle “Oradan sığırları sürüp koymuşlar / tamamıyla sürmüşler” okumasını vermektedir ve bu nedenle *tamamlanmışlık görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

(56) o gün, bu gün ordula: ğari. Ne **yaPdıla: ğodula**: bilme:yo:ñ. (Den. 368, Gökçe, 2013: 153)

Cümleden “Ne yapıp ettiler bilmiyorum” okuması elde edilmektedir ve *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir.

(57) Sen orda mıdıñ? Ne **o:ldu ğo:du**? (Den. 453, Gökçe, 2013: 153)

Bu cümleden “Ne olup bitti?” okumasını elde etmek mümkündür. Bu nedenle cümlenin *tamamlanmışlık görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

3.2.8. git-

Bu gün gramerlerimizde *git-* yardımcı fiili ile kurulmuş olan birleşik fiiller, Korkmaz'a göre ana fiildeki bir oluş ve kılışın "uzaklaştığını" gösterdiği için uzaklaşma fiilleri olarak adlandırılmıştır (Korkmaz, 2009: 831-832). Deny, Bilgegil, Ediskun ise *-A git* yapısındaki yardımcı fiillinin, tıpkı *gel-* yardımcı fiili gibi alışkanlık edilen eylemlerde devam ve süreklilik bildirme işlevi olduğundan bahsederler (Deny, 2012: 446; Bilgegil, 184: 281; Ediskun, 1980: 232-234). Ancak Korkmaz, bu araştırmacıların vermiş olduğu örneklerin (*eyliğe kemlik olagelmış olagider, söylenegider, kovagitti*) Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğunu ve bu nedenle Türkiye Türkçesinde karşılaşılan yapılarda görülen sürerlik anlamlarının o dönemin kırıntıları olduğunu ve ancak bir iki örnekte görüldüğünü vurgular (Korkmaz, 2009: 831). Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanım sıklığı son derece kısıtlı olan *-A git* yapıları birleşiklerin, Anadolu ağızlarında kullanımı ise Gökçe (2013)'nin belirttiği gibi *amaç yönelimli kiplik* işlevindedir.

- (1) Eveli iki adam, iki arkadaş **çalıse: giTmişle:r**. Biri üç gurus, üç senede üç gurus gazanmış. (Den.: 277, Gökçe, 2013: 131)

“İki arkadaş çalışmaya gitmişler.”

- (2) Hindi adamın biri ekiniñ içini **gezi gitmiş** olum. Gezenne:ke: diñeliğomuş ekiniñ içine. (Den.: 268, Gökçe, 2013: 131)

“Ekinin içini gezmeye gitmiş.”

- (3) Bi darıya gedälim dedik, darı **cala gedecäz** galan. (Al.: 15, Gökçe, 2013: 131)

“Darı çalmaya gideceğiz.”

-p git yapısında kurulmuş birleşik fiillerde ise *git-* fiilinin hem yardımcı fiil hem de ana fiil olarak kullanımına rastlanmaktadır. Kullanım sıklığı oldukça yüksek olan bu yapılar incelendiğinde, yardımcı fiilin *bitmişlik* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği tespit edilmiştir.

3.2.8.1. Fiil+A+git-

Bu yapı Türkiye Türkçesinde çekimli fiil olarak artık görülmemektedir. Sıfat fiil olarak kullanımını da oldukça kısıtlıdır. Aşağıdaki örnekte ise yapı, *bitmemişlik / sürme* görünüşü ifade etmektedir.

(58) Anadolu içlerinde **süregiden** savaşa rağmen İzmir'in Kordonboyu, işgal yıllarında, en renkli günlerini yaşadı. (Gökçe, 2013: 131)

3.2.8.2. Fiil+p+git-

Yardımcı Fiil Olmayanlar

Aşağıda iki ayrı ana fiilden oluşan yüklem gruplarında yer alan eylemlerde arasında bir ardılık öncüllük veya tarz ilişkisi olduğu ve eyleyenlerinin aynı olduğu gözlemlenmektedir.

(59) Şef geldi, yaralıyı gözden geçirdi, telaşla **çıktı gitti**. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s.15) (Şef çıktı, (şef) gitti.)

(60) Tezgâhın demirine asılı ceketini omuzuna **atıp gitti**. (*Avare Yıllar*, Orhan Kemal, s.17) (...(O) ceketini omzuna attı, (o) gitti.)

(61) Sankim **uçup gidiyor** damın götündeki gübre! (*Keklik*, Fakir Baykurt, s.18)

(Damın götündeki gübre uçarak gidiyor.)

(62) Ufacık□ yaPrağı göyu kölgâli, / bänim sävdiğimiñ başı dalgalı, / dalgalı başlarımı **alıP gidärim**. / ağlaya ağlaya **goyuP gidärim**. (Manav, G,3/200)

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

(63) Hırsız bir anda karanlığın içinde **kaybolup gitti**.

(64) Sonunda günlerdir beklediğim mektubu bu gün **gönderdim gitti**.

Yukarıdaki cümlelerde eylemlerin bir öncüllük ardılık ilişkisi içinde olduğunu söylemek güçtür. Örnek (63)'te "Hırsız kayboldu ve gitti" okuması yerine *git-*

yardımcı fiilin anlamını yitirdiği ve asıl anlamın ana fiilde toplandığı görülmektedir. Hızsız bir anda kaybolmuştur. Hareket olmuş bitmiştir. Bu nedenle, yardımcı unsurların (bir anda) da işlevi göz ardı edilmeden yardımcı fiilin cümlede *bitmişlik görünüşü* işaretlediği rahatlıkla söylenebilir. Örnek (64)'te de yine aynı şekilde “sonunda” ve “bu gün” zarflarının kullanılması bağlamı daha açık hale getirmekte, *git-* yardımcı fiilin gönderme işinin bir anda olup bittiğini vurguladığı gözlemlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu cümleden “Mektubu gönderdim ve mektup gitti” okumasını elde etmek güçleşmektedir. Yardımcı fiil burada ileri derecede gramerleşmiş ve cümleye bir bitmişlik görünüşü kazandırmıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(65) Bütün bunlar olurken birtakım adamlar da anlayamadığımız sebeplerle anlayamadığımız davalar uğruna yalnız başlarına **ölüp gittiler.** (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s.226)

Bu cümle “Adamlar artık ölü” okumasını vermekte ve ölü olma durumuna işaret etmektedir.

(66) Efendüm sucuklu yumurtayı da ben buldum. Eskiden sucuğu yalnız pişiriyorlardı. Bir gün efendüm ben yine sucuk pişiriyordum yanlışlığınan yumurtayı sucuğun içine düşürmüşüm düşüş o düşüş **patladı gitti.**

Bu cümle “Sucuklu yumurta artık herkes tarafından biliniyor” okumasını vermekte ve bir *hâl* bildirmektedir.

(67) Diş doktoru dişini çektirmekten korkan bir hastasına: Hiç korkmayın. Bakın **Bitti gitti** ... Çektim bile.

Bu cümle “Artık diş yerinde değil.” okumasını vermekte ve bir *sonuç* bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.2.9. yaz-

Grammerlerimizde *-A zarf-fiil* eki üzerine *yaz-* yardımcı fiilin getirilmesi ile oluşturulan birleşik fiiller yaklaşma fiili olarak adlandırılmaktadır. Eski Türkçenin "*yanılmak, hata etmek, günah işlemek*" anlamlarındaki ana fiilin zamanla sözlük anlamını kaybederek bir tasvir fiiline dönüşmesi ile oluştuğu ve esas fiildeki oluş veya kılışın gerçekleşmek üzere olduğunu, gerçekleşmeye yaklaştığını belirtme işlevi vardır (Korkmaz, 2009: 831). Türkiye Türkçesinde bu yardımcı fiil, *-p zarf-* fiil ekiyle birleşik oluşturmazken diğer taraftan *-A yaz* yapıları sadece geçmiş zaman ekleri ile çekime girmektedir.

Gökçe'ye göre *yaz-* yardımcı fiili birleşime girerken bitimli fiillere (son sınır vurgulayan) ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle *-A yaz* ile oluşturulmuş birleşikler *bitmişlik: yaklaşma kılış* işlevine sahiptir (Gökçe, 2013: 163-164). Ancak bize göre şöyle bir bağlamda süreç bildiren fiillerle de birleşik oluşturmak mümkün görünmektedir:

(1) Oruçlu olduğumu unutup suyu **ıcevazdım.**

İncelenen örneklerde, bu birleşimin Türkiye Türkçesindeki *-AcAktI* yapısıyla benzerlik gösterdiği gözlemlenmiş, tıpkı bu yapıda olduğu gibi söz konusu hareketin, işin, olayın geçmişte (konuşma anından önce) gerçekleşmediği ifade edilmekte ve bu gerçekleşmeme ile ortaya çıkan durum dinleyiciye aktarılmakta kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu yapıda kurulmuş olan cümleler sadece *hâl / sonuç* görünüşü bildirmektedir.

3.2.9.1.Fiil+I+yaz-

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(68) Bir gün elim eline değdi, **yanayazdım.** (*Keklik*, Fakir Baykurt, s.9)

Bu cümlede *yan-* ana fiili mecaz anlamında kullanılmış olsa da eylemin gerçekleşmediği görülmektedir. Konuşma anından önce gerçekleşen iki ayrı olay

“elinin eline değmesi” ve “yanayazma” ardillık öncüllük ilişkisi içinde dinleyiciye aktarılmaktadır. “Elimin eline değmesi sonucunda ben yanacak gibi oldum” okumasını elde edebileceğimiz bu cümle bize *sonuç görünüşü* bildirmektedir.

(69) Uzun süre dalgalarla boğuşan gemi **batayazdı.**

Bat- ana fiili kılınışı itibarıyla son sınır vurgulayan fiillerdendir. Bu cümlede batma eyleminin başlamış olduğu ancak eylemin gerçekleşmesi için gerekli olan kritik sınıra ulaşmadığı okumasını elde etmek mümkündür. Ancak bu okuma batma eyleminin bitmemişliğini / sürmesini ifade etmez. Bu cümlede yaz- yardımcı fiili kritik sınırın aşılmadığını vurgulamakta bir durum tasviri yapmaktadır. Bu nedenle cümle hâl / sonuç görünüşü bildirmektedir.

(70) Merdivenden düştü **öleyazdı.**

Bu cümlede de bir sonuç bildirilmektedir. Merdivenden düşmesi sonucu düşenin ölüme çok yaklaştığı ancak kritik sınırın aşılmadığı, yani eylemin gerçekleşmediğı sonucu dinleyiciye aktarılmaktadır. Bu nedenle cümle hâl / sonuç görünüşü bildirmektedir.

3.2.9.2.Fiil+p+yaz-

Türkiye Türkçesinde yaz- yardımcı fiili –p zarf fiil ekiyle birleşime girmemektedir.

3.2.10. otur-

Eski Türkçe döneminden beri tanıklanabilen ve bu dönemde hem –A zarf-fiil eki hem de –p zarf-fiil ekiyle birleşime girebilen *otur-* (*ol(t)ur*) yardımcı fiilinin, bugün Çağdaş Türk yazı dilleri ile Türkiye Türkçesinin Anadolu ağızlarında da karşımıza çıkmakla birlikte sadece –p zarf fiil ekiyle birleşik oluşturduğu görülmektedir. Gökçe’ye göre –p *otur* yapısı, Anadolu ağızlarında genel bir *süreklilik kılınışından* çok, eylemin konuşma anında sürdüğünü ifade eden şimdiki zaman işaretleyicisi konumundadır (Gökçe, 2013: 180).

3.2.10.1. Fiil+I/A+otur-

Otur- yardımcı fiilinin -A / I zarf-fiil eki ile oluşturulmuş birleşiklerine Türkiye Türkçesinin ne yazı dilinde ne de konuşma dilinde rastlanmaktadır.

3.2.10.2. Fiil+p+otur-

Gökçe (2013) ve Çiloğlu (2008)'ndan alınan aşağıdaki örneklerde, araştırmacılar örneklerdeki *-p otur* yapısının *süreklilik* bildirdiğinden, eylemin konuşma anıyla aynı anda gerçekleşmekte olduğundan bahsetmektedirler. Ancak aynı örnekler tarafımızdan tekrar ele alındığında, *otur-* yardımcı fiilinin çoğunlukla devam etmekte olan bir eylemi değil bir durumu, diğer bir deyişle *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretlemeye kullanıldığı tespit edilmiştir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(71) Bänim pe:nirim ma: **ıslanıb-oturu** ona yirin çivti bitirdin kerî. (Den.: 72, Gökçe, 2013: 181)

Cümlelerin yazı diline aktarımı bize göre “Benim peynirim var ıslalı (suyun içinde / ıslatılmış) onu yerim çifti bitirdikten sonra.” Şeklinde olmalıdır. Peynir konuşma anından önce suya konulmuş ve konuşma anında suyun içindedir.

(72) O masalıñ şahbeytisini arēyo ben **bilib-oturun.** (Çiloğlu, Dz.39/85)

Bize göre cümlelerin yazı diline aktarımı “O masalın şah beyitini arıyor, ben biliyorum” şeklindedir. Bu cümlede, durum fiili olan *bil-* ana fiilinin, süreç bildiren *otur-* yardımcı fiiliyle birleşmesi sonucu bilme hâlinin devam etmekte olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Burada devam eden eylem değil, durumdur. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretlemektedir.

(73) Evle:miz kerpişTen, çamırdan, kerpişTen. Dört dene a:lı üs'lü. Üçü de bö:le **yazılıP oturu.** (Den.: 383, Gökçe, 2013: 181)

Bize göre cümlelerin yazı diline aktarımı “Evlerimiz kerpiçten, çamurdan, kerpiçten. Dört tane, altı üstü. (Evlerin) üçü de böyle dayalı döşeli.” şeklinde

olmalıdır. Son kısımdaki “yazılıp oturu” söz öbeği bize evin döşenmiş olduğu okumasını vermektedir. Diğer bir ifadeyle, evin şu andaki durumunu anlatmaktadır. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüş* türünü bildirmektedir.

(74) Eh yavrularım gediñ, ta: derede akı-batı:dır, içiñ de geliveriñ” demiş. ÇoşuKla: dönüP geliyor. ğabaK asılıP-oturu, taba: asılıP-oturu, e'meK taba:sı. (Muğ.: 194, Gökçe, 2013: 181)

Bu cümleden “... kabak asılı / asılı duruyor, ekmek tablası asılı / asılı duruyor” okumaları elde edilmekte ve durum tasviri yukarıdaki örneklerde olduğu gibi burada da açıkça görülmektedir.

(75) Ben dokumañ da: eyi:riñ yalınız. Da:ha bak yuma: va:, yerde durup oturu:. (Den.: 260, Gökçe, 2013: 181)

Yazı diline aktarımında cümlenin “Ben dokumam, yalnızca eğiririm. İşte bak yumak var yerde durup duruyor” şeklinde olduğu anlaşılmakta ve yerde duran yumak tasvir edilmektedir.

3.2.11. var- / bar-

Eski Türkçe dönemi ve Hakas Türkçesinde her iki zarf-fiil ekiyle birleşime giren *var / bar* yardımcı fiilinin, Türkiye Türkçesi Anadolu ağızlarından özellikle, Muğla, Aydın ve Denizli yörelerinde *-p bā / barī / batī* yapısıyla paralel kullanımları tespit edilmiştir. Araştırmacıların, *kesin şimdiki zaman* olarak adlandırdığı bu yapının, *süreklilik* kılımlı (bize göre *bitmemişlik / sürme* görünüşü), *başlama*, *alışkanlık*, *yaklaşma* bildirme işlevleri bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi ve ağızlarında *-A/I var/ bar* birleşimlerine rastlanmazken, *-p var / bar* yapısını, [İşleyen yok äkinimiz gurub-bā. (Dz.56/29) / kitaP-mı okuP-bāsıñ hindi sen? (Dz.49/45: Çiloğlu, 2008: 61); Üläñ sän ni a:laB-ba:sıñ, demiş. (Ayd. 93: Gökçe, 2012013: 80)] örneklerinde olduğu gibi *-p bā* şekline dönüştüğünde *-p yat / bat* yapısından ayırmak oldukça güçleşmektedir. Gökçe, her iki birleşimde de süreklilik vurgusunun olduğunu ancak, *-p var* ile kurulan birleşmelerde yönelimin son noktasına ulaşmayı amaçlayan ilerleyici bir bakış açısı hâkimken, *-p yat* birleşimlerinde amaç yönelimli sürekliliğin olmadığını altını çizer (Gökçe, 2013: 80). Gökçe'nin anlam ayrımı ile ilgili bu görüşüne katılmakla birlikte, *var-* yardımcı fiilinin, bitimli fiillerle oluşturulan fiillerde yapıların *bitmişlik görünüşü*

işaretlediği ve kategorisizleşmek suretiyle anlamını kaybettiği görüşünü desteklemek oldukça zor görünmektedir. Gökçe'nin var- yardımcı fiili altında verdiği ancak bize göre *yat / bat* yardımcı fiili olan örnekler şunlardır:

(1) [Ülän sän ni **a:laB-ba:sın]**

Bize göre “Ulan sen ne ağlayıp duruyorsun?”

(2) [Güccük beyimiz acından toprak **valaP-barımış]**

Bize göre “Küçük beyimiz açlıktan toprak yalayıp duruyormuş.”

Aşağıda ele alınan örnekler Gökçe (2013) ile Çiloğlu (2008)'nin çalışmalarından alınmıştır. İncelenen örneklerde *fiil+p zarf-fiil eki+var* yapısında *var-* yardımcı fiilinin genellikle son sınır vurgulayan ve yönelme ifade eden fiiller ile birleşime girdiği, bunun sonucunda *bitmemişlik / sürme görünüş* türünü işaretlediği tespit edilmiştir.

3.2.11.1. Fiil+I+var-

Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarında *-A/I var / bar* birleşimine rastlanmamaktadır.

3.2.11.2. Fiil+p+var-

-p zarf-fiil eki ile birleşime giren ve *bitmemişlik / sürme görünüş* türünü işaretleyen bu yapılarda *var-* (git-) yardımcı fiilinin anlamını yitirmemiş olduğu ve *-Ik gelir* yapısıyla paralellik göstermesi dikkat çekmektedir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(76) İki hırsız ev soya **gidiP-barımış.** (Dz.47/6)

Yukarıdaki cümle Türkiye Türkçesine “İki hırsız ev soymaya gidiyorlarmış” olarak aktarılmaktadır. Olay anı, konuşma anından öncedir. Gitme eyleminin olay anında devam etmekte olduğu, diğer bir ifadeyle, *bar-* yardımcı fiilinin *bitmemişlik / sürme görünüş* türünü işaretlediği görülmektedir. Diğer taraftan ana fiil *git-*, kılıcı itibarıyla hem süreç fiilidir hem de bir yönelme ifade etmektedir. Dolayısıyla *var-* yardımcı fiilinin bu cümlede, *git-*'in kılıcında var olan sürmeyi kuvvetlendirdiği de

düşünülebilir. Ayrıca bize göre bu cümle “İki hırsız ev soya gidik gidermiş” olarak da söylenebilir.

(77) İşleyen yok äkinnemiz **gurub-bā**. (Dz.56/29)

Cümle Türkiye Türkçesine “İşleyen yok, ekinlerimiz kuruyup gidiyor” şeklinde aktarılır ve *bā-* yapısının *bat-* / *yat-* olmadığı, *var-* yardımcı fiili olduğu açıkça görülmektedir. *Kuru-* ana fiili kılınışı itibarıyla süreç bildiren fiillerdendir. Konuşma anı ile olay anının çakıştığı, ancak kuruma eyleminin konuşma anından önce başlamış olduğu ve konuşma anında hâlâ devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle cümle *bitmemişlik* / *sürme görünüşü* bildirmektedir. Cümlenin “İşleyen yok äkinnemiz guruyuk gide:” şeklinde söylenmesi de mümkün görünmektedir.

(78) Baççamıza çapile **gidiP-barıs**. (Mğ.73/14)

Örnek (76) ile aynı yapıda olan bu birleşikte de amaç yönelimi gözlemlenmekte ve cümle Türkiye Türkçesi yazı diline aktarıldığında “Bahçemize, çapalamaya gidiyoruz” şeklinde ifade edilmektedir. Ağzılarda “Baççamıza çapile gidik gideriz” söylemini elde etmek de mümkün görünmektedir. Olay anı ile konuşma anı çakışmakta ve konuşma anında olayın devam etmekte olduğu gözlemlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, cümle *bitmemişlik* / *sürme* ifade etmektedir.

3.2.12. yat- / bat- / vat-

Bazı araştırmacılar, *bat-* yardımcı fiilinin Türk lehçelerinden bazılarında şimdiki zamanın meydana gelişinde rol oynayan *yat-* yardımcı fiili olduğunu ve *-p* zarf-fiil ekinin etkisiyle *yat-*'ın *bat-* şekline dönüştüğünü ifade ederken, başta Muğla ağız olmak üzere Batı Anadolu ağızlarında da şimdiki zaman işaretleyicisi olduğu konusunda hem fikirdirler (Caferoğlu, 1963: 108-109; Öner 1998: 167; Türk, 1999: 315, 318, 320; Coşkun, 2000: 132; Gülensoy, 1985: 290; Kara, 2012: 127; Özışık, 2007: 276; Şahin, 2008: 140; Baydar, 2008: 147; Akar, 2004: 56). Bu görüşe karşılık Sarıkaya, ağızlardaki şimdiki zaman işaretleyicisi olarak kullanılan *-p batır* yapısının, Kazak ve Uygur Türkçelerinde görülen *bar-* ve *tur-* yardımcı fiillerinin kaynaşık kalıplaşması sonucu ortaya çıkan “*bara turur* > *batır*” ile bağlantılı olup yapıdaki yardımcı fiilin *yat-* değil, *bar-* olduğunu savunur (Sarıkaya, 2003: 68). İncelenen örneklerde her ne kadar her iki zarf fiil ekiyle birleşim mümkün gibi görünse de aslında yapı, Gökçe (2013: 215-

219)'nin de belirttiği gibi yapı “-Xp+yatır > -XPPatır > Xbatır” şeklindedir. Muğla ağzından alınan “otullâken demişle: biz üşüyü-batırız.” örneğinde yapı “üşüyüp-yat> üşü-y-üp+Ø+at” şeklindedir. Bu nedenle çalışmada yat- yardımcı fiilinin sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşime girdiği kabul edilmiştir. Cümlelerde yat- yardımcı fiilinin *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç görünüş türlerini* işaretlediği tespit edilmiştir.

3.2.12.1. Fiil+I+yat- (-p+ Ø at-)

Yukarıda da belirtildiği üzere yat- yardımcı fiili sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturmaktadır.

3.2.12.2. Fiil+p+yat-/bat- /ø-at-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(79) Bir eve çoh gelip gèderseñ ne gelip batıñ? dèrik. (Nev./ Derinkuyu K., Ay, 2009: 809)

Bu cümle Türkiye Türkçesi yazı diline “Bir eve çok gelip gidersen, ne gelip duruyorsun? deriz” şeklinde aktarılır. Gelme eyleminin sürekli tekrarlandığını ifade eden bu yapıda yat- yardımcı fiili, eylemin sürekli olarak tekrarlandığını bildirmekte, dolayısıyla *bitmemişlik / sürme görünüş türünü* işaretlemektedir.

(80) KitaP-mı okuP-basıñ hindi sen? (Dz.49/45, Çiloğlu, 2008: 61)

“Şimdi sen kitap mı okuyorsun” şeklinde aktarılan bu cümlede konuşma anıyla olay aynının eş zamanlı olduğu görülmekte ve eylemin konuşma anında henüz bitmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle yat- yardımcı fiilinin cümlede *bitmemişlik* görünüş türünü işaretlemede kullanıldığı düşünülmektedir.

Kōman ya men köü bütün yanı-vatı sandeTdim de (Ay.60/46, Çiloğlu, 2008: 62)

“Korkmam ya ben, köyü bütün yanıyor zannettim de.” Şeklinde aktarılabilceğini düşündüğümüz bu cümlede olay konuşma anından önce gerçekleşmiş ve olay anında devam etmekte olan bir eylem (yanma eylemi) aktarılmaktadır. Bu

cümlede yardımcı fiil, *bitmemişlik / sürme görünüş türünü* işaretleme görevi üstlenmiştir.

(81) Dayı üzümünü **çalıpyatıllar** dedim, iki gişi deyi. (Al.: 134, Gökçe, 2013: 217)

Konuşma anı ile olay anının çakıştığı bu cümlede diğerlerinden farklı olarak *yat-* yardımcı fiili kendini şeklen açıkça göstermektedir. Konuşan dinleyene üzümün çalınmakta olduğunu iletmektedir. Burada *yat-* yardımcı fiili *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

(82) **NēdiP-basın** ğı? (Mğ.73/33, Çiloğlu, 2008: 63)

Türkiye Türkçesi yazı diline “Ne yapıyorsun kız?” olarak aktarılan bu cümlede olay anı ile konuşma anının eş zamanlı olduğu anlaşılmaktadır. Yardımcı fiil bu cümlede, şu anda sürmekte olan bir eylemin işaretleyicisi olarak, yani *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanılmıştır.

(83) Döş **gızardı-batımış**. (Mğ.72/2, Çiloğlu, 2008: 62)

“Döş kızartıyormuş” şeklinde aktarılan bu son cümlede olay anı konuşma anından öncedir. Konuşan geçmişte devam etmekte olan bir olayı aktarmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yardımcı fiil cümlede *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(84) otullâken demişle: biz **üşüyü-batırız**. (Muğ., Ay, 2009: s.809)

(85) Méhriban uşah evde **yatıp-batır**. Ne **yatıp-batın** gah gah gayrın zabah oldu suya gedilecek. (Nev./ Derinkuyu K., Ay, 2009: s.809)

Yukarıdaki cümlelerde devam eden bir eylemden ziyade devam eden bir durum anlatılmaktadır. Bu nedenle durum tasviri (*üşüyor / üşümüş olma durumu ve yatıyor olma durumu*) yapan bu cümlelerde yardımcı fiil *yat-*, *hâl / sonuç görünüşü* işaretleme görevi üstlenmiş durumdadır.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.2.13. yürü-

Eski Türkçe döneminden beri tanıklanagelen *yori-* yardımcı fiilinin, Türkiye Türkçesi yazı dilinde ve Güneybatı Anadolu ağızlarından elde edilen örneklerinde, kılınışında barındırdığı süreç bildirme özelliğini koruduğu tespit edilmiştir. Bu yardımcı fiilin, *-A/I* zarf-fiil eki ile birleşen yapılarda artık yardımcı fiil özelliğini yitirdiği ve eklediği görülürken [oḡarī kimiñ_oryı̄ gidiyorülāsa. dāzās̄gil gidip-barīlādır sultangilā. I-B/5-73 “Yukarıya, kimin oraya gidiyorlarsa [artık]. Teyzesigile gidiyorlardır.”] ¹⁰², hâlâ yardımcı fiil olarak kullanıldığı örneklerinde her iki unsuru da çekimli fiil olan birleşik fiillerle veya *-p* zarf-fiil ekiyle birleşen yapılarda karşımıza çıktığı tespit edilmiştir. Yardımcı fiil olarak kullanıldığı yapılarda *yori-*'ın *bitmişlik / sürme* ve *hâl / sonuç görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.2.13.1. Fiil+I+yürü-

Bu yapıda *yori-* yardımcı fiil olma özelliğini yitirmiş ve ekleşmiştir (bk. I. Tip Şimdiki Zaman Eki ve Görünüş İşlevleri {-I(yor)}).

3.2.13.2. Fiil+p+yürü-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(86) Nêdelim buna şükür u:raşıP-vörüz yaylalarda, “buğday galdırca:z” dēye. (Muğ.: 262, Gökçe, 2013: 239)

“Ne yapalım buna şükür uğraşıp duruyoruz...” şeklinde aktarımı yapılan bu cümlede *yör-* yardımcı fiili yerine *dur-* yardımcı fiili kullanıldığında eylemin sürekli tekrarlandığı, bir alışkanlık haline geldiği, dolayısıyla bir sürme görünüş türü işaretlediği daha açık gözlemlenmektedir.

¹⁰² YAPICI, A. İhsan. (2013). ‘Aydın Ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Şekilleri’, *TÜRÜK, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2013 Yıl:1, Sayı:2 Sayfa:1-48.

(87) Döndünün akrabasının adı nâyidi, ö dü:nnärdä **oynayıp yöruyen** härifiñ adı nây?
(Al.: 115, Gökçe, 2013: 239)

Bu cümlede de (87)'de olduğu gibi, *yörü-* yardımcı fiili *dur-* yardımcı fiili ile yer değiştirebilmekte ve cümle Türkiye Türkçesi yazı diline aktarıldığında şu sonuç çıkmaktadır: “Döndü’nün akrabasının adı neydi, o düğünlerde oynayıp duran adamın adı ne?”. Burada da alışkanlık halini almış olan oynama eyleminin sürekliliği bildirilmekte ve yardımcı fiil *bitmemişlik / sürme görünüş* türünü işaretlemekte kullanılmaktadır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

(88) Kadın satışı **aldı yürüdü...** (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s.187)

(89) O manyak budalayı diyerek yukarıdaki olayı anlattığı ortaya çıkınca dedikodular **almış yürümüş...** (*Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, s.480)

(90) Çoğumuş geçi gibi (gibi) ollarda, ürker yayılır **yatar vörürmüş.** (Sil.:225, Gökçe, 2013: 239)

Yukarıdaki cümlelerin hepsi hâl / sonuç görünüşü bildirmektedir. *Bitmemişlik / sürme* görünüş türünün yapılarından ayrılan özelliği ise birleşimin her iki unsurunun da çekimli fiil olmasıdır. Örnek (88)'de “kadın satışının yaygınlaştığı durumu / gerçeği”, (89)'da “dedikoduların çoğalmış olduğu durumu / gerçeği” bildirilirken, diğer bir ifadeyle hâl / sonuç tasviri yapılırken, (90)'da bir durumun sürmesi tasvir edilmektedir. (90)'da süren durum “yayıp kalma, yatıp kalma” durumudur.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Türkiye Türkçesinde yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 3.2.'de, kurallı birleşik fiiller başlığı altında ele alınan yardımcı fiillerden ver-, koy-, dur-yardımcı fiillerinin görünüş işaretleyicisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak Anadolu ağızları incelendiğinde, ET, HT ve JP ile ortaklaşan gel-, git-, yürü-, kal-, dur-, otur-, yat-/bat- yardımcı fiillerinin görünüş işaretleyicisi olarak gayet işlek bir biçimde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ver-, git-, koy- yardımcı fiilleri *bitmişlik* görünüşünü

işaretlerken, var-, git-, gel-, yürü-, kal-, koy-, dur-, yat- / bat- *bitmemişlik* / *sürme*, gel-, git-, ver-, kal-, dur-, otur-, koy-, yaz-, yat-/bat-, yürü- *hâl* / *sonuç*, ver- ve koy- ise *tamamlanmışlık* görünüş türlerini işaretlemektedir.

Tablo 17. Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiiller ve Görünüş İşlevleri						
	Y.F.	Zarf-fiil eki	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç	Tamamlanmışlık
1	bil-	-A/I	MODALLİK			
		-p	Ø	Ø	Ø	Ø
2	ver-	-I	+	-	+	+
		-p	Ø	Ø	Ø	Ø
3	dur-	-A	-	+	-	-
		-p	-	+	+	-
4	gel-	-A	-	+	+	-
		-p	-	+	-	-
5	kal-	-A	-	-	+	-
		-p	-	+	+	-
6	gör-	-A/I	MODALLİK			
		-p	Ø	Ø	Ø	Ø
7	koy-	-A/I	+	+	+	+
		-p	Ø	Ø	Ø	Ø
8	git-	-A/I	-	+	-	-
		-p	+	-	+	-
9	yaz-	-A	-	-	+	-
		-p	Ø	Ø	Ø	Ø
10		-A/I	Ø	Ø	Ø	Ø

	otur-	-p	-	-	+	-
11	var-	-A/I	Ø	Ø	Ø	Ø
		-p	-	+	-	-
12	yat-	-A/I	Ø	Ø	Ø	Ø
		/bat-	-p	-	+	+
13	yürü-	-A/I	Ø	Ø	Ø	Ø
		-p	-	+	+	-

3.3. HAKAS TÜRKÇESİNDE YARDIMCI FİLLER VE GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

Çağdaş Hakas yazı dili; Kaçın, Sagay, Kızıl, Koybal, Şor ve Beltir ağızlarının tarih süreci içinde birleşmesinden oluşmuş, daha çok da Kaçın ve Sagay ağızlarının dil özelliklerine dayanmaktadır (Naskali vd., 2008: 12). Hakas Türkçesinde birleşik fiiller; *isim+yardımcı fiil* ve *fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiil* olmak üzere iki türdür (Anderson, 1998; Arıkoğlu, 2012; Kara, 2013a, 2013b). Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de ele alınacak olan tür *fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiil* türünde oluşmuş birleşik fiillerdir. Anderson (1998: 63-68), Hakas Türkçesinde *al-*, *par-*¹⁰³, *pir-*, *sal-*¹⁰⁴, *six-*¹⁰⁵, *tüs-*, *xal-*, *xon-*, *çör-*, *odir-*, *tur-* olmak üzere toplamda 11 yardımcı fiili görünüş işaretleyicisi olarak vermekte, bu sayı Arıkoğlu'nda (2012) birleşik fiiller başlığı altında 14'e (*al-*, *pir-*, *odir-*, *tur-*, *çör-*, *çad-*, *ıs-*, *par-*, *kil-*, *tasta-*, *hon-*, *tüs-*, *kör-*, *apar-*) çıkmakta ve Kara'da (2013a, 2013b) ise 15'i [yeterlik bildirenler (*temel fiil+ıp / ip zarf-fiil+pol-*, *hal-*, *al-*), tezlük bildirenler (*temel fiil+ -(I)p, -a /-i zarf-fiilleri veya Ø+pır-, ıs-, tüs-*), süreklilik bildirenler (*temel fiil+-(I)p veya Ø+tur-, odir-, çör-, çat-*) ve diğerleri (*par-*, *kil-*, *al-*, *kör-*, *sal-*, *sih-*, *tüs-*, *ıs-*)] bulmaktadır. Anderson (1998), Arıkoğlu (2012) ve Kara'nın (2013a, 2013b) eserlerinde yer alan birleşik fiillere ek olarak Örnekli Hakasça Türkçe Sözlük (2005) ile Koç, A., Naskali, E. G., Butanayev, V., İsina, A., Şahin, E. ve Şahin, L. tarafından hazırlanmış olan *Hakasça-Türkçe Sözlükte* (2008) toplamda 18 adet yardımcı fiil tespit edilmiştir.

Hakas Türkçesinde *fiil+zarf-fiil eki+ yardımcı fiil* yapılarında kullanılan zarf-fiil ekleri *-p* veya *-A/I*'dir. Asıl anlam, birleşik fiilin esas fiilinde yüküdür. Yardımcı fiil esas fiili tarz, süre, başlama, bitme gibi işlevleriyle etkiler (Anderson, 1998: 63-68; Arıkoğlu, 2012: 1121; Kara, 2013a: 198-203). Bu yardımcı fiilleri incelemeye geçmeden önce Hakas Türkçesinde *-p* ve *-A/I* zarf-fiil eklerinin işlevleri üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

¹⁰³ A difference in the unmarked AUX for the PERF in passive and non-passive verb sets is commonly found, c.f. pazil par- 'be written' vs pas sal- 'write', idil par- 'be done' vs. it sal- 'do' vs. xoostal par- 'be drawn' vs. xoostap sal- 'draw' this is not an absolute restriction, and sal- does appear with passive forms on occasion. Note that Baskakov et al. (1975) also report an ostensible difference between the IMPERF and IMPERF.II when par- is used as an AUX verb: arıyamži üzil parçatxan ['rope']['tear'PASS][PERF.IIb-IMPERF] 'the rope was tearing' vs. arıyamži üzil pariyan ['rope']['tear'PASS][PERF.IIb-IMPERF.II] 'the rope was about to tear'.

¹⁰⁴ sal- is the unmarked AUX for the PERF; with a quantified object or temporal expression, the use of sal- is de rigeur (Baskakov et al. 1975: 184).

¹⁰⁵ Though *six-* is common in the texts in INCH constructions, in the spoken language, the verb stem *past-* 'begin' is increasingly common, probably due to influence from Russian.

-p zarf-fiil eki; eylemlerin öncüllük ardılık dizimini belirttiği gibi, aynı zamanda gerçekleşen eylemlerin paralelliğini de gösterme işlevi üstlenmektedir. Bir başka işlevi ise esas hareketin amacını belirtmek olarak tanımlanmaktadır [Prayzi mini ündezip tashar sıhhannar (GHY 239) “Herkes beni uğurlamaya dışarı çıktı”] (Kara, 2013a: 184). Kara, -p zarf-fiil ekinin *tur-*, *odir-*, *çör-* fiilleri ile birlikte kullanılarak birleşik gramer şekilleri oluşturması işlevine (bize göre yardımcı fiillerin kılınışlarından kaynaklanan *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirme işlevi) de değinmiştir (Kara, 2013a: 185). Anderson da -p'nin süreç bildirme (durative) işlevinden bahsetmiş, ancak bu işlev için spesifik bir yardımcı fiille birleşimine değinmemiştir (Anderson, 1998: 54). Bir başka işlevde yine birleşime giren yardımcı fiil belirtilmeksizin bu ekin hareketin bittiğini belirtme işlevinden de bahsedilmektedir (Kara, 2013a: 185; Anderson, 1998: 53). Kara, *fiil+p+sih-* yapısında ise -p'nin hareketin yeni başladığını belirtme işlevi olduğunu savunur (Kara, 2013a: 185). Bizce bu durumun oluşmasına etki eden faktör -p zarf-fiil eki değil, *sih-* yardımcı fiili olarak düşünülmelidir. *sih-* fiili ile ilgili kısımda bu işlev ayrıntılı olarak ele alınmış, benzer yapı ve aynı işlev Japoncada geçişli bir yardımcı fiil olan *dasu* (çıkar-) ile *tasta-* (*at-*, *birak-*, *dışarı at-*) fiili karşılaştırılmıştır. Belli bir kurala bağlı kalmaksızın birleşik fiil oluşumunda -p zarf-fiil ekinin düştüğü (fiil+Ø+yardımcı fiil) durumlar da gözlemlenmektedir.

Birleşik fiil oluşturmada kullanılan diğer zarf-fiil eki -A/T'nin kullanım sıklığının sınırlı olduğunu, ancak oluşan birleşikte ikinci unsurla birinci unsur arasında -p'ye kıyasla daha sıkı bir bağ kurduğunu belirten Anderson, ekin *tüs-*, *xal-*, *pir-* ve *par-* ile oluşturduğu birleşiklerde alışkanlık görünüşü bildirdiğini vurgulamaktadır (Anderson, 1998: 55). İkinci bir işlev ise, aynı fiilin tekrarlanması ile oluşturulan birleşiklerde süreç bildirme işlevi kazanması ve devamında bir sonuca yaklaşmayı ifade etmesi olarak değerlendirilmektedir (Anderson, 1998: 56; Kara, 2013a: 185). Bu ekin Anderson'a göre bir diğer işlevi de -IA edatı ile kullanıldığı zaman hareketin çabucak yapıp bittiğini belirtmektir [Çılığ ibge kirip, çadala uzubışam. (GHY 240) “Sıcak eve girip hemen uyuyuverdim”] (Anderson, 1998: 56).

Bu bölümde, 18 tane fiilin öncelikle sözlük anlamları verilmiş, daha sonra ÖHTS ve HTS'de yardımcı fiil olarak tanımlananlar çeşitli metinlerde taranarak görünüş işlevleri bakımından sınıflandırılmıştır.

3.3.1. al- [alarğa]

ÖHTS’de anlamı şu şekilde verilmiştir: “*al-* 1. almak, kendine ulaştırılmak, iletilmek 2. almak, satın almak 3. mat. çıkarmak. 4. almak, ile evlenmek 5. bir şeyi kendisi için yapmak anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: “*Kil peer, çey oortap alarziñ.*” V. Şulbayeva (*Buraya gel çay içersin*)”

Yukarıda anlamları verilen *al-* fiilinin *fiil +-A/I+ al-* yapısında birleşik fiil oluşturduğu örneklere rastlanmamıştır. Ancak, *fiil+-p+ al-* yapısında yardımcı fiil olarak kullanıldığında, cümleye *muktedirlik* veya *hareketin (oluş veya kılışın) kendisi için yapmak* anlamları kattığı bilinmektedir (Arıkoğlu, 2012; Kara, 2013a, 2013b; Naskali vd. 2008). Bunlara ek olarak Anderson yapının bitmişlik görünüşü bildirdiğini vurgulamaktadır [“*ninže-de xaala itkenImde, aba mayaa çidIp alyan “Ne kadar adımlasam da ayı bana yetişti”*”] (Anderson, 1998: 64). Bize göre de *-p*’li yapılar görünüş işaretleyicisi olarak kullanılmakta ve görünüş türleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

3.3.1.1. fiil+-p+ al-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (1) Pağacah toshanca **azıranıp alıp**, hımışhanı aallap hığırça. “*Kurbağacık, doyuncaya kadar yiyip, karıncayı misafir olarak çağırıyor.*” (Hımışhaniñ Pağazar Aallap Çörgenineñer 130 / Kara, 2013a: 232).

Yukarıdaki cümlede ana fiil olan *ye-* kılınışı itibarıyla bir süreç fiilidir. Cümle bütün olarak ele alındığında, *yeme* eyleminin *doyma* eylemi gerçekleşinceye kadar devam etmekte olduğu ve *doyma* eylemi gerçekleştiğinde son bulunduğu görülmektedir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (2) Mişa ağanı ödir salğannarın **pilip alğan**. A. Kuzugaşev “*Mişa ağayı öldürdüklerini anlamış.*” (ÖHTS).

Bu cümlede *anlama* eylemi gerçekleşikten sonra ortaya çıkan *bilme* durumu bize görünüş türünün *hâl / sonuç görünüşü* olduğunu bildirmektedir.

- (3) Lida xızı xaydağ- daa xazaxxa **parıp alğan**. “*Büyük kızı Lida bir Rus ile evliydi*” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 67).

Bize göre bu cümlenin Türkiye Türkçesine bire bir aktarımı “Kızı Lida herhangi bir Kazak’a varmış” şeklinde yapıldığında yardımcı fiilin *hâl / sonuç görünüşü* bildirme işlevi daha açık görülmektedir. Varma (evlenme) eyleminin bitmesiyle, ortaya yeni bir durum (evli olma durumu) çıkmaktadır. Bu yeni durum aktarmada da görüldüğü gibi isim soylu bir sözcükle (evli) ifade edilmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

- (4) İki hus hazıra **oğırlap altırlar**. “*İki kuş buzağı kaçırıp almışlar*” (Taartnañ Püdürçün 137 / Kara, 2013a: 234).

Bize göre “*İki kuş buzağı çalmışlar*” olmalıdır.

- (5) Arkas, mayıxsa daa, suğ izerge **turup alğan**. “*Arkas, ne kadar üşense de su içmek için ayağa kalktı.*” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 81).

Yukarıdaki örneklerde kullanılan *oğırla-* (*çal-*) ve *tur-* (*kalk-*, *doğrul-*) ana fiilleri, son sınır vurgulayan fiillerdir ve *al-* yardımcı fiili ile birleştiklerinde bu hareketin sonuna kadar yapılabildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle örnek (4) ve (5) *tamamlanmışlık görünüşü* bildiren cümleler olarak değerlendirilmiştir. (4)’teki *altır-* fiilinin yapısı ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir husus da *-tır* ekidir. Baskakov (1975), bu ekin *tur-* yardımcı fiilinden geldiğini ve evidensiyel işaretleyicisi¹⁰⁶ olarak kullanıldığını belirtmektedir¹⁰⁷. Ayrıca Anderson, *tur-* yardımcı fiilinin *sürme görünüşüyle* birlikte *bitmişlik görünüşü* işaret ettiğini de bildirmektedir (Anderson, 1998: 67).

¹⁰⁶ Etymologically a wide range of verbal affixes in Xakas are descended from *tur-* notably the EVID mood marker –D₂Vr.

¹⁰⁷ Baskakov et al., *Grammatika xakasskogo jazyka*. Moscow: “Nauka”, 1975’ten akt. Anderson 1998: 67.

3.3.2. çat- [çadarğa]

ÖHTS’de fiilin anlamı şu şekilde verilmiştir: “*çat-*: 1. *yatmak* 2. *uzanmak* 3. *Şimdiki zamanı bildiren yardımcı fiil olarak kullanılır: kör çadır: bakıyor.*”

Anderson (1998), *çat-*’ı yardımcı fiil olarak ele almazken, Arıkoğlu, *çat-* “yatmak” fiilinin, *çadır* > *çat-* > *-ça-* şeklindeki değişimini büyük ölçüde tamamlamış ve doğrudan şimdiki zaman eki durumuna geldiğini, “*çadır*” şeklinin ise şimdiki zaman kipinde kullanıldığını belirtmekte ve ana fiile bitişik yazıldığını eklemektedir (Arıkoğlu, 2012: 1121). Kara (2013a) ise *çat-*’ı süreklilik bildiren yardımcı fiillerle birlikte vermektedir. ÖHTS’deki örneklerde de *çat-* *-dır* eki ile çekimlendiğinde yardımcı fiil olarak kabul edilmekte ve şimdiki zaman bildirmektedir. *çat-* fiilinden *I. Tip Şimdiki Zaman Eki* ve *VI. Tip Geçmiş Zaman Eki* başlıkları altında bahsedilmiştir. Şimdiki zaman başlığı altında ele alınan *-çA / -(p)çA* ekinin *-(p)çat-* fiilinin dilbilgiselleşmesi sonucunda ortaya çıktığı bilinmektedir (Anderson, 1998: 25-26). Araştırmacılar, geçmiş zaman başlığı altında ele alınan *-çathan* ekinin de *-çat* şimdiki zaman ve *-han* geçmiş zaman eklerinin birleşmesiyle ortaya çıktığı görüşünü savunmaktadırlar¹⁰⁸. İncelenen örneklerde de “*-çathan*” dilbilgiselleşme sürecini büyük oranda tamamlamış ve ekleşmiş bir yapı olarak gözlenmektedir. Ancak sınırlı sayıda örnekte (2 örnek) hâlâ yardımcı fiil özelliği taşıyan “*çat-*” fiiline rastlamak mümkündür. Yardımcı fiil olarak kullanılan örneklerde yapı hem *-a* hem de *-p* zarf-fiil ekiyle birleşime girmiştir. *-a* zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturan cümlede yardımcı fiil *hâl / sonuç görünüşü* bildirirken, *-p* zarf-fiil ekiyle birleşen yardımcı fiilin *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir. Bu örneklerde yapının ana fiilden ayrı yazılıyor olması dikkat çekmektedir. Diğer taraftan, yapının ekliği veya yardımcı fiilliği bağlam ile birlikte çekime girdiği ve birleşik oluşturduğu ana fiilin kılımsız özelliğinden anlaşılmaktadır. İlgili gramerlerde “*-çadır*” ve “*-çathan*” yapıları ek olarak verilmesine rağmen yardımcı fiil özelliği taşıyanlar aşağıda tespit edilmiş ve görünüş özellikleri şöyle sınıflandırılmıştır:

3.3.2.1. fiil +-A/I+ çat-

Taranan eserlerde *-A/I* zarf-fiil ekiyle oluşmuş birleşik fiile tek bir örnekte rastlanmaktadır ve bu örneğin de *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

¹⁰⁸N. A. Baskakov, *Grammatika Hakasskogo Yazıka*, İzdatel'svo “Nauka” Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturazı, Moskva 1975, s. 216’dan akt. Kara, 2014: 111.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (6) Paskirniñ pilin iki harçi hurçan salğan çibek hurınıñ çaçahtar Klaşanıñ kögeneene çaba **çayıldıra**¹⁰⁹ **çathannar**. İ. Kostyakov “*Paskir’in belini iki kez dolanan ipek kemerin püskülleri Klaşa’nın elbisesine yayılıp kaplamışlar.*” (ÖHTS).

Bu cümlede kemerin püsküllerinin elbiseye yapışarak yayılıp kaldığı anlamı çıkmaktadır. *çat-*, *çayıldır-* fillinden ayrı yazıldığı için bu cümlede henüz ekleşmemiş olduğu ve yardımcı fiil olarak kullanıldığı açıkça gözlemlenmektedir.

3.3.2.2. fiil+-p+ çat-

-p çat- yapısının, *-A/I* zarf-fiil eki ile oluşmuş birleşimlere nazaran kullanım sıklığı fazladır. Ancak *çat-*, yukarıda da belirtildiği üzere gramer kitaplarında, ekleşme sürecini tamamlamış olduğundan bir yardımcı fiil olarak değerlendirilmemekte; zaman ekleri başlığı altında ele alınmaktadır. Diğer taraftan, taranan eserlerde tek bir örnekte *-p çat-* yapısının henüz yardımcı fiil olma özelliğini yitirmediği tespit edilmiş ve *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildiren yardımcı fiillerden biri olarak kabul edilmiştir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (7) Çada çat xalğan kızilerniñ arazında, ölgen polıp çadıbıxan. Moollar türig çat xalğan kızı par ba tip kör çöreende, Ölbezek Matır xarağın nuğbin¹¹⁰, torıspayta **körıp çadır**. “(O), savaştta düşe kalka ölülerin arasında saklanarak ölmüş gibi yaptı. Moğollar canlı insan var mı, diye bakıp gezerlerken Ölbezek Bahadır, gözlerini fal taşı gibi açarak ölmüş gibi yattı.” (Öceñ Pig / Kara 2014: 39)

Bize göre yukarıdaki cümle şöyle düzenlenebilir: “Savaştta yatanların (ölülerin) arasına ölü gibi uzanıverdi. Moğallar hayatta kalanlar var mı diye kontrol ederken (bakıyorken), Ölbezek Bahadır, gözünü yummadan uzun süre bakmış / baka kalmış / bakıp durmuş.”

Öceñ Pig Destanı’ndan alınan bu cümlelerde, Moğollarla yapılan savaştta Öcen Bey’in kırk bahadırından hayatta kalmayı başaran Özelbek Bahadır’ın bunu nasıl

¹⁰⁹ **çayıldır-** Yayılmak, dağılmak. (ÖHTS)

¹¹⁰ **nuğ-** Gözleri kapatmak: “*Aydo, iki harağın çıplada nuup, çirge tündere tüzıp, çadıbıstı.*” V.Kobyakov (Aydo, iki gözünü kırıştıtararak kapatıp, yere dönerek yatmış.) (ÖHTS)

başardığı anlatılmaktadır. Cümlenin devamında, ölümler arasında gezen bir Moğol'un gözleri açık yatan Özelbek Bahadır'ın tek gözüne mızrak sapladığı ancak diğer gözünü yine de kırpmadığı aktarılmaktadır. Bize göre "bakma" eyleminin uzun süre devam ettirildiği anlatılan bu cümle *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

3.3.3. çör- [çörege]

ÖHTS'de fiilin anlamı şu şekilde verilmiştir: "çör-: 1. gitmek 2. yürümek, koşmak 3. yaşamak 4. Şimdiki zaman yardımcı fiili olarak aralıklarla yapılmayı ifade eder."

HTS'de ise: "çör-: 1. yürümek, hareket etmek, gitmek; 2. Fiilin belli zamanlarda yapıldığını bildiren yardımcı fiil; kır-çör (bazen) girmek; pas-çör- (ara sıra) yazmak; al-çör- (zaman zaman) almak." şeklinde açıklama yapılmaktadır.

Genellikle -p zarf-fiil ekiyle birleşime giren çör- yardımcı fiilinin, süreklilik bildirdiği konusunda araştırmacılar hemfikirdir (Anderson, 1998; Arıkoğlu, 2012; Kara, 2013a). -A/I zarf-fiil ekiyle çekime girmiş birleşimlere rastlanmamıştır; kimi zaman -p zarf-fiil ekinin düştüğü gözlemlenmiştir. Sözlük tanımlarında ve taranan cümlelerde yardımcı fiil olarak kullanılan çör-'ün *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirme işlevinin yanı sıra *hâl / sonuç görünüşü* bildirme işlevi de (bir örnekle) tespit edilmiştir. Cümleler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

3.3.3.1. fiil +-A/I+ çör-

Taranan eserlerde ve ilgili gramerlerde *fiil+ -A/I+çör-* yapısına rastlanmamıştır.

3.3.3.2. fiil+-p+ çör-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (8) -Pazox kildñer be? Nime azaxtarñ **ağırtıp çörcezer**. Kvartiraa teesterñ çitse, pıçık ızarbıs. "Yine mi geldiniz? Neden bacaklarınızı yoruyorsunuz ki. Daire sıranız gelirse biz size mektupla bildiririz." (Apsax Kızı / Killi, 2008: 70).

Hikâyede, her gün düzenli olarak daireye gidip ev alma sırasının gelip gelmediğini öğrenmek isteyen ihtiyara görevlinin verdiği bu cevap eylemin sürekliliğini bildirmektedir.

- (9) Pabazı, hañzazınañ tamkı çırladıp ala, tözen kilgen odınañ adın azırap, **hayın**¹¹¹ **cörçetken**. N.Tyukpiyekov “*Babası piposuyla tütün tütürerek, serilmiş otuyla yemleyip, uğraşmış.*” (ÖHTS).

Cümle bize göre “*Babası piposuyla tütün tütürerek, serilmiş ota atını yemleyip, iş yapmaya devam etmiş*” şeklinde aktarılmalıdır. Cümle *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

- (10) İneyi perinçetse dee, ib arazınca nimeler **it cörgen**. “*Karısı ona ne kadar söylense de evin çevresinde yapacak bir şeyler buluyordu*” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 68)

Cümleden bize göre “*Karısı ona ne kadar söylense de evin çevresinde bir şeyler yapıp duruyordu / sürekli bir şeyler yapıyordu*” okuması elde edilmektedir. Bu nedenle *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (11) Min mında toğistañ **surınıp cörçem**. “*Ben işimden izin alıp geldim*” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 71)

(11)’de aktarma kelime kelime yapıldığında “*Ben buraya işimden izin alıp geliyorum.*” şeklindedir. Ancak konuşan “izin alma” ve “gelme” eylemlerini konuşma anından önce, gerçekleştirmiştir. Diğer bir deyişle, bitmiş bir eylemdir. Biten eylemin sonucunda ise ortaya yeni iki durum çıkmaktadır. İlki “izinli olmak” durumu; ikincisi ise “burada olmak” durumudur. Bu nedenle cümlenin *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.4. hal-[halarğa]

¹¹¹ **hayın**- 1. Ev işleriyle uğraşmak, evi derleyip toplamak 2. Kaynaşmak (kımıldamak)

ÖHTS’de fiilin anlamı şu şekilde verilmektedir: “*hal-*: 1. *kalmak* 2. *kalmak, artmak* 3. *Tamamlanmak, sona ermek anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: min çat-haldım: Ben uyuyakaldım.*”

HTS’de “*hal-*: 1. *Kalmak*; 2. *Geri kalmak, geride olmak*; 3. *Tamamlanma, bitme bildiren yardımcı fiil; min çat-haldım ben burada kaldım; çaban pu hoyı püürdeñ al-halğan: Çoban bu koyunu kurttan kurtarmış*” olarak tanımlanmıştır.

Araştırmacıların yeterlilik bildiren fiiller başlığı altında ele aldıkları *hal-* yardımcı fiilinin (Anderson, 1998; Arıkoğlu, 2012; Kara, 2013a, 2013b), taranan eserlerde ana fiile çoğunlukla *-A/I* zarf-fiil ekiyle bağlandığı gözlemlenmiştir. *-p* zarf-fiil ekli birleşimlerde ise zarf-fiil ekinin düştüğü gözlemlenmektedir. Sözlük tanımlarından anlaşılacağı üzere yeterlik bildirme işlevi dışında görünüş bildirme işlevi de olan bu yardımcı fiilin sözlüksel görünüş işlevleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

3.3.4.1. fiil +-A/I+ hal-

Fiil+-A/I+hal- yapısında tanıklanan örneklerin biri dışında [(16)] diğerlerinin *tamamlanmışlık görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir. *Tamamlanmışlık* görünüşü bildiren örneklerde ortak nokta ana fiillerin kılışları itibarıyla son sınır vurgulayan fiiller olmasıdır. *hal-* fiili de son sınır vurgulayan bir fiil olduğu için eylemin bitmişliği pekiştirilmekte, bir başka ifadeyle tamamlanmışlığı anlatılmaktadır. Cümleler aşağıdaki gibi incelenmiştir:

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

(12) Çarasxa izirik kilgenner, anañ suulasçalar, arağaların çayıñnada ülepçeler, **tudıza xalçalar**. “*Bağırış çağırış arasında votkalarını döke saça doldurup kendi aralarında kavgaya etmeye koyuldular.*” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 68)

Bu cümlede kavganın başlaması, tutuşmanın birden olup bitmesi anlatılmaktadır. Bize göre Türkiye Türkçesine aktarımı “*Bağırış çağırış arasında votkalarını döke saça doldurup kendi aralarında kavgaya tutuşuverdiler.*” şeklinde olmalıdır.

(13) İdi söö tartıp ala çooxtanıp, ipçiziniñ sonca komnatazar **küre xalça**. “*Böylece uzata uzata konuşup, karısının ardında bir odada kayboluveriyordu.*” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 70)

- (14) Pırdeezınzer körbin, köñi pastıxsar irtıp, **kıre xalğan** “Hiç kimseye bakmadan doğrudan yöneticinin odasına girdi.” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 71)

Yukarıdaki cümlelerde “girme” eyleminin tamamlandığı görülmektedir. (13)’te odanın birine giren damadın gözden kaybolduğu anlatılmaktadır ve artık bu durum sürekli tekrarlanmaktadır. (14)’te ise “girme” eylemi aniden olup bitmektedir. Bu nedenle cümlenin Türkiye Türkçesine aktarımında bize göre “... giriverdi” birleşik fiilinin kullanılması daha uygundur. Her iki cümle de *tamamlanmışlık görünüşü* bildirir.

- (15) Anıñ soonca teezi çitken kızı **culbiri xalğan**. “Onun arkasından sırası gelen kişi içeri süzülüverdi.” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 72)

Bu cümlede de eylemin engelsiz bir şekilde kolayla gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye Türkçesine aktarımında sorun olduğu düşünülmemektedir. Cümle *tamamlanmışlık görünüşü* bildirir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (16) Anıñ soonañ pağacah suğa pır le **pola halğan**. “Ondan sonra kurbağa suya girmiş.” (Hımışanıñ Pağazar Aallap Çörgenineñer 130 / Kara, 2013a: 232)

Cümle bize göre “Ondan sonra kurbağa suyla bir olup kalmış.” şeklinde aktarıldığında *hâl / sonuç görünüşü* okumasını elde etmek daha anlaşılır olmaktadır. Kurbağa artık sudadır ve bu durum devam etmektedir. “bir ol-” fiili sonuç bildiren bir fiildir.

3.3.4.2. fiil+-p+ hal-

Fiil+ -p +hal- yapısı *-A/I* zarf-fiil ekiyle birleşen yapılara nazaran kullanım sıklığı seyrek olan bir yapıdır. Taranan örneklerde görünüş bildirme işlevi olan *hal-* yardımcı fiilinin ana fiile *-p* zarf-fiil ekini düşürerek bağlandığı tespit edilmiştir. Ancak bu, *-p hal-* yapısının olmadığı anlamına gelmemektedir. Kara’nın yeterlik bildiren yardımcı fiil örneklerinde şu cümle karşımıza çıkmaktadır: [Atığcılar polzañar, mini **atıp halıñar** “Eğer atışçılırsanız, beni vurabilirsiniz” (Kara, HÇN 17)] (Kara, 2013a: 199).

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (17) Hañaa uluğ çorihta aal arazınzar kire halğan, paža horih parğan Zoykanıñ niskecek sıdı ipçiziniñ açığ tabızınañ hada hañaa hoğdıraannañ puthalıstıra aralaşçathanı istil halğan. N. Domojakov “*Atlı araba büyük hızla köy arasına girivermiş, Zoyka'nın incecik ağıdı karısının acı sesi ve araba gürültüsüyle karıştığı işitilmiş.*” (ÖHTS).

Bu örnekte ana fiil *istil-*, kılınıp itibarıyla süreç bildiren bir fiildir. *kal-* ise tamamlanma bitme bildirdiği için sürecin bittiğini aktarır. İşleme eyleminin sonuna kadar yapılıp bitirildiğine dair bir çıkarımda bulunmak güçtür. Bu nedenle yapı tamamlanmışlık değil, bitmişlik bildirir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (18) Papam çat halğan çaada / İtsem astañ astap üren. M. Bainov “*Babam ölüvermiş savaşta / Belki yemeksizlikten acıkıp ölmüş.*” (ÖHTS).

Bu cümlede “ölme” eylemi gerçekleştikten sonra ortaya çıkan yeni “ölü olma”dır. Diğer bir deyişle cümleden “Babam şimdi ölü” okumasını elde etmek mümkündür. Bu nedenle örnek *hâl / sonuç görünüşü* bildiren bir örnektir.

3.3.5. hon-[honarğa]

ÖHTS’de kelimenin anlamı şu şekilde verilmektedir: “*hon-: 1. geceleme, geceyi geçirmek 2. konmak 3. güneş inmek kün honça: güneş iniyor. 4. tüze hon- attan inmek. 5. durmak, duraklamak. 6. (kuş) konmak. kire sığara hon-: sokuluvermek, dalıvermek. 7. Yardımcı fiil olarak bitmek, sona ermek anlamını verir: tura hon-: ayağa kalkmak.*”

HTS’de “*fiilin birden olduğunu, bittiğini bildiren yardımcı fiildir*” açıklamasına yer verilmektedir. Arıkoğlu’na göre de bu yardımcı fiil tezlik bildirir [kire hon- “girivermek”, sığara hon- “çıkarıvermek”] (Arıkoğlu, 2012: 1121).

Kullanım sıklığı az olan bu fiil taranan eserlerde üç cümlede tanıklanabilmiştir. Bu üç örnekte yapı *fiil +-A/I+ hon-* şeklindedir ve iki örnek *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir. *fiil+-p+hon-* yapısı ise tanıklanamamıştır.

3.3.5.1. fiil +-A/I+ hon-

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

- (19) Anı istip, Alıp Xuu iney /Azax üstüne **tura xonğan** “Onu duyan, Alp Huu nine / Ayağa kalkıp doğruluverdi.” (Altın Taycı 1957-58 / Kara, 2013c: 63).

Yukarıdaki örnekte, kılınış itibarıyla son sınır vurgulayan *tur-* (ayağa kalkmak) ana fiili yine son sınır vurgulayan *hon-* yardımcı fiiliyle birleştiğinde hareketin bitmişliği pekiştirilmekte, yani tamamıyla bitmiş olduğu vurgulanmaktadır.

- (20) Xızıl çalın çili, xızarıp, / Uluğ xızıl sını **aza xonğan**. “Kızıl alev gibi kızarıp / Büyük kızıl dağı aşiverdi.” (Altın Taycı 2215-16 / Kara, 2013c: 70).

- (21) Payağı açih tınin at pazınañ sol hırına azıra tastabızıp, **tüze hondı**. V. Kobyakov “Deminki açık dizginini atın başından sol yanına atıp, iniverdi.” (ÖHTS).

(19) ve (20)’de *hon-* yardımcı fiili (21)’de olduğu gibi yine son sınır vurgulayan ana fiillerle birleşerek eylemin bitmişliğini pekiştirmekte ve tamamlanmışlık görünüşü bildirmektedir. Bağlamdan eylemlerin kolaylıkla, engele takılmadan tamamlandığı anlaşılmaktadır.

3.3.5.2. fiil +-p+ hon-

Bu yapı tanıklanamamıştır.

3.3.6. ıS-[ızarğa]

ÖHTS’de fiilin anlamı şu şekilde verilmiştir: “ıS-: 1. göndermek 2. anlatmak nımah ıS-: masal anlatmak. 3. Yardımcı fiil olarak kendisinden önceki fiillerle kaynaşarak fiilin gerçekleştiğini ifade eder.”

Arıkoğlu, *-p ıS-* yapısının özel bir durumu olduğundan, bu yardımcı fiilin kendisinden önce gelen ana fiille kaynaşarak *-p* zarf-fiil ekinin tonlulaşmasıyla *-ıbıs-* şeklinde bir ekin ortaya çıktığını belirtir. Ortaya çıkan bu ek, oluş veya kılışın, o anda olduğunu, bittiğini ifade eder: [parıbıstı “gidiverdi”, “alıbışan “alıverdi”] (Arıkoğlu, 2012: 1121). Araştırmacılar yapının tezlik bildiren birleşik fiil olduğu konusunda hemfikirdirler, (Anderson 1996, Arıkoğlu, 2012, Kara, 2013a).

Taranan eserlerde -p zarf-fiil ekiyle birleşime giren *ıs-* yardımcı fiilinin *bitmişlik görünüşü*, *hâl / sonuç görünüşü* ve *tamamlanmışlık görünüşü* bildiren örnekleri tespit edilmiştir. Kullanım sıklığı oldukça yüksek olan bu yardımcı fiilin belli başlı örnekleri aşağıdaki gibidir:

3.3.6.1. fiil +-A/I+ ıs-

Bu yardımcı fiilin -A/I zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturduğu örneklere rastlanmamıştır.

3.3.6.2. fiil+-p+ ıs-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (22) İcezi, parıp, peske odiñnar **salıbxan**. Anañ, tos xabızıp, odınıbışan. “*Annesi gidip sobaya odunları yerleştirdi. Sonra ağaç kabuklarıyla ateşi yaktı.*” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 81)
- (23) Anıñ pır holtiica altına kızı idiniñ iziin sineceñ gradusnikti **suğıbışan**, anañ istip tuthlap körgeñ. İ. Kotyuşev “*Onun bir koltuğuna insan ateşini ölçen dereceyi sokmuş, sonra çekip bakmış.*” (ÖHTS).

Her iki örnekte de bağlama bakıldığında eylemlerin öncüllük ardıllık sırasına konulduğu gözlemlenmektedir. (22)’de odunları sobaya bırakma eylemi bitmekte ve ardından ateşin yakılması gerçekleşmektedir. Bu öncüllük ardıllık ilişkisi açısından ele alındığında cümle *bitmişlik görünüşü* göstermektedir. (23)’te de aynı durum gözlemlenmektedir. Konuşan, bir olaylar sıralaması yapmaktadır. İkinci eylemin gerçekleşmesi için ilk eylemin bitmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle her iki cümle *bitmişlik görünüşü* bildirmektedir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (24) Pot, oolğı la xara toğısxa **kıribısken**. “Sadece oğlu sıradan bir işe girdi.” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 67)
- (25) Tağ aazıra parçathan çolğa **kıribısken**. A. Çerpakov “*Dağı aşan yola girmiş.*” (ÖHTS).
- (26) Kirı-hurular çitterniñ soonca çolca **subalızbıshannar**¹¹². M.Kokov “*Yaşlılar gençlerin ardından yola dizilmişler.*” (ÖHTS).

(24) ve (25)’te *ıs-* yardımcı fiili aynı ana fiille birleşik oluşturmaktadır. (24)’te işe girme eyleminin sonucu olarak çalışıyor olma durumu ortaya çıkarken diğer bir deyişle cümle *sonuç görünüşü* bildirirken, (25)’te olay zamanında yolda olma durumu aktarılmaktadır ve cümle *hâl görünüşü* bildirmektedir. (26)’da *subal-* (birbirinin ardından gitmek) fiili süreç bildiren bir fiildir ve son sınır vurgulayan *ıs-* yardımcı fiili ile birleştiğinde (25)’te olduğu gibi bir durumun devam etmesini bildirmektedir. Yaşlılar olay zamanında yoldadırlar. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

- (27) Xuruğ tos çalbırap **köyibısken**. “*Kuru kabuklar parlayarak tutuşuverdi.*” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 81)
- (28) Anı çıksıde **sağırlabıshan**." N. Domojakov “*Onu (atı) sağrısına vurarak ürkütmüş.*” (ÖHTS).
- (29) Soonañ sürizıp, sağamoh tut kilıñer!- olarğa hara sıraylığ kızı kürlep **tapsabıshan**¹¹³." V. Kobayakov “*Ardından takip edip, hemen yakalayın diye onlara kara yüzlü kişi şiddetle seslenmiş.*” (ÖHTS).

(27) ve (28)’de ana *köy-* ve *sağırla-* fiillerinin kılınışları itibarıyla anlık fiiller olduğu görülmektedir. Bu anlık fiiller son sınır vurgulayan *ıs-* yardımcı fiili ile birleştiklerinde eylemlerin bitmişliği pekişmekte ve cümle *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir. Diğer bir ifadeyle, cümlelerde birleşmeden sonra tutuşma ve ürkütme eylemlerinin aniden olup bittiği, tamamlandığı anlaşılmaktadır. (29)’da süreç bildiren

¹¹² **subal-**: Birbirinin ardından gitmek, uzanmak. (ÖHTS)

¹¹³ **tapsa-**: 1.Söylemek, ses çıkarmak, konuşmak. (ÖHTS)

tapsa- fiili *ıs-* ile birleşince bu sürecin kısa sürdüğü ve aniden tamamlandığı gözlemlenmektedir. Üç cümle de *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir.

3.3.7. it-[iderge]

ÖHTS’de fiilin anlamı ve işlevleri şu şekilde verilmektedir: “*it-*: 1. *etmek, yapmak: toy it-*: *şölen, düğün etmek. tahta it-*: *köprü yapmak. hatap it-*: *tekrarlamak. tamah it-*: *yemek yapmak. çoh it-*: *yok etmek. alçaas it-*: *yanlış yapmak. protokol it-*: *protokol yapmak. çulığ it-*: *toplantı yapmak. 2. Bir şeyi yapmak istemek anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır.*”

Anderson, *it-* yardımcı fiilini modallik bildiren diğer yardımcı fiillerle (*al-*, *çör-*, *it-*, *kör-* ve *odır-*) aynı başlık altında vermekte ve bir şeyi yapmak istemek anlamında kullanıldığını belirtmektedir (Anderson, 1998: 68). Kara ise *it-* yardımcı fiilinin Rusça isimlere getirilerek birleşik fiil oluşturma işlevinden bahsetmektedir (Kara, 2013b: 134). Taranan eserlerde görünüş bildirme özelliği taşıyan *it-* yardımcı fiiline rastlanmamıştır. Bu yardımcı fiil, oluşturduğu birleşiklerde modallik işlevi görmektedir. Bu işlevdeki kullanıma dair örnekler aşağıdaki gibidir:

- (30) **Çoohtanarğa itken**, çe tili aylanmaan, ünı dee sıhpaan. A.Çerpakov “*Konuşmak istemiş, fakat dili dönmemiş, sesi de çıkmamış.*” (ÖHTS).
- (31) Kazak, adın aylandıra tartıp, pazoh **saabızarğa itçetkende**, arğızı, hathırıp ala, tızıbışan. N.Tyukpiyekov “*Rus ‘Kazak’ atını çekip döndürerek yeniden vurmak isterken, arkadaşı gülererek kaçmış.*” (ÖHTS).
- (32) Çe çoohta, nime **çoohtırğa itkeziñ**. V.Şulbayeva “*Haydi konuş, ne konuşmak istiyorsan.*” (ÖHTS).

3.3.8. kil-[kilerge]

ÖHTS’de fiilin anlamları şu şekilde verilmektedir: “*kil-*: 1. *gelmek 2. gelecek kiler ülükünde gelecek Pazar. 3. gelmek. uzirım kilçe uykum geliyor. 4. Kılışın o anda olduğunu ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır.*”

HTS’de ise anlamlar Şu Şekilde verilmektedir: “1. *gelmek*, 2. (*zaman hakkında*) *gelmek*, *yaklaŐmak*, *yakınlaŐmak* 3. *Şimdiki zamanın belli bir anında hareketin tamamlanacağını bildiren yardımcı fiil*) *ös-kildĩ* : *büyüdü*”

Arıkoğlu -*p kil-* yapısının hareketin sonuçlandığını gösterme işlevi olduğundan bahsetmiş ve [kĩzĩler ılıs kilgenner “insanlar toplanmıŐlar”] örneğini vermiştir (Arıkoğlu, 2012: 1121). Kara -*p kil* ile kurulan birleşik fiillerin, hareketin oluşumunda geçmişten bu güne doğru bir yönelim ifade ettiğini belirtmiş ve [Pĩs ĩnek **saap kildĩbĩs.** “Biz ĩnek sağdığ”] örneğini vermiştir (Kara, 2013a: 201).

Taranan eserlerde *kil-* yardımcı fiilinin ana fiile bağlanırken -*p* zarf-fiil ekini düŐürdüđu gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle -*A/I* zarf-fiil ekli birleşimlere rastlanmamıştır.

3.3.8.1. fiil +-A/I+ kil-

kil- yardımcı fiilinin taranan eserlerde ve ilgili gramerlerde -*A/I* zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturduğu örnekler tespit edilememiştir.

3.3.8.2. fiil+-p+ kil-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

(33) Kamis pazox **sığar kilgen.** “*Kamis bir ŐiŐe daha çıkardı*” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 80).

Yukarıdaki cümle, [Butılka tabırax toozıl parđan “ŐiŐe çabucak boŐaldı”] cümlesinin devamıdır. Önce bir ŐiŐe boŐalmakta, ardından yeni ŐiŐe ortaya çıkarılmakta ve devamında ise Arkas, Kamis’in uzattığı kadehi almaktadır. Eylemler dizisinden oluşan bu cümlelerde bir eylem bitmeden diğerini baŐlamamaktadır. Bu nedenle (33)’te kullanılan *kil-* yardımcı fiili *bitmişlik görünüşü işaretleyicisi* olarak kullanılmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

(34) Anañ Őkoladañ xızıcaxtarı suulap **kĩr kilce.** “*Sonra, küçük kızları okuldan güriültüyle eve geliyordu.*” (Apsax Kĩzĩ / Killi, 2008: 70).

- (35) Çıxçolarına soox tir **saap kilgen**. “Şakaklarından soğuk ter damlaları sızıyordu” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 72).
- (36) Torka örinistig tabısnañ **çoohtap kilçe**. V. Kobyakov “Torka sevinçli bir sesle konuşuyor.” (ÖHTS).

Geçmişte gerçekleşen okuldan eve gelme, ter damlalarının akması ve konuşma eylemleri olay anında gerçekleşmekte olan ve sürme belirten eylemlerdir. (34)’te yaşlı adamın torununun bu eylemi alışkanlık hâline getirdiği ve her gün tekrar ettiği anlatılmaktadır. Bu nedenle *kil-* yardımcı fiilinin *sürme görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir. (35)’te ise ölmek üzere olan yaşlı adamın o anda şakaklarından ter damlalarının aktığı tasvir edilmektedir. *Sız-* kılınış itibarıyla süreç bildiren bir fiildir ve *kil-* yardımcı fiiliyle bu durum pekiştirilmektedir. (36)’da yine süreç bildiren fiillerden olan *çoohta-*’nın sürerliği *kil-* yardımcı fiiliyle pekiştirilmektedir. Diğer bir deyişle, eylemler olay zamanında devam etmekte olan eylemlerdir ve *sürme görünüşü* bildirmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (37) Haraağızı, irtip, kök tañ kögerip, **çarıp kilgen**. V. Kobyakov “Gece geçip, mavi tan ağarıp ışıldamış.” (ÖHTS).

Bu cümlede tanın ağarması sonucunda aydınlık olma durumu ortaya çıkmış ve artık ortalık aydınlıktır. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

- (38) İrtten **tur kilze**, tañ naa çarıp odır. V. Kobyakov “Sabah kalktığında, tan yeni aydınlanıyor.” (ÖHTS).

(38)’de *tur-* ana fiiline eklenen *kil-* yardımcı fiili kalkma eyleminin bitmişliğini vurgularken aynı zamanda yeni bir durumun ortaya çıktığını göstermektedir. Bu yeni durum kalkmış olma (yatıyor olmama), uyanmış olma (uyuyor olmama) durumudur. Bu nedenle *kil-*’in cümlede *hâl / sonuç görünüşü* bildirme işlevinde kullanıldığını söylemek mümkündür.

- (39) Çabus, miltığın tayanıp, azah üstüne **tur kilgen**. V. Kobyakov “Çabus, tüfeğine dayanıp, ayağa kalkıyor.” (ÖHTS).

Bize göre cümle “Çabus, tüfeğine dayanıp, ayağa kalkmış” şeklinde aktarılmalıdır. Çünkü anlatılmak istenen artık Çabus’un ayakta durduğudur ve bu da ayakta olma durumunu ifade etmektedir. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

(40) -İzen, Arkas! -Suulabiinañ¹¹⁴ **kİR kİlgen** ol. “*Selam Arkas! Demesiyle içeri dalması bir oldu.*” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 80).

Yukarıda Kamis’in büyük bir gürültüyle motosikletinden indikten sonra yaşanan olaylar anlatılmaktadır. “paldır küldür içeri giriverdi” okumasına da izin veren bu cümlede Kamis’in artık içeride olduğu anlaşılmaktadır ve bu da yeni bir duruma işaret etmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.9. kör-[körege]

ÖHTS’de fiilin anlamı şu şekilde verilmiştir: “*kör-: 1. görmek 2. bakmak 3. bakmak, göz kulak olmak. palalar kör- çocuklara bakmak. mal kör- mala göz kulak olmak 4. görüp geçirmek, yaşamak 5. çocuk doğurmak, çocuk sahibi olmak 6. Deneme ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır sınap kör- denemek, sinamak. tadiin kör-tadına bakmak. kis kör- kesmek. odır kör- oturmak.*”

Anderson’un modallik bildiren yardımcı fiiller başlığı altındaki bir diğer yardımcı fiil de *kör-*’dür. Örnek olarak şu cümleyi vermiştir: [am gorod kİZİZİN is körejer “*Şimdi de şehirli adamı dinleyelim bakalım*¹¹⁵”] (Anderson, 1998: 68). Arıkoğlu (2012) ve Kara (2013a, 2013b) da *kör-*’ün modallik bildirdiği konusunda hemfikirdirler. Taranan eserlerde *kör-* yardımcı fiilinin görünüş işlevi taşıyan örneklerine rastlanmamıştır. Modallik bildiren ve *-p* zarf-fiil ekiyle (kimi zaman *-p* düşer) birleşik oluşturan örnekler aşağıdaki gibidir:

3.3.9.1. fiil +-A/I+ kör-

¹¹⁴ **suula-:** 1. Şarıldamak. 2. Çok gürültü çıkarmak. (ÖHTS)

¹¹⁵ “now let’s try to listen to the guy from the city” (Anderson 1998: 68)

-A/I zarf-fiil ekiyle oluşmuş birleşiklere rastlanmamıştır.

3.3.9.2. fiil+-p+ kör-

(41) Çobağa töreen çortçañ xula adıñ /Attañ artıx polza, Üzüt xan xulunı /Xara kök atnañ **oylas körzinner**. “Acı çekmek için doğan, koşan kula atın / Atlardan güçlüyse, Üzüt Han’ın tayını / Kara gök atla koşturup baksınlar” (Altın Taycı 1500-01-02 / Kara, 2013c: 52).

(42) Kem çoohtaan sîrerge, minî çut tîp? Min arıǵbın, hınzañar, ahsım daa **çıstap körñer**, -tidır saashan “Kim söyledi size, beni pasaklı diye? Ben temiz bir kuşum, isterseniz, ağzımı da koklayabilirsiniz, - demiş saksığan.” (HÇN 38 / Kara, 2013a: 199).

Bize göre “...isterseniz, ağzımı da koklayıp bakın - demiş saksığan.” olmalıdır.

3.3.10. odır-[odırarǵa]

Fiilin anlamı ÖHTS’de şu şekilde verilmektedir: “*odır-*: 1. oturmak 2. Yardımcı fiil olarak sürekliliği ifade eder: “Çirdeñ kök odıcahtar körñglep odırçalar.” V. Kobyakov (Yerde gök otlar görünüp duruyor.)”

Araştırmacılar *odır-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığında süreklilik bildirdiği konusunda hemfikirdirler (Anderson, 1998; Arıkoǵlu, 2012; Kara, 2013a). Taranan eserlerde bu yardımcı fiil genellikle -p zarf-fiil ekiyle birleşime girmektedir. -A/I zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturan tek bir örnek tespit edilmiştir. Ancak bu cümlede zarfın adlaşmış olduğu ve *odır-* fiilinin esas fiil olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. -p zarf-fiil ekiyle kurulan tüm cümleler *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedir.

3.3.10.1. fiil +-A/I+ odır-

Taranan eserlerde *odır-* yardımcı fiilinin -A/I zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturduğu tek bir cümle tespit edilmiştir. Bu cümlede bize göre *odır-* yardımcı fiil olarak kullanılmamıştır.

- (43) Çurt kireeneñ üzürçetken pastıxsar kızı **toldıra¹¹⁶ odırğan**. “Konut sorunlarıyla ilgilenen yöneticinin odasının önünde büyük bir kalabalık oturmaktaydı.” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 71).

3.3.10.2. fiil+-p+ odır-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (44) Apsah hamnıñ mahtanğanın istip sağalın sıybaş noo-da nime sağınıp çazızar **körıp odırça**. “İhtiyar, kamın övündüğünü dinleyerek sakalını sıvazlayıp bir şeyler düşünerek ovaya bakıp duruyor.” (Mantancılı Ham 70 / Kara, 2013a: 212).
- (45) Adıcaan sıyıpnañ **mañızradıp odır**. “Atcağızını değnekle hızlandırıyor” (Aydolay Pastuh 112 / Kara, 2013a: 216).
- (46) Matvey pabazınıñ hrında **ovnap odırğan** “Matvey babasının yanında oynuyordu” (Çaban 478 / Kara, 2013a: 219).
- (47) Çe, kilçe polza, miniñ soonnañ **çörıp odır**. “Fakat istiyorsan benim arkamdan yürü” (Püdürçünneñ Tülgü 132 / Kara, 2013a: 221).
- (48) Püdürçün alnında **uçuğıp odırça**, tülgücek anıñ soonnañ **cüğürıp odır**. “Bildircin önde uçup gidiyor, tilkicik onun arkasından koşuyor.” (Püdürçünneñ Tülgü 132 / Kara, 2013a: 221).
- (49) Tülgücek körze, apsah -iney odırlar İneyi tağıranıp odır, apsağı patlı **saptap odır**. “Tilkicik baksa ihtiyar yaşlı kadın oturuyor. Yaşlı kadın uzanıyor, ihtiyarı balta sapı yapıyor.” (Püdürçünneñ Tülgü 132 / Kara, 2013a: 221).

¹¹⁶ **toldıra**: 1.s. Dolu: “İzikiñ oñ sarında, stenedeği aęas siilerde, at tiręleri toldıra.” V. Kobaykov (Kapının sağ yanında, duvardaki ağaç askılıklarda, at koşumları dolu.) 2. çf. Dolu olarak, tam, dolu bir şekilde: “Mına hayı, ödelep, İbge toldıra çayıldı.” M. Bainov (İşte destanı, yükselip / Ev dolusu yayıldı.)

Yukarıdaki cümlelerin hepsinde *-p* zarf-fiil ekiyle ana fiile bağlanan *odır-* yardımcı fiili hareketin devam ettiğini bildirmekte ve *bitmemişlik / sürme görünüşü* işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.11. **par-[pararğa]**

ÖHTS’de fiilin anlamı şu şekilde verilmiştir: “*par-*: 1. gitmek 2. süreklilik içinde olmayı ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır: “*Min, iceme dee toğaspin, nay ür pol pardım.*” V. Kobyakov (Ben annemle karşılaşmayalı da çok uzun zaman oldu.) sarğal *par-* sararmak. *ol ös parğan o büyümüş. ol öl-parğan o ölmüş. hatıp par-* sertleşmek, katlaşmak.”

Anderson bitmişlik görünüşü işaretleyicisi olarak kullanılan *par-* yardımcı fiilinin hem edilgen hem de etken çatılı fiiller oluşturduğuna dikkat çekmektedir (Anderson, 1998: 64).

Kara, *par-* yardımcı fiilinin işlevinin bağlamdan çıkarılacağını, yapının kimi zaman sonuçlanmış kimi zaman da sonuçlanmamış bir hareketi, durumu, oluşumu bildirebileceğini belirtmektedir (Kara, 2013a: 201).

Arıkoğlu ise, *-p par-* yapısının hareketin sonuçlandığını gösterdiğini belirtmekte ve [*çit par-* “kaybolmak”, *öl par-* “ölmek”, *mayıh par-* “yorulmak”] örneklerini vermektedir (Arıkoğlu, 2012: 1121). Arıkoğlu’nun bu örneklerinde birleşiklerin *-p* zarf-fiil ekinin düşürülerek oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Örneklerin incelendiği kısımda da görüldüğü üzere bu yapıda birleşenler (*fiil+Ø+par-*) bağlama göre *bitmişlik*, *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç görünüşleri* gibi farklı görünüş türlerini işaretlemeye kullanılabilirken, *-p* zarf-fiil ekinin düşmediği yapılarda durum farklıdır. *fiil+p+ par-* ile oluşturulmuş birleşiklerde cümleler *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

3.3.11.1. **fiil +-A/I+ par-**

Taranan eserlerde -A/I zarf-fiil eki ile oluşturulmuş birleşiklere rastlanmamıştır.

3.3.11.2. fiil+-p+ par-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (50) -İskezñ me, Kamis saayğa **kır partır**. “Duydun mu Kamis kaza yapmış.” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 81).

Bu cümlede konuşma anından önce gerçekleşip bitmiş bir olay anlatılmaktadır. *kir-* eylemin sonuna kadar yapıp bitirilmesi gibi bir bildirme olmadığından cümle *bitmişlik görünüşü* bildirenler kategorisinde değerlendirilmiştir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (51) Nincennı küñi un tartırıp alarğa **hadar parım**. “Nice gün un öğretmek için bekliyordum” (Su Terbeni 65 / Kara, 2013a: 209).
- (52) Am daa pu ham aarlığ sıyih alğanına pos alınca **örin parır**. “Şimdi de bu kam pahalı hediye aldığına kendince seviniyor” (Mantancih Ham 70 / Kara, 2013a: 212).
- (53) Nince aallar **irt parırlar**. “Nice köyler geçiyorlar” (Tirekter 60 / Kara, 2013a: 225).

Yukarıdaki cümlelerde geçen *hadar-* (*bekle-*), *örin-* (*sevin-*), *irt-* (*geç-*) ana fiilleri kılınışları itibarıyla süreç bildiren fiillerdendir. Bunlarla birleşik oluşturan gitmek anlamındaki *par-* yardımcı fiili de süreç bildiren bir fiildir ve bize göre bir türlü ana fiildeki eylemin sürerliğini pekiştirmektedir. Bu nedenle yukarıdaki cümlelerin *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği düşünülmektedir.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (54) Matvey ol pürzer çitire **ovlap parğan**. “Matvey o kurda kadar yaklaştı” (Çaban 478 / Kara, 2013a: 219) .

Cümle bize “Matvey artık kurda daha yakın” okumasını verdiği için bu örnek *hâl / sonuç görünüşü* bildirenler arasında değerlendirilmiştir.

- (55) Am ineyi **ürep pardi**. “Ve artık karısı ölmüştü.” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 68)

Bu cümlede ihtiyar Sirtok'un karısının artık bu dünyada olmadığı (ölü olma durumu) anlatılmaktadır. Bu nedenle cümle *hâl görünüşü* bildiren bir cümle olarak değerlendirilmiştir.

(56) -Çe, çirçeler sığar. Miniñ ool **törıp parğan**. “-Hadi çıkar kadehleri. Benim oğlum oldu.” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 80).

Arkas ve Kamis'in konuştuğu bu sahnede Kamis Arkas'a bir oğlu olduğunun haberini vermektedir. Doğmak (*töri-*) eylemi gerçekleşmiş ve oğul şimdi dünyadadır. Bu nedenle cümle *sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.12. pir- [pirerge]

ÖHTS'de fiil şu şekilde açıklanmaktadır: “*pir-*: 1. vermek 2. tezlik veya başkası için bir şey yapmak anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: *pas-pirdim biri için yazdım.*”

Hakas Türkçesinde *-A/I pir-* ve *-p pir-* olmak üzere iki şekilde birleşme görülmektedir. Bazen ana fiil yardımcı fiile *-p* zarf-fiil ekini almadan da (düşürerek) birleşmektedir. *-p pir-* 'li yapılarda oluş veya kılış başkası için yapılmayı bildirirken, *-a /-i pir-* 'li yapılar hareketin tezliğini, bitmişliğini ifade etmektedir (Arıkoğlu, 2012: 1121). Kara ise her iki yapıyı tezlik fiili olarak vermektedir (Kara, 2013a: 139; 2013b: 200). İncelenen örneklerde Hakas Türkçesinde tezlik işlevinin daha çok *ıs-* (gönder-) yardımcı fiiliyle kurulan birleşik eylemlerde ortaya çıktığı, *-p pir-* yapısının lütuf ve şükran ifade ettiği, *-a /-i pir-* yapısının ise *-A/I pir-* yapısının ise sadece *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir.

3.3.12.1. fiil +-A/I+ pir-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (57) Pırsinde hoy hadarı çörgende, Enestey mal pazında odırıp, uluğ hanzazındağı tamkını tooza daa tartpin, kün harağında çada **uzi pirgen**. “Bir gün koyun otlağında, Enestey mal başında oturup, büyük piposunun tam da bitirmeden bile güneşte yatarak uyudu.” (Çaban 478 / Kara, 2013a: 219).

Bize göre “Bir gün koyun otlatırken, Enestey mal başında oturup, büyük piposunu henüz bitirmeden, gün ışığında (gündüz gözüyle) yatıp uyuyuvermiş.” şeklinde aktarılmalıdır. Buna göre olay anında Enestey uyku durumundadır ve cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

- (58) Çabustiñ harahtarı köglig¹¹⁷ **pola pirgen**, pozı külñibisken. V. Kobaykov “Çabus’un gözleri neşelenmiş, kendisi gülümsemiş.” (ÖHTS).

Cümle “Çabus’un gözleri neşeli” okumasını vermekte, bir durum belirtmektedir. Bu yüzden örnek *hâl / sonuç görünüşü* bildirenler arasında yer almıştır.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.12.2. fiil+-p+ pir-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (59) Anıñ soonañ balkonda hushacahtarğa stol **it pirgen**. “Daha sonra balkonda kuşcağıza masa yapıverdim” (Hakas Tili 4. Sınıf Ders Kitabı- Çankof, 1986, s. 44).

Bu cümlede eylemler öncüllük ardılık sırasında verilmektedir. Önceki eylem bittikten sonra masa yapma eylemi de bitirilmiştir. Cümle *bitmişlik görünüşü* bildirmektedir.

¹¹⁷ **köglig**: s. Neşeli, keyifli: “Köglig naa çıl çitkende / Halın uyğudañ ushındım.” N. Tinikov (Neşeli yeni yıl gelince / Derin uykudan uyandım.) **köglig tapsas** neşeli sesleniş. (ÖHTS)

(60) Pıstın toğısta pır imcınıñ pabazı aalda çurtapça, palalarına üs komnatalıǵ kvartira **it pırgen**. “Bizim işteki bir doktorun babası köyde otururken çocuklarına şehirde üç odalı bir daire alıverdi” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 71).

Örnek (60) geçmişte gerçekleşen iki olayı anlatmaktadır. Eylemlerden ilki geçmişte devam ederken (*çurta-*), diğeri geçmişte bitmiştir. Bu nedenle cümle *bitmişlik* görünüşü bildirmektedir.

(61) Min inem naa la **ıık pırgen** halın tuktıǵ hoy teerizi tonniǵ oynaam. M. Çebodayev “Ben annemin yeni diktiği kalın yünlü koyun derisi paltıyla oynadım.” (ÖHTS).

Bu cümlede *pir-* yardımcı fiili ile kurulan birleşimin aslında bir sıfat-fiil olduğu görülmektedir ve eylemin bitmişliği daha açık anlaşılmaktadır.

(62) Ool **öskır pırgen**, ügret salǵan. A. Çerpakov “Oǵlan büyütmiş, okula göndermiş.” (ÖHTS).

Örnek (62)’de da *pir-* yardımcı fiili diğeri örneklerdeki gibi lütuf ve şükran ifadesi olarak kullanımının yanı sıra, ilişkisi içinde ele alındığında *bitmişlik* görünüşü bildirmektedir.

Yukarıdaki yapılar, eylemi bir başkası için yapma (lütuf ve şükran ifadesi olarak kullanma) işlevinin yanı sıra görünüş değeri açısından ele alındığında genellikle *bitmişlik* görünüşü bildirmektedirler. Örneklerdeki ortak özellik ve onlara bitmişlik görünüşü işlevi kazandıranın aslında *pir-* yardımcı fiilinden ziyade *-GAn* ekinin olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.13. pol- [polarğa]

ÖHTS’de fiilin anlamı şöyle verilmektedir: “*pol-*: 1. olmak 2. olmak, durmak. 3. *-ebil-* yeterlik anlamında kullanılır: “*Ol içemni hıgırğan, pozı çalaastan polbin.*” V. Kobyakov (*O, annemi çağırdı, kendisi soyunamayarak.*) *olar kil-polbaannar: onlar gelememişler.* 4. *-imek* fiili yerine kullanılır: “*Sin kemniñ palazı pol parduñ, ay-ool?*” V. Kobyakov (*Sen kimin çocuğu idin, ay oğul? “Aspah ozarina as parğan polğan.”* V. Kobyakov (*Geçidin öte yanına aşıp gitmişmiş.*) 5. *-dır* anlamında yardımcı fiil: “*Siniñ adıñ kem polcañ? —Miniñ adım Çabus teen kızı polça.*” V. Kobyakov (*Senin adın nedir? —Benim adım Çabus denen kişidir.*)”

Anderson’un eserinde *pol-* yardımcı fiiline geniş yer verdiği görülmektedir. Bağlamdan hareketle bu yardımcı fiilin *sürme*, *bitmişlik*, *tamamlanmışlık* gibi çeşitli görünüş türlerini işaretlediğini örneklerle desteklemektedir (Anderson, 1998: 57-62). Arıkoğlu (2012) *pol-*’ı birleşik fiiller başlığı altında ele almazken, Kara yeterlik fiilleri başlığı altında vermektedir (2013a: 199). Taranan eserlerde sadece *-p* zarf-fiil eki ile veya bu zarf-fiil ekini düşürerek çekime giren *pol-* yardımcı fiilinin genellikle yeterlik bildirdiği tespit edilmiştir. Ancak, iki cümlede farklı bir yapı tespit edilmiştir. Bu cümlelerde iki çekimli fiilden oluşan birleşiklerde yapının sadece *hâl / sonuç görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir. Önceki kısımlarda da belirtildiği gibi bu *ol-* fiilinin kılınışı gereği tabii bir durumdur. Bu nedenle aşağıda sadece yeterlilik işlevi dışında kullanılan bu iki örneğe yer verilmiştir.

3.3.13.1. fiil +-A/I+ pol-

Bu yapıda bir bileşime rastlanmamıştır.

3.3.13.2. fiil+-p+ pol-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (63) Tatya on üs olğan **körgen polğan** Hoortaydañ, çe tiriğ pır le hızı halğan. N. Domojakov “*Tatya on üç çocuk doğurmuş Hoortay'dan, fakat hayatta sadece bir kızı kalmış.*” (ÖHTS).
- (64) Aydo pastap haydi túsken pozi, sah idök halın uyğu alıp **uzupçathan polğan**. V. Kobyakov “*Aydo başta nasıl düştüyse, tam öyle derin uykuya dalıp uyumuş.*” (ÖHTS).

(63)'te Tatya'nın üç çocuğu olması durumu vurgulanmaktadır. (64)'te ise uykuya daldıktan sonra ortaya çıkan uykuda olma durumuna bir atıf vardır. Bu nedenle cümleler *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.14. sal-[salarğa]

ÖHTS'de fiil şu şekilde açıklanmıştır: “*sal-* : 1. koymak 2. sermek, salmak, atmak 3. atmak 4. yüklemek, üzerine atmak 5. suya bırakmak 6. serbest bırakmak, salmak 7. sunmak, vermek 8. Eylemin yapılp bittiğini gösteren yardımcı fiil olarak kullanılır.”

Her iki zarf-fiil ekiyle de birleşime girdiği tespit edilen bu fiil, Arıkoğlu'na göre ana fiildeki hareketin sonuçlandığını gösterir [*pas sal* “yazmak”, *it sal-* “yapmak”] (Arıkoğlu, 2012: 1121). Kara'ya göre ise *sal-* yardımcı fiili hareketin gerçekleştiğini, bittiğini bildirir ve aynı zamanda harekette bir tesadüflük, beklenmedik ve aniden oluş vardır (Kara, 2013a: 202). Anderson, Baskakov'dan (1975) naklen *sal-* ile kurulan birleşik fiillerde hareketin aniden olup bittiğini (işaretlenmemiş bitmişlik işaretleyicisi)¹¹⁸ belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir: [*çide sal-*: birden bire görünmek, *kire sal-*: birden bire girmek, *sığa sal-*: birden bire ayrılmak] (Anderson, 1998: 66). Taranan eserlerde *sal-* yardımcı fiilinin, cümlelerde *hâl / sonuç görünüş* türüne işaret ettiği tespit edilmiştir.

¹¹⁸ *sal-* is the unmarked AUX for the PERF; with a quantified object or temporal expression, the use of *sal-* is de rigueur (Baskakov et al. 1975: 184).

3.3.14.1. fiil +-A/I+ sal-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (65) İleede polza, hoy soonañ çöröp¹¹⁹ saradıcayha mün-salğan Enestey apsah cide¹²⁰ salça. “Biraz zaman geçse koyunların arkasından boz atın üzerine oturan koyunların çobanı ihtiyar Enestey ortaya çıkıyor.” (Çaban 478 / Kara, 2013a: 219).

Bize göre cümle şu şekilde de aktarılabilir: “Biraz zaman geçince koyunların peşi sıra sarı ata binmiş ihtiyar Enestey çıka geldi / yetişip geldi”. Görüldüğü üzere cümlenin ilk yarısında *sal-* yardımcı fiili sıfat-fiil olarak kullanılmakta, bu kullanım da onun artık bir durum ifade ettiğini göstermektedir. Cümlenin ikinci yarısında ise ihtiyarın artık geldiği, orada olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle bu cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirenler arasında ele alınmıştır.

- (66) Azır harmah tostazañ, ikiler piskar, tepklenmineñ sığa saladır. “İki uçlu oltayı suya batırıp ikişer küçük balıkçık kuyruklarını sallayıp çıkıyorlar” (Köl Puğazı 20 / Kara, 2013a: 210).

Bu cümlede balıkların tamamen su yüzüne çıkmış oldukları anlatılmaktadır. *Çık-* fiilinin son sınır vurgulayan fiillerden olması ve *sal-* 'ın bunu pekiştirmesi eylem sonuna kadar tamamlanmış olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu eylemin tamamlanmasıyla ortaya artık suyun dışında olma durumu çıkmakta ve cümle tamamlanmışlık görünüşü değil, *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

¹¹⁹ **soonañ çör-**: peşinden gitmek. (ÖHTS)

¹²⁰ **çit-**: 1. kavuşmak, ulaşmak, yetişmek, varmak 2. basmak, ulaşmak. 3. yetmek, yeterli olmak, kâfi gelmek. 4. yetmek, ulaşmak. (ÖHTS)

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.14.2. fiil+-p+ sal-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (67) Olaroh orın pīrip mında **odirtip salğannar**. “Onlar ona boş yer verip, oraya oturtular” (Tirekter 60 / Kara, 2013a: 225).

Bu cümlede oturtma eylemi bitmiş ve bu eylem sonunda ortaya çıkan oturuyor olma veya oturtulmuş olma durumudur. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

- (68) Sovet çitteri naa timir çol **püdir¹²¹ salğannar**. “Sovyet gençleri yeni demir yolu yaptılar.” (Hakas Tili- 4 71 / Kara, 2013a: 223).

(68)'de demir yolunun tamamen bitmiş olduğu, vücuda geldiği anlatılmaktadır. Birleşime giren her iki fiil de son sınır vurguladığından cümle tamamlanmışlıktan ziyade bir sonuç bildirmektedir. Sonuç olarak ortada bir demir yolu vardır, diğer bir deyişle burada *sal-*, *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretlemektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

¹²¹ **püt-**: Olmak, vücuda gelmek (ÖHTS)

(69) Haydi polza pılıp alıp, oylas kilzeler, püür hoyların tooza **tuthlap saltır**. “Ancak anlayıp, koşup gelseler, kurt koyunları bütünüyle yemiş.” (Hazineneñ Kilin 111 / Kara, 2013a: 227).

(69)'da *tooza* (boyunca, tamamıyla) zarfıyla da *sal-* yardımcı fiilinin tamamlanmışlık görünüşü bildirmede kullanıldığı daha açık bir şekilde görülmektedir.

(70) İceziniñ xara plat altınañ xıralıbıxan sastarın am na **kör salğan**. “Annesinin siyah eşarbinin altındaki ağarmış saçlarını fark etti o anda.” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 81).

(70)'te kurulan birleşikte kullanılan *kör-* ana fiil anlık fillerdendir. *Sal-* yardımcı fiiliyle bu eylemin bir anda olup bitmişliği, tamamlanmışlığı vurgulanmaktadır. Bir başka deyişle cümle *tamamlanmışlık görünüşü* bildirmektedir.

3.3.15. sıh-[sığarğa]

ÖHTS'de fiilin tanımı şu şekilde yapılmıştır: “*sıh-*: 1. (tohum vb.) çıkmak, uç vermek 2. çıkmak, yola koyulmak 3. ortaya çıkmak, peyda olmak. 4. bırakmak, vazgeçmek. 5. dil açılmak. *tıl sıh-*: çocuk konuşmaya başlamak *oolamniñ tılı sıhtı oğlum konuşmaya başladı*. 6. doğmak 7. koyulmak, başlamak anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır.

Anderson, *sıh-* yardımcı fiilinin yazı dilinde başlama durumunu bildiren yapılar için kullanıldığını belirtmekte, konuşma dilinde ise yerini *pasta-* yardımcı fiiline bıraktığını ve bunun da Rusçanın bir etkisi olabileceğini vurgulamaktadır (Anderson, 1998: 64).¹²² Arıkoğlu (2012) *sıh-*'ı yardımcı fiiller arasında göstermezken, Kara'ya göre bu yardımcı fiil hareketin başlamasını ve bitmesini ifade eder (Kara, 2013a: 202).

Bize göre *sıh-* yardımcı fiilinin görünüş türünü belirlemedeki en önemli etken, bağlandığı ana fiilin kılış özelliğidir. Örneğin Türkiye Türkçesinde “Çocuk ağlamaya başladı” cümlesinin, ağlama eyleminin başladığı ve devam etmekte olduğu okumasını verdiği gibi, bu başlangıcın birdenbire olduğu okumasını elde etmek de mümkündür. Bu tür durumlarda cümledeki diğer tamamlayıcı unsurlar (zarflar, edatlar vs.) göz ardı

¹²² Though *six-* is common in the texts in INCH constructions, in the spoken language, the verb stem *pasta-* ‘begin’ is increasingly common, probably due to influence from Russian.

edilmemelidir. Hakas Türkçesinde oluşturduğumuz aşağıdaki cümlelerde *sıh-* yardımcı fiilinin, ana fiili başlangıç sınırına ulaştırdığını göstermektedir.

(1) Pala aram-aram ıġlap sıhhan. *Çocuk usul usul ağlamaya başladı.*

(2) Pala kinetİN ıġlap sıhhan. *Çocuk birden ağlamaya başladı.*

Taranan eserlerde *-A / I* zarf-fiil ekiyle oluşturulmuş birleşiklere rastlanmazken, yardımcı fiilin genellikle *-p* zarf-fiil ekiyle veya bu eki düşürerek birleşime girdiği tespit edilmiştir. Örneklede süreç bildiren ana fiillerle birleşen *sıh-* yardımcı fiilinin *bitmemişlik / sürme görünüş* türünü işaretlediği tespit edilmiştir. Ancak anlık fiillerde *bitmişlik görünüşünü* işaret ettiği de gözlemlenmiştir.

3.3.15.1. fiil +-A/I+ sıh-

-A / I zarf-fiil ekiyle oluşturulmuş birleşiklere rastlanmamıştır.

3.3.15.2. fiil+-p+ sıh-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

(71) Çabal¹²³ tonıcaġın söziire, **oylap sıhhan**. V. Kobyakov “Kötü paltosunu sürükleyerek, koşmaya başlamış” (ÖHTS).

(72) Matvey tabıraġınca, pabazın ushurıbizıp ol pürzer udur **cügür-sıhhan**. “Matvey hemen babasını uyandırıp o kurda doğru koştu.” (Çaban 478 / Kara, 2013a: 219)

(73) Kİçig palanı taarınañ haap, tündere andarıbışhan pabazı ağastıġ çitiire oylap kilgende, pür, hılçañnap ala taġ çoġar **cügür-sıhhan**. “Küçük çocuġu paltosundan kaparak yere yuvarladı. Babası ağaç sopa ile yetiştiġi zaman kurt arkaya bakarak, daġdan yukarı kaçtı” (Çaban 478 / Kara, 2013a: 219).

Yukarıdaki cümlelerde birleşik fiillerin ortak özelliġi *koş-* ana fiiliyle birleşmiş olmasıdır. Bağlamdan eylemin birden yapıldığı anlaşılmaktadır. Cümlelerde bu *anilik* ve *olup bitmeyi* daha belirgin şekilde ifade edebilmek için (71)’de “Eski paltosunu

¹²³ **çabal**: 1.zf. Kötülük 2.s. Eski püskü, virane: “Hoortaynıñ çabal çurtıçaana suncañ.” N.Domojakov (Hoortay’in virane evnine sığınmış.) 3.s. Kötü, işe yaramaz: “Aydo, nımzah ottıġ çiricek tallap taap, çabal tonıcaġm tözenip.” V. Kobyakov (Aydo, yumuşak otlı yer seçip, işe yaramaz elbisesini döşeyip.) 4.zf. Kötü (ÖHTS)

sürükleyerek, bir koşu koparmış / fırlamış.”; (72)’de “kurda doğru fırlamış” (73)’te “... dağa doğru bir koşu tutturmuş” aktarımlarının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (74) Torispahtarda, kölğim çili hımıhtanmin odırğılapçathan, hayzı çirge ton çazıp çatçathan örekenner, naa kilgen ineyge izen itklep odırcañ orın pirip **hıymıranışlap sıhhannar**. “*Kütük üzerinde (ata binmiş gibi) hareketsiz oturanlar yere kürk serip yatmış olan ihtiyar kadınlar yeni gelen ihtiyar kadına selam verip oturacak yer vermek için kımıldanmaya başladılar.*”(Çurtas Çollarınca 56 / Kara, 2013a: 207).
- (75) Apsahtiñ çooğın ispeeçik polip ham haydağ töleg alğanın haydağ astamahtañ sıylathanın paza anı haydağ aarlasnañ udurlaannarınañar **coktap sıhhan**. “*İhtiyarın konuşmasını duyamamış gibi yapıp ne kadar para aldığını, nasıl yemek ikram edildiğini ve nasıl saygıyla karşılandığını anlatmaya başlıyor.*” (Mantancı Ham 70 / Kara, 2013a: 212).
- (76) Çe oloh tusta pırosınıstığ körısneñ körıp, **coohtap sıhhan**. S. Çarkov “*Fakat tam o sırada mahcup bakışla göz atıp, konuşmaya başlamış.*” (ÖHTS).

Yukarıdaki cümlelerde ana fiiller kılınışları itibarıyla süreç bildiren fiillerdir. Olay anında *kımıldanma*, *konuşma* ve *anlatma* eylemlerinin devam ettiği açıkça görülmekte, bir başka ifadeyle, cümleler *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedirler.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.16. tur- [turarğa]

ÖHTS’de fiilin tanımı şu şekilde yapılmıştır: “*tur-: 1. durmak, kalmak 2. kalkmak, uykudan uyanmak 3. kalkmak, yerinden doğrulmak 4. fiyatında, değerinde*

olmak: nincee turça? ne kadar, fiyatı ne? 5. Şimdiki zaman bildiren ek: kil tur geliyor. kör tur bakıyor. 6. Hareketin sürekliliğini ifade eder.”

Arıkoğlu, *tur-* yardımcı fiilinin oluş veya kılışın sürekliliğini [*çör tur* “yürüyor”, *idip tur* “yapıyor”] ifade ettiğini belirtirken (Arıkoğlu, 2012: 1121), Kara da bu yardımcı fiili süreklilik bildiren fiiller arasında göstermektedir (Kara, 2013a: 200). Anderson, *tur-* yardımcı fiilini *odır-* ve *çör-* ile birlikte ele alıp bunların *sürme görünüşü* bildirme işlevlerinin yanı sıra *bitmişlik görünüşünü* işaretleyicileri olarak da kullanıldığından söz etmektedir (Anderson, 1998: 66-67). Taranan eserlerde bu yardımcı fiilin ana fiile *-p* zarf-fiil ekiyle veya bu eki düşürerek bağlandığı gözlemlenmiştir. *-A / I* zarf-fiil ekli birleşimler ise tespit edilememiştir. Taranan cümlelerde *tur-* yardımcı fiilinin *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir. Anderson’un bitmişlik görünüşü olarak ele aldığı cümle ise bize göre *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

3.3.16.1. fiil +-A/I+ tur-

-A / I zarf- fiil ekli birleşimler tanıklanamamıştır.

3.3.16.2. fiil+-p+ tur-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

- (77) Paynuş minññ hırımıda **külñ turça.**” V. Şulbayeva “*Paynuş benim yanımda gülüyor.*” (ÖHTS).
- (78) Apsağas am nıtkezññ tırbap, **kör tur.** “*İhtiyar şimdi ensesini kaşıyarak bakıyor.*” (Püdürçünneñ Tülgü 132 / Kara, 2013a: 221).
- (79) Udaa **çör tur,** olar, çarxanıp, irñk çox pırerler. “*(Sen) sık sık (konut işlerine) gitsen ya. Onlar bıkip çaresiz verirler daireyi.*” (Apsax Kızı / Killi, 2008: 71).
- (80) Olarnñ aalı kiçig, annañar ağırçatxan kızılernñ xosti aalzar **apar turğanlar.** “*Köyleri küçüktü bu yüzden hastalananları hastalananları hastane bulunan komşu köye götürüyorlardı.*” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 80).

- (81) Tannas parğan palıhtar, suğ üstüne ködirilip **istip turlar** pu apsahtıñ haracağınıñ çapsıstıǵ ünin. “Hayretler içinde giden balıklar, su üstüne çıkıp dinliyorlar, bu ihtiyarın sandıǵının şaşirtıcı sesini.” (Çathan 32 / Kara, 2013a: 224).
- (82) Pularnıñ xırına kilip, izen-mindilezıp, / Aracan azın **ülep turadır**. “Bunların yanına gelip, selamlaşıp, / Sert içkilerini ikram ediyor” (Altın Taycı 1491-92 / Kara, 2013c: 52).

Yukarıdaki cümlelerde *tur-* yardımcı fiili, olay anında devam etmekte olan eylemlerin işaretlenmesinde kullanıldığından bitmemişlik / sürme görünüşü olarak ele alınmıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

- (83) suyni tireñ tıp, pıs kizerge xorix turıyabıs¹²⁴. “Suyu derin diye geçmeye korktuk” (Anderson, 1998: 68).

Bu cümle korkma eyleminden ziyade korkuyor olma durumunu işaret ettiğiinden cümle bize göre *hâl / sonuç görünüşü* bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.17. tüs- [tüzerge]:

ÖHTS’de fiilin tanımı şu şekilde yapılmıştır: “*tüs-*: 1. inmek 2. kalmak. olar pıste tüskenner onlar bizde kaldılar. 2. düşmek 3. rastlamak 4. yatmak 5. (rüzgâr) çıkmak, esmek 6. (yağmur) yağmak, inmek 7. (ışık) vurmak 8. mec. (hisse, pay) düşmek 9. Yardımcı fiil olarak fiilin tezliğini ifade eder. tura tüs-: duralamak, ara vermek, mola vermek, çoontan tüs-: konuşmaya başlamak, har çaap tüsken kar yağmış. tohti tüs-: duruvermek. tohti tüs-: duruvermek. nimzi tüs-: yumuşayıvermek. sağısha tüs-: düşünceye dalmak. sabığa tüs-: uyuklamak”

HTS’de yardımcı fiil olarak kullanıldığında aniden yapılan hareketi veya hareketin gücünü gösterdiğiinden bahsedilmektedir. [*nimzi tüs-*: yumuşayı vermek, *har çaap tüsken*: kar yağmış, *tura tüs-*: duruvermek]

¹²⁴ “knowing that the river was deep, we feared crossing it” (Anderson 1998: 68)

Arştırmacılar *tüs-* yardımcı fiilinin tezlik bildirdiğini belirtmektedirler (Arıkoğlu, 2012: 1121; Kara, 2013a: 200). Taranan eserlerde *-p* zarf-fiil eki ile birleşen şekillerle karşılaşılmamıştır. Örneklerin hepsi *-A/I* zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturmaktadır. Tüm cümlelerde eylemin çok kısa bir zaman diliminde olup bittiği, bir başka ifadeyle cümlelerin *bitmişlik görünüşü* bildirdiği tespit edilmiştir.

3.3.17.1. fiil +-A/I+ tüs-

Bitmişlik Görünüşü Bildirenler

- (84) Kinetin hoylar ürügüzüp, **ovlaza tüskenner**. “Birden koyunlar ürküp oraya buraya koşmaya başladılar” (Çaban 478 / Kara, 2013a: 219).
- (85) Ol tusta pazox pır veteran **kıre tüsken**. (Apsax Kızı / Killi, 2008: 71). “O anda başka bir savaş gazisi içeri giriverdi.”
- (86) İnekter müüreni **istile tüsken**. “Sonra ineklerin böğürme sesleri duyuldu.” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 81).
- (87) Tasxartın kırsleşe kızi xaalağları **istile tüsken**. “Birden verandada birinin adımları duyuldu.” (Pırom Tasta Kamis / Killi, 2008: 81).

Bitmemişlik / Sürme Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

Tamamlanmışlık Görünüşü Bildirenler

Örneğine rastlanmamıştır.

3.3.18. tasta- [tastırđa]

ÖTHS’de fiilin anlamları şu şekilde verilmektedir: “*tasta-* 1. atmak 2. bırakmak 2. bırakmak, terk etmek, sonlandırmak tamkı tartarın tastabızırđa sigara içmeyi bırakmak. *harah tasta-*: göz atmak *toğır tasta-*: yana sıçramak, ileri fırlamak. *iññine tasta-*: omzuna atmak. *çoğar tasta-*: yukarı atmak, fırlatmak. *alnınzar tasta-*: öne doğru atmak. *tasta pıromnu beni affet! kürcekneñ tasta-*: kürekle atmak. *çurtın tasta-*: evini terketmek.”

Sözlüklerde *tasta-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanımıyla ilgili herhangi bir açıklama verilmemektedir. Anderson (1998) ve Kara'da (2013a, 2013b) da bu yardımcı fiile rastlanmazken, Arıkoğlu, *tasta-*'yı tezlik bildiren yardımcı fiiller arasında göstermiştir [*toos tasta-* “bitirivermek”, *ılğap tasta-* “ağlayıvermek”] (Arıkoğlu, 2012: 1121). Hakas Türkçesinde taranan eserlerde *tasta-*'nın yardımcı fiil olarak kullanımına rastlanmamıştır. Ancak Arıkoğlu'nun vermiş olduğu örnekler ile diğer lehçelerdeki karşılığı ele alındığında, Hakas Türkçesinde *tasta-* yardımcı fiilinin *hâl / sonuç görünüşü* işaretlediği düşünülmektedir. Diğer bazı Türk Lehçelerinde (Türkmen, Başkurt, Tatar Türkçesi taşla-; Uygur Türkçesi taşli-; Kazak Türkçesi tasta-; Kırgız Türkçesi taştō-; Özbek Türkçesi taşlä-; Nogay Türkçesi tasla-) bu yardımcı fiilin varlığı bilinmektedir. Akbaba (2011) *-p tasta* yapısının, Nogay Türkçesi (çok işlek olmamakla birlikte) ve özellikle Kazak Türkçesinde hem “çabukluk” hem de “hareketin tamamen bitirilmesi” işlevlerinden bahsetmektedir. Nogay Türkçesinde bulunmayan *-A/-y tasta-* yapısı ise Kazak Türkçesinde “hareketin merkezden dışarıya doğru yönelme” ifade ettiğini belirtir (Akbaba, 2011: 245-248). Her iki *zarf-fiil* ekiyle de birleştiği ve Hakas Türkçesindeki yardımcı fiille aynı sesletime sahip olduğu için aşağıda Kazak Türkçesinden örneklere yer verilmiştir.

- (1) Qızdıñ bir-aq ret köz kıyığın Eseneyge serpe **tastap qarağanın** Türıkpen Müsirepten basqa ekşim añdamay qalğan eken. “*Kızın Eseney'e sadece bir defa, göz ucuyla (bakış fırlatarak) baktığını Türkmen Müsirep'ten başka hiç kimse fark etmemiş.*” (U, 11 / Akbaba, 2011: 246).
- (2) İytbay äyelin **zekip tastadı**. “*İytbay karısına öfkeleniverdi.*” (VGKY, 61 / Akbaba, 2011: 247).
- (3) Saraydıñ esigin tars **segelep tastadı**. “*Sarayın kapısını iyice çiviledi.*” (VGKY, 61 / Akbaba, 2011: 247).

Hakas Türkçesinde yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 3.3.'te, fiil+fiil yapıları birleşik fiillerin yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu özelliği ile standart Türkiye Türkçesinden ayrılırken, Anadolu ağızları, ET ve JP ile benzerlik göstermektedir. *pir-*, *al-*, *ıs-*, *hal-*, *kil-*, *par-*, *sıh-*, *tüs-* gibi son sınır vurgulayan yardımcı fiillerin oluşturduğu birleşiklerde *bitmişlik görünüş* türünün, *par-*, *kil-*, *çör-*, *odır-*, *tur-*, *çat-*, *sıh-* yardımcı fiillerinin ise eklendikleri ana fiilin kılına göre *bitmemişlik / sürme* görünüşünün işaretlendiği gözlemlenmiştir.

par-, kil-, pir-, hal-, tur-, al-, çat-, tasta-, çör-, sal-, ı-s-, pol- yardımcı fiillerinin, *hâl / sonuç*, pir-, hal-, ı-s-, hon-, sal-, al- yardımcı fiillerinin eklendiği birinci fiilde, *tamamlanmışlık* işaretlediği görülmüştür.

Tablo 18. Hakas Türkçesinde Yardımcı Fiiller ve Görünüş İşlevleri						
	Y.F.	Zarf-fiil eki	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç	Tamamlanmışlık
1	al-	-A/I	Ø			
		-p	+	-	+	+
2	çat-	-A/I	-	-	+	-
		-p	-	+	-	-
3	çör-	-A/I	Ø			
		-p	-	+	+	-
4	hal-	-A/I	-	-	+	+
		-p	+	-	+	-
5	hon-	-A/I	-	-	-	+
		-p	Ø			
6	ı-s-	-A/I	Ø			
		-p	+	-	+	+
7	it-	-A/I	MODALLİK BİLDİRİR			
		-p	Ø			
8	kil-	-A/I	Ø			
		-p	+	+	+	-
9	kör-	-A/I	Ø			
		-p	MODALLİK BİLDİRİR			
10	odur-	-A/I	Ø			
		-p	-	+	-	-
11	par-	-A/I	Ø			
		-p	+	+	+	-
12	pir-	-A/I	-	-	+	-
		-p	+	-	-	-
13	pol-	-A/I	Ø			
		-p	-	-	+	-
14	sal-	-A/I	-	-	+	-
		-p	-	-	+	+
15	sih-	-A/I	Ø			
		-p	+	+	-	-
16	tur-	-A/I	Ø			
		-p	-	+	+	-

17	tüs-	-A/I	+	-	-	-
		-p	Ø			
18	tasta-	-A/I	-	-	+	-
		-p	-	-	+	-

3.4. JAPONCADA YARDIMCI FİLLER VE SÖZLÜKSEL GÖRÜNÜŞ İŞLEVLERİ

Japonca gramerlerinde ve Japonca birleşik fiil kategorisi üzerine yapılmış müstakil çalışmalarda, *fiil + tekei + fiil* ile oluşturulan birleşik fiiller ve *fiil+renyōkei+fiil* ile oluşturulan birleşik fiiller olmak üzere iki yapı ile karşılaşılmaktadır.

Bunlardan *renyōkei (-i)* ile birleşenlerin büyük kısmı, yeni bir fiil ortaya çıkarır ve ortaya çıkan yeni fiilin kılınışı birleşenin unsurlarından bağımsız olarak değişir. Örneğin “話す *hanasu*” (konuş-) ve “かける *kakeru*” (as-) fiilleri birleştiğinde, *konuşmak, laf atmak* anlamına gelen “話しかける *hanash-i-kakeru*” birleşik fiili oluşur. Bu örnekte *kakeru* (as-) fiilinin temel anlamını yitirdiği görülmektedir. İkinci fiilin anlamını tamamen yitirdiği durumlar olduğu gibi, temel anlamını koruyan birleşikler de oluşmaktadır. Örneğin “洗う *arau*” (yık-) ve “落とす *otosu*” (düşür-) fiilleri birleştiğinde, bir lekeyi yıkayıp düşürmek, leke çıkarmak anlamına gelen “洗い落とす *ara-i-otosu*” birleşik fiili oluşur. Görüldüğü üzere burada *otosu* (düşür) fiili temel anlamını korumaktadır.

tekei (-te) ile birleşen yardımcı fiillerde, gerçek anlamın *renyōkei (-i)* ile birleşenlere kıyasla, muhafaza edildiği veya yardımcı fiilin kılınış özelliğinin birinci fiildeki işi, oluşu, hareketi tasvir etme görevini üstlendiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, *-te* ile birleşen bu fiillerin, tasvir fiili oluşturma görevleri bulunmaktadır. *-te* ile birleşen yardımcı fiillerin bazılarının *-i* ile birleştiği de görülür. Ancak bunlardan sadece gerçek anlamını yitirmiş olanların görünüş işaretleyicisi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin “上げる *ageru*” (ver-) fiili, birinci fiile *-te* ile bağlandığında lütf-şükran ifadesi olarak kullanılır. “書いて-上げる *ka-i-te-ageru*” birisi için bir şey yazmak anlamına gelmektedir ve yardımcı fiil *ageru* (ver-)'nun, ana fiil *kaku* (yaz-)'nun görünüşünü işaretleme veya kılınışını etkileme gibi bir işlevi yoktur. Ancak aynı fiil *-i* ile birleştiğinde görünüş bildirme görevi üstlenmektedir. “書-き-上げる *kak-i-ageru*”

(sonuna kadar yazıp bitirmek) örneğinde *ageru* yardımcı fiilinin *tamamlanmışlık*, *bitmişlik* gibi görünüş türlerini işaretlediği bilinmektedir.

Japonca fiil birleşimleri, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldığında, *renyōkei* ekinin *-I/A zarf-fiil* eki ile *tekei* ekinin de *-p zarf-fiil* eki ile benzer işlevlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Görünüş kategorisi üzerine yapılmış çalışmalarda, *-te* ile birleşen ve ikinci unsuru görünüş işaretleyicisi görevi üstlenmiş olan fiillerin yardımcı fiil (補助動詞) olarak adlandırıldığı gözlemlenmektedir (Himeno, 2003: 4). Bu birleşimlerden, *-i* ile gerçekleşenleri ise iki ana fiil birleşmesi (V1+(i)+V2) olarak ele alınmakta ve ikinci fiil, çoğu zaman birinci fiilin görünüşünü etkilemediği için yardımcı fiil olarak adlandırılmamaktadır (Kageyama, 2004; Yoshimoto, 2005 vb.). Ancak tezimizde her iki ekle de birleşik oluşturan ve görünüş işlevi taşıyan ikinci fiiller, yardımcı fiil olarak kabul edilmiştir.

Modern Japoncada bu yardımcı fiillerin görünüş değerleri ile ilgili yapılan ilk araştırma Kindaichi (1955)'ye aittir.¹²⁵ Bu araştırmaya göre *renyōkei* ile birleşen ve görünüş işaretleyicisi görevi olan yardımcı fiiller şunlardır: おわる “owaru” (*bit-*), はじめる “hajimeru” (*başla-*), だす “dasu” (*çıkart-*), かける “kakeru” (*as-, tak-*), かかる “kakaruru” (*asil-, takıl-*), つづける “tsuzukeru” (*devam et-*). Kindaichi'nin *tekei* ile birleşen ve görünüş işaretleyicisi olarak tespit ettiği fiiller ise şunlardır: いる “iru” (*bulun-, var ol-*), しまう “shimau” (*kapat-*). Daha sonra Takahashi (1969)¹²⁶, Kindaichi (1955)'nin tespit ettiği fiillerden *renyōkei* ile birleşenlere つづく “tsuzuku” (*takip et-*)、とおす “tōsu” (*geçir-*), やむ “yamu” (*din-, dur-*), やめる “yameru” (*vaz geç-, bırak-*), きる “kiru” (*kes-*), はてる “hateru” (*bit-, sona gel-*), あげる “ageru” (*ver-, yükselt-*) fiillerini eklemiş, *tekei* ile birleşenlere ise ある “aru” (*bulun-, var ol-*), おく “oku” (*koy-*), くる “kuru” (*gel-*), いく “iku” (*git-*) fiillerini ekleyerek daha kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. Takahashi (1969)'nin çalışmasından sonra Watanabe (1969)¹²⁷, Kindaichi ve Takahashi'nin oluşturduğu listede, *renyōkei* ile birleşenlere あるく “aruku” (*yürü-*), まわる “mawaru” (*dön-*), まくる “makuru” (*sar-*), ちらす “chirasu” (*dağıt-, savur-, serp-*), わたる “wataru” ([yol, köprü, ülke vs.] *geç-*

¹²⁵ Araştırmanın ilk basım tarihi 1955'tir. Ancak elimizdeki kaynak 2000 yılındaki basımıdır.

¹²⁶ Araştırmanın ilk basım tarihi 1969'dur. Ancak elimizdeki kaynak 2000 yılındaki basımıdır.

¹²⁷ 渡辺儀夫[日本語のアスペクト序説] (言語学研究会における報告)'den akt. Yoshikawa 「現代日本語動詞のアスペクトの研究」, 『日本語動詞のアスペクト』2000. s. 161-162

), *tekei* ile birleşenlere *みる* “*miru*” (*bak-*, *gör-*) fiillerini ekleyerek daha kapsamlı bir inceleme listesi çıkarmıştır. Ancak bize göre, Watanabe'nin *renyōkei* ile birleşen bu fiilleri asıl anlamlarını korumakta ve yardımcı fiil olarak değil ikinci fiil olarak kendini göstermektedir. Örneğin *見歩く* “*mi-aruku*”, *食べ歩く* “*tabearuku*”, *飲み歩く* “*nomiaruku*” Yoshikawa (1989)¹²⁸ ise çalışmasında bu fiillerden *renyōkei* ile birleşenlere *ぬく* “*nuku*” (*çıkar-*, *soy-*), *あがる* “*agaru*” (*yüksel-*), *おえる* “*oeru*” (*bitir-*), *とる* “*toru*” (*al-*), *ころす* “*korosu*” (*öldür*), *たおす* “*taosu*” (*yık- devir-*) fiillerini eklemiştir.

Tezimizin bu kısmında yukarıdaki yardımcı fiillerden sadece en işlek olanları ele alınmış ve incelenmiştir. Bunlardan bazıları Türkçe ve Hakasçadaki yapılarla birebir örtüşürken, bazıları oluşturdukları yeni fiille (birleşik fiil) kılınmış kategorisinin konusu olduğundan, bazıları ise gerçek anlamlarında ve ana fiil gibi kullanıldığından inceleme kapsamı dışında tutulmuştur. Örneğin, hem *-te* hem de *-i* eki ile çekime giren “*歩く aruku*” (*yürü-*) yardımcı fiiliyle oluşturulmuş “*見歩く mi-aruku* (*bak-yürü*)” gibi bir yapı Japoncada birleşik fiil olarak kabul edilmekte ve “(etrafa) bakarak yürümek” gibi bir anlama gelmektedir. Bakma işi ile yürüme işi aynı anda gerçekleşmekte ancak her ikisi de temel anlamını korumaktadır. İnceleme kapsamı dışında kalan bir başka fiil ise *つづく* “*tsuzuku*” (*devam et-*) fiilidir. “*食べ続く tabe-tsuzukeru*” (*ye-devam et*) birleşik fiili ise “yemeye devam etmek” anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere ikinci fiil anlamını korumaktadır.

Araştırmacıların Japoncada görünüş işaretleyicisi olarak tespit ettiği bu yardımcı fiillerden gerçek anlamını yitirmeyenler inceleme kapsamı dışında tutulmuş, gerçek anlamını yitirenler veya yitirmediği halde ilk fiilin kılınışını etkileyenler incelemeye alınmıştır. Bu bağlamda incelemeye alınacak yardımcı fiiller şunlardır: (1) *いる iru* /, (2) *ある aru* (3) *しまう shimau* (4) *おく oku* (5) *来る kuru*, (6) *行く -iku*, (7) *上げる ageru* , (8) *上がる agaru* (9) *出す dasu* (10) *切る kiru* (11) *見る miru* (12) *得る uru*

3.4.1. Eski Japoncada Yardımcı Fiiller ve Sözlüksel Görünüş İşlevleri

¹²⁸ Araştırmanın ilk basım tarihi 1989'dur. Ancak elimizdeki kaynak 2000 yılındaki basımıdır.

Eski Japoncada görünüş kategorisinin incelendiği ikinci bölümde, görünüş ekleri olarak bilinen *-ki*, *-kyeri*, *-tsu*, *-nu*, *-tari* ve *-yeri* eklerinden bahsedilmiştir. Eski Japonca grameri üzere yapılan çalışmalarda genel olarak bu 6 ek üzerinde durulmaktadır ancak, Watanabe (2008) çalışmasında, “*wiru*” ve “*wori*” yardımcı fiillerinin de dolaylı yoldan görünüş işaretleyicisi olabileceğini savunmuş ve bu iki yardımcı fiili, bahsedilen eklerden ayrı olarak ele alıp incelemiştir. Eski Japoncada yardımcı fiil *-wiru* ve *-wori*’nin görünüş işlevlerini inceleyen çalışmaların kısıtlı olması nedeniyle bu kısımda, Watanabe (2008)’nin dolaylı görünüş işaretleyicisi olarak düşündüğü bu yardımcı fiilleri ve bu yardımcı fiillerin görünüş işlevleri incelenmiştir.

3.4.1.1. wiru

Watanabe, Nara Dönemi eseri olan *Manyōshū*’da (8.yy) kullanılan *wiru* fiilinin “*otur-*” anlamına geldiğini, *VI+wiru*¹²⁹ ve *VI+te+wiru*¹³⁰ olmak üzere iki şekilde birleşime girdiğini bildirmektedir. İlk yapının (*VI+wiru*) Modern Japoncada kullanımdan düştüğünü, ikinci yapının (*VI+te+wiru*) ise bugün *-teiru* olarak görüldüğünü belirtmektedir (Watanabe, 2008: 178).

VI+wiru:

Örnekler kısıtlı olmakla birlikte, Watanabe, *VI+wiru* yapısının *sonuç görünüş türünü* (resultative aspect) işaretlemeye kullanıldığını, ancak “*tsutsu*” (devam et- / ek olarak kullanıldığında *-(i)ken*) fiili ile birlikte kullanıldığı 4 cümlede, henüz görünüş işaretleyicisi olmamakla birlikte, olayın devam ettiğini bildirmede de kullanıldığını belirtmiştir (Watanabe, 2008: 180).¹³¹ Watanabe’nin tespitlerine göre *wiru* fiilinin ekin görünüş işaretleyicisi olarak belirgin şekilde kullanılmaya başlaması, Heian Dönemi’ne rastlar ve bu dönem eseri olan *Genji Monogatari*’de (1021) *VI+wiru* yapısı, hem sonuç görünüşünü hem de sürme görünüşü işaretlemeye kullanılır (Watanabe, 2008: 182).

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

¹²⁹ *Birinci fiil+(renyōkei)+wiru*

¹³⁰ *Birinci fiil +te(tekei)+wiru*

¹³¹ “I claim that *VI + wiru* was a resultative marker in the *Man’yōshū* period, although it was in the process of gradually expanding its meaning to ‘continuous’. While most of the examples of *VI + wiru* indicate a clear sense of result, there are four examples where *VI + wiru* is followed by *-tutu* ‘while’, which indicates duration of an event as well as simultaneity.”

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(1)MYS12.3201吹飯乃	濱爾	出居乍	贖	命...
	pukepi-no	pama-ni	de-wi-tutu	aganapu	inoti
	fukehi-ilgi	liman-yönelme	çık-wiru- ken	dua	hayat

‘(my) life I pray (for), while (the boat) get out to Fukehi bay’ (Watanabe, 2008: 181)

“Tekne limandan ayrılırken, hayatım için dua ederim”

Watanabe bu cümlede limandan ayrılma eyleminin devam ettiğini bildirenin aslında *wiru* yardımcı fiili değil, *tsutsu* “devam et-” eylemi olduğunu savunmaktadır. Ancak bu birleşik eylemin unsurları Türkiye Türkçesine tek tek aktarıldığında “çık-otur-devam et” gibi bir öbelle karşılaşılmaktadır. Türkiye Türkçesinde yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin ele alındığı bölümde, *otur-* yardımcı fiilin görünüş işlevleri detaylı olarak incelenmiştir. Bize göre örnek (1)’de karşılaşılan bu yapı ile *-p otur* yapıyla birleşik fiillerin işlevleri örtüşmektedir. Diğer bir deyişle, *dewiru* “çıkıpotur-” yapısındaki *-wiru* çıkma eyleminin sürmekte olduğunu (henüz tamamlanmadığını), *tsutsu* “devam et- / ken” fiili de, bir başka eylem olan *aganapu* “dua et-” ile aynı anda gerçekleştiğini işaretlemektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(2)MYS2.204臥居	雖嘆	飽	不足....
	pusi-wi	nageke-do	aki	tara-nu...
	yüz üstü yat-wiru	hıçkır-bile	tatmin ol-	yet-olumsuzluk

‘....I was laid on my face, weeping, but cannot weep enough....’ (Watanabe, 2008: 179)

“Yüz üstü yatmış, hıçkırıyordum. Fakat yeterince değil.”

Watanabe, bu cümlede *wiru* yardımcı fiilin sonuç görünüşü (resultative aspect) işaretleyicisi olarak kullanıldığını bildirmiştir. Bize göre de bu cümle *hâl / sonuç* görünüşü bildirir. Ağlama eyleminin yüz üstü yatar durumda gerçekleştiği açıktır.

V1+te+wiru

Watanabe’nin tespitlerine göre, *V1+te+wiru* yapısı *Manyōshū*’da 6 cümlede ana fiil olarak geçmekte ve doğal olarak bunların hiçbirinde görünüş işaretleyicisi olarak kullanılmamaktadır. Yine Watanabe’ye göre, *V1+te+wiru* yapısı Genji Monogatari’de daha yaygın olmakla beraber bu dönemde hem sürme hem de sonuç görünüş türlerini

işaretlemede kullanıldığını bildirmektedir, ancak sonuç görünüşüne örnek vermemektedir (Watanabe, 2008: 184).

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(3) GM 5	...うち	笑み	など	してみ	たまへる
	Uti	emi	Nado	si-te wi-	tamaf-eru
	az	gülümseme	Gibi	yap-te-wiru	saygı-yeri.

‘... (he) is doing a little smiling and such without much care.’ (Watanabe, 2008: 207)
“(fazla önem vermeden) hafif gülümsüyor ve bunun gibi şeyler yapıyor”

Watanabe bu cümlede, atıfta bulunulan zamanda gülümseme eyleminin devam ettiğininin belirtildiğini savunmaktadır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

Watanabe *VI+te+wiru* yapısının *Genji Monogatari*’de sonuç görünüşü işaretlediğini belirtmekte ancak bu işlev ile ilgili örnek sunmamaktadır. Bizim bulduğumuz tek örnekte ise *VI+te+wiru* yapısının Modern Japoncaya aktarımında *wiru* “*otur-*” anlamında ana fiil olarak kullanılmıştır.

3.4.1.2. **wori**

Bu kısımda ele alınan “*var ol-, bulun-, otur-*” anlamlarına gelen eski Japoncadaki *wori* fiili, Modern Japoncanın bazı batı ağızlarında yardımcı fiil olarak hâlâ “*oru*” şeklinde yaşamaktadır. Bu ağızlarda *sürme görünüşünün* *-yuru / -yo* ve *-teru* ekleriyle, *sonuç görünüşünün* ise *-toru (te+oru) / -to* ile işaretlendiği bilinmektedir (Watanabe, 2008: 176). Bu yardımcı fiil de *VI(renyōkei)+wori* ve *VI+te(tekei)+wori* olmak üzere iki şekilde birleşime girmekte ve *wiru*’nun tersine daha erken bir dönemde görünüş değeri taşımaya başladığı anlaşılmaktadır.

VI+wori

Watanabe *VI+wori* yapısının *Manyōshū*’da hem yardımcı fiil hem de ana fiil olarak iki şekilde de varlığının tespit edildiğini bildirmektedir. Yardımcı fiil olarak

kullanıldığı cümlelerde genellikle hareket fiilleri ile birleştiğini ve sürme görünüşünü işaretlediğini tespit etmiştir (Watanabe, 2008: 184-186)

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(4) MYS10.2082 君之 三船乎 吾 待将居....
kimi-ga mi-fune wa-ga mati-wora-mu
sen-ilgi saygı-gemi ben -özne bekle-*wori*-modallik

‘...(where) I should be waiting/sit while waiting for your ship’ (Watanabe, 2008: 185)

“Geminizi bekliyor olacağım”

Bu örnekte, henüz gerçekleşmemiş bir eylemden bahsedilmektedir ancak gelecekte eylemin sürüyor olacağı bağlamdan anlaşılmaktadır.

(5) GM 12 涙 落しをりけり...
namida otosi-wori-keri
gözyaşı düşür-*wori*-keri

‘...(she) was crying’ (Watanabe, 2008: 210)

“Gözyaşı döküyordu”

Bu cümlede eylemin, konuşma zamanından önce gerçekleştiği –*kyeri* geçmiş zaman işaretleyicisinden anlaşılmaktadır. Geçmişte belli bir zaman aralığında gözünden yaş düşürdüğü, yani ağlama eylemini devam ettirdiği açıkça görülmektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

V1+te+wori

Watanabe, V1+te+wori yapısının sadece *sonuç görünüşü* bildirdiğini, bu yönü ile de V1+wori’den ayrıldığını bildirmektedir. Sonuç görünüşü bildirdiğini savunduğu örnekleri ise aşağıdaki gibi sıralamıştır (Watanabe, 2008: 189).

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(6) MYS15.3773	...於久禮弓乎禮杼	與伎	許等毛	奈之....
	okure-te wore-do	yoki	koto-mo	nasi
	geç kal-tewori-bile	İyi	şey-hem	yok

‘...Although (I) stay behind, there is nothing good (happening).’

(Watanabe, 2008: 189)

“Geç kalmış olsam da iyi şeyler olmuyor”

Bu cümlede geç kalmış olmak bir durumu işaret ettiğinden *-tewori* kalıbının hâl / sonuç görünüşü işaretleyicisi olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Watanabe (2008)’nin çalışmasında Eski Japoncadaki *wiru* ve *wori* fiillerinin, yardımcı fiil olarak kullanıldıklarında görünüş işaretleyiciliği görevi üstlendikleri anlaşılmaktadır. *VI+wiru*, *VI+te+wiru* ve *V+wori* yapıları aynı zamanda hem *bitmemişlik / sürme* hem de *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlerken, *VI+te+wori* yapısının sadece *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlediği görülmektedir.

Eski Japoncada *otur-*, *bulun-* anlamlarındaki bu yardımcı fiil, Eski Türkçede, Hakas Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Anadolu ağızlarında da görülmektedir. Eski Türkçede “*olur-*” olarak kendini gösteren bu yardımcı fiilin, *-p* ile birleşen şekillerine rastlanmazken, *-A/I* zarf-fiil eki ile birleşik oluşturanlar *bitmemişlik / sürme* görünüşünü işaretlemektedir. Hakas Türkçesinde “*odur-*” yardımcı fiili *-A/I* zarf-fiil eki ile birleşmezken, *-p* zarf-fiil eki ile birleşenler *bitmemişlik / sürme* görünüşünü işaretlemektedir. Anadolu ağızlarında ise “*otur-*” yardımcı fiili *-p* zarf-fiil eki ile birleşip *hâl / sonuç* görünüşünü işaretlemede kullanılmaktadır.

3.4.2. Modern Japoncada Yardımcı Fiiller ve Sözlüksel Görünüş İşlevleri

3.4.2.1. iru

Sözlük anlamı “*var ol-, bulun-*” olan bu fiil, hem ana fiil hem yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Başka bir fiille birleşime girdiğinde, *fiil+renyōkei+iru* şekli yoktur. Sadece *tekei* ile birleşik oluşturur. *-te iru* yapısındaki *iru*, yardımcı fiil olmasına rağmen geçirdiği yoğun dilbilgiselleşme dolayısıyla eklerin görünüş işlevleri kısmında detaylı olarak ele alınmıştır (bk. 163-170). Ek *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlemektedir.

3.4.2.2. aru

Sözlük anlamı, “*var ol-, bulun-*” olan bu fiil, Modern Japoncanın sözlüksel görünüş işaretleyicisi olarak kabul edilen yardımcı fiilleri arasında yer almaktadır. Ana fiil olarak kullanıldığında *iru*, canlı ve kendi başlarına hareket edebilen varlıkların *bulunmasını*, *var olmasını* ifade ederken *aru*, cansız ve kendi başlarına hareket edemeyen varlıkların “*bulunmasını*, *var olmasını*” ifade eder:

(1)	机の	上に	本が	ある。
	tsukue-no	ue-ni	hon-ga	aru.
	masa-ilgi	üst-bulunma	kitap-nesne	<i>aru.</i>

“Masanın üstünde kitap *var.*”

(2)	机の	上に	猫が	いる。
	tsukue-no	ue-ni	neko-ga	iru
	masa-ilgi	üst-bulunma	kedi-nesne	<i>iru.</i>

“Masanın üstünde kedi *var.*”

Aru yardımcı fiili de *iru* gibi sadece *tekei* ile birleşime girer. *Fiil+teiru* ve *fiil+tearu* arasındaki fark, ana fiilin *geçişli* veya *geçişsiz* fiil olması ile ilgilidir. Aynı zarflarla kullanılabilen bu iki ekten *-teiru*, hem *geçişli* hem *geçişsiz* fiiller ile birleşebilirken, *-tearu* sadece *geçişli* ve *istemli* (intentional) fiillerle kullanılabilir ve çoğunlukla gizli bir edilgenlik içerir. *-teiru* ile *-tearu* arasındaki farkı daha iyi anlamak için aşağıdaki örneği incelemekte fayda vardır:

(3)	壁に	絵が	かけてある。
	kabe-ni	e-ga	take-te-aru
	duvar-bulunma ¹³²	resim-konu	<i>as-te-aru</i>

“Duvarda resim asılı / Duvara resim asılmış ”

Cümle, Türkiye Türkçesine birebir çevrildiğinde ortaya “Duvarda resim as-(1)p-bulun-” gibi bir anlam çıkmaktadır. Anlatılmak istenen, duvara resmin biri tarafından, konuşma zamanından önce asıldığıdır. Yani yapıda görülmeyen ancak anlamda kendini hissettiren bir edilgenlik söz konusudur. Ayrıca, konuşmacı, konuşma anından daha

¹³² -ni eki, durum fiillerinde bulunma ve hareket fiillerinde yönelme olmak üzere iki görevde kullanılmaktadır. *-tearu*’lu birleşiklerde son birleşen *aru* (bulun-, var ol-) olduğu için bulunma eki görevinde kullanılmaktadır.

önce gerçekleştirilmiş olan eylemin sonucunu görmektedir. Hemen hemen tüm *-tearu* yapılarında bu durum aynıdır ve *hâl / sonuç* görünüşü işaretler.

(4)	太郎が	壁に	絵を	かけている。
	taro-ga	kabe-ni	e-wo	kake-te-iru
	taro-özne	duvar-yönelme	resim-yükleme	as-te-iru

“Taro, duvara resim asıyor.”

Örnek (4)’te ise aynı fiil *-teiru* ile birleşmektedir. Burada konuşma zamanı ile olay zamanı aynıdır. Olay konuşmacının gözü önünde olmakta, diğer bir deyişle asma eylemi devam etmektedir.

3.4.2.2.1. *Fiil+(i)+ aru*

Yardımcı fiil bu yapıda birleşime girmemektedir.

3.4.2.2.2. *Fiil+te+ aru*

Yapılan çalışmalarda ve incelenen örneklerde *-tearu* yapısında *aru* yardımcı fiilinin, ya eylem bittikten sonra ortaya çıkan yeni bir *sonucu* ya da eylem bittikten sonra izleri sürülebilen bir *durumu* anlatmada kullanılmaktadır (Takahashi, 2000: 128-130). Bizim adlandırmamızla *fiil+teki+aru* yapısının sadece *hâl / sonuç* görünüşünü işaretlemeye kullanıldığı anlaşılmıştır. Örnekleri ise aşağıdaki gibidir.

Bitmişlik Bildirenler:

-tearu yapısı, bitmişlik görünüşü bildirmekle beraber bu bitmişlik salt bir bitmişlik (taksis) olmayıp genellikle bir *hâl* veya *sonuca* işaret etmektedir. Bu nedenle, yapı *hâl / sonuç* görünüşü bildirenler kategorisinde ele alınmıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneği yoktur.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(5)	それに	下宿人の	姓名が	書いてある。
	soreni	geshukujin-no	seimei-ga	kai-te-aru
	ayrıca	pansiyoner-ilgi	ad soyad-konu	yaz-te-aru
				(<i>Seinen</i> , Mori Ogai:) ¹³³

¹³³ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MorSein/index.html>

“Ayrıca, pansiyonerlerin adları yazılmış. / Listede pansiyonerlerin adı var”

Konuşmacı, konuşma anında daha önceden yazılmış olan pansiyonerlerin adlarını önündeki listede görmektedir. Yazma eylemi önceden gerçekleştirilmiş ama sonucu şimdiki zamanda görülmektedir. Burada *-tearu* bir sonuç bildirmektedir. Bu nedenler cümle hâl / sonuç bildirenler arasına alınmıştır.

- (6) ...小さい 算盤も その下に 置いてあった。
chiisai soroban-mo so-no-shita-ni oi-te-at-ta
küçük abaküs-hem o-ilgi-alt bulunma koy-te-aru-geçmiş
(Michikusa, Natsume Soseki)¹³⁴

“Küçük abaküs de onun altına konmuştu / Altında küçük bir abaküs vardı”

Bir odanın içinin tasvir edildiği bölümden alınan bu cümlede yazı masasının altında duran abaküs anlatılmaktadır. Abaküs görüldüğü andan daha önceki bir zamanda bulunduğu yere konmuştu ve anlatıcı bunu sonra görmektedir. Cümlede bir sonuç anlatılmaktadır.

- (7) 両方の膝頭は 白い切れで 巻いてあった。
ryōhō- no- hizagashira-wa shiroi kire de mai-te atta.
her iki-ilgi-dizkapağı-özne beyaz kesik-araç sar-te-aru-geçmiş

(Kain no matsuei, Arishima Takeo)¹³⁵

“Her iki diz kapağı, beyaz çarşafı sarılmıştı.”

Bu kısımda anlatıcı gece karanlığında uyuyan karısını seyreden adamın gördüklerini aktarmaktadır. Çarşaf kadının diz kapaklarına kadar gelmekte ve orada bitmektedir. Kadının bacakları diz kapaklarına kadar örtülüdür. Yani, cümlede bir durum anlatılmaktadır ve bu nedenle *-tearu* yapısı burada *hâl* görünüşünü işaretlemektedir.

Tamamlanmışlık Bildirenler:

Bu yapıda oluşturulmuş birleşik fiillerde, *aru* yardımcı fiili, tek başına tamamlanmışlık bildirmeyip, tamamlandıktan sonra yeni bir duruma veya sonuca işaret

¹³⁴ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/NatMich/index.html>

¹³⁵ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AriKain/index.html>

etmektedir. Bu nedenle, cümlelerdeki eylem bitişini *tamamlanmışlık* olarak adlandırmamak daha doğru olacaktır.

3.4.2.3. *shimau*

Sözlük anlamı “*kapat-*” olan *shimau* fiili, yardımcı fiil olarak kullanıldığında, (1) bir işin sonuna kadar yapıp bitirildiğini (*tamamlanmışlık* görünüş türü) ifade etmede, (2) yapıp bitirilen eylemden sonra ortaya çıkan yeni bir durumu veya sonucu (*hâl / sonuç* görünüş türü) ifade etmede kullanılmaktadır. Birleşik fiil oluştururken, *fiil+renyōkei+shimau* yapısı oluşmamakta, sadece *fiil+teki+shimau* yapısı ile birleşime girmektedir. Örnekler ve bu yardımcı fiilin görünüş işlevleri aşağıdaki gibidir.

3.4.2.3.1. *Fiil+(i)+shimau*

Yardımcı fiil bu yapıda birleşime girmemektedir.

3.4.2.3.2. *Fiil+te+shimau*

Takahashi, *-te shimau* ile oluşturulmuş birleşik fiillerde, *shimau* yardımcı fiilinin, (1) hareketi sonuna kadar yapıp bitirme, (2) gerçekleştirilen eylemden sonra ortaya çıkan yeni durumu belirtme ve (3) beklenmedik olayların olup bitmesini bildirme olmak üzere üç ayrı işlevi olduğunu bildirmektedir (Takahashi, 2000: 131-132).

Yoshikawa ise, Takahashi'nin tespit ettiği işlevlere (4) eylem gerçekleşikten sonra bundan etkilenen nesnenin bir daha eski haline gelemeyecek bir duruma geçmesi (silinip gitmek, (bina) yıkılmak vb.) ile (5) gerçekleşen eylem sonucunda, bundan etkilenenin zararına bir iş yapılmış olmasını ifade etmesi olarak iki işlev daha eklemiştir (Yoshikawa, 2000: 228-254). Takahashi'nin tespit ettiği bu iki işlevden ilki bize göre tamamlanmışlığa işaret ederken, ikincisi görünüş kategorisi ile doğrudan bağlantılı olmayıp modallik bildirmektedir.

Yoshikawa (2000) ve Takahashi (2000)'nin çalışmalarından ve kendi tespit ettiğimiz örneklerden yola çıkarak *-te shimau* yapısının *tamamlanmışlık* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği anlaşılmaktadır. Örnekler aşağıdaki gibidir.

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır. Bitmişlik görünüşü gibi düşünülen yapılar genellikle tamamlanmışlığa işaret ederler. Bitmişlik görünüşünde art arda yapılan eylemler sıralanmakta iken (taksis), tamamlanmışlık görünüş türünde tek bir eylemin tamamıyla olup bitmesi aktarılmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

-te *shimau* yapısının *bitmemişlik / sürme* görünüşü bildirme işlevi yoktur.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(10) 階下の人は 勤め人なので 九時頃には 寝てしまう。
kaika-no-hito-wa tsutomenin-nanode ku-ji- goro-niwa ne-te-shimau
alt kattakiler çalışan-için saat 9 gibi uyu-te-shimau
(Horoki, Hayashi Fumiko)

“Alt kattakiler, çalışan insanlar olduklarından saat 9 gibi uyuyuverirler.”

Bu cümlede yardımcı fiil *shimau*'nun, uyuma eylemini bitirmeyi ifade etmediği, gerçek anlamından tamamen uzaklaştığı görülmektedir. Cümlede vurgulanmak istenen, saat 9 civarında çoktan uyumuş olduklarıdır. “uyuma” eylemi gerçekleşir ancak devam eden bir “uykuda olma durumu” vardır ve bu bilinen bir durumdur. Bu nedenle, cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildirenler arasında yer almaktadır.

(11) 一日の 疲労も 何処にか 消えてしまった。
gün-ilgi hirou-mo dokonika kie-te-shimat-ta
ichi-nichi-no yorgunluk-hem nere-yönelme- silin- te-shimau-geçmiş
soru (bir yerlere)

(Itaria no koto, Miyamoto Yuriko)¹³⁶

“Günün yorgunluğu bir yerlere silinip gitti.”

Cümleden “Günün yorgunluğu tamamen kayboldu” okuması elde edilebileceği gibi, “Yorgunluk uçup gitti, artık yorgun değilim.” okumasını elde etmek de mümkündür. Yorgunluğun yok olup gitmesi ile ortaya “dinlenmiş olma/ yorgun olmama” durumu çıkmaktadır ve bu nedenle cümle *hâl / sonuç görünüşü* bildiren bir cümledir.

¹³⁶ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MiyItar/index.html>

- (12) ...私は ジンと 悲しく なってしまう。
watashi-wa jin-to kanashiku nat-te-shimau.
ben-özne etkilenip hüzünlü ol-te-shimau.

(Horoki, Hayashi Fumiko)¹³⁷

“...Etkilenip ağlamaklı oluveririm.”

Yazar, cümlelerin tamamında¹³⁸ genç kızların yüzlerine bakınca bundan etkilendiğini ve elinde olmadan (Takahashi'nin işlev (3)'ü ile ilgili) ağlamaklı olduğunu, başka bir ifade ile bir duygu durumu değişikliği yaşadığını anlatmaktadır. Genç kızların yüzüne bakmadan önce hüzünlü değilken yüzlerine baktığında yeni bir duruma, “ağlamaklı olma, hüzünlü olma” durumuna geçmektedir. Bu nedenle cümle, *hâl / sonuç* görünüşü bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Bildirenler

- (13) ポチは 喜んで それを 食べてしまった。
pochi-wa yorokonde sore-wo tabe-te-shimatta
pochi-özne sevinçle o-yükleme ye-te-shimau-geçmiş
(Kaji to pochi, Arishima Takeo)¹³⁹

“Pochi, sevinçle onu(mamasını) yiyip bitirdi.”

Bu cümlede, Pochi'nin (köpek) kendisine verilen yemeği, sevinçle sonuna kadar yiyip bitirdiği anlatılmaktadır. Türkiye Türkçesine kelime kelime çevirisi “yiyip kapattı” şeklinde olan bu fiil öbeğinde yardımcı fiil *shimau*'nun, *bitmişlik / tamamlanmışlık görünüş* türünü işaretlediği açıktır.

- (14) ...男達の 群に 戻って 行ってしまった。
otokotachi-no gun-ni modot-te it-te-shimat-ta
erkekler-ilgi grup-yönelme dön-üp git-te-shimau-geçmiş

(Kao, Miyamoto Yuriko)¹⁴⁰

“Erkeklerden oluşan grubun içine dönüp gitti.”

¹³⁷ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/hayashi/horoki/HayHoro.html>

¹³⁸ “...若い女達の顔を見ていると、私はジンと悲しくなってしまう。”

¹³⁹ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AriKaji/index.html>

¹⁴⁰ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MiyKao/index.html>

Bu cümlede, kadının kucağındaki yeni doğmuş bebekle bir süre ilgilendikten sonra odadan çıkıp tekrar arkadaşlarının arasına karışan bir erkeğin hareketleri anlatılmaktadır. “modotte itteshimatta” birleşik fiili, Türkiye Türkçesine kelime kelime çevrildiğinde “dönüp gidip-bitirdi” gibi bir cümle ile karşılaşılmaktadır. Ancak anlatılmak istenen, adamın tamamen gözden kaybolduğudur. Diğer bir deyişle, gitme eylemi tamamlanmıştır.

Yukarıda incelenen Modern Japoncadaki *shimau* (kapat-) yardımcı fiilinin anlamdaşıyla oluşturulmuş birleşik fiillere Eski Türkçe, Hakas Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde rastlanmamıştır. Ancak *-teshimau*'nun *tamamlanmışlık görünüşü* işlevi ile paralellik gösteren benzer yardımcı fiiller bulunmaktadır. Eski Türkçede; *-p ber-*, *-A/I*, *-p id-*, Hakas Türkçesinde; *-p al-*, *-p is-*, *-p sal-* ve Türkiye Türkçesinde *-I ver-* yardımcı fiilleri *-teshimau* ile görünüş işlevleri açısından ortaklaşmaktadır.

3.4.2.4. oku

Sözlük anlamı “koy-” olan *oku* fiili, birleşik fiil oluştururken, *fiil+renyōkei+oku* yapısı ile görülmemekte, sadece *fiil+tekei+oku* yapısı ile birleşime girmektedir. Japon gramerlerinde, *-teoku* yapılı yardımcı fiil olarak kullanıldığında; (1) hazırlık anlatan hareketlerin ifadesinde ve (2) ortaya çıkan durumun ifade edilmesinde¹⁴¹ kullanıldığı bilinmektedir (Yoshikawa, 2000: 267). Suda'ya göre *-teoku* yapısındaki cümleler, eylem gerçekleşikten sonra ortaya çıkan bir sonuca veya onun etkilerine yani, durumun devam etmesine odaklanmaktadır. Bu cümleler, görünüş açısından ele alındığında çoğunlukla ya *tamamlanma görünüşü* ya da tamamlanma sonucu ortaya çıkmış *hâl / sonuç* görünüşünü bildirirler (Suda, 2010: 77-81).

3.4.2.4.1. Fiil+(i)+oku

Bu yardımcı fiil *renyōkei* ile birleşime girmez.

3.4.2.4.2. Fiil+te+oku

Araştırmacılar, *-teoku* yapısı ile *-tearu* yapısının aynı işlevlere sahip olduğu konusunda hemfikirdirler (Suda, 2010; Kudō, 2009, 2004; Yoshikawa, 2000;

¹⁴¹ “「文法教育」(1963)では、「しておく」の意味を1. 準備的な動作を表す場合と、2. さしあたっての解決を表す場合とに分けている。” (Yoshikawa, 2000: 267).

Takahashi, 2000 vs.) Ancak *-tearu* yapısında gizli bir edilgenlik görülürken *-teiru* ve *-teoku* ile kurulmuş cümleler etken yapıdadırlar. “Kabe ni e ga kake-*te-aru*” [Duvarda resim asılı (Biri tarafından asılmış)] ile “Watashi wa kabeni e wo kake-*te-oita*¹⁴²” [Ben duvara resim asıp koydum (Şimdi duvarda resim asılı)] örnekleri incelendiğinde *-tearu* ve *-teoku* arasındaki yapısal fark ile anlamsal örtüşme daha rahat anlaşılacaktır. Her iki cümlede de yapılan eylemden etkilenen, durumu değişen “resim” iken, ilkinde işin yapıp bitirilmesinden ziyade önemli olan resmin şu anki durumudur. İkincisinde ise, eylemin tamamlanmış / bitmiş olması veya bu bitmişlik / tamamlanmışlık sonrasında ortaya yeni bir durumun çıkması önem taşımaktadır. Diğer bir ifade ile istisnaları olsa da [bk. Örnek (15)] bu eylemler genellikle bir hazırlık için gerçekleştirilir.¹⁴³ Aşağıdaki cümlelerde *-teoku* yapısının bağlama bağlı olarak dört görünüş türünü de işaretlediği görülmektedir.

Bitmişlik bildirenler:

(15)	子は ko-wa çocuk-özne	ただ tada sadece	「ふむ、ふむ」と fumu, fumu-to basacağım basacağım- diye	答へておいた。 irahe-te-oi-ta cevapla- <i>te-oku</i> -geçmiş.
------	---------------------------	----------------------	--	--

(Chichi, Yokomitsu Riichi)¹⁴⁴

“Çocuk sadece ‘basacağım basacağım’ diye cevapladı.”

Bu cümle, anne ve çocuk arasında geçen karşılıklı bir konuşmadan alınmıştır. Çocuğun konuşmaya isteksiz oluşu ve konuşmanın daha fazla uzamasını istemeyişi bağlamdan anlaşılrsa da “*irahe-te-oi-ta*” Türkiye Türkçesine bire bir çevrildiğinde “cevaplayıp koydu” gibi bir cümle ortaya çıkmaktadır. Bu cümleden “Cevaplayıp konuyu kapattı” okumasını elde etmek mümkündür. Bu nedenle, *-teoku* yapısı bize göre cümlede cevaplama eyleminin kesin olarak bitirildiğini işaretlemektedir.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Yapının olumlu cümleler dışında, emir ve rica cümlelerindeki kullanımıyla ilgili olarak sunduğu cümlelerde Yoshikawa, eylemin belli bir süre aralığında yapıp

¹⁴² *oku* fiilinin geçmiş zaman çekimi “*oi-ta*”, şimdiki zaman çekimi “*oi-teiru*”dur.

¹⁴³ “Musuko no tanjōbi purezento wo hayemeni kat-*teoita*” [Oğlumun doğum günü hediyesini önceden aldım (Hediyeyi almak gerekiyor ve ben onu aldım. Şu anda hediye alınmış durumda)]

¹⁴⁴ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/YokChic/index.html>

bitirilmesine, tamamlanmasına vurgu yapıldığını öne sürmektedir (Yoshikawa, 2000: 276-277). Yoshikawa'nın bu önermesi bize göre, süreç bildirmeyen fiiller için geçerliliğini korurken süreç bildiren fiillerde geçerliğini yitirmektedir. Şöyle ki;

(16) その前に 十万円 ほど 包んで 渡しておけ
sono-mae-ni jū man en hodo tsutsu-nde watashi-teok-e
ondan önce on tümen yen kadar sar-(1)p ver-teoku-emir.

(Yoshikawa, 2000: 277)

“Ondan önce, yüz bin yen kadar sarıp ver./ Önce yüz bin yen uçlan bakalım.”

Emir cümlelerinde, eylemin konuşma zamanından sonraki bir zamanda başlaması, gizli bir gelecek zaman vurgusu vardır. Bu yapıdaki cümlelerden, henüz başlamamış olan bir eylemin gelecekte bitirilmiş olmasını dileme okumasını elde etmek güç değildir. Emir cümlesi olan örnek (16)'te, “watasu” (ver-, geçir-) fiili, *teki (-te)* ile “oku” (koy-) fiiline bağlanmış ve emir çekimine girmiştir. Konuşmacı karşısındaki kişiden, kendisine yüz bin yen çıkarıp vermesini istemektedir. Vermek eyleminde bir nesne transferi (yüz bin yen) söz konusudur ve son sınır vurgular. Yani verme işlemi gerçekleştiğinde nesnenin konumu değişir ve değiştiğinde artık eylem tamamlanmıştır. Örnek (16), Yoshikawa'nın tezini desteklerken aşağıdaki örneklerde [Örnek (17), (18)] bize göre bir *bitmişlik*, *tamamlanmışlık* ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeni bir *durum* görülmemekte, eylemin başlaması ve eylemin devam ettirilmesinin istenmesi anlatılmaktadır.

(17) 今のうちに 習っておきなさいよ。
ima-no-uchi-ni narat-te-ok-(i)-nasai
şu ara öğren-teoku-kibar emir.

(Yoshikawa, 2000: 277)

“Şu aralar öğrenekoyun / öğrenedurun”

Yoshikawa'nın belli bir zaman aralığında eylemin yapılıp bitirilmiş olmasını anlatan örnekler arasında verdiği bu cümlede, “narat-teoku-kibar emir” yapısının bire bir çevirisi “öğrenip koyun” şeklinde olmaktadır. Ancak bir önceki cümleye bakıldığında bağlamdan yola çıkarak, yapının sürme görünüşü bildirdiği

anlaşılmaktadır. Bir önceki cümle şöyledir¹⁴⁵: “Bir gün, böyle bir işi kendi başınıza yapmak zorunda kalacağınız zamanlar da geleceği için... Şu aralar öğrenkoyun / öğrenedurun.” Yoshikawa’nın belli bir zaman aralığı olarak gördüğü dilim, işin bir gün yapılmak zorunda kalınacağı an ile şimdi arasında kalan zaman dilimidir. Aslında, tavsiye verilen kişiden öğrenme işlemini bu zaman aralığında tamamlamış olması istenmektedir. Ancak öğrenme, süreç eylemidir ve bahsedilen bu zaman aralığında öğrenmenin devam etmesi, süre bittiğinde tamamlanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle, örnek (17)’deki “*narat-teok-(i)nasai*” yapısında bize göre *bitmemişlik / sürme* görünüş türü işaretlenmektedir.

(18) 誰を選ぶか 今から よく 考えておいて 下さい。
dare-wo-erabu-ka ima-kara yoku kangae-te-oi-te kudasai
kim-yükleme-seç-soru şimdi-ayrılma iyi düşün-te-oku-p lutfet-(rica)

(Yoshikawa, 2000: 276)

“Kimi seçeceğinizi şimdiden (sonra) iyi düşünün / Kimi seçeceğinizi düşünkoyun.”

Yoshikawa’nın tamamlanmışlık görünüşü bildirdiğini savunduğu cümlelerden birisi de örnek (18)’de verilmiştir. Bu cümlede “*oku*” (*koy-*) yardımcı fiili yine süreç bildiren bir fiil olan “*kangaeru*” (*düşün-*) fiiliyle birleşmiş ve emir çekimine girmiştir. Seçilecek kişiye karar verildiği an ile kararın açıklanmasından önce geçen süreçte düşünme eyleminin devam etmesi gerekmektedir. Bu nedenle “düşünün” “düşünkoyun / düşünedurun” olarak aktardığımız bu fiil öbeği bize göre *bitmemişlik / sürme* görünüş türünü işaretlemektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (19) 建物のそばの ベンチに 子供を かけさせておいた。
 tatemono-no-soba-no benchi-ni kodomo-wo kakesase-te-oi-ta
 bina-ilgi-yan-ilgi bank-yönelme çocuk-yükleme oturt-te- oku-geçmiş

(Akai kahsa, Miyamoto Yuriko)¹⁴⁶

“Binanın yanındaki banka çocuğu oturttu”

Bu cümlede çocuğun banka oturtulmuş olduğu anlatılmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, her ne kadar hareket (oturt-) bitmiş olsa da *-teoku*'lu yapılarda odak noktası hareket değil, hareketten etkilenen nesnedir. Onun durumunda meydana gelen değişikliktir. Cümlenin devamında¹⁴⁷ çocuğun bankta oturur vaziyette iken yaptıkları anlatılmaktadır. Çocuk bankta otururken, köpekle oynaması, yine otururken dördüncü kattaki arkadaşıyla konuşması gibi yaptığı işler anlatılmaktadır. Yani çocuk önce oraya oturtulmuş, oturtulma eylemi tamamlandıktan sonra oturma durumunda yaptığı işler sıralanmıştır. Bu nedenle, cümle *bitmişlik* veya *tamamlanmışlık* değil, hâl / sonuç görünüş türü bildirenler arasına alınmıştır.

- (20) 試験結果を 掲示板に 貼っておいた。
 shiken-kekka-wo keijiban-ni hat-te-oi-ta.
 sınav-sonuç-yükleme pano-yönelme yapıştır-te-oku-geçmiş.

“Sınav sonuçlarımı, panoya yapıştırdım. (Sonuçlar panoda yapıştırıldı.)

Bu cümlede de görüldüğü üzere, biten eylem yapıştırma eylemidir. Ancak odaklanılan konu, nesnenin durumudur. Yani, “oku” yardımcı fiili burada, yapıştırma işlemi gerçekleşikten sonra sonucu işaretlemekte ve “Sınav sonuçları panoda asılı” okuması elde edilmektedir. Bu nedenle, cümle bitmişlik veya tamamlanmışlık değil, hâl / sonuç görünüş türü bildirmektedir.

Tamamlanmışlık Bildirenler:

- (21) 三十枚ばかりの 文章を、 その農業雑誌に 送っておいた。
 sanjū-mai-bakari-no bunshō-wo sono nōgyō zasshi-ni okut-te-oi-ta
 30 sayfa-kadar-ilgi metin-yükleme o-tarım-dergisi-yönelme gönder-te-oku-geçmiş

“30 sayfalık metni, o tarım dergisine gönderdim.”

(Ukigumo, Hayashi Fumiko)¹⁴⁸

¹⁴⁶ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MiyAkai/index.html>

¹⁴⁷

“建物のそばのベンチに子供をかけさせておいた。子供は犬と戯れつつ、あるいは建物の四階の窓からリボンをつき出している友達と声高にしゃべりつつ、絨毯の番をした。”

¹⁴⁸ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/hayashi/ukigumo/index.html>

Bu cümlede, önceden yapılması planlanmış bir işin nihayete erdirildiği görülmektedir. Artık yazı gönderilmiş hazırlık tamamlanmıştır. Bu tamamlanma sonunda ortaya yeni bir durumun çıkıp çıkmadığı, bir başka hareketi başlatıp başlatmadığı ile ilgili herhangi bir ipucu yoktur. Bu nedenle, “oku” yardımcı fiilinin cümlede *tamamlanmışlık* görünüş türünü işaretlediği düşünülmektedir.

3.4.2.5. kuru

Sözlük anlamı “gel-” olan *kuru*¹⁴⁹ fiili, kılınışı itibarıyla süreç bildiren fiillerdendir. Ayrıca, dıştan içe doğru (nesnenin başka bir noktadan konuşana) olan bir hareket bildirmektedir. Yardımcı fiil olarak kullanıldığında ise *fiil+ renyōkei+kuru* yapısı oluşmamakta, sadece *fiil+tekei+kuru* yapısı ile birleşime girmektedir. Yapılan araştırmalar, *-tekuru* yapısının, bağlama göre *bitmemişlik / sürme* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlediği bildirmektedir (Suda, 2010: 76, 95; Takahashi, 2000: 136-138; Yoshikawa, 2000: 218-228). Yardımcı fiilin görünüş işlevleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

3.4.2.5.1. Fiil+(i)+kuru

renyōkei+kuru yapısı oluşmamaktadır.

3.4.2.5.2. Fiil+te+kuru

Takahashi, *-tekuru* yapısındaki birleşik fiillerin (1) yaklaşmakta olan bir hareketi anlatmak ve (2) görünüş bildirmek üzere iki işlevi olduğundan bahsetmektedir (Takahashi 2000: 136). Takahashi *-tekuru* yapısının işaretlediği görünüş türlerini; (1) hareketin konuşma anında başlayıp sonrasında da devam etmekte olduğunu bildiren görünüş (bizim deyimimizle *bitmemişlik / sürme*), (2) değişen durumun devam ettiğini bildiren görünüş (bize göre *hâl / sonuç*) ve (3) konuşma anından önce başlamış hareketin konuşma anında bitmiş olduğunu, ancak izlerinin görülebildiğini bildiren görünüş (bize göre *sonuç*) türü olmak üzere üçe ayırmıştır (Takahashi, 2000: 137-138)

Yoshikawa ise *-tekuru* yapısının görünüş işlevlerini dörde ayırmıştır. Bunlar: (1) ortaya çıkma, meydana gelme (bize göre *hâl / sonuç*), (2) değişme bildirme (bize göre

¹⁴⁹ *kuru* fiili, geçmiş zaman çekimine girdiğinde “*kita*” şeklini alır.

sonuç), (3) hareketin konuşma anında başlamasını ve sonrasında devam etmesini (bitmemişlik / sürme) ve (4) belli bir zamana kadar devam etmiş olma (konuşma anında sonlanmış ancak izleri görülmekte). (Yoshikawa, 2000: 218-228) Bu sınıflandırmanın Takahashi (2000)'nin sınıflandırmasından ayrılan yanı, hareketin başlama noktasını ayrı bir madde olarak ele almasıdır. Ancak verdiği örnekler incelendiğinde, başlamış olan hareketin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Suda ise, *-tekuru* yapısının ya hareketin devam ettiğini (bitmemişlik / sürme) ya da bir durumun veya sonucun devam ettiğini (hâl / sonuç) bildirmede kullanıldığını belirtmektedir (Suda, 2010: 95).

Bitmişlik Bildirenler:

-tekuru yapısındaki birleşik fiiller salt bir bitmişlik bildirmediği, eğer eylem bitmişse mutlaka yeni bir durum veya sonucun ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

(22)	17歳の時から	ずっと	この店で	働いてきました。
	jūnana-sai-no-toki-kara	zutto	kono-mise-de	hatarai-te-ki-mashita.
	17-yaş-ilgi-zaman-ayrılma	sürekli	bu-dükkân- bulunma	çalış-te-kuru-geçmiş

“17 yaşından beri sürekli bu dükkânda çalışageldim / çalışıyorum.” (NBZ)¹⁵⁰

Bu örnekte çalışma eyleminin, konuşma anından uzun zaman önce başladığı (konuşmacı 17 yaşında iken) ve konuşma anına kadar geçen zaman diliminde devam ettiği anlaşılmaktadır. NBZ'den aldığımız bu örnekte cümle tek başına verilmiştir, önceki ve sonraki cümleler bilinmemektedir. Ancak konuşma anında konuşmacının hâlâ o dükkânda çalıştığı düşünülmektedir. Dükkândan ayrılmış bile olsa belirtilen zaman aralığında çalışma eyleminin sürdürüldüğü açıktır. Bu nedenle yardımcı fiil bu cümlede *bitmemişlik / sürme* görünüş türünü işaretlemektedir.

(23)	雨が	降ってきた。
	ame-ga	fut-te-ki-ta.

¹⁵⁰ Örnek, 日本語文型辞典, *Nihongo Bunkei Ziten* (NBZ) (Japonca Dilbilgisi Sözlüğü) 2007. s.250'den alınmıştır.

yağmur-özne yağ-te-kuru-geçmiş.

“Yağmur yağmaya başladı.”

Örnek (23)’te yağmurun, konuşma anında yağmaya başladığı ve yağma eyleminin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu cümlede yağmurun ansızın mı başladığı yoksa beklendik bir durum mu olduğu ile ilgili bir ipucu yokken, yardımcı fiil くる *kuru*’nun süreç fiili olması ve dıştan içe doğru olan hareketi bildirme işlevinden hareketle, anilik veya tamamlanıp bitme bildirmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. 降る *furu* (yağ-) fiilinin, 出す *dasu* (çıkarmak-) yardımcı fiiliyle birleştiği cümlelerde bir anilik sezilmektedir. Bu nedenle, cümlelerde olup bitme ya da genellikle bir duruma veya sonuca işaret etme görülmektedir. Ancak örnek (23)’te sonuç veya durumdan ziyade, beklenen veya beklenmeyen eylemin başlamış olması ve devam etmekte olması vurgulanmaktadır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(24)	赤ちゃんの	歯が	生えてきた。
	akachan-no	ha-ga	hae-te-ki-ta.
	bebek-ilgi	diş-özne	doğ-te-kuru-geçmiş.

“Bebeğin dişi çıktı.” (NBZ)¹⁵¹

Bu örnekte, bebeğin daha önce olmayan dişleri, çıkmış ve görünür hale gelmiştir. Cümlede anlatılmak istenen bebeğin artık dişlerinin olduğudur. Yani cümle bir durum bildirdiğinden, *hâl / sonuç* görünüşü bildirenler arasına alınmıştır.

(25)	列車は	すでに	川崎停車場の	プラットフォームに	は行って来た。
	ressha-wa	sudeni	kawasaki-	purattofōmu-ni	hai-te-ki-ta
			teishaba-no		
	tren-özne	önceden	Kawasaki-durak-	platform-yönelme	gir-te-kuru-geçmiş
			ilgi		

(*Aru onna*, Arishima Takeo)¹⁵²

“Tren, Kawasaki durağının platformuna beklenenden önce girdi.”

İstasyonda trenin gelmesini bekleyen Yōko treni gördüğünde bu cümle kurulmuştur. Tren görüş alanına girdiği için, nesnenin dıştan içe doğru hareketi,

¹⁵¹ NBZ, s. 251.

¹⁵² <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AriAruo/index.html>

“*girme*” eylemi (haitte kuru “girip gel”) son sınırına ulaşmış bulunmakta ve artık tren platforma yanaşmış, Yōko’nun gözünün önünde durmaktadır. Diğer bir ifade ile eylem gerçekleşmiş ve bunun sonunda yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu cümle hâl / sonuç bildirmektedir.

(26) 問題が 難しくて、 頭が 混乱 してきた。
mondai-ga muzukashi-kute atama-ga konran shi-te-ki-ta.
sorun-nesne zor-için kafa-özne karışma yap-te-kuru-geçmiş

“Problem zor olduğundan, kafam karıştı.” (NBZ)¹⁵³

Örnek (26)’da bir durum tasviri yapılmaktadır. Zor bir problemle karşılaşan konuşmacı, kafasının karışık olma durumunu anlatmaya çalışmaktadır. Bu cümleden “Bu problem zor ve bu yüzden kafam karışık” okuması elde edildiği için yardımcı fiilin burada *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretlediği görülmektedir.

Tamamlanmışlık Bildirenler:

Bir işi sonuna kadar yapıp bitirme anlamında bir tamamlanmışlık bildirme örneğine rastlanmamıştır.

Bu kısımda ele aldığımız, sadece *tekei* ile birleşime giren “*kuru*” yardımcı fiili, Eski Türkçede *kel-* olarak hem *-p zarf-fiil* ekiyle hem de *-A/I zarf-fiil* ekiyle birleşime girerken, Türkiye Türkçesinde de *gel-* olarak her iki zarf fiil ekiyle de birleşime girmektedir. Hakas Türkçesinde ise *kil-* yardımcı fiili olarak karşımıza çıkmakta ve zadece *-p zarf-fiil* ekiyle birleşime girmektedir. İşlevlerinin ise bu dört dilde de örtüştüğü görülmektedir.

3.4.2.6. iku

Sözlük anlamı “*git-*” olan *iku*¹⁵⁴ fiili, kılınışı itibarıyla süreç bildiren fiillerdendir. Ayrıca, içten dışa doğru (konuşandan başka noktaya) olan bir hareket bildirmektedir. Yardımcı fiil olarak kullanıldığında ise *fiil+renyōkei+iku* yapısı oluşmamakta, sadece *fiil+tekei+iku* yapısı ile birleşime girmektedir. Yapılan araştırmalar, *-teiku* yapısının, bağlama göre *bitmemişlik / sürme, hâl / sonuç* ve

¹⁵³ NBZ, s. 251.

¹⁵⁴ *İku* fiili, geçmiş zaman çekimine girdiğinde “*itta*” şeklini alır.

tamamlanmışlık görünüşü türlerini işaretlediğini bildirmektedir (Takahashi, 2000: 139-140; Yoshikawa 2000: 218-228).

3.4.2.6.1. *Fiil+(i)+iku*

Bu yapıda birleşik oluşmamaktadır.

3.4.2.6.2. *Fiil+te+iku*

Takahashi, *-teiku* yapısındaki birleşik fiillerin (1) uzaklaşmakta olan bir hareketi anlatmak, (2) görünüş bildirmek üzere iki işlevi olduğundan bahsetmektedir (Takahashi 2000: 138). Bu yapının işaretlediği görünüş türleri ise Takahashi ve Yoshikawa tarafından üçe ayrılmıştır: (1) Hareketin sonuna kadar yapıлып bittiğini, nesnenin uzaklaşarak ortadan kaybolduğunu (*tamamlanmışlık*) işaretleyen, (2) değişen durumun devam ettiğini (bize göre *hâl / sonuç*) işaretleyen (3) hareketin konuşma anında başlayıp sonrasında da devam ettiğini (*bitmemişlik / sürme*) işaretleyen görünüş türleri (Takahashi, 2000: 139-140; Yoshikawa 2000: 218-228).

Suda ise, *-tekuru* yapısı ile *-teiku* yapısının hemen hemen aynı görünüş türlerini işaretlemeye kullanıldığını ancak, değişim bildiren (bize göre *hâl / sonuç*) görünüş türünde *-tekuru* yapısının değişimin henüz başladığının vurgulanmasında, *-teiku* yapısının ise devam etmekte olan bir değişimin vurgulanmasında kullanıldığını ifade etmektedir (Suda 2010: 95). Her iki durumda da *hâl / sonuç* görünüş türü işaretlendiğinden örnekler incelenirken bu ayrım üzerinde durulmayacaktır.

Bitmişlik Bildirenler:

Salt bir bitmişlik görülmez. Ya sonuna kadar olup bitme (*tamamlanmışlık*) ya da *hâl / sonuç* bildirir.

Bitmemişlik Bildirenler:

(27)	見ている間にも	どンドン	雪が	つもっていく。
	miteiru-aidani-mo	dondon	yuki-ga	tsumot-te-iku.
	bakıyor-esna-hem	durmadan	kar-özne	birik-te-iku.

“İzlerken bile, durmaksızın kar birikiyor.” (NBZ)¹⁵⁵

¹⁵⁵ NBZ, s. 242

Bu cümlede “*miteiru aidani*” (izlediğim esnada) zarf öbeği, “karın birikmesi” eyleminin gerçekleştiği zamanın sınırlarını çizmektedir. Konuşmacı karın yağmasını izlerken aynı zamanda birikmesine, yani bir olayın devam etmesine tanıklık etmektedir. Bu nedenle cümlede *iku* yardımcı fiilinin *bitmemişlik / sürme* görünüşünü işaretlemekte olduğu düşünülmektedir.

(28) その日から 苦しい 生活を していった。
sono-hi-kara kurushii seikatsu-wo shi-te-it-ta.
o-gün-ayrılma acılı yaşam yap-te-iku-geçmiş.

“O günden sonra, acılı bir yaşam sürdürdüm.” (Yoshikawa, 2000: 225)

Yoshikawa’dan aldığımız bu örnekte “*seikatsu suru*-¹⁵⁶”, “yaşam yapmak” kelimelerinden oluşmuş *isim+yardımcı fiil* yapısında bir birleşik fiildir. Bu birleşik fiilin anlamı “yaşamak”tır. *Yaşa-* fiili *iku* yardımcı fiili ile birleştiğinde “yaşayıp gitmek, yaşam sürmek” gibi bir anlam kazanmıştır. Yani, “acı içinde yaşama” eylemi o günden sonra başlamış ve devam etmiştir. Bu cümlede *iku* yardımcı fiili, sürme görünüş türünü işaretlemektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(29) 福島の 子供たちが 死んでいく。¹⁵⁷
Fukushima-no kodomotachi-ga shin-de-iku.
Fukushima-ilgi çocuklar-özne öl-te-iku.

“Fukushima’nın çocukları ölüyor.”

Nükleer enerjinin insan yaşamına verdiği zararları anlatan bir makaleden aldığımız bu örnek, Fukushima Nükleer Santrali’nde meydana gelen patlamaların ardından, bölgede doğan çocuklarda tiroid kanseri görülme oranının %48 artış gösterdiği ve daha birçok olumsuz sonucun sıralandığı yazının başlığıdır. Başlık, Türkiye Türkçesine birebir çevrildiğinde “Fukushima’nın çocukları ölüp gider.” anlamı elde edilmektedir. *Shinu* (öl-) fiili, *iku* (git-) fiiline *teki* ile bağlanmış “ölüp gitmek” anlamı ortaya çıkmıştır. Ancak burada ölme eyleminin başlaması ve devam ediyor olması söz konusu değildir. Çocukların hastalıklara yakalandığı ve bunların ölümle

¹⁵⁶ *Suru* yardımcı fiilinin *teki*’i “*shite*”, *renyōkei*’i “*shi*”dir.

¹⁵⁷ <http://www.nukefree.org/editorsblog/fukushimas-children-are-dying-0>

sonuçlanma tehlikesi olduğu vurgulanmaktadır. Yani, bir durum tasviri yapılmaktadır. *iku* yardımcı fiili cümlede *hâl / sonuç* görünüşü işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.

- (30) ...彼女の 人気は 日増しに 高まっていった。
kanojo-no ninki-wa himashini takamat-te-it-ta.
o-ilgi hayran-özne günden güne yüksel-te-iku-geçmiş.

“Hayranları günden güne arttı.” (NBZ)¹⁵⁸

Bu cümlede kadının, bir filmde oynadıktan sonra giderek hayran sayısının arttığı anlatılmaktadır. Yani sayının artmaya başlaması filmde oynadıktan sonraki zaman dilimine rastlamakta ve konuşma anına kadar sürmektedir. Konuşma anında ise vurgulanmak istenen aslında onun hayran sayısının fazla oluşudur. Yani, “o kadın artık popülerdir”. Bu nedenle, *iku* yardımcı fiili cümlede *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlemektedir.

Tamamlanmışlık Bildirenler:

- (31) 日が 沈んで行った。
hi-ga shizun-de-it-ta.
güneş-özne bat-te-iku-geçmiş.

(*Kain no matsuei*, Arishima Takeo)¹⁵⁹

“Güneş battı / battı gitti.”

Bu cümlede güneşin görüş açısından çıktığı anlaşılmaktadır. *İku* (git-) yardımcı fiili, batma eyleminin tamamıyla gerçekleştiğini işaretlemektedir.

- (32) 葉子の 目と 記憶から 消えて行った。
Yōko-no me-to kioku-kara kie-te-it-ta.
Yōko-ilgi göz-ve hafıza-ayırılma silin-te-iku-geçmiş.

(*Aru onna*, Arishima Takeo)¹⁶⁰

“(İnsanlar), Yōko’nun gözünden ve hafızasından silinip gitti”

Bu cümlede, Yōko’nun bir zamanlar hayatında olan insanları artık görmediği, onları tamamıyla unuttuğu anlatılmaktadır. İnsanlar hem gözünden hem hafızasından silinip gitmiştir. Silinme işlemi tamamlanmıştır. *İku* (git-) yardımcı fiili bu cümlede bir *tamamlanmışlığı* işaretlemektedir.

¹⁵⁸ NBZ, s. 242

¹⁵⁹ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AriKain/index.html>

¹⁶⁰ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AriAruo/index.html>

3.4.2.7. ageru

Sözlük anlamı “(1) *ver-*, (2) *yükselt-*, *kaldır-*” olan *ageru* fiili, yardımcı fiil olarak kullanıldığında hem *renyōkei* ile hem de *teki* ile birleşime girebilmektedir. Ancak, *-te* ile birleşen *ageru* yardımcı fiili, herhangi bir görünüş türünü işaretleme görevi üstlenmemekte, çoğu zaman asıl anlamını korumaktadır. *Renyōkei* ile birleşen yapıların işlevleri ise aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

3.4.2.7.1. Fiil+(i)+ageru

Renyōkei ile birleşime giren *ageru* yardımcı fiili hakkında Takahashi ve Yoshikawa'da detaylı inceleme yapılmazken, yardımcı fiilin bitmişlik görünüşü işaretlediği dile getirilmiş ve Takahashi'de bir örnek verilmiştir¹⁶¹ (Takahashi, 2000: 123). Verilen örnekte, eylemin başlayıp başlamadığı belli olmamakla birlikte, sonuna kadar yapılıp bitirileceği (tamamlanmışlık) anlaşılmaktadır.

Himeno (2003), birleşik fiillerin yapısal ve anlamsal özelliklerini incelediği çalışmasında, *ageru* yardımcı fiilinin görünüş işlevlerine de değinmiştir. Himeno'ya göre, *fiil+renyōkei+ageru* yapısındaki birleşik eylemlerde *ageru*; (1) öznenin birinci fiilde belirtilen, yapmakta olduğu işi tamamlayarak ortaya yeni bir ürün çıkarmasını (bize göre bazen *hâl / sonuç*, bazen *tamamlanmışlık*), (2) birinci fiildeki hareketin yapılıp bitirilmesini (*tamamlanmışlık*) bildiren görünüşlerini işaretleme görevine sahiptir (Himeno, 2003: 49). Aralarındaki fark, aşağıda örnekler kısmında detaylı olarak anlatılmıştır.

NBZ'de *renyōkei* ile birleşime giren *ageru* yardımcı fiilinin, (1) bir nesneyi bulunduğu konumdan yukarı doğru hareket ettirme, kaldırma, yükseltme anlamlarını işaretleme, (2) eylemin bitmişliğini bildirme olmak üzere iki işlevi olduğu belirtilmektedir (NBZ, 2007: 7). Birinci işlevde, yardımcı fiilin gerçek anlamının henüz yitirilmediği ve görünüş işaretleme gibi bir işlevinin olmadığı anlaşılmaktadır. “Otoko wa ōkina iwa wo karugaru ni *moch-i-ageta*¹⁶².” (Adam koca kayayı, kolayca tutup kaldırdı.) *Sahip ol-*, *tut-* anlamlarına gelen *motsu* ana fiilinin *renyōkei*'i *mochi*, *kaldır-*

¹⁶¹ “きょうじゅうにかきあげます” (Kyōjū ni *kak-i-agemasu*.) Bugün içerisinde yazıp bitireceğim.

¹⁶² *ageru* fiili, geçmiş zaman çekiminde *ageta* şeklini alır.

anlamındaki yardımcı fiil *ageru* ile birleşmiş ve geçmiş zamanda çekime girmiştir. Burada eylemin bitmişliğini belirleyen yardımcı fiil değil, konuşma anından önce gerçekleştiğini işaretleyen *-ta* geçmiş zaman ekidir. Bu nedenle *ageru* yardımcı fiili, bu işlevde görünüş işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmamaktadır. İkinci işlevde ise yardımcı fiilin anlamının tamamen kaybolması ile ortaya çıkan *tamamlanmışlık görünüşü*, aşağıda ilgili örneklerde ele alınmıştır.

Bitmişlik Bildirenler:

Salt bir bitmişlik işaretleme söz konusu olmamaktadır. Eylem bittikten sonra ya yeni bir durumun ortaya çıktığı ya da eylemin sonuna kadar yapıp bitirildiği vurgulanmaktadır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(33)	母は	家中を	ぴかぴかに	みがき上げた。
	haha-wa	iejū-wo	pikapikani	migak-i-age-ta.
	annem-özne	tüm ev-yükleme	pırıl pırıl	parlat-i-ageru-gemiş.

“Annem tüm evi pırıl pırıl parlattı.” (NBZ)¹⁶³

Cümlenin tamamından¹⁶⁴, önemli misafirler geleceği için annenin evi temizlediği ve sonuçta evin temiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu örnekte, parlatma (temizleme) eylemi bitmiş, biten eylem sonucunda ev pırıl pırıl parlamaktadır. Yani, bir durum tasviri yapılmaktadır. Bu nedenle, *ageru* yardımcı fiili burada *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleme görevini üstlenmiştir.

(34)	(私は)	壁を	塗り上げた。
	(Watashi-wa)	kabe-wo	nur-i-age-ta
	(Ben)	duvar-yükleme	boya-i-age-geçmiş.

¹⁶³ NBZ, s.7

¹⁶⁴ “大事なお客さんが来るので、母は家中をぴかぴかにみがき上げた。” (Çok önemli misafirler geleceği için, annem tüm evi pırıl pırıl parlattı.)

Bu cümlede, boyama eylemi sonuna kadar yapıp bitirilmiştir. Bu bitmişlik sonucunda duvar artık boyalı durumdadır. Yani, eylemin bitmesi sonucunda bir durum değişikliği gözlemlenmektedir. Bu nedenle *ageru* yardımcı fiili cümlede *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlemektedir.

Tamamlanmışlık Bildirenler:

(35)	彼は	原稿用紙500枚の	小説を	一気に	書き上げた。
	kare-wa	genkōyōshi-gohyaku-mai-no	shousetsu-	ikkini	kak-i-age-ta
			wo		
	o-özne	müsvedde-500-sayfa-ilgi	roman-	bir	yaz-i-ageru-
			yükleme	solukta	geçmiş

“Müsveddesi 500 sayfalık romanı, bir solukta yazdı / yazıverdi.” (NBZ)¹⁶⁵

Örnekte, yazma işleminin bir solukta, sonuna kadar yapıp bitirildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu bitiş sonucunda, ortaya yeni bir durum değil, var olmayan bir nesne (roman) çıkmıştır. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç* değil *tamamlanmışlık* bildirmektedir.

(36)	長い間かかって	とうとう	一そうの船を	作り上げました。
	nagai aida- kakatte	tōtō	issōno-fune-wo	tsukur-i-age-mashita.
	uzun zaman -sürüp	sonunda	bir-gemi-yükleme	hazırla-i-ageru-geçmiş

“Uzun zaman ayırıp, sonunda bir gemi inşa ettim.”

(Himeno, 2003: 49)

Cümlede konuşmacı, eylemin uzun bir zaman sürdüğünü ancak sonunda tamamlandığını bildirmektedir. Eylem bittikten sonra ortaya yeni bir durum çıkmamaktadır. Olmayan bir nesne vücuda gelmiştir. Bu da eylemin tamamlanması ile

¹⁶⁵ NBZ, s.7

mümkün olmuştur. Bu nedenle, *ageru* yardımcı fiili cümlede tamamlanmışlık görünüş türünü işaretlemektedir.

3.4.2.7.2. *Fiil+te+ageru*

Bu yapının görünüş bildirme görevi yoktur. *Tekei*'li yapılarda *ageru* yardımcı fiili, karşılıklı alıp vermenin yanı sıra, lütuf ve şükran ifadesi olarak kullanılmaktadır. Lütuf şükran ifadesi olarak kullanıldığında kimi zaman anlam bir nesnenin karşı tarafa transferinden uzaklaşır, soyut bir transfer durumu da gerçekleşir. Örneğin “Ojisan ni hon wo *yonde ageta.*” (Dedeme kitap okuyuverdim.) cümlesinde ana fiil *yomu* (oku-) – *tekei*'e dönüşerek yardımcı fiil *ageru* ile birleşir ve *yon-de-ageru* yapısı ortaya çıkar. Burada “kitabı okudum ve verdim” okuması elde edilmez. Cümle “Ben dedem için kitap okudum.” anlamı verir.

Japoncadaki *ageru* yardımcı fiili ile anlamdaş olan Türkiye Türkçedeki *ver-* yardımcı fiili, *-p* zarf-fiil eki ile birleşime girmezken *-I* zarf-fiil ekiyle birleşime girenlerin *bitmişlik*, *hâl / sonuç* ve *tamamlanmışlık* görünüş türlerini işaretlediği gözlemlenmiştir. Eski Türkçede *ber/bir-* olarak karşımıza çıkan aynı yardımcı fiil, her iki zarf-fiil ekiyle de birleşik oluşturmaktadır. Bunlardan *-p* ile birleşime girenlerin sadece *tamamlanmışlık* görünüş türünü işaretlediği, *-AI* zarf-fiil ekiyle birleşenlerin ise *bitmişlik*, *bitmemişlik / sürme* ve *tamamlanmışlık* görünüş türlerini işaretlediği gözlemlenmiştir. Hakas Türkçesinde ise, aynı anlamdaki *pir-* yardımcı fiili, her iki zarf-fiil ekiyle de çekime girmekte olup *-AI* zarf-fiil ekiyle birleşenler sadece *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlerken, *-p* zarf-fiil ekiyle birleşenlerin sadece *bitmişlik* görünüş türünü işaretlediği gözlemlenmiştir.

3.4.2.8. *agaru*

Sözlük anlamı “*yüksel-*” olan *agaru* fiili, yardımcı fiil olarak kullanıldığında sadece *renyōkei* ile birleşime girmektedir. Geçişsiz bir fiildir, çoğunlukla geçişli fiillerle birleşime girdiği görülmektedir (NBZ, 2007: 5). Görünüş işlevleri açısından ele alındığında; (1) kılış fiillerinin bitmişliğini belirtmek (*hâl / sonuç*) , (2) oluş fiillerinin bitmişliğini (*hâl / sonuç*) belirtmek olmak üzere iki farklı görev üstlendiği gözlemlenmektedir (Himeno, 2003: 40-43).

3.4.2.8.1. *Fiil+(i)+agaru*

Himeno'ya göre kılış fiilleri, *fiil+renyōkei+agaru* yapısında, bir özne tarafından sonuna kadar gerçekleştirilmekte ve ortaya beklenen bir sonuç çıkmaktadır. Bu yönüyle yapı, *-teiru* yapısı ile benzerlik göstermektedir ancak, *-teiru* yapısında durum ön plana çıkarırken *-iagaru* yapısında sonuç önemlidir. Himeno'nun bahsettiği bu işlev ile örnekler aşağıda ilgili kısımda ayrıntılı olarak incelenmiştir (Himeno, 2003: 40). Yine Himeno'nun ikinci bir işlev olarak verdiği oluş fiillerinde ise durum (*hâl / sonuç*) bildirme ön plana çıkmaktadır (Himeno, 2003: 42).

NBZ (2007)'de ise asıl fiilin türü ayrılmaksızın, *agaru* yardımcı fiilinin asıl fiildeki işin, oluşun, hareketin bitmişliğini vurguladığı belirtilmiştir.

Himeno'nun da belirttiği gibi, bu cümlelerde geçen eylemlerin sonuna kadar yapıp bitirilmiş olmasından ziyade, bir sonuca veya duruma işaret ettiği gözlemlenmiştir. Bu durumda *fiil+i+agaru* yapısındaki birleşiklerde *agaru* yardımcı fiili sadece *hâl / sonuç görünüş* türünü işaretlemektedir. Örnekler aşağıdaki gibidir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

(37)	突然	妙な事が	己の	記憶から	浮き上がった。
	totsuzen	myōna-koto-ga	onore-no	kioku-kara	uk-i-agat-ta.
	birden	tuhaf-şey-özne	kendi-ilgi	hafıza-ayırılma	yüz-i-agaru-geçmiş

(*Seinen*, Mori Ogai:¹⁶⁶)

“Birden tuhaf bir şey, kendi hafızasından yüzeye çıkıp geldi.

浮く “*uku*” (yüzeye çık-, yüz-) ana fiili, yardımcı fiil *agaru*'ya *renyōkei* ile bağlanmıştır. Türkiye Türkçesine birebir aktarımı “yüzüp yükselmek, yüzeye çıkmak” olan bu birleşik yapıda yardımcı fiil *agaru*, yüzeye çıkma eyleminin tamamlandığı, bunun sonucunda ortaya bir silüetin çıktığını¹⁶⁷ işaretlemektedir. Yani, cümle bir durum tasviri yapmaktadır ve bu nedenle *hâl / sonuç* görünüş türünü bildirenler arasına alınmıştır.

¹⁶⁶ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MorSein/index.html>

¹⁶⁷ 突然妙な事が己の記憶から浮き上がった。それは奥さんの或る姿勢である。(Birden tuhaf bir şey kendi hafızasından yüzeye çıkıp geldi. Bu, karısının çok belirgin olan silüetiydi.)

(38)	中央アジアの	アラル海が	ほぼ	干上がった。 ¹⁶⁸
	chūōajia-no	Aral-kai-ga	hobo	hosh-i-agat-ta.
	Orta Asya-ilgi	Aral Gölü-özne	neredeysel	kuru-i-ageru-geçmiş

“Orta Asya’daki Aral gölü, neredeyse kurudu.”

Bir gazete haberinde alınan bu cümlede, *hosu* (kuru-) fiili yardımcı fiil *agaru*’ya *renyōkei* ile bağlanmıştır. Gerçekte kuruma eyleminin bitmediği bilinmekte, diğer taraftan *hobo* (neredeysel) zarfı ile eylemin son sınıra ulaşmadığı da anlaşılmaktadır. Ancak burada vurgulanan eylemin devam etmesi veya bitmesi değil, gölün kurumakta olduğu gerçeğidir. Yani cümle, *hâl / sonuç* görünüşü bildirmektedir.

(39)	水が	涸れ上がった。
	mizu-ga	kare-agat-ta.
	su-özne	don-ageru-geçmiş. “Sular dondu.”

Bu cümlede suyun donması oluşu gerçekleşip bitmiş ve bunun sonucunda sıvı hâldeki su katı hâl gelip buz olmuştur. Yani gerçekleşen eylem sonucunda bir durum değişikliği olmuştur. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlemektedir.

3.4.2.8.2. Fiil+te+ agaru

Bu yardımcı fiil tekei ile birleşik fiil oluşturmamaktadır.

Bu kısımda ele alınan *agaru* (*yüksel-*) yardımcı fiilinin anlamdaşı ile oluşturulan birleşiklere Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Hakas Türkçesinde rastlanmamaktadır.

3.4.2.9. dasu / deru

Sözlük anlamları “çıkarm (出す dasu)” ve “çıkarm (出る deru)” olan bu fiiller, yardımcı fiil olarak kullanıldıklarında ana fiildeki hareketin başlamasını bildirmektedir. Ancak bu yardımcı fiillerin işaretlediği başlama, eğer özne bir insan değilse veya fiil oluş fiili ise “başarm (hajimeru (başla-))” yardımcı fiilinin işaretlediği gibi planlı, istemli bir başlangıcı belirtmemektedir.

出る(deru) yardımcı fiili, hem *renyōkei* ile hem de *tekei* ile birleşime girmektedir. *Tekei*’li birleşmelerde yardımcı fiil asıl anlamını yitirmedeğinden

¹⁶⁸ <http://www.tokyo-np.co.jp/article/world/news/CK2014100202000168.html>

(買って出る “*kat-te-deru*” satın alıp çıkmak. Önce satın alma eylemi gerçekleşir sonra çıkma eylemi) görünüş işaretleyicisi olarak kullanılmamaktadır. Bu nedenle *fiil+te+deru* yapılı birleşik fiiller inceleme kapsamı dışında tutulmuştur. *Renyōkei* ile birleşenlerde ise, ana fiildeki hareketin içten dışa doğru gerçekleşmeye başladığını belirtme işlevi taşır ve genellikle ortaya yeni bir fiil çıkar. Örneğin 流れ出る “*nagare-deru*” birleşik fiili, 流れる “*nagareru (ak-)*” fiilinin *renyōkei* ve 出る “*deru (çık-)*” fiilinin birleşimiyle oluşmuştur ve “sızmak” eylemini karşılamaktadır. あふれ出る “*afure-deru*” birleşik fiili, あふれる “*afureru (taş-)*” fiilinin *renyōkei* ve 出る “*deru (çık-)*” fiilinin birleşmesiyle oluşmuş “coşmak” anlamına gelen başka bir eylemdir. Bu fiiller Japoncada leksikal birleşik fiil (語彙的複合動詞) olarak adlandırılmakta ve sözlüklerde madde başı olarak yer almaktadır. Bu nedenle, *fiil+renyōkei+deru* yapısındaki birleşikler de inceleme kapsamı dışında tutulmuştur.

出す(*dasu*)¹⁶⁹ yardımcı fiili, sadece *renyōkei* ile birleşime girmektedir. Ana fiildeki eylemin (1) başladığını, (2) başlamış olan eylemin devam ettiğini, (3) eylemin aniden olup bittiğini işaretleme gibi işlevleri bulunmaktadır (Himeno, 2003: 96). Bu işlevlerden hangisini belirttiği ise çoğunlukla ana fiilin kılınış özelliğine ve bağlama bağlı olarak anlaşılmaktadır. *Dasu* yardımcı fiili geçişli fiil olmasına rağmen genellikle ortaya çıkan birleşik fiil geçişsiz olmaktadır (Himeno, 2003: 89). Yardımcı fiilin görünüş işlevleri aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3.4.2.9.1. *Fiil+(i)+dasu*

Himeno (2003), fiil birleşmelerini ele aldığı eserde *dasu* yardımcı fiilinin işlevlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş, bunların (1) hareket (içten dışa doğru / aşağıdan yukarı doğru / aynı doğrultuda ilerleme) bildirme, (2) gerçekleşme, (3) başlama bildirme işlevleri olduğunu tespit etmiştir (Himeno, 2003: 88-89). Bunlardan hareket bildirenlerde görünüş türü işaretleme özelliği görülmemektedir. Himeno, başlama bildirenlerin görünüş işaretleme işlevi olduğunu dile getirmektedir (Himeno, 2003: 96). Ona göre, başlama bildirenler bağlama göre sürme görünüşü ve bitmişlik görünüşleri işaretleyebilmektedir. Ancak verdiği örnekler genellikle sıfat-fiil [仕事から抜け出したサラリーマン “*shigoto kara nukedashita sarariman*” (işten

¹⁶⁹ “*dasu*” yardımcı fiili geçmiş zaman çekiminde “*dashita*” şeklini alır.

kaçmış memurlar)] yapısında veya başka bir yardımcı fiille birleşmekte ve bu yardımcı fiilin işlevinden etkilenmektedir [車が古くなってパンクしてだしてきた “...*panku shi-dashi-te-kita*” (Araba eskidiği için (lastik) patladı)]¹⁷⁰. Ayrıca, bize göre Himeno’nun gerçekleşme bildirenler olarak gruplandığı yapılar *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleme işlevine sahiptir. Örnekler aşağıdaki gibidir.

Bitmişlik Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler:

- (40) 先生は 又 口を 閉ぢて、 無言で 歩き出した。
sensei-wa mata kuchi-wo toji-te mugonde aruk-i-dashi-ta.
sensei-özne tekrar ağız-yükleme kapat-ıp sözsüz yürü-i-dasu-geçmiş.
(*Kokoro*, Natsume Soseki)¹⁷¹

“Sensei, tekrar ağzını kapatıp bir şey demeden yürümeye başladı.”

Bu cümlede, 歩く “*aruku* (yürü-)” geçişsiz fiili ile *renyōkei*’e dönüşüp 出す “*dasu* (çıkır-)” yardımcı fiili birleşmiş ve ortaya yürümeye başlamak anlamında geçişsiz olan “*arukidasu*” fiili çıkmıştır. Yani *dasu* fiili burada kılınışındaki geçişliliği yitirmiş durumdadır. Birebir çeviride “*yürüyüp çıkar-*” değil, “*yürüyüp çık-*” okuması elde edilmektedir. Bu örnekte, K ve Sensei parkta yürürlerken, K’nin ona söylediklerine karşılık, Sensei durup K’yi dinler ama sonra hiçbir söz söylemeden tekrar yürümeye başlar. Bağlamdan, yürüme eyleminin devam ettiği anlaşılmaktadır ancak, *aruku* fiilinin kılınışındaki süreç bildirme işlevi ile artık kendi anlamını yitiren *dasu* yardımcı fiili de göz ardı edilmemelidir.

- (41) ビールを 飲みながら、 富岡は 植物誌を 読み出した。
biru-wo nomi-nagara tomioka-wa shokubutsushi-wo yom-i-dashi-ta.
bira-yükleme iç-erek tomioka-özne botanik dergisi- yükleme oku-i-dasu-geçmiş

(*Ukigumo* , Hayashi Fumiko)¹⁷²

“Bira içerek, Tomioka botanik dergisini okumaya başladı.”

¹⁷⁰ *Panku suru*: (lastik) patlama+yap-; *panku shi-dasu*: patlama yap+renyōkei+dasu; *panku shi-dashi-te-kuru*: fiil+tekei+kuru (gel yardımcı fiili).

¹⁷¹ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/soseki/NatKoko.html>

¹⁷² <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/hayashi/ukigumo/HayUkig.html>

Bu örnekte de *dasu* yardımcı fiili gerçek anlamını kaybetmiş, *yomu* (oku-) ana fiiliyle birleşip okuma eyleminin başladığını belirme görevini üstlenmiştir. Burada eylemin başladığı ve devam ettiği gözlemlenmektedir.

Hâl / Sonuç Bildirenler:

- (42) 近ごろ 海水汚染 のため 魚が 死にだした。
chikagoro kaisuiosen notame sakana-ga shin-i-dashita.
son zamanlarda deniz suyu kirliliği nedeniyle balıklar-özne öl-i-dasu-geçmiş.
(Himeno, 2003: 96)

“Son zamanlarda, deniz suyu kirliliği nedeniyle balıklar ölmeye başladı.”

Himeno, *fiil+renyōkei+dasu* yapısı ile *fiil+renyōkei+hajimeru* (başla-) yapısını birbirinden ayıran özelliğin, *dasu* yardımcı fiilinin insan olmayan öznelerle kullanılmasının (bize göre oluş fiilleri ile birleşimi) planlanmayan bir durumun baş göstermesini ifade ederken kullanıldığını dile getirmektedir. Ancak failin insan olduğu durumlarda, olayın başlamasının istemli bir eylem olduğunu ve *hajimeru* (başla-) yardımcı fiiliyle kullanıldığını bildirmektedir [書き始める *kakihajimeru* “yazmaya başlamak”] (Himeno, 2003: 97). Yukarıdaki cümle için bu açıklama doğru kabul edilebilecekken (balıklar insan değildir ve ölmeleri planlı bir eylem değil, deniz suyu kirliliğinden kaynaklanmaktadır) faili insan olan örnek (44)’te bu önerme eksik kalmaktadır. Tekrar örnek (42)’ye dönmek gerekirse bu cümle bize göre eylemin başlamasını veya sürmesini değil, balıkların ölmekte olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Sanıyoruz Himeno’nun ikinci işlev olarak tespit ettiği ve görünüş çerçevesinde değerlendirmeye almadığı “gerçekleşme” bizim bu cümlede tespit ettiğimiz *hâl / sonuç* görünüş türü ile örtüşmektedir.

- (43) 葉子は さめざめと 泣き出した。
Yōko-wa samezame-to nak-i-dashi-ta.
Yōko-özne kederli kederli ağla-i-dasu-geçmiş.

(*Aru onna*, Arishima Takeo)¹⁷³

“Yōko, kederli kederli ağlamaya başladı.”

Bu cümlede fail insandır ve “泣く *naku* (ağla-)” ana fiili, *dasu* yardımcı fiili ile birleşime girmiştir. Ancak aynı fiilin *hajimeru* yardımcı fiili ile birleşik oluşturduğu bilinmektedir. Bize göre burada ana fiilin hangi yardımcı fiili alacağı kılınışımdan veya

¹⁷³ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/AriAruo/index.html>

failin cinsinden ziyade, bağlamla ilgilidir. Eğer beklenmedik bir anda gerçekleşmiş ise *dasu* yardımcı fiili, beklenen bir durum ise *hajimeru* yardımcı fiili ile birleşik oluşur. Bize göre bu cümlede *dasu* yardımcı fiili, eylemin beklenmedik bir anda gerçekleştiğini ve ağlama eyleminin devam etmesini değil, beklenmedik bir şekilde ağlıyor olma durumunu vurgulamaktadır. Bu nedenle cümle *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretleyenler arasına alınmıştır.

(44) 雨が 降り出した。
ame-ga fur-i-dashi-ta
yağmur-özne yağ-i-dasu-geçmiş.

“Yağmur bastırdı.”

Beklenmedik bir anda yağmurun yağmasını anlatan bu cümlede de bir durum tasviri vardır. Cümlede *dasu* yardımcı fiili *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlemektedir.

Tamamlanmışlık Bildirenler:

Örneğine rastlanmamıştır.

Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde *çık-* veya *çıkar-* yardımcı fiil olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ancak, Hakas Türkçesinde *fiil+p+sih-(çık-)* yapısı ve *fiil+-p* *tasta-* (*at-*, *birak-*, *dışarı at-*) yapılarıyla örtüştüğü görülmektedir. Hakas Türkçesinde *-p* zarf-fiil ekiyle birleşik oluşturan *sih-* yardımcı fiili, bağlama bağlı olarak *bitmişlik* ve *bitmemişlik / sürme* görünüş türlerini işaretlerken, *tasta-* yardımcı fiili ile birleşenler *hâl / sonuç* görünüş türünü işaretlemektedir.

3.4.2.9.2. *Fiil+te+ dasu*

Yardımcı fiil *tekei* ile birleşime girmemektedir.

3.4.2.10. *kiru*

Sözlük anlamı “kes-” olan 切る *kiru*¹⁷⁴ fiili, yardımcı fiil olarak kullanıldığında (1) bitme tamamlanma, (2) bir işi yeterince yapma, (3) bir işten vazgeçme, bir işi yapmayı bırakma anlamlarını ifade eder (NBZ, 2007: 99-100). Sadece *renyōkei* ile ana fiile bağlanan bu yardımcı fiilin görünüş işlevi üzerine yapılan çalışmalarda, bir işi

¹⁷⁴ *Kiru* fiili geçmiş zaman çekiminde *kitta* şeklini alır.

sonuna kadar yapma, tamamlama bildirdiği konusunda araştırmacılar hemfikirdirler. Ayrıca Kindaichi, *kiru* yardımcı fiilinin *iru* ve *aru* (bulun-, var ol-) fiilleriyle birleşime girmediğini belirtmiştir (Kindaichi, 2000: 48; Himeno, 2003: 177).

3.4.2.10.1. *Fiil+(i)+ kiru*

Himeno, birleştiği ana fiile yapılıp bitme anlamı katan bu yardımcı fiilin, “終わる *owaru* (bit-)” yardımcı fiilinden ayıran en önemli özelliğin, eylemin bilinçli yapılmasını ifade etmek olduğunun altını çizmektedir. Bu yüzden [いやいや食べ終わった “*iyaiya tabe-owatta*” (istemeye istemeye yiyip bitirdim)] cümlesi doğal bir cümle olurken, [いやいや食べ切った “*iyaiya tabe-kitta*” (istemeye istemeye yiyip bitirdim)] cümlesi yanlış bir cümledir (Himeno, 2003: 177).

Himeno, *fiil+renyōkei+kiru* yapılarında birinci fiilin çatısının görünüş türünü belirlemede önemli role sahip olduğunu belirtmektedir. Buna göre, *kiru* yardımcı fiili, geçişsiz bir fiil ile birleştiğinde leksikal birleşik fiillerde (語彙的複合動詞) ortaya çıkan yeni fiilin çatısı geçişli olur ve bitmişlik bildirir [難局を乗り越える “*nankyoku wo norikiru*¹⁷⁵”(Zor durumu atlatmak]. Gramatikal birleşik fiillerde (統語的複合動詞) ise *kiru* yardımcı fiili, faili insan olan cümlelerde geçişsiz bir fiille birleşiyorsa yeni fiil geçişsiz [学生が走る切る “*Gakusei-ga hashir-i-kiru*” (Öğrenci (sonuna kadar) koş-)] olur ve sonuna kadar yapma bildirir. Geçişli bir fiil ile birleşiyorsa yeni fiil geçişli olur [小説を読みきる “*Shōsetsu wo yom-i-kiru*” (Romanı okuyup bitir-)] ve tamamlanmışlık bildirir (Himeno, 2003: 175).

Yukarıdaki bilgiler ve incelediğimiz örnekler doğrultusunda *fiil+renyōkei+kiru* yapısının, bir işi sonuna kadar yapıp bitirmeyi ifade ettiği, görünüş türü olarak ise *tamamlanmışlık* görünüşünü işaretlediği gözlemlenmiştir.

Tamamlanmışlık Bildirenler:

- (45) 長編の 冒険小説を 1週間かけて 読み切った。(NBZ)¹⁷⁶
chōhen-no bōkenshōsetsu-wo issshūkan-kakete yom-i-kit-ta.

¹⁷⁵ *Nor-i-kiru* yapısı: “*noru*” (geçişsiz): bin-, “*kiru*” (geçişli): kes, *norikiru* (geçişli): atlatmak, üstesinden gelmek.

¹⁷⁶ NBZ, s.99

hacimli-ilgi macera romanı-yükleme bir hafta-sürede oku-*i-kiru*-geçmiş

“Hacimli bir macera romanını bir haftada okuyup bitirdim.”

(46)	朝子は	悠っくり	坂を	登り切った。
	Asako-wa	yukkuri	saka-wo	nobor-i-ki-ta.
	Asako-özne	yavaş yavaş	yokuş-yükleme	tırman- <i>i-kiru</i> -geçmiş

(*Ippon no hana*, Miyamoto Yuriko)¹⁷⁷

“Asako yavaş yavaş yokuşu tırmandı.”

Bu cümle Asako'nun yokuşu çıkıp bitirdiğini, yokuşun sonuna gelindiğini anlatmaktadır eylem tamamlanmıştır. Cümle *tamamlanmışlık* görünüşü bildirir.

(47)	5キロを	走りきることが	今の	目標なんです ¹⁷⁸
	go-kiro-wo	hashir- <i>i-kiru</i> -koto-ga	kyō-no	mokuhyō-nan-desu.
	5 km-yükleme	koş- <i>i-kiru</i> -isim-fiil-konu	bugün-ilgi	amaç-bildirme

“5 km koşmak (koşup tamamlamak), bugünkü hedefimdir.”

Örnek (47) bir isim cümlesidir. “*hashirikiru*” birleşik fiili “*koto*” kelimesi ile birleştiğinde isim olur ve “*koşma işi, koşmak*” anlamına gelir. Konuşmacının bugünlük hedefi 5 kilometreyi koşup bitirmektir. Bu cümlede, *kiru* yardımcı fiilinin işin tamamlanmasını anlattığı açıktır.

3.4.2.10.2. *Fiil+te+ kiru*

Bu yapıda birleşim görülmemektedir.

3.4.2.11. *miru*

Sözlük anlamı “bak-, gör-” olan *miru*¹⁷⁹ fiili, yardımcı fiil olarak kullanıldığında sadece *teki* ile birleşik oluşturmakta ve bir eylemi deneme amaçlı yapmayı, bir eylemi gerçekleştirmek istemeyi anlatmaktadır. Eski Türkçe, Hakas Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi görünüş işlevi yoktur, modallik bildirir. Bu işleviyle, yardımcı fiil dört dilde de ortaklaşmaktadır.

¹⁷⁷ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MiyIppo/index.html>

¹⁷⁸ <http://oshiete.goo.ne.jp/qa/4245446.html>

¹⁷⁹ “*Miru*” fiili geçmiş zaman çekiminde “*mita / mimashita*” şeklini alır.

3.4.2.11.1. *Fiil+(i)+ miru*

Bu yapıya rastlanmamaktadır.

3.4.2.11.2. *Fiil+te+ miru*

(48)	一度	その	めずらしい	料理が	食べてみたい。 ¹⁸⁰
	ichi-do	sono	mezurashii	ryōri-ga	tabe-te-mi-tai.
	bir-kez	o	nadir	yemek-nesne	ye-te-miru-istek.

“Bir kez o ender yemeği yiyip bakayım”

Örnek (48)’de yemeğin tadına bakmak istenildiği, denenmek istenildiği anlatılmaktadır. Fiil istek kipinde olduğu için “yiyeyim bakayım” yerine “yemek istiyorum” çevirisi de uygun düşmektedir. Ancak deneme anlamı kaybolmamaktadır.

(49)	家主の	ところへ	相談に	行ってみた。
	ōya-no	tokoro-e	sōdan-ni	it-te-mi-ta.
	ev sahibi- ilgi	yer- yönelme	konuşmak- için	git-te-miru-ta.

“(Annemle birlikte) ev sahibinin yanına konuşmaya gittik” (*Horoki*, Hayashi Fumiko)¹⁸¹

Bu cümlede ise, bire bir çeviri yapıldığında “gittik baktık” gibi bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Ancak anlam “gidip baktık, şansımızı denedik” şeklindedir.

3.4.2.12. *uru /eru*

Sözlük anlamı “bir şeyi yapmaya gücü yetmek, muktedir olmak” olan “得るuru” fiili, ana fiile sadece *renyōkei* ile birleşmektedir. *Bulunmak*, *var olmak* anlamındaki “あるaru” ana fiiliyle birleşirken (*ari-uru*: “olabilir”) *uru* şekli korunmakta, *aru* fiilinin olumsuzluğunu bildirirken *uru*’nun *eru*’ya dönüştüğü görülmektedir [そんなことがあり得ない “Sonna koto ga ari-e-nai” (Böyle bir şey olamaz)]. Ancak *eru* şekli sadece olumsuz kullanımlarda ortaya çıkmaz. NBZ’de fiilin gramerleşip yeterlik bildiren bir ek gibi kullanıldığından bahsedilmekte ve örnek olarak “書ける kak-eru (yazabil-), “話せる hanas-eru (konuşabil-), “読める yom-eru (okuyabil-)” gibi fiiller verilmiştir (NBZ, 2007: 50). Ekleşmediği durumlarda ise sınırlı sayıda

¹⁸⁰ NBZ, 270

¹⁸¹ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/hayashi/horoki/index.html>

fiille de olsa *renyōkei* ile birleşime girip yine yeterlik fiili oluşturmaktadır. Bu yardımcı fiil, Eski ve Orta Türkçedeki *u-* biçimiyle hem şekil hem işlev hem kullanım açısından Japonca ile paralellik göstermektedir. Türkiye Türkçesinde ise yalnızca olumsuz fiillerdeki kullanımıyla kendisini hissettirmektedir (-*AmA-* < -*A u-mA-*). Görünüş işaretleyicisi olarak görev üstlenmeyen bu yardımcı fiilin örnekleri aşağıdaki gibidir:

3.4.2.12.1. *Fiil+(i)+ uru*

(50)	愛は	闘いを	含み得る。
	ai-wa	tatakai-wo	fukum-i-eru
	Aşk-özne	Savaş-yükleme	İçer-i-uru.

(*Ai to ninshiki no shuppatsu*, Kurata Hyakuzo) ¹⁸²

“Aşk, savaşı içerebilir.”

(51)	...動揺の姿	として、	堪え得た。
	dōyō no sugata	to shite,	tae-e-ta.
	üzgün-ilgi-görüntü	yapıp	cevap ver- <i>eru</i> -geçmiş

(*Kesa no yuki*, Miyamoto Yuriko) ¹⁸³

“Üzgün bir hâl alıp, cevap verebildim.”

(52)	彼は	トルコ語が	話せる。
	kare-wa	torukogo-ga	hanas-eru
	o-özne	Türkçe-nesne	konuş-eru.

“O Türkçe konuşabilir.”

Japoncada yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin ele alındığı 3.4.’te, fiil+fiil yapısındaki birleşimlerde birinci fiilin *teki* veya *renyōkei* şeklini alarak yardımcı fiile bağlandığı gözlemlenmiştir. Eski Japonca döneminde sadece *wiru* ve *wori* (otur-, bulun-, var ol-) yardımcı fiilleri görünüş işaretleyicisi olarak karşımıza çıkarken Modern Japoncada yardımcı fiillerin çeşitlendiği ve bu tür birleşimlerin Eski Türkçe, Hakas Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Anadolu ağızlarındaki gibi yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu dikkat çekmektedir. Kılımları itibarıyla son sınır vurgulayan yardımcı

¹⁸² <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/KurAito/index.html>

¹⁸³ <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/texts/MiyKesa/index.html>

fiillerin genellikle *hâl / sonuç* görünüş türünü, süreç bildiren fiillerin ise bağlama göre *bitmemişlik / sürme, hâl / sonuç* veya *tamamlanmışlık* görünüş türlerini işaretlediği tespit edilmiştir. Modern Japoncadaki yardımcı fiillerden *oku* (koy-), *kuru* (gel-), *iku* (git-), *ageru* (ver-), *dasu* (çıkart-); Eski Japoncada *woru*, *wiru* (otur-, bulun-, var ol-) yardımcı fiillerinin Türkçe ile ortaklaşan yardımcı fiiller olduğu gözlemlenmiştir. Dikkat çeken bir başka husus ise, modallik bildiren *uru* (muktedir ol-) fiilinin Eski Türkçe ve Orta Türkçedeki *u-* (muktedir ol-) fiiliyle aynı işlev ve kullanıma sahip olmasıdır. Modallik işaretleyicisi olan bir başka yardımcı fiil *miru* (bak-, gör-) da inceleme kapsamındaki dillerle ortaklık göstermektedir. Yardımcı fiillerin işaretlediği görünüş türleri aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 19. Japoncada Yardımcı Fiiller ve Görünüş İşlevleri

	Yardımcı fiil	Zarf-fiil eki	Bitmişlik	Bitmemişlik / Sürme	Hâl / Sonuç	Tamamlanmışlık
1	aru (var ol-, bulun-)	(-i)	Ø			
		(-te)	-	-	+	-
2	shimau (kapat-)	(-i)	Ø			
		(-te)	-	-	+	+
3	oku (koy-)	(-i)	Ø			
		(-te)	+	+	+	+
4	kuru (gel-)	(-i)	Ø			
		(-te)	-	+	+	-
5	iku (git-)	(-i)	Ø			
		(-te)	-	+	+	+
6	ageru (ver-)	(-i)	-	-	+	+
		(-te)	-	-	-	-
7	agaru (yüksele-)	(-i)	-	-	+	-
		(-te)	Ø			
8	dasu (çıkart-)	(-i)	-	+	+	-
		(-te)	Ø			
9	deru (çık-)	(-i)	-	-	-	-
		(-te)	Ø			
10	kiru (kes-)	(-i)	-	-	-	+
		(-te)	Ø			
11	miru (bak-)	(-i)	Ø			
		(-te)	MODALLİK BİLDİRİR			
12	uru (muktedir ol-)	(-i)	MODALLİK BİLDİRİR			
		(-te)	Ø			
EJ	wiru	(-i)	-	+	+	-
		(-te)	-	+	+	-
EJ	wori	(-i)	-	+	-	-
		(-te)	-	-	+	-

3.5. DEĞERLENDİRME

Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi ve Eski Japonca ile Modern Japoncanın sözlüksel görünüş kategorisinin incelendiği bu bölümde, yardımcı fiiller, *bitmişlik*, *bitmemişlik / sürme*, *hâl / sonuç* ve *tamamlanmışlık* görünüşü bildirmeleri açısından tek tek incelenmiştir. Dilbilgisel görünüş türlerinden farklı olarak bu bölümde tamamlanmışlık görünüşü karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni, kılınışı itibarıyla hareket fiili olan ve son sınır vurgulayan (anlık) fiillerin birleşime girdikleriyle temel anlamlarını yitirdikleri halde kılınışlarındaki özelliği, ilk fiile sonuna kadar yapılıp bitirme olarak aktarmalarıdır. Bize göre sözlük anlamlarını yitirseler de kılınışlarındaki özelliği kaybetmeyen yardımcı fiiller, sözlüksel görünüş kategorisinin belirlenmesinde, zarflar ve edatlar gibi bağlamın tamamlayıcı unsurlarından daha önemli yere sahiptir. İncelenen örneklerde de görüldüğü gibi kılınışları gereği süreç bildiren fiillerin, anlamlarını yitirmiş olsalar bile ya birinci fiildeki hareketin *bitmemişliğini* ya da hareket tamamlanıp bittikten sonra ortaya çıkan bir *hâlin* veya *sonucun* devam ettiğini işaretleme görevi üstlendiği anlaşılmaktadır.

Tablo 20'de incelenen dillerde ortaklaşan yardımcı fiiller koyu harfle gösterilmiştir. Bu tabloya göre Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi ve Eski Japonca ile Modern Japoncada ortaklaşan yardımcı fiiller görünüş türlerine göre aşağıdaki gibidir:

Bitmişlik Bildirenler : ver- (JP hariç), git-, koy-, gönder- (JP hariç)

Bitmemişlik / Sürme Bildirenler: git-, gel-, yürü- (JP hariç), yat- (TT-HT), dur- (JP'de bulun-, var- ol-), koy- (HT hariç), çık- (HT-JP)

Hâl / Sonuç Bildirenler: git-, gel-, dur- (JP'de bulun-, var- ol-), kal- (JP hariç)

Tamamlanmışlık Bildirenler: ver- (HT hariç), git- (ET-JP), koy- (HT'de hon- şekliyle), kal- (ET-HT), gönder- (ET-HT)

Tablo 20: Yardımcı Fiillerin Kesişim Kümesi

Dil Görünüş	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi	Hakas Türkçesi	Eski Japonca	Modern Japonca
Bitmişlik	ber- , ıd-	ver- , git- , koy-	pir- , al- , ıs- hal- , kil- , par- sıh- , tüs-	-	oku “koy-“
Bitmemişlik/Sürme	bar- , kel- ber- , yorı- kal- , olur- kod- , tur-	var- , git- , gel- yürü- kal- koy- , dur- yat-/bat-	par- , kil- çör- odır- tur- çat- sıh-	wirü “bulun-, var ol-“ wori “otur-, bulun-, yaşa-“	iku “git-“ kuru “gel-“ oku “koy-“ dasu “çık-/ çıkar-“
Hâl/Sonuç	bar- , kel- , ket- kal- tur-	gel- , git- ver- , kal- dur- , otur- koy- , yaz- yat-/bat- yürü-	par- , kil- pir- hal- tur- , al- çat- , tasta- çör- , sal- ıs- , pol-	wirü “bulun-, var ol-“ wori “otur-, bulun-, yaşa-“	aru “ol-, bulun-, var ol-“ kuru “gel-“ shimau “kapat-“ oku “koy-“ iku “git-“ ageru “ver-“ agaru “yüksele-“ dasu “çık-/ çıkar-
Tamamlanmışlık	bar- , kel- ber- kod- kal- ıd- ilt-	ver- koy-	kal- ıs- kon- , sal- , al-	-	ageru “ver-“ oku “koy-“ “ shimau “kapat-“ iku “git-“ kiru “kes-“

SONUÇ

Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi ve Japoncada görünüş kategorisinin ele alındığı bu çalışmada ulaşılan sonuçları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Batılı kaynaklarda dilbilgisel görünüş kategorisi zaman ekleri üzerinden incelenirken, sözlüksel görünüş kategorisinin çoğunlukla leksikal birleşik fiillerin almış oldukları zaman ekleri veya cümle içindeki edat ve zarflar gibi diğer yardımcı unsurlar üzerinden incelenmekte olduğu gözlemlenmiştir. Fiil birleşimleri bakımından oldukça üretken olan Japoncanın bu özelliğini diğer dillerden ayırıp, sözlüksel görünüş türü araştırmalarını yardımcı fiiller üzerinden yürüttüğü anlaşılmıştır. Böylece kılınış ve görünüş arasındaki farklar daha net görülmüştür. Tezde, Japoncadaki görünüş araştırmalarında sergilenen bu tutumu benimsemek, Türk dillerinde de var olan bu özelliğin göz ardı edilmemesi gerektiğini ve bu konuda çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.
2. Dilbilgisel görünüş başlığı altında, zaman ekleri ve bu eklerin görünüş işlevlerinin ele alındığı ikinci bölümde, zaman ekleri, Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi, Eski Japonca ile Modern Japoncada, basit ve birleşik yapılarda ayrı ayrı ele alınmıştır. İncelenen örneklerde, zaman işaretleyicisi olan eklerin basit yapılarda bağlama göre görünüş işaretleyiciliği görevi de üstlenebileceği anlaşılmış, birleşik yapılarda ise birinci ekin görünüş işaretleyicisi, ikinci ekin zaman işaretleyicisi olduğu tespit edilmiştir. Türkçede “*birleşik zaman, hikâye ve rivayet birleşik zamanları*” gibi adlandırmaların tekrar ele alınması, görünüş kategorisinin Türkçe dil bilgisi kitaplarında ayrı bir fiil kategorisi olarak yer alması gerektiği anlaşılmıştır. Eski Türkçeden beri varlığı bilinen ve *III. tip geçmiş zaman eki* olarak bilinen *-(y)Ik* ekinin, bugün Hakas Türkçesi (*-CIK*) ve Türkiye Türkçesi ile Anadolu ağızlarında varlığını sürdürdüğü, ancak görünüş işlevinin daha ağır bastığı gözlemlenmiştir. Ek bu üç dilde de *bitmişlik* ve *hâl / sonuç* görünüş türlerini işaretlemektedir.
3. Sözlüksel görünüş başlığı altında, yardımcı fiiller ve görünüş işlevlerinin ele alındığı üçüncü bölümde Eski Türkçede 13, Türkiye Türkçesi ve Anadolu

ağızlarında 13, Hakas Türkçesinde 18, Eski Japoncada 2, Modern Japoncada 12 yardımcı fiil olmak üzere toplamda 58 yardımcı fiil incelenmiştir. İncelenen yardımcı fiillerden, kılınış itibarıyla süreç bildirenlerin birleşime girdikten sonra temel anlamını yitirmiş olsa bile kılınış özelliğini kaybetmediği ve ya eylemin *bitmemişlik / sürmesini* işaretlediği, ya da eylem bittikten sonra bir *hâl* veya *sonucun* devam ettiğini işaretlediği tespit edilmiştir. Kılınış itibarıyla son sınır vurgulayan, anlık fiillerin yardımcı fiil olarak kullanıldığı birleşimlerde ise bir işi sonuna kadar yapıp bitirme, hemen yapıp bitirme ifade eden *tamamlanmışlık* görünüş türünü işaretlediği anlaşılmıştır. Hareket fiillerinin ise art arda yapıldığı durumlarda (taksis bildiren durumlar) genellikle *bitmişlik görünüş* türünü işaretleme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise, kılınış itibarıyla son sınır vurgulayan fiillerin (*uyu-, otur-, öl-, ulaş-, kur- vs.*) her zaman *hâl / sonuç görünüşü* bildirme eğiliminde olduklarının tespit edilmesidir. Kılınışları açısından süreç bildiren fiiller ise çoğunlukla *bitmemişlik / sürme görünüşü* bildirmektedirler.

4. Tezde, Japoncanın Altay dil birliğinden olup olmadığı tartışılmamıştır, ancak görünüş kategorisi ele alınırken daha önceki çalışmalarda ele alınan İngilizce, Almanca, Rusça gibi Türkçeden farklı dil birliklerine mensup dillerle karşılaştırılması yerine, tartışmalı da olsa Altay dil ailesine yakınlığı ile bilinen Japonca ile karşılaştırılmasının bu alandaki çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türkçe ve Japoncanın görünüş sisteminin karşılaştırıldığı bu tezde, Japoncadaki yapıların, Eski Türkçe, Anadolu ağızları ve Hakas Türkçesindeki yapılarla, standart Türkiye Türkçesine kıyasla daha fazla örtüştüğü ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan hareketle, Japonca – Türkçe karşılaştırmalı çalışmalarda, batı grubu Türk yazı dilleri yerine, daha eskicil unsurlar barındıran Türk yazı dilleri ele alındığında benzer yapıların artacağı düşünülmektedir. Bu nedenle tezin, genel anlamda Türkoloji araştırmalarına, özel anlamda ise karşılaştırmalı Türkçe ve Japonca çalışmalarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- AKÇATAŞ, A. (2005). *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman*, Afyon Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayını, Afyonkarahisar.
- AKBAY O. H. (2006). *Japonca ve Türkçedeki Eylemlerin Üye Yapısı – Dil Öğretimi Amaçlı Bir Karşılaştırma-*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AKERSON, E. F. (2007). *Dile genel bir bakış: Türkçe örneklerle*, Multilingual, İstanbul.
- AKSAN, D. (2011). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, TDK Yayınları, Ankara.
- AKSAN, D. (1997). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, D.; ATABAY, N.; KUTLUK, İ.; ÖZEL, S. (1983). *Sözcük Türleri*, TDK Yayınları, Ankara.
- AKSAN, M.; AKSAN Y. (2007). “Adebanlı eylemler ve kılınış özellikleri [Denominal verbs and their aspectual properties]”. *TÖMER Dil Dergisi*,132, 16-36.
- AKSOY, Ö. A. (1945). *Gaziantep Ağzı*. İstanbul: TDK Yay.
- AKSU-KOÇ, A. (1988). *The Acquisition of Aspect and Modality the case of past reference in Turkish*, Cambridge University Press, Cambridge.
- AKŞEHİRLİ, S. “Türkçe'de Konuşma Zamanı, Olay Zamanı ve Referans Zamanı İlişkileri.” *Turkish Studies*. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic. Volume 5/4 Fall 2010, Ss.15-73
- ALPATOV, V.M. (2003). “Role of Altaic, Chinese and European Vocabulary In Japanese Culture”, *Proceedings Of The 45th Meeting Of The Permanent International Altaistic Conference*, June 22-27. 2003. TDK Yay., Ankara.
- ANDERSON, G. D.S. (1998). *Xakas*, LINCOM EUROPA, Germany.
- ANDERSON, G. D.S. (2006). *Auxiliary Verb Constructions*, Oxford University Press, Oxford.
- AOKİ,
K.青木和男(2000). 「アスペクト」 (Aspekt), 『概説・古典日本語文法』 (Genel Hatlarıyla Klasik Japoncanın Grameri), 日本語文法研究会, おうふう株. s.47-58
- ARIKOĞLU, E. (2012). “Hakas Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara. s.1085-1148.
- ARIKOĞLU, E. (2009). “Nostratik Dil Teorisi İçerisinde Altay Dilleri”, *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/8 Fall 2009

- ARIKOĞLU, E. (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ARIKOĞLU, E.; KUULAR K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- ARIKOĞLU, E. (1996). *Tuva ve Hakas Türkçelerinde Fiil*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ARSLAN, Z. C. (2006). “The “Perfect” in Turkish”, *Turkic Languages* 10, 246-270.
- ARİSTOTELES-AUGUSTINUS-HEIDEGGER (2007). *Zaman Kavramı*, (çev: Saffet Babür), İmge Kitabevi, Ankara.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği Semantik- Pragmatik Bir İnceleme*, Grafiker Yay., Ankara.
- ASLAN DEMİR, S. (2014). *Görünüş Kategorisi Türkmence Örneği*, Grafiker Yay., Ankara.
- ATAY, A. (2011), *Japoncada Zaman – Görünüş Tartışması —Görünüş Tartışması Kapsamında Yardımcı Eylem “iru” ve Türkçe —*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AY, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Fiil Çekimi*, TDK Yay., Ankara.
- AYDEMİR, A. (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Grafiker Yayınları, Ankara
- AYDEMİR, Y. (2006). *Sözlüksel Görünüş Ve Türkçe Eylemlerin Anlambilimsel Sınıflandırılması: Sözlükçe - Sözdizim Etkileşimi*. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- AYDIN, E. (2012). *Orhon Yazıtları (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Kömen Yay., Konya.
- BACANLI, E. (2007). “Aspekt, Kılınış ve Taksis Çerçevesinde Tavas Ağzları”, *Erdem*: 48: 2-19, Ankara.
- BACANLI, E. (2008). “Türkiye Türkçesindeki -miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf”, *Bilig*. Kış 2008, sayı: 44, sayfa: 1-24
- BACANLI, E. (2009). *Kılınış Kategorisi ve Kılınışsal Belirleyici Olarak Yardımcı Fiiller*. Asal Yayınları. Ankara.
- BACANLI, E. (2010). “Altay Türkçesindeki -atan Ekinin Görünüş-Zamansal ve Kiplik Anlamları”, *Bilig*. Güz 2010, sayı: 55, sayfa:71-92
- BACANLI, E. (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*, TDK yay., Ankara.

- BAĞÇEVAN, İ. (2015). *MEB Ortaöğretim Dil ve Anlatım Ders Kitaplarındaki Basit Zaman Çekimli Fiillerde Zaman ve Görünüş*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- BANGUOĞLU, T. (1990). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BAYRAKTAR, N. (2001). “Kurallı Birleşik Eylemlerin Tarihsel Gelişimi”, 1. Türk Dili ve Kültürü Araştırmaları Ortak Konferansı, 26 Ekim 2001, Çanakkale.
- BECKWITH, C. I. (2004). *Koguryo: The Language Of Japan's Continental Relatives*, Brill, Boston.
- BENTLEY John R. (2001). *A Descriptive Grammar of Early Old Japanese Prose*, Brill, Leiden-Boston-Köln.
- BENZER, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- BERTA, A. (2010). *Sözlerimi İyi Dinleyin... Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını*, (Çev. Emine Yılmaz), TDK, Ankara.
- BINNICK, R. I. (1991). *Time and the Verb: A Guide to Tense & Aspect*, Oxford University Press, New York.
- BYBEE, J.; PERKINS, R.; PAGLIUCA, W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- CAFEROĞLU, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- CAMCI, C. (2009). “Heidegger’in Aristoteles’in Zaman Anlayışının Yorumuyla Kant’ın Zaman Kavramını Eleştirisi”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2009; 8:93-122
- CANBULAT, M. (2004). “Dil Bilimi Açısından Zaman ve Dil”, *V.Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-26 Eylül, 2004*: Ankara 2004, I. Cilt, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları 855/ I.
- CHOI, H. (2010). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi*, TDK Yay., Ankara.
- CLAUSON S. G. (1962). *Studies In Turkic and Mongolic Linguistics*, Routledge, London
- CLAUSON S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University.
- COMRIE, B. (1976). *Aspect An Introduction To The Study Of Verbal Aspect And Related Problems*, Cambridge University Press, Cambridge.
- COMRIE, B. (1981). *The Languages of the Soviet Union*, Cambridge University Press, Cambridge.
- COMRIE, B. (1985). *Tense*, Cambridge University Press, Cambridge.

- ÇİLOĞLU, M. (2008). *Anadolu Ve Rumeli Ağızlarında Tasvirî Fiiller* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- DAĞ, M. (1973). “İslâm Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIX, ss. 97-116.
- DAHL, Ö. (2000). *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- DAHL, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*, Basil Blackwell, Oxford.
- DAVLETOV, T. (2002). “Hakas Türklerinin Geleneksel İnancı Kamlık (Şamanlık): Dünü ve Bugünü”, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, (ISBN:1300-4999), sayı: 22, s. 20-37
- DEMİR, N. (2007b). “Anadolu Ağızlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki - (y)XK”. *Dil ve Edebiyat Yazıları. Mustafa İsen'e Armağan*. Haz. Ayşenur İslam Külahlıoğlu ve Süer Eker. Ankara: Grafiker. 133-148.
- DEMİR, N. (2007a). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkiler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DEMİR, N. ; YILMAZ, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- DEMİR, N. (2012) . “Türkçede evidensiyal-The evidential in Turkish”. *Bilig* 2012, Yaz, Number 62 , p.97-118
- DEMİRCAN, Ö. (2005). *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- DEMİRCİ, K. (2006). “Japonca'daki Birleşik Fiiller ve Türkçedeki Fiillere Benzerlikleri: fiil+fiil” , *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz 2006 / Sayı: 38, s. 123-136.
- DEMİRGÜNEŞ, S. (2010). “Yazılı Girdilerde Görünüş Hipotezi: Türkçe 1. Sınıf Ders Kitabı Örneği”, *TÜBAR*, sayı: XXVII, Bahar s: 225-237.
- DEMİRGÜNEŞ, S. (2007). *Türkçede Görünüş Ve Zaman Morfemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- DENY, J. (1995). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*, TDK Yayınları, Ankara
- DENY, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi* Kabalcı Yay. İstanbul.
- DİLÂÇAR, A. (1974). “Türk Fiilinde ‘Kılış’la ‘Görünüş’ ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, *Türk Dili Belleten- 1973-1974*: Ankara.
- DİRİK, S. (2014). トルコ語の地域方言にみられる述語形式「-Ik」について, 岡山大学大学院社会文化科学研究科, 比較社会文化学専攻(*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Görülen -Ik Yapısı Üzerine*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Okayama Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Sosyokültürel Bilimler ABD., Okayama.

- DİRİK, S. (2015). トルコ語チャナッカレ方言の述語形式-(y)IK について, 京都大学文学研究科附属ユーラシア文化研究センター. (On The Predicate Form -(y)IK in Çanakkale Dialect of Turkish, Eurasian Research Consortium Meeting. 27.03.2015, Kyoto University. Japan.)
- DİZDAROĞLU, H. (1963). *Türkçede Fiiller*, TDK Yayınları, Ankara.
- DOLUNAY, S. K. (2012). *Türkiye Türkçesinde Zaman*, Berkan Yayınevi, Ankara.
- EDİSKUN, H. (1980). *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ERCİLACASUN, A.B (1999a). “Türkçede Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil”, *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara.
- ERCİLACASUN, A.B. (1999b). “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi”, *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara.
- ERCİLACASUN, A.B. (2004). *Başlangıçtan 20.Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara.
- ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Brill Publications, Leiden-Boston.
- ERGİN, M. (1997). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul.
- ERGİN, M. (2005). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- ERGUVANLI-TAYLAN, E. (1992). The Parameter of Aspect in Turkish. In Modern Studies in Turkish Linguistics, Proceedings of the sixth International Conference on Turkish Linguistics, Ahmet Komrat (ed.). Anadolu University, Eskişehir.
- ERSEN-RASCH, M. I., ONASI, E. (2015). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dilbilgisi*. Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- ERTESCHIK-SHIR, N.; RAPOPORT, T. (2005). *The Syntax of Aspect: Deriving Thematic and Aspectual Interpretation*, Oxford University Press, New York.
- ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF THE ALTAIC LANGUAGES (2003), Sergei Starostin, Anna Dybo, Oleg Mudrak. Brill.
- FUKUI, N. (2006). *Theoretical Comparative Syntax: Studies in macropara meters*, Routledge.
- GABAIN, A. V. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev: Mehmet Akalın), TDK Yayınları: 532, Ankara.
- GABAİN, A.V. (1953). “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *TDAY Belleten*, s.16-28, TDK Yayınları, Ankara.
- GENCAN, T. N. (2001). *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- GIORGI, A.; PIANESI, F. (1997). *Tense and Aspect: From Semantics to Morphosyntax*, Oxford University Press, New York.
- GISBORNE, N. (2010). *The Event Structure of Perception Verbs*, Oxford University Press, Oxford

- GIVON, T. (1982). "Evidentiality And Epistemic Space". *Studies in Language* 6: 1, 23-49.
- GIVON, T. (1995). *Functionalism and Grammar*. John Benjamins, Amsterdam.
- GODDARD, C. (2005). *The Languages of East and Southeast Asia An Introduction*, Oxford University Press, Oxford.
- GÖKÇE, F. (2013). *Grammerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*, TKAE Yay., Ankara.
- GÖKÇE, F. (2007). *Oğuz Türkçesinde fiil birleşmeleri - Tarihsel ve karşılaştırmalı bir inceleme denemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- GÖKSEL, A., KERSLAKE, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge.
- GÖMEÇ, S. (2002). "Kırgız Türklerinin Tarihine Kısa Bir Bakış", *Kafalı Armağanı*, Ankara.
- GÜL, D. (2009). "Semantics of Turkish evidential -(I)mış". *Essay on Turkish Linguistics*. Eds. Sila Ay vd. 177-186.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, 2 Cilt, TDK Yay., Ankara.
- GÜLSÜN, M. (2012). "Delile Dayalılık ve Salar Türkçesinde Öge Cümlelerle Delillendirilmiş Dolaylılık", *Dil Araştırmaları*. Güz 2012, sayı: 11, sayfa: 67-80
- GÜNEY, F.Ş., "Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Fiil Tümcelerinde Durum Bildirme", III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, s. 434-443, 16-18 Aralık, 2011, İzmir.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı, Kaynak Eserler Dizisi: 47, Ankara.
- HAMILTON, J. R. (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (çev: Vedat Köken), TDK Yayınları, Ankara.
- HASPELMATH, M. (1997). *From Space to Time: Temporal Adverbials in the World's Languages*, Lincoln Europa, Newcastle.
- HEINE, B.; KUTEVA, T. (2002). *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge University Press, New York.
- HIGGINBOTHAM, J. (2009). *Tense, Aspect, and Indexicality*, Oxford University Press, New York.
- HİMENO, M. 姫野昌子, (2003) 『複合動詞の構造と意味用法』 (Birleşik Fiillerde Yapı ve Anlam İşlevleri), Hitsuji, Tokyo.
- HUBER, E. (2008). *Dilbilime Giriş*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.

- İBE, P. (2005). "Edinim Sürecinde Görünüş ve Ders Kitaplarında Çocuklara Yöneltilen Verinin Sorgulanmasına İlişkin Bir Çalışma: İkinci Sınıf Hayat Bilgisi Kitaplarındaki Eylemler, Durum Türleri ve Görünüş Etkileşimi". *Dil Dergisi*, S:130.s:3-7, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara.
- JOHANSON, L. (1995). "Mehrdeutigkeit in der türkischen Verbalkomposition". Erdal, Marcel & Tezcan, Semih (eds.) *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag, Turcologica 23.*, Wiesbaden: Harrassowitz. 81-101.
- JOHANSON, L. (1998). "The Structure of Turkic", *The Turkic Languages*, Routledge, London & New York: 30-66.
- JOHANSON, L. (1999). "Typological Notes on Aspect and Actionality in Kipchak Turkic". Abraham, W. & Kulikov, L. (eds.), *Tense - Aspect, Transitivity and Causativity*. John Benjamins, Amsterdam- Philadelphia. 185-206.
- JOHANSON, L. (2003). "Evidentiality in Turkic". *Studies in evidentiality*. Ed. Alexandra Aikhenvald. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 273-290.
- JOHANSON, L. (2009). "Türk Dillerinde Odaksıl Şimdiki Zaman İşaretleyici ve Kıbrıs Türkçesinde Eksikliği", *Bilig 49*: 93-100.
- JOHANSON, L. (1971). "Aspekt im Türkischen: Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems", *Studia Turcica Upsaliensia 1*, Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- JOHANSON, L. (1993). "On gerundial syntax in Turkic", *AOH 46*: 133-141.
- JOHANSON, L. (1994). "Türkeitürkische Aspektotempora", Thieroff, Rolf & Ballweg, Joachim (ed.), *Tense systems in European Languages*, Niemeyer, Tübingen: 247-266.
- JOHANSON, L. (2000). JOHANSON, Lars (2000) "Viewpoint operators in European languages". Dahl, Östen (ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter. 27-187.
- JOHANSON, L. (2004), "On Turkic transformativizers and nontransformativizers", *Turkic Languages 8*: 180-190.
- JOHANSON, L. (1993). "On Turkic converb clauses". Haspelmath, Martin & König, Ekkehard (eds.) *Converbs in cross-linguistic perspective: Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial particles, gerunds. Empirical approaches to language typology 13*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- JOHANSON, L., CSATÓ, E. (1998). *The Turkic Languages*, Routledge, London & New York.
- KARA, M. (2014). *Hakas Destanı Öcen Beg*, Grafiker Yay., Ankara.
- KARA, M. (2013a). *Hakas Türkçesinde Fiil*, Grafiker Yay., Ankara.
- KARA, M. (2013b). *Hakas Halk Masalları'nda Söz Dizimi*, Grafiker Yay., Ankara.
- KARA, M. (2013c). *Hakas Destanı Altın Taycı*, Harf Yay., Ankara.

- KARAAĞAÇ, G. (2012). *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yay., İstanbul.
- KARADOĞAN, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış*, Divan Kitap, Ankara.
- KARAHAN, L. (2011). ‘Görülen Geçmiş Zaman Eki “-DI/-Dİ”nin Tarz ve Bağlama Fonksiyonuna Dair’, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, s.186-200., Akçağ Yay., Ankara.
- KATO, S. (2012). *Japon Edebiyatı Tarihi*, (çev: Oğuz Baykara) Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. (Orijinal Basım 1979)
- KAYA, C. (2009). ‘Orhon Yazıtlarının Dikilişiyle İlgili Yeni Sorunlar’, *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni*, 18-20 Kasım 2009, s. 135-141. Afyonkarahisar.
- KİLLİ, G. (2008). *Hakasya’dan Öyküler: Çağdaş Hakas Yazarı İlya Prokopyeviç Topoyev’in Sanatı ve Seçme Öyküler*, Grafiker Yayınevi. Ankara.
- KİLLİ, G. (2002). *Hakas Türkçesinin Ağızları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KİNDAİCHİ, H. 金田一春彦, (2000) 『日本語動詞のアスペクト』 (Japonca Fiillerde Görünüş), Mugishobō, Tokyo.
- KLAPROTH, H.J. (1823). *Asia Polyglotta*, Verlag von Heideloff-Campe, Paris.
- KOÇ, A., NASKALİ, E. G., BUTANAYEV, V., İSİNA, A., ŞAHİN, E. & ŞAHİN, L. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara. (2008)
- KOÇAK, A. (2012). ‘Hayatın Ölümden Sonra Uçuşa Tebdili’, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*. Yıl IV, Sayı 2-1, s. 61-95. Temmuz 2012.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.*
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.*
- KUDŌ, M. 工藤真由美, (2004), 「日本語のアスペクト・テンス体系－標準研究を超えて－(Japoncada Görünüş ve Zaman Sistemi - Standart Araştırmaların Ötesinde-)」, Hitsuji shobō, Tokyo.
- KUDŌ, M. 工藤真由美, (2009), 「アスペクト・テンス体系とテキスト (Textlerde Görünüş ve Zaman Sistemi)」, Hitsuji shobō, Tokyo. (İlk basım 1995)
- LAMPKIN, Rita L.(2004). *Japanese Verbs And Essentials Of Grammar*, McGraw-Hill Companies.
- LYCAN, W. G. (1994). *Modality And Meaning (Studies in Linguistics and Philosophy)*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.

- MACDONALD, J. E. (2008). *The Syntactic Nature of Inner Aspect: A minimalist perspective*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
- MACHIDA, K. (1986). 町田健1989 『日本語の時制とアスペクト』 アルク (Japoncada Zaman ve Aspekt)
- MANAV, A. (2006). *Denizli'nin Güney İlçesi Ağzı (Fonetik-Morfoloji)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- MANSUROĞLU M. (1956). "Türkçede -taçı Ekinin Fonksiyonları." *TDE*, sayı 12, İstanbul. s. 105-108.
- MATRAS, Yaron.; McMahon, April.; Vincent, Nigel. (2006). *Linguistic Areas: Convergence in Historical and Typological Perspective*, Palgrave Macmillan, UK.
- MCARTHUR, R. P. (1976). *Tense Logic*, D. Reidel Publishing Company, Boston, USA
- MILLER, R.A. (1971). *Japanese and the Other Altaic Languages*, University of Chicago Press., USA.
- MIYAKE, M. H. (2003) *Old Japanese: A phonetic reconstruction*, Routledge, London.
- MIYAKO, O.; SAKIYAMA, O.; KRAUSS, M. E. (2007). *The Vanishing Languages of the Pacific Rim*, Oxford University Press, Oxford.
- MUHAMMED, H. Y. (2013). *İbnü'l Arabî - Zaman ve Kozmoloji*, (çev: Kadir Filiz), Nefes Yayınevi, İstanbul.
- NARROG, H. (2009). *Modality in Japanese: The layered structure of the clause and hierarchies of functional categories*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
- NASKALİ GÜRSOY, E.; DURANLI M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 725, Ankara.
- NASKALİ GÜRSOY, E.; İSİNA A.; ŞAHİN E.; BUTANAYEV V. (2007). *Hakasça - Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.
- NİTTA, Y. 仁田義雄, (2007), 「現代日本語の文法・アスペクト・テンス・否定 (Günümüz Japonca Dilbilgisi-Görünüş Zaman Olumsuzluk)」, 日本語記述文法研究会 (Japonca Açıklamalı Dilbilgisi Araştırmaları Toplantısı)
- OGIHARA, T. (1999). 'Chapter 11: The Semantics of Tense and Aspect in Japanese,' in Natsuko Tsujimura (ed.) *The Handbook of Japanese Linguistics*, pp. 326-348, Blackwell, Oxford.
- OKİMORİ, T. 沖森卓也 (1989). 『日本語史』 (Japon Dili Tarihi), 桜楓社, Tōkyō.
- OKUDA, Y. 奥田靖雄, (1977), 「アスペクトの研究をめぐって—金田一的段階(Görünüş Tartışmaları – Kindaichi'nin Araştırmasının Üzerine)」, 『国語国文』 8: Japonca Japon Dili 8, 宮城教育大学, 億打

- ORKUN, H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara.
- ŌSAWA, T. (2011). “Revisiting the Ongi inscription of Mongolia from the Second Turkic Qayanate on the basis of rubbings by G. J. Ramstedt”, *SUSA/JSFOu* 93. Ōsaka.
- ÖZBEK, A. (2011). ‘Aspect And Modality In Negative Constructions: A Contrastive Analysis Of Turkish And Japanese’, *Journal of Linguistics and Literature*, 8:2, 1-17, 2011.
- ÖZBEK, A. (2012). 『チュルク諸語研究のスコープ』 “トルコ語の否定文におけるアスペクトとモーダルのな特徴－日本語との対照分析－”, 大阪大学世界言語研究センター発行(“Türkçenin Yapıca Olumsuz Cümlelerinin Kip ve Görünüş Özellikleri- Japonca Karşılaştırmalı-”, *Türk Dilleri Araştırma ve İncelemeleri*, Osaka Üniversitesi Dünya Dilleri Araştırma Merkezi., Osaka)
- PORTNER, P. (2009). *Modality*, Oxford University Press, Oxford.
- ROBBEETS., M.I. (2005). Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?, *Turcologica* 64, Harrassowitz Verlag. Wiesbaden, Germany.
- ROTHMAYR, A. (2009). *The Structure of Stative Verbs*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/ Philadelphia
- ROTHSTEIN, Susan. (2004). *Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*, Blackwell Publishing, USA, UK.
- SAKITA, T. I. (2002). *Reporting Discourse, Tense, and Cognition*, Elsevier, USA.
- SANDNESS, K. E. (1999). *The evolution of the Japanese Past and Perfective Suffixes*. Ann Arbor: Center for Japanese Studies, the University of Michigan.
- SARIKAYA, M. (2003), “Muğla Ağzında Şimdiki Zaman Çekimi Üzerine”, *TUBAR Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. XIV, s. 65-75.
- SEREBRENNIKOV, B. A.; GADJIEVA, N. Z. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri*, (çev.: Tevfik Hacıyev, Mustafa Öner) TDK Yay., Ankara.
- SHIBATANI, M. (1990). *The Languages of Japan*, Cambridge University Press, UK.
- SIMPSON, Andrew. (2007). *Language & National Identity In Asia*, Oxford University Press, Oxford.
- SMITH, C. (1997). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- SUDA, Y. (2010). 須田義治『現代日本語のアスペクト論』 ひつじ書房 (Modern Japoncada Aspekt Tartışmaları)
- SUZUKI, T. (1999) 鈴木泰著『古代日本語動詞のテンス・アスペクト--源氏物語の分析--』 Forms of Tense and Aspect in Verbs of Old Japanese -- Through an Analytic Study of Genji-monogatari (Kodai Nihongo Dōshi no Tensu Asupekuto --Genji-monogatari no Bunseki--)

- SVAHN, A. (2009). *The perfective imperative in Japanese A further analysis*, Lund University, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Japanese Centre for Languages and Literature, Japanese Studies, Sweden.
- ŞAHİN, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yay., Ankara.
- ŞAHİN, S. (2012). “Türkmen Türkçesinde Tasvir Fiilleri ve Tasvir Fiillerinde Kullanılan Yardımcı Fiiller”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1): 177-190
- TAKAHASHI, T. (2000). 高橋太郎『現代日本語動詞のアスペクトとテンス』秀英出版 (Modern Japoncanın Fiillerinde Aspekt ve Zaman)
- TEKİN, T. (2010), *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara.
- TEKİN, T. (1993). *Japonca ve Altay Dilleri*, Doruk Yayınları, Ankara.
- TEKİN, T. (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Simurg Yayınları, Ankara.
- TEKİN, T. (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Simurg Yayınları, Ankara.
- TİMURTAŞ, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitapevi, İstanbul.
- TOOLEY, M. (1997). *Time, Tense, and Causation*, Oxford University Press, New York.
- TOPALOĞLU, Ahmet. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Birinci Baskı, İstanbul.
- TORUN, Y. (2013). *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*, Karahan Kitabevi, Adana.
- TSUKADA, M. (2005). *The Kojiki: Records of Ancient Matters*, (1st ed. 1883). B.H. Chamberlain(trans.) Tuttle Publishing, North Clarendon.
- TÜRK LEHÇELERİ GRAMERİ (2012). Komisyon, (Editör: Ahmet Bican ERCİLASUN), Akçağ Yayınları, Ankara.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2005). Komisyon, TDK Yay., Ankara.
- UĞURLU, M. (2003). *Türkiye Türkçesinde Bakış (Aspektotempora)*. *Türkbilig*, Nisan, 2003/5, 124-133.
- USER, H. Ş. (2010). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Kömen Yay., Konya.
- UZUN, N. E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*. TDAD : 39, İstanbul.
- UZUN, N.E. (1998). *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Ankara.
- VARDAR, Berke (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- VERHOVEN, E. (2008). *Studies on Grammaticalization*, Mouton de Gruyter, Berlin

- VERKUYL, H. (1972). *On The Compositional Nature Of The Aspects*. (Foundations of Language Supplementary Series, 15). Dordrecht-Holland: D.Reidel.
- VOVIN, A. (2005). *A Descriptive and Comparative Grammar of Western Old Japanese Part 1: Sources, Script and Phonology, Lexicon, Nominals*. Global Oriental, UK.
- VOVIN, A. (2005). *A Descriptive and Comparative Grammar of Western Old Japanese Part 2: Adjectives, Verbs, Conjunctions, Particles, Postpositions*. Global Oriental, UK.
- VOVIN, A. (2010). *Koreo-Japonica A Re-evaluation Of A Common Genetic Origin*, University of Hawai'i Press
- WATANABE, K. (2008). *Tense And Aspect In Old Japanese: Synchronic, Diachronic, and Typological Perspectives*, (Basılmamış Doktora Tezi), Cornell Üniversitesi, ABD.
- YAMAN, E. (1999), *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, TDK: 730, Ankara.
- YAPICI, A. İhsan. (2013). 'Aydın Ve Yöresi Ağzlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Şekilleri', *TÜRÜK, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2013 Yıl:1, Sayı:2 Sayfa:1-48.
- YOSHIKAWA, T. (1989).
吉川武時『日本語文法入門』「アルク日本語教育養成講座
NAFL選書」アルク
- YOSHIKAWA, T. (2000).
『日本語動詞のアスペクト』「現代日本語動詞のアスペクトの研究」(Modern Japonca Fiillerde Görünüş), Mugishobō, Tokyo.
- YUSUF, M. H. (2013). *İbnü'l-Arabi Zaman ve Kozmoloji*, Nefes Yayıncılık, İstanbul.
- 前田 富祺 日本語源大辞典 小学館2009
- 岩波書店広辞苑第五版 電子版
- 日本語文型辞典 (グループ・ジャマシイ). (2007).
第14刷発行・くろしお出版・東京 [Nihongo Bunkei Ziten 14 . Baskı (Japonca Dilbilgisi Sözlüğü). Jamashii Grubu. Kuroshio Yay., Tokyo]
- 杉本 つとむ 語源海東京書籍2005

<http://derlem.cu.edu.tr/index.php?a=tarihsel/search>

<http://jti.lib.virginia.edu/japanese/>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Zeynep GENÇER
Doğum Tarihi: 01.11.1982
E-Posta : zgencer@pau.edu.tr, gencerzeynep@gmail.com

EĞİTİM

Doktora

2009- Pamukkale Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez konusu: Japonca ve Türkçede Görünüş (Aspekt)

Yüksek Lisans

Japonya Hükümeti Bursu 2007-2009 (Monbukagakusho: MEXT) Okayama Eyalet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Sosyo-Kültürel Bilimler Anabilim Dalı

Tez konusu: Benefactive Function of Turkish Compound Verb -(i)ver - A contrastive study between Japanese and Uighur Language- (2009)

Araştırma Bursu 2005-2007

Japonya Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Araştırma Bursu (Monbukagakusho: MEXT) Okayama Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü

Lisans Eğitimi 2000-2005

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü

Ana Dal: Japon Dili Eğitimi ABD

Yan Dal: İngiliz Dili Eğitimi ABD

YABANCI DİL

Japonca: KPDS, Puan: 90

İngilizce: ÜDS, Puan: 80

DENEYİM

2011-... : Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Kültürü Araştırmaları Merkezi (TÜDAM), Türk Dili Okutmanı

2011-2014: Pamukkale Üniversitesi Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (PADAM), Yabancılara Türkçe Öğretimi

2009-2010: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi yarı zamanlı Japonca Okutmanı

YAYINLAR

1. Yazılan ulusal kitaplar veya kitaplarda bölümler:

1. SARICA, N., GENÇER Z. (2015). “Anadili Edinimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğreniminde Karşılaşılan Dil Yanlışları Görünümleri (Padam Örneği)”, *Türkçenin Eğitimi-Öğretimine Yönelik Çalışmalar*. Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

2. KURIBAYASHI, Y., GENÇER Z. (2012). “Japonlara Türkçe Dilbilgisi Öğretirken Karşılaşılan Sorunlar Üzerine”, *Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Üzerine Çalışmalar*. Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

1.2. SSCI, SCI, SCI-EXPANDED, AHCI kapsamı dışındaki uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. GENÇER, Z. (2015). ‘Ver- Yardımcı Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiillerin “Lütuf ve Şükran İfadesi” Olarak Kullanımı Üzerine -Japonca ve Türk Lehçeleri Karşılaştırmalı-’, *Dil Araştırmaları*, Bahar 2015, Sayı: 16, 199-223, 2015. , 2015
2. GENÇER, Z. (2011). "Tarihi Türk Lehçelerinde "ber-/bir-" Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller ve Anlamları Üzerine", *Dil Araştırmaları Dergisi*, Ankara, s. 77 - 91. , 2011

1.3. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler:

1. KURİBAYASHİ, Y., GENÇER Z. (2014). “Türkçe ve Japoncada Sözcüklerin Semantik Farklılıkları– Ağırbaşlı ve Sıcakkanlı Sözcüklerinin Faktör Analizi-”, *17. Uluslararası Türk Dilbilim Kurultayı*, Rouen Üniversitesi, Rouen, Fransa, 3-5 Eylül 2014